

Inocencio III

De sacro
altaris
misterio

LS40

INNOCEN

TII PAPAE, HOC NOMI-
ne tertij, de sacro altaris mysterio, libri
sex, ex fontibus sacre scripturae potissimu
excerpti collatione uetusti codicis ha-
bita, nunc primum in usum
omnium uiro- rum et eccle-
siasticorum ex-
cusi.

Eiusdem de Contemptu mun-
di, siue de miseria conditionis hu-
mana libri tres.

Ioannis. Bibliotheca
Ego sum panis uerus, qui de caelo descendi.

Philosophiae
Prov. Cast. Orient. S. L.

TVVERPIAE,

Apud Johannem Streclsum sub scu-
argundia. 1540.

Operis precium tamen fuerit paucis commemo-
rare ad profectū & edificationem lectoris qua-
lis quantusque fuerit Pontifex iste.

Etenim cum esset genere nobilis, ex illustri
familia Comitum Anagninæ oriundus ac progna-
tus, literarum studio uitæque probitate longe no-
biliores illustriorque factus, à Celestino Papa Ter-
tio in numerum Cardinalium ascitus est, dictus
proprio nomine Lotharius, factusque ita Cardi-
nalis, scripsit opusculum de miseria conditionis
humane, sapientissimum in hoc imitatus Eccle-
sias ten, ut mentes hominum à superbia & à ua-
nitatibus huius mundi deterreret, atque ad fu-
tura diligenter consideranda pelliceret. Mortuo
autem Celestino, hic licet inter Cardinales iu-
nior esset, mox omnium consensu in demortui
locum successus est. Factus ergo Papa, uixit &
uersatile ingenium suum sic ad omnia utriusque
uitæ, actiuæ inquam & contemplatiuæ, munia
intendit, ut quocumque uerteret illud, quod maxime
ualeret, perinde ac si illi uni rei fuerit intentus.

Quantum ergo ad bella attinet, quibus tem-
pora sui Pontificatus quam turbulentissima
fuerunt, tam longe lateque animi curas extendit,
ut nihil aliud præter bellorum negocia curasse
uideri queat. Quantum enim laborum sumptu-
umque impendit bello Asiatico, pro recuperanda
terra sancta? Quantum pro pellendo ex Hispa-
nijs maximo Saracenorum exercitu, qui duce
Hilmilino ex Africa traiecerat, atque omnem
Hispaniam peruagatus incendijs populationi-
busque ac sedibus Arelatū usque & Auenionem
peruenerat? Nec modicum curæ & laboris im-
pendit

pendit tuendo Sicilia regno, quod Henricus Se-
xtus Imperator eius fidei commiserat moritu-
rus, ut Friderico Secundo adhuc puero filio suo
Pontificis ope & autoritate cōseruaretur. Quā Anno M.
tum uero molestiarū pertulerit idem iste Ponti- CC.
fex in diuturnis Germanorum bellis, dū schis-
mate in Imperio exorto, pars Philippum Hen-
rici Imperatoris fratrem Ducem Sueuiæ & He-
truriæ, pars Othonem Quartum Saxoniarum Du-
cem in Regem Germaniæ & Romanorum Im-
peratorem elegisset, longum esset referre, ex-
tat in decretalibus eius epistolis ea de re capitu-
lum bene longum, sub titulo De electione & e-
lecti potestate, cui initium est Venerabilem. In-
terempto autem Philippo, ipse Otho quem Pa-
pa fouerat ac prætulerat, beneficiorum imme-
mor non leues & Patrimonio S. Petri & regno
Siciliæ uexationes intulit. Vnde nouum in Im-
perio schisma enatū fuit. Excommunicato enim
Othone & Imperij dignitate priuato, pars prin-
cipum elegit Fridericum Secundum adhuc ado-
lescentem, qui in Germaniam profectus multū
bellorum contra Othonem gessit, donec eo de-
uicto & mortuo solus imperaret. Denique cum
longa & graui fuissent inter reges Franciæ &
Angliæ bella, Papa iste restituta inter eos pace,
sic Anglos eo merito sibi deuinxit, ut ei quotā-
nis ex Anglia & Hibernia uictigal pederetur.
Et tamen interim in ipsa quoque Italia uarijs
bellorum motibus angebatur eius animus, dum
Veneti contra Dalmatas, Pisani contra Genu-
enses, & Cisalpinæ Galliæ ciuitates inter
se conflicerent ac belligerarentur. Quæ igitur

Universitätsbibliothek
Deutscher
Bibliothek

tur mentis tranquillitas pro literarum studio sanctisq; contemplationibus in tātis bellorum tumultibus terroribusq; reliqua esse potuisset, nisi excelsus eius animus, spei suae anchoram in Deo firmiter & unice figens, cūcta terrena pro spera & aduersa æquanimiter tulisset. Quid dicam de perpetuo Ecclesiastici fori strepitu, & inquietis causarum fluctibus, ac infinitis ex uniuerso orbe allatis dubitantium Episcoporum quæstionibus? quibus pia mens eius quotidie in tam diuersas curas distrahebatur, ut uerissime dicere potuerit cum Apostolo: In labore & erūna, in uigilijs multis, præter illa quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum. Quoties enim scripsit in prolixis epistolis decretalibus, de rebus magnis & difficilibus interrogatus, Consultationi tuæ taliter respōdemus? Certe quisq; Iuris Canonici quinq; libros Decretalium uel semel perlegerit, facile cōperiet plura ibi esse rescripta unius huius Innocentij, q̄ omnium aliorum Pontificum in unum. Et ea quidē tam caute, docte ac luculenter posita, ut omnium Iurisconsultorum iudicio nihil possit discerni uel iuri & æquitari conformius, uel rectæ rationi & honestati magis consentaneum. Quod si addas ad hæc omnia latissimæ administrationis curas quas necessario impendit, & gubernandæ urbi Romæ & dispensando S. Petri patrimonio totq; regēdis populis & prouincijs sedi Apostolicæ subiectis, hand immerito satis fuisse grauatus uel solis ijs occupationibus uideretur. Adde insuper curas & impensas ædificationum, quantas nimirum

rum hodie uix ullus Pontificum perferre posset. Ipse enim hospitale sancti spiritus nō adeo lōge à Basilica S. Petri in Saxia (ut ait Blōdus) à fundamentis extruxit, tantisq; prouentib; in perpetuū adauxit, unde alātur peregrini, egroti ac uulgo cōcepti orphani, ut adhuc hodie tam opulentū ac bene institutū, oībusq; necessarijs ad ægrotantiū curam instructū Xenodochium aut Nosocomiū nō facile in toto orbe terrarum reperiās. Ipse altissimā erexit, pro familia suā munitionem, quæ in præsentē usq; diem Turris Comitū appellatur in urbe. Ipse altare Basilicę S. Petri ope uermiculato insigniter exornauit, id qd eius imago & literę in fornice ipso scriptę adhuc hodie testātur. Ipse B. Sixti ecclesiam in Auētino uetustate collāpsā magnifice restituit. Ipse uniuerſis Romane urbis Ecclesijs librā argenti singulis dedit, unde calices sacrifici di gratia conficerentur. Ipse deniq; in pauperes ciues qui honeste domi uiuētes, in publico mendicare aut stipem accipere erubescabant, largas in occulto eleemosynas fecit. Cūq; Tyberis inundatione multis maxima illata fuissent damna, ipse pius pater pauperum largā manu illis subueniens dedit & frumentum in panes & pecuniam in reparationes domorum. Fuit igitur & in eiusmodi causis & operibus pietatis q̄ maxime occupatus & sollicitus. Accessit & alia sollicitudo nec leuis nec breuis, utpote labor in extirpandis hæresibus. Eius nanque auspicijs damnati sunt nominatim, errores tum Almerici Episcopi Parisijs, tum Ioachim Abbat̄is in Calabria. Et generaliter contra omnes
a 4 hæreses

Univ. de D.
Biblioteca

hærefes maximum indixit & Romæ celebrauit Conciliū Lateranense, in quo sane ipsomet præfidente personaliter affuerunt II. Patriarchæ, Cōstantinopolitanus & Hierosolymitanus. Archiepiscopi LXX. Episcopi CCCC. Abbates XII. Priores conuentuales DCCC. duorū Imperatorum Romani scilicet & Constantinopolitani legati, ac Regis Hierusalē, Franciæ, Hispaniæ, Angliæ &c. oratores. Cuius sane Concilij constitutiones aliquot passim recitantur in libris Decretalium. Aliud quoq; præsidium Ecclesiæ contra hæreticorum machinationes feliciter instituit, sanctos inquam ordines religionis conuersionis fratrum mendicantium, in quibus uiri plurimi uita & eruditione probati & populum recte docerent, & hæreticorum peruersitatibus resisterent. Ipse enim sanctissimos uiros, Dominicum Calaguritanum ex Hispania & Franciscum Assisiatem ex Umbria Italiæ provincia ad se Romam uenientes in sancto proposito confirmauit. Ipsius auspiciis alij quoque instituti sunt ordines, uti fratres S. Augustini Eremitæ, fratres S. Mariæ Carmelites, fratres Crucigeri, fratres Guilielmi, quorum ordines sub hoc Pontifice aut à nouo instituti, aut in melius restituti sunt. Vnde ait Sabellicus præclarus nostris temporibus historicarum scriptor, in sexto Nonæ Enneadis libro: Prouidentia euenit (ut credere æquum est) non casu, quod Innocentio Terrio sedente multum sit innocentia uirtus illustrata, multum & religio innocentie mater. Nam & Carmelitana religio per id tempus uel orta est, uel tum demum in lucē edita. Et duo Christianæ

Christianæ pietatis lumina terris affulsere, quibus multo maxima parte orthodoxa creuit fides, autores incrementi huius, Dominicus & Franciscus. Hi æquales tempore, sanctitate clari, & uterque alterum uidit. Hæc ille.

Constat igitur hunc Innocentium admodum insignem fuisse uirtutibus Pontificem, labore strenuum, curis peruiilem, consultationibus cautum, iuris prudentia instructum, rerum administratione amplum, opibus florentem, honore præcipuum, dignitate maximum, sacrarum literarum cognitione eminentem, pietatis operibus præfulgentem, ut non immerito decantari possit de eo ecclesiasticum illud responsum, Iustum deduxit dominus per uias rectas &c. Cumq; tantus esset uir iste & coram deo & coram hominibus, ipse tamen egregia humilitate paruulus erat in oculis suis, uti scripta eius ubiq; indicat, maxime uero Prologus & Cōclusio huius de Missa tractatus. Cum igitur uir iste dicat aperte, quod inter omnia sacramenta cōstet illud esse præcipuum quod in officio missæ supra mēsam altaris sacratissime celebratur, idq; sex libris pulcherrime declaret, nullus profecto uir mentis compos iudicare poterit minus credendum esse huic tanto Pontifici q̃ Luthero apostata, qui ut omnium uirtutum osor, & omnium carnis uoluptatum impurus assertor est, ita nihil sapit eorum quæ sunt spiritus dei. Proinde nihil ei credendum est in ijs quæ contra Ecclesiam deblaterat, quum ex professo nunc tandem scribat & ingenue fateatur, à diabolo sibi suggesta esse illa, q̃ cōtra Missam nuper effutiuit a
a s gumēta.

Lutherus.

gumēta. Hos itaq; Innocētij libros serenissime
Rex, M. T. supplici uoto à mēte nuncupatos, se
rena obsecro frōte ac placido uultu suscipe, pro
pter Missæ assertionē & ueritatis patrocinū, d
istū uerustatis in lucē restitutos. Quod si Deus
alia quoq; huius Pontificis opuscula & sermonū
eius uolumina in manus meas dederit, sub nul
lius profecto potius q̄ sub T. M. auspicijs in or
bē diuulgabitur. Quis enim regū, principū &c.
aut liberalius fouet studiosos aut clemētius al
loquitur eruditos? Quis magnatū prōptius aut
elegātius inoffenso perpetuæ oratiōis sermone
loquitur latinē q̄s in cōsultationibus aut rectū
iudiciū deprehēdit acutius, aut consiliariōrū uo
ta recitat memoriter ex tēpore, atq; expēdit ex
actius? Vno Cæsare Augusto, Carolo V. fratre
tuo germano potētia minor es, unus in cæteris
bonis illi par. Nemo in terris te nobilitate aut
stēmate superat, nullus principū te maiorū cla
ritate uincit, nullus ingenij acrimonia proptate
æquat, nullus laborū tolerātor, nullus in peri
culis p̄sentiori aio, nullus cōiugij fide integrior,
nullus coniugis secunditate felicior, nullus in li
berorum educatione diligentior, nullus iustitię
studiosior. Breuiter nullus mortaliū optimis q̄
busq; ornamētis & uirtutibus, q̄ bonū regē aut
principē decent, te uno p̄ Dei gratiā & benigni
tatem ornatior, auctior aut cumulator existit.
Deus opt. max. rex regū, & dñs dñantiū, hæc uir
tutū tuarū bona tibi perpetuo cū incremēto fe
liciter cōseruet, atq; etiā in liberos tuos prospe
riori succēssu trāsfundat. Bene uale S. Dñe, rex
Opt. ac Clem. Princeps. Dresdē ad Albim. VI.
Calēdas Martij. Anno dñi M, D, XXXIII.

INDEX.

A Trende lector, in hoc indice nos breui
tari studentes, unumquodq; folium Ma
thematicæ in quatuor diuissimas partes,
per has literas A. B. C. D. ita sane, ut A priorē
partem primæ paginæ seu faciei à principio us
que ad medium: B posteriorem teneat, à medio
scilicet usq; ad finem. Et C priorem partem se
cundæ faciei à principio usq; ad medium: D po
steriorem, à medio usq; ad finem. Hoc literarū
compendio tibi consultum uolumus, ut cito in
uenias quodcunq; suggerit index. Bene uale

Abel cur puer dicitur, fo. 112 b
Ablutio manū post sumptionē eucharist. 131. d
Abrahā & Dauid p̄ duos Diaco. designātur 31 a
Abraham cur Patriarcha dicitur. fol. 112 b
Accidētia in Eucharist. sine subiecto sunt 87 b
Acolyti cur ferunt cereos accensos 4 d
Adueniat regnum tuum 125 b
Agni paschalis mysterium 78 a
Agnus ab agnoscendo latinē dicitur 129 d
Agnus dei ter dicitur, & ter olim dicebatur Mi
serere nobis Ibidem.
Alleluia uox consolationis & lætitiæ 44 a
Alleluia denotat gaudium cœlestis patriæ Ib.
Alleluia cur à lxx. usque ad pascha non dicitur
Ibidem d
Alba de lino, mundiciam designat 19 b
Alba cur in uete. test. stricta: in nouo testamen
to larga est Ibidem
Aliena specie in sacramento usus est Christus
propter tres causas 100 c

Altare

INDEX.

Altare ecclesiam designat 30 c
 Altare ualde multiplex 113 d
 Altare ter osculatur à sacerdote 131 a
 Amen optantis uel affirmantis est 40 a
 Angelorum præsentia in missarum celebratio-
 ne 39 b. & 113 c
 Angeli quomodo tremunt deum 60 d
 Angeli quomodo offerunt deo preces nras 113 c
 Annulus Episcopi quid designat 22 a
 Antiphona uox reciproca dicitur 36 a
 Aqua cur uino in calice admiscetur 57 b
 Aqua an simul cum uino in sanguinem conuer-
 tatur 98 c
 Aqua ex latere Christi non fuit flegma sed ue-
 ra aqua 99 a
 Argentei XXX. precium Christi, quantum
 ualuerunt 74 a
 Argutię nimium subtiles circa materiam huius
 sacramenti 93 d
 Ascendimus in cælum per Christum, tanquam
 membra cum capite 107 d
 Azymus panis, non fermentatus, offerri de-
 bet 79 c
 Azyum conuenientius designat Christum q̃
 fermentatum 82 a
 Baculi pastoralis forma, & quid designat 22 a
 Baculus S. Petri Treueris est, ideo Rom. ponti-
 fex eo non utitur, Ibidem b
 Beatitudo in cœlis una omnium, diuersa tamen
 premia 114 d
 Benedictionis nouissimæ mysterium post mis-
 sam 134 d
 Binarius in signaculis crucis quid designat 118 a
 Bona

INDEX.

Bona triplicia sunt, quæ in oratione dominica
 petimus 119 d
 Calix Metonomice p sanguine ponitur 97 d
 Cadelabra duo in duobus cornibus altaris quid
 significant 37 c
 Canonis Missę autor 72 d
 Cantores Dauid instituit 4 b
 Caro Christi uere manducatur in altari 84 b
 Charitas debet esse ordinata 69 d
 Cœli quomodo laudant deum 60 d
 Cephas dupliciter interpretatur 7 b
 Chirothecæ Episcopi quid designant 21 a
 Christus mortalis fuit, uoluntate nõ necessita-
 te 15 c. & 88 a
 Christi typi gessit Iacob in pellibus hæd. 16 b
 Christus simul erat & in patria & in uia 16 d
 Christi potestas & uirga & baculus est 17 b
 Christus est sponsus ecclesiæ 34 b
 Christus orat pro Ecclesia 34 c
 Christus nihil accipit nisi quod ipse efficit in no-
 bis 51 d
 Christus est deus & dominus noster 60 a
 Christus cōsecrans eleuauit oculos in cælū 83 a
 Christus q̃tidie sumitur & nunq̃ cōsumitur 85 a
 Christus totus est in toto, & integer in singulis
 partibus fracti Ibidem b
 Christus in cœna quale corpus suū dederit 87 c
 Christus etiam ante mortem glorificati corpo-
 ris dotes habuit 88 b
 Christus an ad bonum an ad malum dederit Iu-
 dae sacramentum 89 c
 Christus quomodo semper & non semper no-
 biscum est 102 a

Christus

INDEX.

Christus cur hoc sacramentū ultī. instituit 105 c
 Christ. dedit se nobis & in cibū & in p̄ciū 106 d
 Christus rogat pro unione nostri 108 a
 Christus p̄figuratus in oblatione Abel, Abrahæ & Melchisedech 112 a
 Christus cur agnus dēi dicitur 129 d
 Cibamur à Christo dupliciter 106 b
 Collectæ quot in Missa legi debent 40 d
 Color quadruplex in uestibus sacris quid designat 13 c
 Cōmixtio specierū panis & uini in calice 128 d
 Communicare cum sanctis 71 c
 Cōcomitantia naturalis in sacramento 91 d
 Confessio generalis ante initium Missæ 33 b
 Confessorū cur in Canone non fit mentio 72 b
 Confessio catholica de uero corpore & sanguine in Eucharistia 84 d
 Cōuersio duplex, substantialis & formalis 94 c
 Corpus Christi dupliciter manducatur 90 a
 Corpus Christi in eucharistia spiritualis, nō carnalis est cibus 91 a
 Corpus Christi non corrumpitur, sed exterior species 91 c
 Corpus sub specie uini nō bibitur sed bibendo sumitur 95 b
 Crucis diuersæ figuræ seu typi in uet. test. 49 d
 Crucis uirtutes ac laudes 50 b
 Crucis signacula in Missa quid designant 112 d
 Cruces tres, crucifixionem, duæ mortem significat 116 a
 Crucis signacula septem uicibus in actu Canonis fiunt 117 c
 Cruciatus Christi triplex fuit 116 c

Dalma

INDEX.

Dalmatica quā formā habet & qd̄ desig. 20 c
 Deus quomodo est ubiq; 62 c
 Deus quomodo quosdam scire, quosdam nescire dicitur 69 a
 Deus q̄modo non est æstimator meriti 115 c
 Deus est pater, generaliter, specialiter, & singulariter 120 c
 Deus quomodo nos tentat 122 a
 Dextrū & sinistrū in altari quid designat 38 a
 Diacones cur stolā sup̄ sinist. humerū portāt 5 b
 Diaconi VII. & eorum officium Ibidem c
 Diaconus cur pectus pontificis osculatur 34 c
 Diaconus ante lectionem, subdiaconus post, accedit pontificem 42 d
 Diaconus cur dextrā Pontificis osculatur 46 b
 Diaconus cur in altum ascendit lecturus Euangelium 49 a
 Diaconus qualis esse debet 51 b
 Dilectio perfecta in patria erit 124 d
 Dimittere debitoribus nostris 122 d
 Distinctio inter ordines Ecclesiasticos 132 d
 Dona & munera quomodo differunt 66 a
 Dormiunt mortui 114 b
 Ducere & inducere in tentationē differūt 122 a
 Duo sacramenta de latere Christi profluxerunt 116 d
 Duodenarius numerus multipliciter consecratus est 53 a
 Duodenarij multiplex mysterium Ibid. b
 Duplex uita, sic & duplex potestas 68 a
 Duplex comestio corporis Christi 90 a
 Ecclesia catholica, p̄ qua missa offertur 67 c
 Ecclesia non oēs Ceremonias legis reiecit 81 b
 Ecclesia

INDEX.

Ecclesia quasdam legis consuetudines in melius
mutauit Ibidem d
Ecclesia Græcorum sæpe in fide errauit 82 b
Episcopus oneris potius q̄ honoris nomē est 6 b
Episcoporum ix. officia seu opera specialia 9 a
Episcopi est, ut uestē sine uirtute nō portet 24 c
Episcopus in altari Christum repræsentat 29 d
Episcopus cur à sacerdote & Leuita deducitur
ad altare 30 a
Episcopum circa altare osculantur tres sacerdo-
tes ad os & pectus 32 c
Epistola nunc ex prophetis, nunc ex apostolis le-
gitur 42 c
Euangelii cur in sinistra parte legitur 45 d
Euangelium cur uersus Aquilonē legitur 49 b
Euangelij præconia 51 a
Eucharistia idē sub utraq; specie continet 66 b
Eucharistia consecratur in pane frumenti & ui-
no uitis 79 b
Eucharistia non debet dari intincta 89 d
Eucharistia à ieiuniis sumi debet 97 c
Extra Ecclesię unitatē nō est loc⁹ offerēdi 72 a
Fermentū in bono aliquādo accipitur 82 a
Festorum differentia in colore uestium 25 a
Festa, quorum mentio fit in symbolo 54 a
Forma uerborum, quæ in Canone habetur, à
Christo data est 82 d
Forma uerborum uirtutem consecrandi à Chri-
sto accepit 83 b
Forma panis geminæ rei sacramentū est 101 d
Fumo incensi fugantur dæmones 35 a
Gelafius PP. tractus & hymnos præfatio-
nesq; composuit 59 d

Glorifi-

INDEX.

Clorificatū corpus quatuor habet dotes 88 b
Graduale, lamentum penitentię est 43 b
Graduale cur post epistolam canitur 43 d
Hoc est corpus meum, quomodo recte intelli-
gitur 84 b
Hoc quid ibi demonstrat 92 a
Humerum dextrū Pontif. tres osculantur 154 c
Hymni Angelici mysterium 36 d
Hymnus, qui post præfationem canitur, ange-
lorum & hominum est 59 c
Illibata sacrificia 66 b
Incensum altaris quid designat 56 c
Iudamenta sex Episco. & presbyteris coīa 9 a
Indumenta Episcoporū propria sunt ix. Ibidē
Indumenta Pontificum uet. test. specialia 4. &
& communia 4. fo. 9 d
Indumentorum Allegoria 10 d
Indumentorum Tropologia 11 b
Introitus missæ desiderium antiquorū patrum
denotat 35 b
Ioannes Bap. subdiaconi locum tenuit 41 d
Ioannes inter prophetas & apostolos quidam li-
mes fuit 42 b
Ite missa est, quid repræsentat hæc uox 133 b
Iudæi orabant uersus occidentem 38 b
Iudas p̄ditor an Eucha. in corna sumpserit 88 d
Latria & Dulia, duæ species seruitutis 73 a
Latriæ cultus in quibus consistit, Ibidem
Lex diuina in tribus consistit, scilicet in manda-
tis, promissis & sacramentis 1 a
Lex præcessit Euangelii sicut umbra lucē 42 a
Lex Moyfi non de Syon, ut lex Christi, sed de
monte Syna exiuit 47 b

b Lignum

INDEX.

Lignū duplex, unum scientiæ, alterū uitæ 106 c
Logion. i. rationale Pontificis quale fuit 10 a
Lotio manūū mentis mundiciam indicat 18 d
Lotio manuum indicat lauādam lachrymis con
scientiam 55 d
Luctus diuiditur in irriguum superius & infe
rius 123 c
Magdalena Iesum ter unxit 56 d
Manna typus fuit eucharistiæ 78 c
Manipulus in sinistra uigilantiā designat 21 d
Mappula, quatuor baculis portata, sacram scri
pturam designat 31 b
Martyrium præfertur uirginitati 26 b
Melchisedech Christi typum gessit 112 c
Meminit Deus quorundā in bono, quorundam
in malo 69 a
Memoria pro defunctis in missa 114 c
Merita nostra, dona Christi sunt 33 d
Merita patrū suffragantur filiis apud Deū 71 d
Misericordia dei una, miserationes multæ 114 d
Missam Christus instituit, & Apostoli frequen
tarunt 1 c
Missa representat gesta Christi & eius pass. Ib.
Missa consistit in quatuor, scilicet in personis,
operibus, uerbis & rebus Ibidem d
Missa plena est diuinis mysterijs Ibidem
Missa ut opus operatum, semper est bona 68 c
Missa papalis cenā dñi representat in coīone 96 d
Missa tria de Christo commemorat, passionem,
resurrectionem & ascensionem 109 c
Missa & ministerium & mysteriū dicitur 133 d
Missa Cathecuminum unde dicitur, Ibid.
Missa, p̄sacrificio posita dicitur q. trāsmissa 134
Missa

INDEX.

Missa est missio seu legatio ad placandū deū Ib.
Mitra bicornis quid designat 21 d
Mutatio in ministerio cultus diuini facta 4 d
Mysterium numerorum. 4. 6. 9. & 15. fo. 9 b
Mysteria diuina potius credere quā perscru
tari debemus 56 b. & 85 b
Mysteriū simul cū ueritate stat i sacramē. 101 a
Nomen patris sanctificatur in filiis quatuor
modis 125 c
Nouies dicitur Kyrieleyson propter nouē ge
nera peccatorum 36 b
Nouem ordines Angelorum cur non plene ex
primuntur in præfatione 61 a
Numeri XXV. mysterium 118 a
Oblatio defunctis prodest in missa 46 d
Oblatio sacerdotis in p̄sona totius Eccle. 68 b
Oblatio quomodo dicitur ascripta, rata & ra
tionabilis 74 d
Oblatio Abel, Abraham & Melchisedech 111 c
Oferat sacerdos, offert & populus 69 b
Opus bonum & dei & nostrum est 70 c
Orare uersus Orientem 38 b
Orare per. dñm nostrum Iesum Christum 39 d
Orationes quæ collectæ dicuntur, a quibus sunt
instituta 40 b
Orare extensis manibus 41 b
Orare in silentio 64 b
Oratio dñica reliquas oēs excellit in 4. 119 a
Orare uocaliter multum prodest Ibidem b
Osana quō interpretatur & cur bis dicitur 62 d
Osculū, qd datur altari & armo Pōtificis 117 b
Osculū. uarijs modis olim dabatur in missa 150 c
Osculū q̄druplex in scripturis reperitur 151 a
b. 2. Oscu-

Sanouera

INDEX.

Osculū Pōti. à ministro datur septē modis Ib. c
Palla corporalis ex lino duplex 56 b
Pallij episcopalis plena descriptio in forma &
in mysterio 22 c
Panis substantia post consecrationē non rema-
net in hostia 86 b
Pascha quatuor significata habet 80 b
Patenā mysterium 128 b
Pater noster, dicimus nos, Pater mi, ait Chri-
stus 120 d
Pater n̄r qui es in celis, pulchrē exponitur Ib.
Pax quadruplex 73 b
Peccata dimissa reuocatur, si nō dimittim⁹ 122 c
Personarū diuinarū, pprietates & notiōes 115 d
Petitiones septem in oratione dñica 119 d
Planetę seu Casulę forma, & quid designat 21 b
Plebi edētulę aptus cibus est hoc sacramē. 106 a
Poderis, tunica talaris, perseuerātiā desig. 20 b
Pœnitentia in tribus consistit 33 b
Prędicator bonę & famę & uitę esse debet 47 d
Prędicatori subministrari debēt necessaria 48 c
Præfationis expositio 60. 61. 62.
Presbyteri, id est, seniores, non ab ætate, sed à
prudencia dicuntur 6 c
Primatus Petri 6 d
Processio pulchre ordinata 32 d
Psalmos ad missā decātari cōstituit Celest. 35 d
Quæstiones curiosę deuitādę sunt 90 d. 91 c
Quatuor sensus scripturæ 31 b
Qui pridie, cur hoc cap. ponitur in medio Ca-
nonis 110 d
Quinque cruces super oblatam & calicem quid
mysterij habent 74 c

Quinq;

INDEX.

Quinq; crucis signacula, partim cōmuniter, par-
tim diuissim super oblatā & calicē fiunt 110 a
Quinq; panes nobis necessarij sunt 123 c
Quinq; signa beneplaciti uoluntatis dei 124 c
Quotidie communicare an expediat 105 b
Regnū dei uarie accipitur in scripturis 125 a
Remissio peccati duplex, una culpę, alia. 104 c
Roma. Pontifex aliter quā ceteri Episcopi
Collectam legit 104 c
Ro. Pont. oblationes ad pedes accipit, excepto
pane & oblatione quæ pro defunctis fit 46 d
Ro. Pōt. oēs Christiani cōicāt & p eo orāt 68 a
Ro. Ecclesia in fide nunq̄ errauit 82 b
Ro. Pontifex aliter communicat in missa q̄ cæ-
teri sacerdotes 132 c
Sacerdotes minores dicti sunt Nazarci 5 d
Sacerdotes maiores, XII Apostoli, Minores se-
ptuagintaduo discipuli 6 a
Sacerdotes gerunt uices Christi, tanquam me-
diatores 8 b
Sacerdos nō debet denegare sacramentum pec-
catori occulto 89 b
Sacerdos si consecrato pane deficiat, quid fieri
debet 95 c
Sacramenta diuina potius uenerari quā discu-
ti debent 87 c
Sacramentū & actiue & pass. accipitur 103 d
Sacramentum in tribus consistit, rebus, factis &
uerbis 104 a
Sacrificiū triplex, & in q̄libet tria sunt 66 d
Sacrificium laudis triplici ratione dicitur 69 c
Sacrificiū æqualiter toti offertur trinitati 70 d
Sacrificium Euangelicum præcessit legale tem-
pore

INDEX.

pore & dignitate 79 a
 Sanctus est Deus aliter quam nos 62 a
 Sanctorum commemoratio, ante & post con-
 crationem 71 b
 Sādaliōrū & corrigiæ mysteriū in Christo 14 b
 Sandalia cur infra sunt integra, supra autem fe-
 nestrata 18 b
 Sedecim proprietates charitatis 53 b
 Septē cādelabra, septē sunt dona spūssancti 31 d
 Septē uicibus salutatur populus in missa 39 a
 Septē dona, 7. uirtutes, 7. beatitudines 120 a
 7. uitia capitalia, per 7. gentes significata Ib. b
 Sex ordines Clericorū in missa Ro. Pontii 4 b
 Sex ordines ministrorum in uet. test. Ibidem
 Sex ordines psonarū in genealogia Christi 30 d
 Sicuti accepta habere. Hic similitudo non quan-
 titas notatur 111 b
 Signorū alia sunt naturalia, alia positiua 103 c
 Signa no. test. meliora sunt q̄ signa uet. test. Ib.
 Signum fidei, character Christianorū est 114 b
 Significatio secundum tria attenditur 104 a
 Species sacramenti & ueritas corporis Christi
 an sint unum sacramentum 105 a
 Stola super utrumq; humerum sacerdotis quid
 designat 15 c
 Stola cur zonæ colligatur, & in modum crucis
 ponitur 20 a
 Stola sanctorum duplex, mentis & carnis 45 a
 Stuppam in choro cur Episcopus incedit 32 a
 Subdiaconis imposita lex continentie 5 a
 Subdiacon⁹ cur cū uno tātū acolyto uadit 42 b
 Subdiaconus cur pedem Pontif. osculatur 45 a
 Symbolum cur incipit Episcopus 52 a

Symbo-

INDEX.

Symbolum indicium aut collatio dicitur, Ibidē
 Symbolum celebrante Papa, non à choro sed à
 subdiaconis canitur 54 d
 Tentatio interior & exterior 121 d
 Ternarius in signaculis crucis qd designat 118 b
 Testamētum nouum cur dicitur æternum 98 a
 Testamentum & scriptura & promissio dicitur
 Ibidem b
 Thuribuli & incensi mysterium 33 c
 Timor quo cessamus à malo, triplex est 121 b
 Tractus, cantus tristis est 45 a
 Transsubstantiatio in quid & quomodo fit 93 b
 Tres partes oblatae quid significant 129 a
 Tres uniones in Christo 65 a
 Tres inimicitarum parietes à Christo sublati
 sunt 36 d
 Trium linguarum diuersitas in Missa 45 b
 Tres traditiones Christi 65 a
 Tria sunt hominis bona, pro quibus petitur in
 sacrificio 70 a
 Tria sunt in sacramento altaris 101 c
 Trinitatis uestigium in omnibus creaturis re-
 lucet 61 b
 Trinitatis diuinæ præconia 61 c
 Trinitatis opera sunt indiuisa 65 d
 Trinitas triplex reperitur 87 b
 Trinitas substantiarum in una persona Christi
 107 c
 Triplices sunt dii, homines, demones, imagines
 70 c
 Triplex opinio de uerbis per quæ Christus in
 cœna consecrauit 83 b
 Triplex malum à quo petimus liberari 121 a
 Triplex

INDEX.

- Triplex debitum petimus nobis dimitti 122 c
Triplex ablutio manuum quid designat 132 a
Verbis consecrationis maxima inest uirtus a
Christo 83 d
Verborum consecrationis sinistra interpreta-
tio ab hæreticis 84 b
Vinum optimum ad sacrificiū sumi debet 99 c
Vinum purum uino cōsecrato admixtum an sit
consecratum Ibidem d
Vinum an sine aquæ admixtione consecrari
queat 100 b
Vinum in sacramento & sanguinis & charita-
tis signum est 102 a
Virginitas Ioannis & Stephani 115 b
Virtus & gratia Eucharistiæ 107 d
Vnctio manuum presbyterorum 8 a
Vnguētum mulieres quando parauerunt ad un-
gendum corpus domini 82 b
Vocis expressio, quando dicitur, Nobis quoq;
peccatoribus 118 c
Vultus dei quando propitius dicitur ac sere-
nus 111 b

El Laurel
El Laurel

INCIPIIT

TRACTATVS DE SA-
CRO ALTARIS MYSTERIO, CON-
ditus à domino Innocentio
Papa tertio.

TRI A sunt in quibus præcipue di-
Lex diuina
uina lex consistit: mandata, pro-
in trib' cō-
missa, & sacramenta. In manda-
sistite
tis est meritum, in promissis est
premium. In Sacramentis est ad-
futorium. Sacramentis enim ad utrumq; iuu-
mur, ad exequendum mandatū, & ad obtinen-
dum promissum. Verū inter omnia sacramēta,
illud constat esse præcipuū, quod in officio mis-
sæ supra mensam altaris sacratissime celebra-
tur: illud ecclesiæ representans conuiuium, in
quo filio reuertenti pater occidit uirulum sagi-
natum, panem uitæ proponens, & uinum quod
miscuit sapientia. Hoc autem officiū ipse Chri-
stus instituit, cum hæredibus suis uinum condi-
dit testamentum, disponēs eis regnum, sicut pa-
ter suus sibi disposuit, ut super mensam eius e-
dant & bibant in regno suo, quod ecclesia con-
secrauit. Cœnantibus enim illis accepit Iesus pa-
nem, & gratias agens, ac benedixit, fregit, de-
ditq; discipulis suis dicens, Accipite & comedi-
te, Hoc est corpus meum quod pro uobis trade-
tur, hoc fœcite in meam commemorationē. Hac
igitur institutione formati cœperunt apostoli
sacrosanctū mysterium frequentare, eam, quam
Christus

Lucas
Ioan. 6.
Pro. 9.

Institutio
miste

Luc. 22.
Mat. 26
Mat. 14
Luc. 22

Missa ab a-
postolis ce-
lebrata

Christus expresserat, & formā seruantes in uerbis, & materiā tenētes in rebus. Sicut apostolus Corinthiis protestatur. Ego (inquit) accepi à domino, quod & tradidi uobis quoniā dominus Iesus in qua nocte tradebatur, accepit panē & benedixit, &c. Primus ergo beatus Petrus apostolus missam Antiochię dicitur celebrasse, in qua tres tantū orationes in primordio nascentis ecclesię dicebantur. Cætera uero diuersis tēporibus & à diuersis personis legūtur adiecta, prout Christianæ religionis cultu crescente, uisa sunt decentius cōuenire. Hoc enim officiū tam prouida reperitur ordinatione esse dispositum, ut quæ per Christum gesta sunt & in Christum, ex magna parte contineat, ex quo Christus de cælo descendit, usq; dum ascendit in cælum: & ea tam uerbis q̃ signis admirabili quadam specie repræsentet. Ipsum autem officium cōsistit in quatuor, in personis, operibus, uerbis, & rebus. Tres enim sunt ordines personarū, celebrantes, ministrantes, & circumstantes. Tres operū species, gestus, actus, & motus. Tres diuersitates uerborum, orationes, modulationes, lectiones. Tres rerum materies, ornamenta, instrumenta & elementa. Hæc omnia diuinis sunt plena mysterijs, ac singula cœlesti dulcedine redundātia. Si tamen diligentē habeāt inspectorem, qui no rit sugere mel de petra, oleumq; de saxo durissimo. Quis autē nouit ordinem cœli, & ponit rationes eius in terra? puteus enim altus est, & in quo hauriam aquam uas uon habeo, nisi porrigat ille qui dat omnibus affluenter & non impropert, ut inter medium montium transeuntem

S. Petrus

Optime dispositum
Missæ officiumMissæ confectio
sunt in quatuorOmnia quæ
in missa fiunt
mysterijs plena
suntDeu. 32
Iob 38

tem hauriam aquam, in gaudio de fontibus saluatoris. Pulsans ergo pulsabo, si fortē clauis Dauid aperire dignetur, ut introducat me rex in cellam uinariam, in qua mihi supernum demonstret exemplar, quod Moyſi fuit in monte mōstratum, quatinus sacrosanctum altaris officiū eo ualeam reuelante differere, qui linguas infantiū facit esse disertas, cuius spiritus ubi uult spirat, diuidens singulis prout uult, ad laudē & gloriam trinitatis, ad profectum & utilitatem legentium, ad meorum uentiam & indulgentiā peccatorum. Si quid ergo dignum in hoc reperiatur opusculo, diuinæ gratiæ penitus ascribitur, Nam omne datū optimum, & omne donū perfectum, de sursum est descendens à patre luminum, si quid indignum, insufficientiē depute tur humanā, nam corpus quod corrūpitur aggrauat animam, & deprimat terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Consuetudinem autē apostolicæ sedis, nō illā quam olim legitur habuisse, sed eam quam nūc habere dinoscitur prosequendā disposui, quæ disponēte domino cæterarum ecclesiarum mater est & magistra.

¶ Incipiant Capitula Libri primi.

- 1 De sex ordinibus clericorū, quos Romanus pontifex habet secum in missa, ubi senariū mysterium explicatur.
- 2 De primicerijs & cætoribus, ubi conijcitur, quare primicerius in ecclesia medius inter cantores existit.
- 3 De acolytis, ubi quod sit eorum ministeriū & unde processerit assignatur.
- 4 De Subdiaconibus, ubi traditur, quod ipsi

A 2 legem

Ioan. 4
Iaco. 1
Psal. 103
Esa. 12
Inuocatio
Apo. 3
Can. 1
Exo. 28
Sap. 10
Ioan. 3
1. Cor. 12

Humilis &
pia prote
statio
Iaco. 1
Sap. 9.

INNOCENTII PP.

legem continentia debent obseruare.

5 De Diaconibus, ubi traditur quid corū spectet officium, unde leuitarum ordo tam in nouo quam in ueteri testamento processerit, quare diaconus supra sinistrum humerum fert orarium, & quare diaconi cardinales semper ducunt Papam Romanum pontificem.

6 De maioribus & minoribus sacerdotibus, quorum differentia tam in nouo quam in ueteri legitur testamento.

7 De significatione nominū episcopi & presbyteri.

8 De primatu Romani pontificis, ubi patenter ostenditur, quod Christus & ante passionē, & circa passionē, & post passionem, Petro commisit ecclesiæ principatum.

9 De conuenientia & differentia potestatum inter episcopos & presbyteros, ubi forma sacerdotalis ordinationis exprimitur & ostenditur qualis debet esse sacerdos.

10 De communibus & specialibus indumentis pontificis & sacerdotum, ubi etiam quæ fuerint ostenditur, & numeri mysteriū assignatur.

11 De legalibus indumentis secundum Historiam, ubi quot & qualia fuerint explicatur, ponuntur etiam diuersa nomina secundum diuersitates linguarum.

12 De typo legalium indumentorum secundum allegoriam.

13 De uestimentis legalibus secundum tropologiam, ubi agitur de fœmoralibus.

14 De linea.

15 De zona,

16 De

CAPITVLA LIB. I.

16 De tunica.

17 De malogranatis & tintinnabulis aureis.

18 De superhumerali.

19 De duabus oris.

20 De duobus onychinis.

21 De duodecim nominibus filiorum Israel.

22 De duabus catenulis.

23 De duobus uncinis.

24 De rationali.

25 De quadratura rationalis & duplicitate.

26 De quatuor ordinibus lapidum.

27 De duodecim lapidibus.

28 De cydari.

29 De lamina aurea.

30 De nomine domini Tetragrammaton.

31 De uarietate operis.

32 De quatuor coloribus, purpura, cocco, bysso, hyacintho.

33 De uestibus euangelici sacerdotis.

34 De pontificalibus indumentis secundum quod Christo conueniunt, ubi agitur de caligis, sandalijs, de ligulis quoque, quibus sandalia pedibus colligantur.

35 De amictu, ubi redditur ratio, cur idem in Christo per calciamentū pedis & per amictum capitis designatur.

36 De alba.

37 De cingulo & succinctorio.

38 De stola.

39 De tunica.

40 De dalmatica.

41 De chirotecis.

42 De planetā, ubi agitur de anteriori & po-

A 3

steriori

INNOC. PP. CAP. LIB. I.

steriori parte planetæ.

43 De manipulo,

44 De mitra,

45 De baculo,

46 De annulo.

47 De quinq; psalmis dicendis, dum pontifex preparatur.

48 Itē de pōtiscalibus indumentis secundū quod mēbris cōueniunt, ubi agitur de caligis & sandalijs, ibi quoq; forma sandaliorū exponitur

49 De ablutione manuum.

50 De amictu, ubi agitur de duobus uasculis, quibus amictus ante pectus ligatur.

51 Quare romanus pōtifex post Albam orat, & post orale crucem assumat,

52 De Alba.

53 De Stola,

54 De Tunica.

55 De Dalmatica.

56 De Chirothecis.

57 De Planeta.

58 De Manipulo.

59 De Mitra.

60 De Annulo.

61 De Baculo, ubi traditur quare summus pōtifex pastoralis uirga non utitur.

62 De pallio, ubi materia & forma secundū mysterium exponuntur.

63 De armatura uirtutum.

64 De quatuor coloribus principalibus, quibus secundum proprietates dierum uestes sunt distinguenda.

FINIS CAPITVLORVM.
LIBER

LIBER PRIMVS.

De sex ordinibus Clericorum.

Caput Primum.

Vum Apostolicæ Sedis Antistes celebriter agit missarum solēnia, sex habet secum ordines clericorum, id est, episcopos, presbyteros, diacones, subdiacones, acolytos, & cantores, ipso numeri sa-

cramento perfectionem huius officij manifestans. Senarius enim numerus est perfectus, eo quod redditur ex suis partibus aggregatis.

Vnde sexto die perfecit deus cœlum, & terram & omnem ornatum eorum, & quī in plenitudi-

ne temporis sexta uenisset ætate, sexta quoq; die, sub hora sexta, genus redemit humanum.

Sed & sex ordines ministrorum legimus in ueteri testamēto, Pontifices, Sacerdotes, Leuitas,

Nathinneos, Ianitores, & Psaltes, quos ex maiori parte distinxit Artaxerxes in epistola quā

Esdra scribæ direxit. Notum (inquit) facimus de uniuersis sacerdotibus, Leuitis, Cātoribus,

& Ianitoribus, nathinneis, ministris domus dei ut eis uestigal & tributum & annona nullatenus imponatur.

De primicerijs & cantoribus. Caput II.

Dauid prophetarū eximius, uolens cultū dei solēnius ampliari, cātores instituit, qui coram arca fœderis domini musicis instrumentis & modulatis uocibus decantarent, inter quos præcipui fuerunt Heman, cuius uicem nunc in ecclesia obtinet primicerius, qui cantoribus est prælatus, unde legitur

Senari^{us} numerus perfectus est

Gen. 1.
Galat. 4

Sex ordines ministrorum ueteris testamenti
1. Es. 7

Institutio Cantorū per dauid.

A 4 in

in paralipomenon, isti sunt quos constituit Dauid super cantores domus domini, stantes iuxta ordinem suum in ministerio, de filiis Caath, Heman cantor filius Joel, & a dextris eius Asaph filius Barachie, ad sinistram autem Ethan filius Chusi. Debent ergo cantores consonis uocibus & suauis modulatione concinere, quatinus animos audientium ad deuotionem dei ualeant excitare.

¶ De acolytis, quod sit eorum ministerium. Caput iij.

Acolyti uero, qui latine Ceroferarii nuncupantur, ab Aaron & filiis eius ministerij sumere possunt exemplum. Scriptum est Exo. 27 enim in Exodo, Precipe filiis Aaron, ut offerant oleum de arboribus oliuarum purissimum, pilosque contusum, ut ardeat lucerna semper in tabernaculo testimonij, & collocabunt eam Aaron & filij eius, & usque mane luceat eorum domino. Quod ergo tunc sacerdotes agebant, hoc nunc acolyti faciunt in ministerio lucernarum. Multa quippe non solum in nouo, sed & in ueteri testamento legi Moyse superaddita legimus & mutata. Vnde Dauid in libro Paralipomenon dixisse narratur. Non erit officij leuitarum, ut ultra portent tabernaculum & omnia uasa eius ad ministrandum. Acolyti cereos ferunt accensos, dum legitur Euangelium. Non ut tenebras aeris illuminet, sed ut proximis opera lucis ostendant. Hoc officium dominus testatur se habere, cum dicit, Ego sum lux mundi. Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumē uite.

¶ De subdiaconibus. Caput iiii.

Subdiacono

Subdiacones Nathinneorum uitam in ecclesia repræsentant. De quibus in Esdra legitur, quod Dauid dederat Nathinneos ad ministeria leuitarum. Vnde græcè dicuntur, hypodiacones, ex quorum ordine fuit ille Nathanael, quem dominus in Euangelio commendauit. Ecce uerè Israelita, in quo dolus non est. Nathinnei uero dicuntur, id est, in humilitate domino seruientes. De quibus recte patribus placuit, ut qui sacra mysteria contrahant, legem continentie debeant obseruare. Sicut scriptum est in propheta, Mundamini qui fertis uasa domini. Horum officio dominus uti dignatus est, quando facta cum discipulis cœna, mittens aquam in peluim, lauit pedes discipulorum, & lintheo quo erat præcinctus, extersit.

¶ De diaconibus. Caput v.

Ordo diaconorum à tribu Leui sumpsit exordium. Vnde dominus ad Moysen locutus est, dicens, Applica tribum Leui, & fac stare in conspectu Aaron sacerdotis, ut ministrer ei & excubent, & obseruent quicquid ad cultum pertinet multitudinis eorum tabernaculo testimonij, & custodiant uasa tabernaculi in ministerio seruientes. A uiginti quinque annis & supra, iussi sunt in tabernaculo seruire, ad omnia portanda robusti, qui possint arcem fœderis, mensam propositionis, & uasa tabernaculi deportare. Quod & in nouo testamento recolitur, quum diaconibus supra sinistram humerum stola imponitur. Et in diebus ieiunij supra eundem humerum casula complicatur. Quia quicquid laboris in hac uita sufferimus, tãquam in sinistra porta-

1. Esd. 8

Ioan. 1

Nathinnei

Esdr. 2
Ioan. 13

Num. 8
Leuit. 2

Diacones

A 5 porta-

INNOCENTII PP.

portamus, donec à sinistra trāseamus in dextrā, in qua requiē habeamus. Hinc etiā Diaconi Cardinales mēsam Lateranēsis altaris supra humeros suos in die cœnæ deportant, & reportant in sabbato. Semper ipsi summum Pontificē uelut arcā fœderis leuitā portantes. Ceterū in nouo testamento sumpsit initiū ab apostolis, qui septē uiros boni testimonij, plenos spiritus sancto, diacones elegerunt, oratione prēmīssa, per impositionē manūū ordinātes. Hi sunt in Apocalypsi septem angeli tuba canentes, Hi septem candelabra aurea, hi uoces tonitruorū, qui pacem annunciant, prędicant Euangelium, mensam componunt, offerunt Eucharistiam & cetera. Quę licet humiliter, tamen excellenter ad eorum spē stant ministerium. Hoc officium Christus exercuit, quando post cœnam sacramenta confecta proprijs manibus dispensauit, & cum dormientes excitauit apostolos ad orandum, Vigilate, inquit, & orate, ut nō intretis in tentationem.

¶ De minoribus & maioribus sacerdotibus. Caput VI.

Exo. 28 Sacerdotalis ordinis institutio à ueteri lege sumpsit originē, secūdm quod legitur dominus Moyse pręcepisse. Applica, inquit, Aaron fratrem tuum ad te cū suis filijs, de medio filiorum Israel, ut sacerdotio fungantur mihi. Veruntamē ante legem sacerdotes fuisse leguntur. Vnde Melchisedech sacerdos dei altissimi legitur extitisse: cui decimas ex oībus spolijs, tanquā sacerdoti Abraham persoluit. Erāt autem multi minores sacerdotes, quos Nazareos communiter appellabant. Vnus autē erat summus

LIBER I.

summus sacerdos, quē uocabant specialiter Arabarchum. Porro Dauid 24. summos sacerdotes instituit, 16. de Eleazar, & 8. de Ythamar, quibus tamen omnibus unum pręfecit, quem statuit principem sacerdotum. Singulis autē per sortes uicis suę diuisit hebdomadas, quarum octaua prouenit Abiæ, de cuius genere Zacharias pater Iohannis Baptista descendit. Verum in nouo testamēto Christus ipse maiores & minores sacerdotes instituit, scilicet 12. apostolos, & 72. discipulos, quos pręmittebat binos in omnem ciuitatem & locum quo erat ipse uenturus. Sicut enim pontifices summos Moyses regendis populis in lege pręfecit, sed ad eorū societatis & operis adiutorium, sequentis ordinis uiros, & secundæ dignitatis elegit. Nam in Eleazaro & Ythamar filijs Aaron, paternæ trās-fudit plenitudinis habundantiam, ut ad hostias salutare & frequentioris officij sacramēta, ministerium sufficeret sacerdotum. Et inheremo per 70. uirorū prudentiū mentes Moyse spiritū propagauit. Quibus ille usus in populo, innumerales multitudines gubernaret. Sic Christus apostolis suis discipulos addidit, quibus illi suis prædicationibus totum orbem impleuerunt. Apostolorum itaq; uices, maiores obtinēt sacerdotes, id est, episcopi. Discipulorum uero minores, id est, presbyteri.

¶ De significatione nominum episcopi & presbyteri. Caput VII.

Nomen episcopi plus sonat oneris, quā honoris. Episcopus gręc superintēdens inter-

1. Par. 24

Luc. 1

Mat. 10

Luc. 10

Sacerdotū

distinctio

Num. 11

Episcopus

INNOCENTII PP.

interpretatur latine, speculatoris gerens officium. Iuxta quod dominus inquit propheta, Fili hominis, speculatorē dedi te domui Israel, Plebi ut sibi commissę non negligenter incumbat, sed diligenter prospiciat. Ob hoc, inquit Apostolus, Qui episcopatū desiderat, bonū opus desiderat. Nō dicit honorem, sed opus. Quoniam episcopus, non tam ut præsint quam ut prosint eligitur. Presbyter autem non ab ætate dicitur, sed à prudentia. Presbyter enim græcè, latine senior intelligitur. Senectus enim uenerabilis est, non diuturna, nec annorum numero computata, sed cani sensus sunt hominis, & ætas senectutis uita immaculata. Nā dominus inquit ad Moysen, Congrega mihi septuaginta uiros de senioribus Israel, quos tu nosti, quod senes populi sunt & magistri.

¶ De primatu Romani pontificis.

Caput viij.

Primatus
Petri

OMnibus enim apostolis Christus unum præposuit, uidelicet Petrum, cui totius ecclesię principatum, & ante passionem, & circa passionem, & post passionē commisit. Ante passionem, cum dixit: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam, & tibi dabo clauēs regni cælorum. Licet enim uniuerfis apostolis communiter dixerit, Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt, principaliter tamen Petro concessit, Quodcumque ligaueris super terrā, erit ligatū & in cælis. Petrus ergo potest ligare cæteros, sed ligari nō potest à cæ-

LIBER I.

à cæteris. Nam illis particulariter dictum est: Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis. Huic autem uniuersaliter dicitur: Quodcumque ligaueris &c. Circa passionem uero, cum pluraliter dixisset de omnibus: Simon, ecce Sathanas expetiuit uos, ut cribraret sicut triticum. Singulariter autem pro Petro subiunxit: Ego autem pro te rogavi, ut nō deficiat fides tua. Statimq; præcepit: Et tu aliquando conuersus confirma fratres tuos. Ad eū igitur tanq̃ ad magistrū pertinet cæteros cōfirmare, cuius fides in nulla tentatione deficit. Fides enim Apostolicæ sedis super firmam petrā stabili soliditate fundata, nullis unq̃ errorum sordibus potuit inquinari. Sed absque ruga manens & macula, pro necessitate temporum, à cæteris maculas detergit errorū. Post passionem autē, cum tertio quæsisset à Petro: Simon Ioannis, diligis me plus. & ille tertio respondit: Domine tu scis, quia amo te. Tertioq; præcepit: Pasce oues meas: Statimq; subiunxit. Sequere me. Petrus enim sequutus est Christum: non solum genere martyrii, sed & in ordine magisterij. Quod Christus ostendit cum ait: Tu uocaberis Cephas. Licet enim Cephas secundum unam linguam interpretatur Petrus, secundum alteram uero exponitur Caput. Nam sicut caput habēs plenitudinem sensuum in se, cætera uero membra partem recipiūt plenitudinis: ita cæteri sacerdotes uocati sunt in partē sollicitudinis, sed summus Pōtifex assumptus est in plenitudinem potestatis. Hinc est, qd non sine magni mysterij sacramento, cum Christus uniuerfos interrogasset apostolos: Vos autē quem

Luc. 22

Ioan. 21

Petrus caput aliorū

Ioan. 16

Præcipuus ubiq; Petrus fuit

Mat. 16

Ibid. 14

Iohan. 6.

Matth. 18.

Luc. 22.

Ioha. 21.

1. Cor. 15.

quē me esse dicitis? solus Petrus, quasi primus
& potior respondit pro omnibus: Tu es Chri-
stus filius dei uiui. Cūq; timore periculi cuncti
simul exterreretur apostoli, solus Petrus descē-
dit intrepidus, ut super undas maris ad dñm
ambularet. Et cū multi discipulorū abijsset re-
tro, dicētes: Durus est hic sermo, dixit Iesus ad
duodecim: Nunqd & uos uultis abire? Respon-
dit Simon Petrus: Dñe, ad quē ibimus? uerbū
uitæ æternæ habes, & nos credimus & cognoui-
mus, q̃a tu es Christus filius dei. Cumq; Iesus re-
spexisset discipulos, ait Simoni Petro: Si in te
peccauerit frater tuus, uade & corripe eū inter
te & ipsum &c. Cui cum Petrus dixisset: Dñe,
quoties peccabit in me frater meus, & dāmittā
ei? usq; septies? Respondit illi Iesus: Non dico
tibi usq; septies, sed usq; septuagies septies: &
cum oēs apostoli fugā arriperent, solus Petrus
educēs gladiū, percussit seruū Pontificis, & de
xtrā eius abscidit auriculā. Cūq; post resurre-
ctionē alij discipuli nauigio uenissent ad dñm,
Petrus succingens se, misit in mare, ut inter un-
das ad ipsum accederet. Quapropter & Chri-
stus, cū resurrexisset a mortuis, prius se Petro,
q̃ cæteris ostendit apostolis: quia secundū Apo-

stolū uisus est Cepha, post hoc undecim. Dein-
de uisus est plus q̃ quingentis fratribus simul.
De conueniētia & differentia po-
testatū inter episcopos & presby-
teros Caput IX.

Differt aut̃ inter episcopos & presbyte-
ros, quod ad oēs sacerdotes cōmuniter
pertinet, cathecizare, baptizare, prædi-
care,

care, cōficere, soluere & ligare. Sed specialiter
ad pontifices spectat: clericos ordinare, uirgi-
nes benedicere, pontifices consecrare, manus
imponere, basilicas dedicare, degradandos de-
ponere, synodos celebrare, chrīma cōficere,
& uasa cōsecrare. Vngūtur aut̃ manus presby-
teris ab episcopo, ut cognoscant hoc sacramen-
to se per spiritum sanctum suscipere gratiam
consecrandi. Vnde cum eas ungit episcopus, di-
cit: Cōsecrare & sanctificare digneris domine
manus istas, per istam unctionem & nostrā be-
nedictionem: ut quæcūq; consecrauerint, cō-
secrentur: & quæcūq; benedixerint, benedi-
cantur in nomine domini. Vngantur etiā ma-
nus presbyteris, ut opera misericordiæ pro
uiribus ad omnes debeāt exercere. Per manus
enim opera, per oleū misericordia designatur.
Vnde Samaritanus, appropians uulnerato, ui-
num superinfudit & oleum. Veruntamen ma-
iores & minores sacerdotes communiter in
quibusdā uices gerunt summi pontificis, id est,
Christi, dum pro peccatis obsecrant, & pecca-
tores per pœnitentiam reconciliant. Vnde di-
xit Apostolus: Deus erat in Christo, mundum
recōcilians sibi, & posuit in nobis uerbum re-
conciliationis. Pro Christo ergo legatione fun-
gimur, tanq̃ deo exhortāte per nos. Obscra-
mus ergo uos pro Christo, reconciliamini deo.
Mediatores enim sunt sacerdotes inter deū &
hoīes, dū p̃cepta dei deferūt prædicādo, & uo-
ta populi deo porrigunt supplicādo. Quocirca
tales debent existere sacerdotes, ut & deo sint
grati, & hoībus sint accepti. Nā ut inq̃r Ap̃lus, Gal.

Unctio ma-
num

Luc. 10
Sacerdotes
gerunt ui-
ces Christi
2. Cor. 5

Gal.
Mediator

Mediator non est unius. Discordes enim reconciliare non potest qui simul utriusque societatis & amicis uinculo non est concors. Si enim is qui displicet, ad intercedendum mittitur, irati animus ad deteriora prouocatur. Hi post inuocationem sancti spiritus super utrumque humerum stolam accipiunt, ut ex hoc intelligant, se per arma iustitiæ à dextris & à sinistris esse munitos. Quatenus nec aduersis frangantur, nec prosperis eleuentur. Vnde cum stolam accipiunt, dicit illis Episcopus. Accipite iugum domini, iugum enim eius suauis est, & onus eius leue. Sit uis in prosperis, leue in aduersis. Accipiunt quoque Calicem & patenam de manu Pontificis, quatenus his instrumentis potestatem se accepisse agnoscant, placabiles hostias offerendi. Vnde cum hæc Episcopus tribuit. Accipite, inquit, potestatem offerendi sacrificium deo, missamque celebrandi tam pro uiuis quam pro defunctis in nomine domini. Officio sacerdotis usus est dominus Iesus Christus, quando post carnem panem & uinum in corpus & sanguinem suum diuina uirtute conuertit. Accipite, inquit, & comedite, hoc est corpus meum, hoc facite in meam commemorationem. Excellentius enim usus est hoc officio, cum pro peccatis humani generis seipsum in ara crucis obtulit, idem ipse sacerdos & hostia.

De communibus & specialibus indumentis Pontificum & sacerdotum. Caput x.

Hæc autem cōmunitas & specialitas potestatum inter Episcopos & Presbyteros, ipso numero communium & specialium

lium uestium designatur. Sex enim sunt indumenta communia presbyteris & Episcopis, uidelicet Amictus, Alba, Cingulus, Stola, Manipulus & Planeta. Quia munia sex sunt, quibus communis presbyterorum & Episcoporum potestas consistit, uidelicet cathecizare, baptizare, prædicare, conficere, soluere & ligare. Novem autem sunt ornamenta Pontificum specialia, uidelicet Caligæ, Sandalia, Succinctorium, Tunica, Dalmatica, Mitra & Chirothecæ, Anulus & Baculus. Quia munia nouem sunt, in quibus specialis Episcoporum potestas consistit uidelicet Clericos ordinare, Virgines benedicere, Pontifices consecrare, Manus imponere, Basilicas dedicare, degradandos deponere, synodos celebrare, Chrisma conficere, Vestes & uasa consecrare. Pallium autem, quod Metropolitanorum & Primatum & Patriarcharum est proprium, priuilegiatam obtinere dignitatem. Hoc ergo tam in nouo quam in ueteri testamento legitur constitutum, ut Pontifices præter communes uestes habeant speciales. Sed ibi erant quatuor communes & quatuor speciales hic autem sex sunt communes, Nouem autem speciales. Id enim mystica ratio postulabat. Nam illa data sunt carnalibus & mundanis: hæc autem data sunt spiritualibus & perfectis. Quaternarius enim cōuenit carni propter quatuor humores, & Mundo propter quatuor elementa. Senarius autem perfectis: qui numerus est perfectus, qui redditur suis partibus aggregatis. Vnde sexto die perfecit deus cælum & terram, & omnem ornatum eorum. Nouenarius

Nouem ornamenta & officia specialia Pontificum,

Differentia inter 4. & 9.

Gen. 2.

Ezech. 28

Psal. 131

Vide Exo.
28. per totū
Quatuor
indumenta
sacerdota-
lia.

Lego *pel-
lis uiperea
Diuinent
alijs melius
sic habet
exēplar, ut
uides.

Quatuor
pōtificalia

rius spiritualibus, quia nouem sunt ordines Angelorum, qui secundum prophetā per. ix. species lapidum designantur. Xv. ergo sunt ornamenta Pōtificis. xv. gradus uirtutum ipso numero designantia, quorū cantica graduū Psalmista distinxit. Vestes enim sacerdotis uirtutes significāt, quibus debēt sacerdotes ornari, secundum illud propheticum: Sacerdotes tui induātur iustitia, & sancti tui exultent.

De legalibus indumentis secundum Historiam. Caput xi.

Quatuor erāt indumenta legalia, tam minoribus sacerdotibus q̄ principi sacerdotum cōmunia. Primum dicebatur Manthasim, quod Græcē, Hebraicē, & Latine fēmoralia dici potest: de bysso retorta contextū. Secundum Cathemone, quod nos lineam siue subuculam, sed Moyses Abanec appellauit. Hebraei uero discētes à Babylonijs, Emissane uocauerunt, eratq; byssinum & duplex. Tertium Baltheus, id est, zonalis cingulus, latus quasi digitis quatuor, sic reticulatus, ut quasi *pellis uiperperrea uideretur, contextū de bysso, cocco, purpura & Hyacintho. Quartū Thyara, quod Hebraei Manephei, nos autē Insulā appellamus, A Cydari, id est, mitra Pōtificali plurimū differens, quasi formam rotundæ cassidis representans. Super hæc, quatuor proprijs indumentis Pontifex utebatur. Primum erat tunica Hyacinthina, quam Hebraeus dixit Nathur, Græcē dicitur Poderis, Latine Talaris. Habebat autē pro fimbrijs malagranata cum tintinnabulis aureis, intercalari modo disposita, ut audiretur sonus

sonus, quum Pontifex ingrederetur sanctuariū, ne fortē moreretur. Secundum erat Ephor, id est, superhumeralē de quatuor prædictis coloribus auroq; contextum, sine manicis, ad modum Colobij, habens aperturā in pectore quadrā, ad magnitudinem palmi. In qua Logion eiusdem mensuræ inferebatur, In cuius partē superiori, uidelicet super humeros, infibulati erant auro duo lapides Onychini, quibus duodecim nomina filiorum Israel erant insculpta, sex in uno, & sex in altero, quo ante Samuel & Dauid induti leguntur. Ephor aliud erat lineum, & proprie quidē Ephorā dicebatur. Tertium Hebraicē dicebatur Heusen, Græcē Logion, Latine Rationale uocatur, Quadrangulū, duplex de quatuor prædictis coloribus auroq; contextum, habens duodecim lapides per ordines quatuor. In primo Sardium, Topasium & Smaragdum. In secundo Carbunculum, Saphirum & Iaspidem. In tertio Ligurium, Achatē, & Amerystum. In quarto Chrysolitum. Onychium, & Berillum. In quibus erant scripta duodecim nomina filiorum Israel. In singulis singula. Erant autem in eo scripta hæc duo nomina Purim & Tynim, id est, ueritas & doctrina. Inferebatur autem Logion superhumerali, id est, superiori parte per duos annulos & duas catenulas aureas, immixtas duobus uncinis, qui sub duobus prædictis Onychinis, in superhumerali continebantur, infixi ab inferiori parte per duos annulos aureos cum duobus uitris Hyacinthinis colligabantur Ephat, Vltimum capitis ornamentū

erat Cydaris, id est, mitra in acutum procedens, habens circulum aureum cum malagranatis & floribus. De qua super frontē pendebat aurea lamina, quam Petalum dicunt, ad modū lunę dimidię. In qua scriptum erat * Ayoch Adonay, id est, sanctum nomen domini Tetragrammatō, id est, quatuor literarū, He, Yoth, Het, Vau. Ne uero quū mouebatur Pontifex, moueretur & lamina, colligabatur uitta Hyacinthina perspicua, quę summities posterius diffundebat. Noster autē Pontifex pro femoralibus habet sandalia, pro linea Albam, pro baltheo cingulum, pro podere tunicā, pro Ephor amictum de Dalmatica uel stolam. Pro logio pallium, pro Cydari Mitrā, pro lamina Crucē. Et quādā ex his diuersam habent formam ab illis secundum figuram eandem.

¶ De Typo Legalium indumentorum secundum Allegoriā Caput. XII.

His uestibus ornatus Pontifex, totius orbis præferebat imaginem, femoralia namq; Byssina congrue terram figurabant, quia Byssus de terra procedit. Baltheus cum uittis & uasculis circumuolutionem Oceani designabant. Tunica Hyacinthina ipso colore aëra præferebat. Per Tintinnabula sonitus tonitruorum. Per malagrana ta coruscationes & fulgura figurabātur. Quatuor minoris sacerdotis & quatuor summi pontificis indumenta, quatuor Microcosmi & quatuor Megacosmi partes ipso numero designabāt, id est, quatuor humores & quatuor elemēta. Ephor sui uarietate cælum sydereū ostēdebat. Quod autem erat aurum

aurum intextū coloribus, figurabat, quod color uitalis penetrat uniuersa. Duo lapides Onychini, solem & lunam, uel duo Hemisphæria denotabant, XII. gemmæ pectorales, XII. signa in Zodiaco præferebant. Rationale, quod erat in medio, quia ratione plena sunt uniuersa, quę terrena cœlestibus hærent. Imò ratio terrenorum & temporū, caloris & frigoris, & duplex inter utrumq; temperies, de cœli cursu & ratione descendit. Per annulos, catenulas & uncinos, elemētorum, humorū & tēporum colligamenta signantur. Cydaris cælum Empyreum, Lamina superposita deum signabat omnibus præfidentem. Hanc Allegoriā libri Sapientiæ confirmat autoritas Dominus in ueste poderis quam habebat, totus erat orbis terrarum, & parentū magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant sculpta, & magnificentia tua in Diadema te capitis illius erat scripta.

¶ De uestibus Legalibus secundum Tropologiam. Caput. XIII.

His indumētis legalibus sacerdos induebatur, hoc ordine, Lotis prius manibus & pedibus induebat Manathasim, id est, femoralia, figurās, q; sacerdos mūdatis operibus & affectibus, lachrymis pœnitētię, debet assumere cōtinētiā, ut offerat hostiā immaculatā, sanctā, deo placentē. Noster autē Pontifex, qui iugē debet habere cōtinētiā, nō induit in sacrisio femoralia, sed sandalia. Ac si dicatur. Qui lotus est, nō indiget nisi ut pedes lauet, & est mūdus totus.

¶ De Linea. Cap. XIII.

Secūdo induebatur Cathemone, id est, linea

B 3 Signifi

forte + calor

Rationale

Sap. 18

Exo. 28

Rom. 12

Ioan. 13

INNOCENTII PP.

Significās, q. sacerdos debet induere innocētiā,
Vt quod sibi nō uult fieri, aliq. ne faciat. Linum
enim propter candorē significat innocētiā, secū
dū illud. Omni tēpore uestimēta tua sint candi
da. **De Zona. Caput. XV.**

Tertio, cingebat se Baltheo, significās ca
stitatē, qua circa lumbos debet accingi, ut
restringat cōcupiscentiam. Vnde ueritas
ait. Sint lumbi uestri prācinēti & lucernæ ue
stræ ardentes in manibus uestris.

Luc. 12

De Tunica. Caput. XVI.

Quarto, induebat tunicā poderē. i. talarē
Significās, q. Pōtifex debet induere per
seueratiā, quia qui perseuerauerit usq.
in finē, hic saluus erit. Per talū enim propter ex
tremitatē perseueratiā designatur, secundū il
lud: Ipsa cōteret caput tuum, & tu insidiaberis
calcaneo eius. **De Malagranatis & Tin
tinnabulis aureis. Caput. XVII.**

Gen. 3

Dependebāt ante pro fimbrijs malagra
nata cū tintinnabulis aureis. Per mali
granatū intelligitur operatio. Per tin
tinnabulū aureū prēdicatio. Quē duo debēt in
sacerdote cōiungi, ne sine illis ingrediēs sanctu
ariū, moriatur. Cōpit enim Iesus facere & do
cere, Sacerdotibus relinquēs exēplum, ut sequā
tur uestigia eius, qui peccatū nō fecit, ut sit ho
nestas in conuersatione. Nec inuentus est do
lus in ore eius, ut sit ueritas in prēdicatione.

Act. 1

p. Pet. 2.

Quinto, induebat Ephod, id est, superhume
rale, significās, q. Pōtifex debet induere
patientiam, ut in patiētia sua possideat animam
suam

Luc. 21

LIBER I.

13

suā. Humeris enim supportamus, secundū illud.
Supposuit humerū suū ad portādū, factusq. est
tributis seruiēs. **De duabus Oris. Cap. XIX.**

Gen. 49

Habebat aut. duas oras cōiūctas in utroq.
latere, significās, q. Pōtifex debet habere
arma iustitię a dextris & a sinistris, ut
nō erigatur prosperis, nec deprimatur aduersis

Exo. 28

2. Cor. 6

De duobus Onychiis. Caput. XX.
Habebat & duos lapides Onychinos infer
tos humeris. In quibus erāt sculpta. XII
noīa filiorū Israel, Sex in uno, & sex in
altero. Per duos Onychinos significatur ueritas
& synceritas. Veritas per claritatē, synceritas
per soliditatē. Per filios Israel significantur san
cta desyderia & sancta opera. Secundū illud: Ma
ledictus homo qui nō reliquerit semē in Israel.

Exo. 28

Deut. 7

Per senariū significatur perfectio, pro eo q. de
sexto die perfecit cōlū & terrā & oēm ornātū
corū. **De. 12. noībus filiorū Israel. Ca. XXI.**
Quod autē sex noīa filiorum Israel scul
pta erāt in uno lapide, & sex in altero. Si
gnificabant q. desyderia sacerdotis &
opera perfici debēt, nō in fermento malitię &
nequitie, sed in azymis synceritatis & ueritatis
ut synceritas formet intentionē, & ueritas finē.

1. Cor. 9

De duabus catenulis. Cap. XXII.
Habebat & duas catenulas auri purissi
mi, sibi inuicem coherentes, quē duobus
inferebātur uncinis. Significās, q. Pōti
fex debet habere duos charitatis affectus, ad de
um scilicet & ad proximū. De quibus prēcipitur
Diliges dñm deū tuū ex toto corde tuo, & pro
ximū sicut teipsum. Sicut enim aurū prēmīnet

Deut. 6

Matt. 22

B 4 uniuer

1. Cor. 13

uniuersis metallis, ita charitas extollitur uniuer-
sis uirtutibus. De qua dicit Apostolus, Horū ma-
ior est charitas. ¶ De duobus Vncinis, Ca. xxiij
Vo Vncini sunt intentio & finis, quibus
Cathenulæ inferuntur, ut tam deum q̃
proximum diligat. Deum propter seip-
sum, proximum propter deum: ex puro corde
& conscientia bona, & fide non ficta.

¶ De Rationali. Caput. XXIII.

1. Cor. 6

Sexto induebatur Logion, id est, Rationale
Significans, quod Pōtifex debet induere di-
scernē, per quā discernat inter lucē & te-
nebras, inter dextrā & sinistrā. Quia nō est con-
uentio lucis ad tenebras, neq; Christi ad Belial,

¶ De Quadratura Rationalis & Dupli-
citate. Caput. XXV.

Matth. 13

Erat autē Rationale quadrangulū, signifi-
cās, q̃ Pōtifex debet discernere inter qua-
tuor. Inter uerum & falsum, ne deuiet in
credēdis: Et inter bonū & malum, ne deuiet in
agendis. Erat & duplex, Quia debet discernere
pro duobus, pro se uidelicet & pro populo, Ne
si cæcus cecū duxerit, ambo in foueam cadant.

¶ De quatuor ordinibus lapidum. Ca. XXVI

Habebat & quatuor ordines lapidū sig-
nificans, quod Pontifex debet habere
quatuor principales uirtutes, iustitiam,
fortitudinem, prudentiam & temperantiam.

¶ De duodecim lapidibus.

Caput XXVII.

In singulis ordinibus autē habebat tres lapi-
des, significās, q̃ Pōtifex in primo debet ha-
bere fidē, spē & charitatē. In secūdo mode-
stiam

stia & māfuetudinē & benignitatē. In tertio pa-
cem, misericordiā & largitatem. In quarto ui-
gilantiam, sollicitudinem & longanimitatem.
Per lapides enim figurātur uirtutes, secundum
illud: Alius superædificat aurum, argentum, la-
pides preciosos. 1. Cor. 3.

De cydari. Caput XVIII.

Supremum capitis ornamentum erat Cy-
daris uel Thyra, quam ultimo pontifex
assumebat, significans humilitatem, de qua
dominus ait: Omnis qui se exaltat, humiliabi-
tur: & qui se humiliat, exaltabitur. Hæc autem
gestabat in capite, significans q̃ pontifex debet
gerere humilitatem in mente, exemplo capitis
nostri sic dicentis: Discite a me, q̃a mitis sum &
humilis corde. Per caput enim mens intelligen-
tur, secundum illud. Vnge caput tuum, & faciē
tuam laua. ¶ De lamina aurea. Caput XXIX.

De Cydari dependebat a fronte lamina
aurea, significans sapientiam, qua præ-
cellere debet pontifex, secundum illud:
Caput eius aurum optimum.

De nomine Domini tetragramma-
ton. Caput xxx.

In qua quidem lamina erat scriptum nomē
domini tetragrammaton, id est, quatuor li-
terarū: He, Ioth, Het, Vau, id est, principii
passionis uitæ iste. ac si diceretur apertius: Ille,
cuius pontifex iste gerit personā, scilicet Chri-
stus, est principium, id est, autor uitæ passionis,
id est, uitæ restauratæ per passionē, quia mor-
tem nostram moriendo destruxit, & uitam re-
surgendo reparauit.

B 5 De uarietate

INNOCENTII PP.

¶ De uarietate operis. Caput XXXI.

ERant autē hęc indumenta pro maiori parte contexta opere polymito, id est, uario propter uarietate uirtutū. De qua dicit Psal. 44. Psalmographus: Astitit regina a dextris tuis in uestitu deaurato, circumdata uarietate.

¶ De quatuor coloribus.

Caput XXXII.

Contexta uero erāt de quatuor præciosis coloribus: purpura, cocco, bysso, hyacintho. Per purpuram regiæ dignitatis, significatur pōtificalis potestas, quæ uia regia debet incedere, ne declinet ad dexterā uel denuo ad sinistrā: ne liget dignos, aut soluat indignos. Per cocco coloris ignei, qui & bis tinctus fuisse narratur, significatur pōtificalis doctrina, quæ sicut ignis lucere debet & urere. Lucere debet per promissionē, ut: Omnis qui reliquerit domum aut patrem & matrem &c. centuplum accipiet, & uitam æternam possidebit. Urere debet per comminationem, ut: Omnis arbor quæ non facit fructum bonū, excidetur & in ignem mittetur. Per byssum candoris eximij, significatur præclaritas famæ, quæ debet esse retorta, ut pontifex habeat bonum testimonium, secundum Apostolum, & ab his qui sunt intus, & ab his qui sunt foris. Per hyacinthum coloris cæci signatur serenitas cōscientiæ, quā intra se pontifex debet habere, secundum quod dicit Apostolus: Gloria nostra hæc est, testimonium cōscientiæ nostræ.

¶ De uestibus euangelici sacerdotis.

Caput XXXIII.

Vestes

LIBER I.

74

Vestes autē euangelici sacerdotis, aliud de signant in capite, aliud figurant in membris. Nam & caput & mēbra sacerdotis nōse nuncupātur. Ad caput enim dicit Psalmo graphus: Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Ad mēbra uero dicit Apostolus: Vos estis genus electum, regale sacerdotium. Prius enim exponenda sunt eorum mysteria, iuxta quod capiti cōgruūt, ac demū, secundum quod membris conueniunt.

¶ De pontificalibus indumentis, secundum quod Christo cōueniūt. Cap. XXXIII.

Pontifex ergo in altaris officio capitis sui Christi, cuius est mēbrum, representās personā, dū pedibus assuerit sandalia, illud in carnationis dominicæ insinuat calciamentum, de quo dñs inquit in psalmo: In Idumæā extē- Psal. 118
dā calciamentum meum, id est, in gentibus notam faciā incarnationē meā. Venit enim ad nos calceata diuinitas, ut pro nobis dei filius sacerdotio fungeretur. Per ligulas, quibus ipsa pedibus sandalia constringuntur, illud idem accipimus, quod per corrigiam calciamenti Iohannes Baptista signauit, cū ait. Cuius non sum dignus Mat. 3
corrigiam calciamenti soluere. Unionem ergo ineffabilem, copulamq; indissolubilem, quibus uerbi diuinitas se carni nostræ coniunxit, per sandaliorū corrigias intelligimus. Median-
tibus uero caligis pedes sandalijs cōiunguntur. Quoniam anima mediante carni diuinitas est coniuncta. Sicut enim pes corpus sustentat, ita diuinitas mundū gubernat. Vnde ait Psal. 137
rate scabellum pedum eius, quoniam sanctū est.

¶ De ami-

INNOCENTII PP.

¶ De amictu, ubi redditur ratio, cur idem in Christo per calciamentum pedum, & per amictum capitis designatur.

Caput xxxv.

Amicus autem, quo sacerdos caput obnubit, illud significat, quod in Apocalypsi describitur: Angelum dei forte descendisse de cælo, amictum nube. Et in Esaia: Ecce dominus ascendet super nubem candidā. Veniens autem ad saluationē mundi dei filius, magni consilij angelus, amictus est nube, dum dei tatem abscondit in carne. Nam caput uiri Christi, caput Christi deus. Hoc ergo carnis latibulum amictus sacerdotis significat. Quod per illam syndonē expressius designatur, quam summus pontifex caput obducit. Et pulchre quidem, quod per calceamentum pedum, hoc ipsum per amictum capitis designatur: quia diuinitas in carne latuit, & per carnem innouit. Nam cum notus esset in Iudæa deus, & in Israel magnum nomen eius, in Idumæam extendit calciamentum suum, & ante conspectum gentium reuelauit iustitiam suam.

¶ De alba. Caput xxxvj.

Alba lineum uestimentum, longissime distans à tunicis pelliceis, quæ de mortuis animalibus sunt, quibus Adam uestitus est post peccatum: nouitate uitæ significat, quam Christus habuit, & docuit, & tribuit ex baptismo, de qua dicit Apostolus: Exiite ueterem hominem cum actibus suis, & induite nouum hominem qui secundum deum creatus est. Nam & in transfiguratione resplenduit facies eius sicut sol,

LIBER I.

19

sicut sol, & uestimenta eius sunt facta alba sicut nix. Semper enim uestimenta Christi munda fuerunt & candida, quia peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in lingua eius.

1. Pet. 2.
Esaia 53.

¶ De cingulo & succinctorio.

Caput XXXVII.

Zona sacerdotis illud significat, quod Ioannes apostolus ait: Conuersus uidi similem filio hominis, precinctum ad mammillas zona aurea. Per zonam auream perfecta Christi charitas designatur. Quam dicit Apostolus supereminentem scientiæ charitate Christi, feruente in corde, radiantem in opere. Cuius succinctorium illud significat, quod Esaia de Christo loquens, prædixit: Erit iustitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renum eius. Nam iustus dominus, & iustitias dilexit, & docuit: Quod tibi non uis fieri, alij ne feceris: sed quæcumque uultis ut faciant uobis homines, & uos facite illis.

Apoc. 1.

Ephes. 3.

Esaia 11.

Psal. 50.

Psal. 144.

Matth. 7.

¶ De stola. Caput XXXVIII.

Stola, quæ super amictum collo sacerdotis incumbit, obedientiam & seruitutem significat, quam dominus omnium propter salutem suorum subiuit. Nam cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo. Exinaniuit seipsum, formam serui accipiens, factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, Causam quippe mortalitatis

Phil. 2.

INNOCENTII PAPAE

litatis nec contraxit origine, nec commisit in opere: quia quod non rapuit, hoc exoluit. Dedit enim illi calicem pater non Iudaei, amore, non ira: uoluntate, non necessitate: gratia, non uindicta. Hic est ille Iacob, qui parēs praecepto patris Isaac & consilio matris Rebeccae seruauit Laban, ut Rachel & Lyam duceret in coniugium: ¶ De tunica. Caput xxxix.

Exo. 28

Tunica poderis, quae hyacinthini coloris erat in ueteri sacerdotio, tintinnabulis & malis punicis ab inferiori parte procedentibus, ut pontifex totus uocalis incederet, celestem Christi doctrinam insinuat. Cuius notitiam habuerunt omnes, quibus deus per prophetam ait: In montem excelsum ascende tu, qui euangelizas Syon. Praecipue tamen haec habuit tunicam euangelicam: textrix doctrinae, sapientia dei Iesus Christus, & dedit illam apostolis suis. Omnia inquit, quaecumque audiui a patre meo, nota feci uobis. Haec ergo significauit illa tunica domini quam milites scindere noluerunt, eo quod esset inconfutilis, desuper contexta per totum: datum fore maximum existimantes, si qui doctrinam euangelicam haeresibus scindere moliantur.

¶ De dalmatica. Caput xl.

Super hanc tunicam pontifex uestit dalmaticam, quae sui forma largam misericordiam Christi significat, quam ipse praeter ceteris & docuit & impedit. Estote, inquit, misericordes, sicut & pater uester misericors est. Beati namque misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Iudicium uero sine misericordia fiet ei, qui non facit misericordiam, quia misericordia

LIBER I.

cordia superexaltat iudicium. Ergo dimittite, & dimittetur uobis. si, inquit, orabitis: Dimittite nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Hic est ergo Samaritanus ille proximus noster, qui fecit nobiscum misericordiam, superinfundens uulneribus nostris uinum & oleum. Nam per uiscera misericordiae suae uisitauit nos oriens ex alto. Qui non ex operibus iustitiae quae fecimus nos, sed secundum misericordiam suam saluos nos fecit. Qui pro peccatoribus uenit, ut de peccatis ueniam indulgeret. Misericordiam, inquit, uolo, & non sacrificium.

¶ De chirothecis. Cap. xli.

Chirothecae sunt hedorum pelliculae, quas Iacob manibus Rebecca circumdedit, ut pilosae manus maioris similitudinem exprimeret. Pellishædi similitudo peccati, quam Rebecca mater, id est, spiritus sancti gratia, manibus ueri Iacob operibus Christi circumdedit: & similitudinem maioris, id est, prioris Adae Christus exprimeret. Christus enim similitudinem peccati sine peccato suscepit, ut incarnationis mysterium diabolo celaretur. Nam ad similitudinem peccatorum esuriit, sitiuit, doluit & expauit, dormiuit & laborauit. Unde cum ieiunasset quadraginta diebus & quadraginta noctibus, postea esuriit. Accedens ad eum diabolus, eum ad similitudinem prioris Adae tentauit. Sed qui primum uicerat, eisdem modis uictus est a secundo.

¶ De planeta, ubi etiam agitur de anteriori & posteriori parte planetæ.

Caput

Gal. 3.

Psal. 132.

Ioh. 1.

Matth. 21.

Casula magni sacerdotis est uniuersalis ecclesia, de qua dicit Apostolus. Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis. Hæc est illud Aaron uestimentum, cuius in orâ descendit unguentum: sed à capite descendit in barbâ, & à barba descendit in orâ. Quoniâ de plenitudine spiritus eius nos omnes accepimus, primum apostoli, postmodum cæteri. Quod autem casula, cum unica sit & integra, extensione manuum in anteriorem & posteriorem partem quodammodo diuiditur, designat & antiquam ecclesiam, quæ passionem Christi præcessit, & nouam, quæ passionem Christi subsequitur. Nam & qui præbant & qui sequebantur, clamabant, dicentes: Osanna filio David, Benedictus qui uenit in nomine domini.

De manipulo. Caput XLIII.

Psal. 115.

Can. 2.

Percurrebat

Ioh. 3.

Quod sacerdos manipulum portat in leua, designat, quod Christus brauium obtinebat in uia. Per manipulum enim premium designatur, iuxta quod legitur: Venientes autem uenient cum exultatione, portantes manipulos suos. Per leuam uita præsens accipitur, secundum quod scriptum est: Leua eius sub capite meo, & dextra illius amplexabitur me. Christus autem simul fruebatur & merebatur. Fruebatur in patria, merebatur in uia. Nam simul & brauium comprehendebat, & stadium præcurrebat: quia simul erat & in patria, & in uia. Nemo, inquit, ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit, filius hominis qui est in cælo.

De mitra. Caput XLIII.

Mitra

Mitra Pontificis illud significat, quod Propheta loquens de filio dicit ad patrem. Gloria & honore coronasti eum domine, & constituisti eum super opera manuum tuarum. Hoc est illud nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & inferorum. Nam & in aurea lamina Cydaris Pontificalis sculptum erat nomen domini Tetragrammaton, cuius mysterium superius prælibauimus. Per Mitram ergo capitis Christi summam illam honorificentiam intelligimus, quæ propter diuinitatem debetur humanitati. Nā propter pedem adoratur scabellum: Adorate (inquit) scabellum pedum eius, quoniam sanctum est.

De Baculo. Cap. XLV.

Virga Pontificis, Christi potestatem significat. De qua dicit Psalmista: Virga testata est uirga regni tui, Quia dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem, propterea unxit te deus deus tuus. Et alibi dicit: Reges eos in uirga ferrea. Directio ferri rigorem significat æquitatis, quia Christus tanquam uas figuli confringet peccatores. Verum potestas Christi non solum uirga, sed & baculus est, quia non solum corripit, sed & sustentat. Vnde Psalmista. Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt.

De Annulo. Ca. XLVI.

Annulus digiti donum spiritus sancti significat. Digitus enim articulatus atque distinctus, spiritum sanctum insinuat. Secundum illud: Digitus dei est hic. Et alibi. Si ego in digito dei eiicio demonia &c. Annulus aureus

Coloss. 1. aureus & rotundus perfectionem donorum eius significat, quam sine mensura Christus accepit, quoniam in eo plenitudo diuinitatis habitat corporaliter. Nam qui de caelo uenit, super omnes est. Cui deus non dedit spiritum ad mensuram. **Ioan. 1.** Super quem uideris spiritum (inquit) sanctum descendente & manente, hic est qui baptizat in spiritu sancto. Nam requiescit super eum spiritus sapientiae & intellectus &c. Ipse uero de plenitudine sua differens donationes distribuit. **1. Cor. 12.** Alij, secundum Apostolum, dans sermonem scientiae, **Ephe. 4.** alij gratiam sanctorum, alij operationem uirtutum &c. Quod & uisibilis Pontifex imitatur, alios in Ecclesia constituens sacerdotes, alios Diacones, alios subdiacones, & huiusmodi.

De quinque Psalmis. Caput. XLVII.
Celebraturus Episcopus missarum solennia, quosdam Psalmos & orationes praemittit, secundum exhortationem Psalmistae dicentis **Psal. 94.** Praeoccupemus faciem eius in confessione, & in **Psal. 83. 34.** psalmis iubilemus ei. Dicit autem hos psalmos: **85. 115. & 119.** Quam dilecta. Benedixisti. Inclina. Credidi. De profundis. Ut quicquid immundum quinque sensuum transgressione commisit, quinque Psalmorum oratione detergat. Quaedam enim continentur in ipsis quae recte conueniunt celebraturis altaris mysteriis & Eucharistiae sacramentum. In primo: Concupiuisti & defecit anima mea in atria domini. Altaria tua domine uirtutum, rex meus & deus meus. Domine deus uirtutum exaudi orationem meam, auribus percipe deus Iacob. Protector noster aspice deus, & respice in faciem Christi tui. In secundo: Conuertere nos deus salutaris noster

ster, & auerte iram tuam a nobis. Nunquid in aeternum irascaris nobis. Ostende nobis domine misericordiam tuam, & salutare tuum da nobis. Verumtamen propter timentes eum salutare ipsius, ut inhabitet gloria in terra nostra. In tertio: Auribus percipe domine orationem meam, & intende uoci deprecationis meae. Omnes gentes quascumque fecisti uenient & adorabunt coram te domine. Confitebor tibi domine deus meus in toto corde meo, & glorificabo nomen tuum in aeternum. In quarto: Calicem salutaris accipiam, & nomen domini inuocabo. Disrumpisti domine uincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis, & nomen domini inuocabo. Vota mea domino reddam in conspectu omnis populi eius, in atrijs domus domini, in medio tui Ierusalem. In quinto: Fiant aures tuae intendentes in uocem deprecationis meae. Sustinuit anima mea in uerbo eius, sperauit anima mea in domino. Quia apud dominum misericordia & copiosa apud eum redemptio. Orationes uero quas addit, manifeste pertinent ad impetrandum cordis & corporis mundiciam & munimen.

De Pontificalibus indumentis, secundum quod membris conueniunt: ubi agitur de caligis & sandalijs. Caput. XLVIII.
Inter haec, pedes Pontificis, in preparatione Euangelij & pacis, & caligis & sandalijs calciatur quorum pulchritudinem admirabatur propheta cum diceret: quia speciosi sunt pedes euangelizantium bona sandalia uero de subtus integra habent soleam, desuper autem corium fenestratum: quia gressus predicatoris debent & subtus esse muniti, ne polluantur terrenis: secundum illud Excutite puluerem de pedibus uestris

Esa. 52

Matth. 10

Psal. 118.

uestris & sursum aperti, quatenus ad cognoscenda celestia reuelentur: secundum illud propheticum: Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. Quod autem sandalia quibusdam locis aperta, quibusdam clausi sunt, designat, quod Evangelica predicatio nec omnibus debet reuelari, nec omnibus debet abscondi. Sicut scriptum est: Vobis datum est nosse mysterium regni dei, ceteris autem in parabolis. Nolite sanctum dare canibus, nec margaritas spargatis ante porcos. Prius autem caligis induitur, usque ad genua protensis ibique constrictis, quod predicator pedibus suis rectos facere gressus & genua debilia reparare debet. Nam qui fecerit & docuerit, hic magnus uocabitur in regno celorum.

De ablutione manuum. Caput. XLIX.

Psal. 25.

1. Cor. 11
Matth. 15

DEinde corporaliter lauat manus, ut spiritualiter mundet actus, autoritate Psalmistae dicentis: Lauabo inter innocentes manus meas, & circumdabo altare tuum domine. Non enim diuina sacramenta lutum manu contaminat, sed si quis indigne manducat & bibit, iudicium sibi manducat & bibit, Quia non lotis manibus manducare, non coinquinat hominem, Quae uero procedunt de ore & de corde exeunt, ea coinquinant hominem, cogitationes male, homicidia, furta, fornicationes, falsa testimonia, blasphemiae. Haec sunt quae coinquinant hominem. Vnde sollicitè satagendum est, ut non tam exteriora manuum quam interiora mentium inquinamenta purgentur.

De Amictu ubi agitur de duobus uasculis, quibus amictus ante pectus ligatur, Cap. L.
Lotis

LOtis itaque manibus assumit amictum, qui super humeros circumquaque diffunditur. Per quem operum fortitudo significatur. Humeri quippe fortes sunt ad opera peragenda, secundum illud patriarchae Iacob: Supponit humerum ad portandum, & factus tributis seruus. Duo uasculi, quibus amictus ante pectus ligatur, signant intentionem & finem, quibus informandum est opus, ne fiat in fermento malitiae & nequitiae, sed in azymis synceritatis & ueritatis. Sacerdos enim non debet otiosus existere, sed bonis operibus insistere & insudare, secundum illud quod Apostolus ait ad Timotheum: Labora sicut bonus miles Iesu Christi.

De Alba. Cap. LI.

Alba membris corporis conuenienter aptata, nihil superfluum aut dissolutum in uita sacerdotis esse debere demonstrat. Haec ob speciem candoris designat munditiam secundum quod legitur: Omni tempore uestimenta tua sint candida. Fit autem de bysso uel de lino. Propter quod scriptum est: Byssinum sunt iustificationes sanctorum. Sicut enim byssus, uel linum candorem, quem ex natura non habet, multis transiionibus attritum, per artem acquirit. Sic & hominis caro mundicia, quam non obtinet per naturam, multis castigationibus macerata, sortitur per gratiam. Vnde sacerdos, secundum Apostolum, castigat corpus suum & in seruitutem redigit, ne forte quum alijs praedicat, ipse reprobis fiat. Haec uestis in ueteri sacerdotio stricta fuisse describitur propter spiritum seruitutis in timore. In nouo larga est, propter

Gen. 49

1. Cor. 5

2. Tim. 2

Eccle. 9

Apo. 19

1. Cor. 9

2. Cor. 13

ter spiritum adoptionis in libertate. Quod autē Aurifrigium habet, & gemmata est in diuersis locis, & uarijs operibus ad decorē, illud insinuat quod Propheta dicit in Psalmo: Astitit regina à dextris tuis in uestitu deaurato, circumdata uarietate. Debet autem Alba circa lumbos zona præcingi, ut castitas sacerdotis nullis incentiuorum stimulis dissoluatur. Vnde: Sint lūbi uestri præcincti & lucernæ ardentes in manibus uestris. Et: Virtus eius in lumbis eius, & fortitudo illius in umbilico uētris eius. Debēt ergo lūbi præcingi per cōtinētiā. Debēt & subcingi per abstinētiā: quoniā hoc genus demonij nō eiicitur nisi in oratione & ieiunio. Hinc etiā Apostolus ait: State succincti lumbos in ueritate.

Luc. 12
Iob. 40

Matth. 17

Eph. 6

¶ Quare Ro. Pōtiffex post Albam Orale, & post Orale crucem assumat. Caput. LII.

Romanus autē Episcopus post albā & cingulū assumit Orale, quod circa caput inuoluit, & replicat super humeros, legalis Pōtifficis ordinē sequēs, qui post lineam strictā & zonam induerat Ephor, id est, superhumera le, cuius locum modo tenet amictus. Et quia signo crucis auri lamina cessit, pro lamina, quam Pōtiffex ille gerebat in frōte, Pōtiffex iste crucē gerit in pectore. Nā mysterium, quod in quatuor literis aureis lamina continebat, in quatuor partibus forma crucis explicuit. Iuxta quod inquit Apostolus: Vt cōprehēdatis cum omnibus sanctis quē sit lōgītudo & latitudo & sublimitas & profundū. Ideoq; R. Pōtiffex crucē quam inferat cathenulis à collo suspensam, sibi statuit ante pectus, ut sacramentum, quod ille

Eph. 1

b

tunc

tunc præferebat in frōte, hic autē recōdat in pectore: Cum corde creditur ad iustitiā. Ore autē cōfessio fit ad salutem. ¶ De Stola. Cap. LIII.

Per stolā, quē alio modo uocatur Orarium super collum sibi sacerdos imponit, ut iugum domini se suscepisse significet: quā à collo per anteriora descendēs, dextrum & sinistrū latus adornat, quia per arma iustitię à dextris & à sinistris. i. prosperis & aduersis, sacerdos debet esse munitus, Stola quippe significat sapientiā uel patiētiā, de qua scriptum habetur. Patientia uobis necessaria est, ut reportetis pro missiones. Et iterum: In patientia uestra possidebitis aīas uestras. Hinc est ergo, q̄ stola cum zona nexibus quibuscūq; colligatur, quia uirtutes uirtutibus sociātur, ne aliquo tēptatiōis moueātur impulsu. Debet autē sacerdos secundū decretū Brachcharēsis cōcilij de uno eodēq; orario ceruicē pariter & utrūq; humerū premēs, signū crucis in pectore suo preparare. Si q̄s autē aliter egerit, ex cōmunicationi debite subiacebit. Nisi forte quis dixerit hoc decretū per cōtrariā Ecclesię Romanę cōsuetudinem abrogatum,

2. Cor. 6

Heb. 10

Luc. 21

Ex. 3. Cōci

Braccere.

c. 3

¶ De Tunica. Caput. LIIII.

Deinde Pōtiffex induit tunicā Poderim. i. talarē, significatē perseverantiā. Vnde Ioseph inter fratres suos talarē tunicā habuisse describitur. Cū uero ceterę uirtutes currāt ī stadio perseverantiā tñ accipit brauiū: quoniā q̄ perseverauerit usq; in finē, hic saluuerit. Vñ præcipitur. Esto fidelis usq; ad mortē, & dabo tibi coronā uitę. Habebat autē hęc uestis ī ueteri sacerdote nō, pro simbrijs mala punica cū tintinnabulis

Gen. 17

Matth. 10

Apo. 2

C 4 aureis

INNOCENTII PP.

aureis, quorum supra mysterium exposuimus.

¶ De Dalmatica. Caput. LV.

Super hanc tunicam Episcopus uestit Dalmaticam, sic dictam, eo quod in Dalmatia fuit reperta. Quæ sui forma figurat largitatem, quia largas habet manicas & protensas. Vnde secundum Apostolum: Oportet Episcopum non esse turpis lucris cupidum, sed hospitalem. Non ergo manum habeat ad dandum collectam, & ad recipiendum porrectam, sed illud efficiat, quod Propheta suadet: Frange esurienti panem tuum, & egenos uagosque duc in domum tuam. Quum uideris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris. Ob hoc fortè specialiter utuntur Diaconi Dalmaticis, quod principaliter electi sunt ab Apostolis, ut mensis ex officio ministrarent. Debet autem Dalmatica habere duas lineas coccineas, hinc inde, ante & retro, à summo usque deorsum: Vt Pontifex habeat feruorem charitatis ad deum & ad proximum, in prosperis & aduersis, iuxta ueteris & noui Testamenti præceptum, quod est: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo & proximum sicut teipsum. Vnde Ioannes: Charissimi mi, non nouum mandatum scribo uobis, sed manderatum uetus, quod habuistis ab initio. Atque iterum: Mandatum nouum scribo uobis &c. In sinistro quoque latere Dalmatica simbras habere solet, id est, sollicitudines actiue uite signantes, quas Episcopus debet habere pro subditis. Iuxta quod dicit Apostolus: Præter illa quæ extrinsecus sunt instantia mea quotidiana sollicitudo omnium ecclesiarum. ¶ De chirothecis, Ca. LVI

Quia

LIBER I.

21

Quia uero plerique bonum opus, quod faciunt, inani fauore corrumpunt, statim episcopus manus operit chirothecis, ut nesciat sinistra sua, quid faciat dextra sua. Per chirothecam ergo congrue cautela designatur, qua sic facit opus in publico, quod intentionem continet in occulto. Nam etsi dominus dixerit: Luceat lux uestra coram hominibus, ut uideant opera uestra bona, & glorificent patrem uestrum qui in cælis est. Propter hoc chirotheca circulum aureum desuper habet. Ipse tamen præcepit: Attendite ne iustitiam uestram faciatis coram hominibus, ut uideamini ab eis, alioquin mercedem non habebitis apud patrem uestrum qui in cælis est.

¶ De planeta. Caput. LVII.

Postremo super omnes uestes induit casulam uel planetam, quæ significat charitatem. Charitas enim operit multitudinem peccatorum, de qua dicit Apostolus: Adhuc excellentiorem uiam uobis demonstro, si linguis hominum loquar & angelorum, charitatem autem non habuero, factus sum uelut æs sonans & cymbalum tinniens. Et hæc est uestis nuptialis, de qua loquitur dominus in euangelio: Amice, quomodo huc intraisti, non habens uestem nuptialem? Quod autem amictus super os planeta reuoluitur, innuit, quod omne opus bonum debet ad charitatem referri. Nam finis præcepti charitas est de corde puro & conscientia bona, & fide non ficta. Quod autem extensione manuum in anteriorem & posteriorem partem diuiditur, significat duo brachia charitatis, ad deum scilicet &

Matth. 23

Ibid. 5.

Ibi. 6.

1. Pet. 4.

1. Cor. 13.

Matth. 22

1. Tim. 2.

C 5 cet &

Matth. 22.

cer & ad proximum. Diliges, inquit, dominum tuum ex toto corde tuo, & proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis pendet tota lex & prophetar. Latitudo planetæ significat latitudinē charitatis, q̄ usq; ad inimicos extenditur. Vnde: Latum mandatū tuū nimis.

Psalm. 113.

De manipulo. Caput lviii.

Psalm. 113.

CAeterum quia mentibus bene compositis & diuino cultui mancipatis sæpe subrepat accidia, quæ quodam torpore redit animum dormientē, dicere Psalmista: Dormitauit anima mea pro redio. In sinistra manu quædam apponitur mappula, quæ manipulus uel sudarium appellatur, qua sudorem mentis abstergat, & soporē cordis excutiat, ut depulso redio uel torpore, bonis operibus diligenter inuigilet. Per manipulum ergo uigilantia designatur, de qua dominus ait: Vigilate, quia nescitis, qua hora dominus uester uerturus sit. Vnde sponsa dicit in Canticis: Ego dormio, & cor meum uigilat. De mitra. Caput lix.

Matth. 23.

Can. 5.

Mitra pontificis sciētiā utriusq; testamenti significat: nam duo cornua duo sunt testamenta, duæ simbriæ spiritus & litera. Circulus aureus, qui anteriore & posteriore partē complectitur, indicat q̄ omnis scriba doctus in regno cælorū de thesauro suo noua profert & uetera. Caveat ergo diligēs episcopus, ne prius uelit esse magister q̄ norit esse discipulus, ne si cæcus cæcum duxerit, ambo in foueam cadant. Scriptum est enim in Prophetar: Quia tu sciētiā repulisti, ego te repellam, ne sacerdotio fungaris mihi.

De an-

De annulo. Caput lx.

Annulus est fidei sacramētū, in quo Christus sponsam suā sanctā ecclesiam subarravit, ut ipsa de se dicere ualeat: Annulo suo subarravit me dñs meus, id est, Christus. Cuius custodes & pædagogi sunt episcopi & prælati, annulum pro signo ferentes in testimonium. De quibus sp̄sa dicit in Canticis: Inuenerunt me uigiles, qui custodiunt ciuitatem. Hunc annulum dedit pater filio reuertenti, secundum illud: Date annulum in manum eius. Luc. 16.

De baculo, & quare summus pontifex pastoralis uirga non utitur.

Caput lxj.

Baculus correptionem significat pastorem, propter quod à cōsecratore dicitur consecrato. Accipe baculum pastoralitatis. Et de quo dicit Apostolus: In uirga ueniamus ad uos. Quod autē est acutus in fine, rectus in medio, retortus in summo, designat q̄ p̄fex debet per eam pungere pigros, regere debiles, colligere uagos. Quod uno carmine uersificator quidam expressit: Collige sustēta, stimula, uaga, morbida, lenta. Romanus autē Pontifex pastoralis uirga non utitur, pro eo q̄ B. Petrus apostolus baculum suum misit Eucharisio primo episcopo Treuerorum, quem unā cum Vacerio & Materno ad prædicandum euangelium genti Theuthonica destinauit. Cui successit in episcopatu Maternus, quo baculo sancti Petri de morte fuerat suscitatus. Quem baculum usque hodie cum magna ueneratione Treuerensis seruauit ecclesia.

De pal-

INNOCENTII PP.

De pallio, ubi materia & forma secundum mysterium exponuntur.

Caput lxi.

PAllium, quo maiores utuntur episcopi, significat disciplinam, qua seipsum & subditos Archiepiscopi debent regere. Per hanc acquiritur torques aurea, quam legitime certantes accipiunt, de qua dicit Salomon in parabolis: Audi fili mi disciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tue, ut addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo. Fit enim pallium de candida lana contextum, habens desuper circulum humeros constringentem, & duas lineas ab utraque parte dependentes. Quatuor autem cruces purpureas, ante, & retro, & a dextris, & a sinistris: sed a sinistris est duplex, & simplex a dextris. Hæc omnia moralibus sunt imbuta mysterijs, & diuinis grauida sacramentis. Nam ut scriptura testatur, In thezauris sapientie significatio disciplinæ. In lana quippe notatur asperitas, in candore benignitas designatur. Nam ecclesiastica disciplina contra rebelles & obstinatos seueritatem exercet, sed erga poenitentes & humiles exhibet pietatem. Propter quod de lana non cuiuslibet animalis, sed ouis tantum efficitur, quæ mansuetum est animal. Vnde Propheta: Tanquam ouis ad occisionem ductus est, & quasi agnus coram tondente se obmutuit, & non aperuit os suum. Hinc est, quod illius semiuui uulneribus, quem Samaritanus duxit in stabulum, & uinum adhibetur & oleum, ut per uinum mordeatur uulnera, et per oleum foueantur, quatenus qui sanandis uulneribus præest,

Pro. i.

Forma pallij.

Ecclesi. i.

Esai. 53.

Luc. 10.

LIBER I.

23

præest, in uino morsum seueritatis adhibet, in oleo molliem pietatis. Hoc nimirum & per arcam tabernaculi designatur, in qua cum tabulis uirga continetur & manna. Quoniam in mente rectoris cum scripturæ scientia debet esse uirga distractionis, & manna dulcedinis, ut seueritas immoderate non seuiat, & pietas plus quam expedit non indulgeat. Circulus pallij, per quem humeri constringuntur, est timor domini, per quem opera coercentur, ne uel ad illicita defluant, uel ad superflua relaxentur. Quoniam disciplina sinistram cohibet ab illicitis formidine poenæ: dextram uero temperat a superfluis amore iustitiæ. Beatus ergo uir qui semper est pauidus. Nam iuxta sententiam Sapientis, Timor domini peccatum repellit, qui uero sine timore existit, iustificari non poterit. Hinc est ergo, quod pallium & ante pectus & super humeros frequenter aptatur. Quatuor cruces purpuree sunt quatuor uirtutes Politicæ: iustitia, fortitudo, prudentia, temperantia: quæ nisi crucis Christi sanguine purpurentur, frustra sibi uirtutis nomen usurpant, & ad ueram beatitudinis gloriam non perducunt. Vnde dominus inquit apostolis: Nisi si abundauerit iustitia uestra plus quam scribarum & phariseorum, non intrabitis in regnum celorum. Hæc est purpura regis, & tincta canalicibus, quam Salomon commemorat in canticis canticorum. Is ergo qui gloria pallij decoratur, si cupit esse quod dicitur, in anteriori parte debet habere iustitiam, ut reddat unicuique quod suum est. Prudentiam in posteriori, ut caueat quod unicuique nocuum est. Fortitudinem

Heb. 9.

Pro. 28.
Ecclesi. 1.

Matth. 5.

*alias iuncta, alias uincta
Can. 70

Universidad de Deusto
Vita actiua
& contem-
platiua
Biblioteca

INNOCENTII PAPAE

nem à sinistris, ut eum aduersa non depri-
mant. Temperantiā à dextris, ut eum prospe-
ra non extollant. Dux lineæ, quarum una post
dorsum, & altera progreditur ante pectus, acti-
uam & cōtemplatiuam uitam significat. Quas
ita debet exercere p̄latus, ut exemplo Moyſi
nunc in montem ascendat & ibi philosophetur
cū domino: nunc ad castra descendat, & ibi ne-
cessitatibus immineat populorum, prouisurus
attētius, ut cum sæpe se dederit alijs, interdum
se sibi restituat. Quatenus & cum Martha circa
frequens fatigat ministerium, & cū Maria uer-
bum audiat saluatoris. Vtraq; tamen grauat in-
ferius, quia corpus quod corrumpitur, grauat
animam, & deprimit terrena inhabitatio sen-
sum multa cogitātem. Quapropter & pallium
duplex est in sinistra, & simplex in dextra.
Quia uita præsens, quæ pro sinistra accipitur,
multis est subiecta molestijs: sed uita futura, q̄
per dextrā designatur, in una semper collecta
quiete est. Quod ueritas ipsa designauit, cum in-
tulit: Martha Martha, sollicita es, & turbaris
erga plurima. Porro unum est necessariū, Ma-
ria optimam partem elegit, quæ non auferetur
ab ea in æternum. Pallium duplex in sinistro,
quatenus ad tolerandas uitæ præsens molesti-
as p̄latus fortis existat. Simplex in dextra,
quatenus ad obtinendam uitæ futuræ quietē, to-
to suspirat affectu, iuxta uerbū Psalmistę, dicē-
tis: Vñ petij à domino, hanc requirā, ut inhabi-
tē in domo dñi omnibus diebus uitę meę. Tres
autē acus, quæ pallio infiguntur ante pectus su-
per humerum & post tergum, designant com-
passio

Exo. 24
& 34

Luc. 10

Sap. 9

Luc. 10

Psal. 26

Tres acus
quid desi-
gnent

LIBER I.

14

passionem proximi, administrationem offi-
cij districtiōemq; iudicij. Quarum prima pun-
git animum per dolorem, secunda per laborem,
tertia per terrorem. Prima pungebat Aposto-
lum, cum dicebat: Quis infirmatur, & ego non
infirmor? quis scandalizatur, & ego non uor?
Secunda est præter illa quæ extrinsecus sunt in-
stantia mea quotidiana sollicitudo omnium ec-
clesiarū. Tertia, si iustus uix saluabitur, impius
& peccator ubi parebunt? Super dextrum hu-
merum non infigitur acus, quoniam in æterna
quiete nullus est afflictionis aculeus, nullus sti-
mulus punitionis. Absterget enim deus om-
nem lachrymam ab oculis eorum, & iam
non erit amplius neq; luctus, neq; clamor: sed
nec ullus dolor, quoniam priora transferunt.
Acus est aurea, sed inferius est acuta, & superius
rotunda, lapidem continens preciosum, quia ni-
mirum bonus pastor propter curam ouium
in terris affligitur, sed in cœlis æternaliter co-
ronatur, ubi preciosam illam margaritam ha-
bebit. De qua dominus ait in euangelio: Simi-
le est regnum cœlorum homini negociatori
querenti bonas margaritas. Inuenta autē una
preciosa margarita, abiit & uendidit omnia
quæ habuit, & emit eam. Dicitur autem pallium
plenitudo pontificalis officij, quoniam in ipso
& cum ipso confertur pontificalis officij pleni-
tudo. Nam anteq̄ Metropolitanus pallio deco-
retur, non debet clericos ordinare, pontifices
consecrare, uel ecclesias dedicare, nec Archiepi-
scopus appellari.

2. Cor. 11

1. Pet. 4

Apo. 21

Mat. 13

Vfus pallij

De armatura uirtutum. Cap. Ixiiij.

Ista

Ista sunt arma quæ pontifex debet induere, contra spirituales nequitiæ pugnaturus. Nam, ut inquit Apostolus, Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed ad destructionem mitionū potentia deo. De quibus idem Apostolus in alia dicit epistola: Induite uos armaturam dei, ut possitis stare aduersus insidias diaboli. State ergo succincti lumbos uestros in ueritate, & induti lorica iustitiæ, & calciati pedes in præparationem euangelij pacis, in omnibus sumentes scutum fidei, quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere: & galeam salutis assumite: & gladium spiritus, quod est uerbum dei. Prouideat ergo diligenter episcopus, & attendat sacerdos studiose, ut signum sine significatione non ferat, ut uestem sine uirtute non portet. Ne forte similis sit sepulchro deforis dealbato, intus autem omni pleno spurcitia. Quisquis autem sacris indumentis ornatur, & honestis moribus non induitur, quanto uenerabilior apparet hominibus, tãto indignior redditur apud deum. Pontificalem itaq; gloriam iam honor non commendat uestium, sed splendor animarum. Quoniam & illa quæ quondam carnalibus blandiebatur obtutibus, ea potius quæ in ipsis erant intelligenda poscebant. Ut quicquid illa uelamina in fulgore auri & in nitore gemmarum, & in multimodi operis uarietate signabant. Hoc iam in moribus actibusq; clarescat. Quod & apud ueteres uenerantiam ipsa significationum species obtineret, & apud nos certiora sint experimenta rerum, quàm anigmata figurarum. Tunc enim ualles abundant frumento

Salubris ex
hortatio.

Matth., 23.

T

Psal. 64.

mento, quum arietes ouium sunt induti.

¶ De quatuor coloribus principalibus, quibus secundum proprietates dierum uestes sunt distinguendæ. Caput lxiiij.

Quatuor autem sunt principales colores, quibus secundum proprietates dierum sacras uestes Ecclesia Romana distinguit, Albus, Rubeus, niger & uiridis, Nam & in legibus indumentis quatuor colores fuisse legitur: byssus & purpura, hyacinthus & coccus. Albis induitur uestimentis in festiuitatibus confessorum & uirginum. Rubeis in solennitatibus apostolorum & martyrum. Hinc sponsa dicit in canticis: Dilectus meus candidus & rubicundus electus ex millibus. Candidus in confessoribus & uirginibus, rubicundus in martyribus & apostolis. Hi & illi sunt flores rosarum & lilia conuallium. Albis indumentis igitur utendum est in festiuitatibus confessorum & uirginum propter integritatem & innocentiam. Nam candidi facti sunt Nazarei eius, & ambulant semper cum eo in albis. Virgines enim sunt, & sequuntur agnum quocumq; ierit. Propter eam causam utendum est albis in solennitatibus angelorum. De quorum nitore dominus ait ad luciferum: Iob 38 Vbi eras, cum me laudarent astra matutina? In natiuitate saluatoris & præcursoris, quoniam uterq; natus est mundus, id est, carens originali peccato. Ascendit enim dominus super nubem leuem, id est, sumpsit carnem à peccatis immunem, & intrauit Aegyptum, id est, uenit in mundum, iuxta quod angelus ait ad uirginem: Spiritus sanctus superueniet in te, & uirtus altissimi.

Exod., 28

Can. 5

Quibus festis utendum est albis.

Apo. 14

Iob 38

Esaia 19

Luc. 1

D mi ob-

mi obuiabit tibi. Ideoque quod nactetur ex te, sanctum, uocabitur filius dei. Iohannes autem et si fuit conceptus in peccato, fuit tamen sanctificatus in utero, secundum illud propheticum: Antequam exires de uulua, sanctificaui te. Nam & angelus ait ad Zachariam: Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris sue. In Epiphania propter splendorē stellæ, quæ magos adduxit secundum illud propheticum: Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui. In Ypopanti, propter puritatē Mariæ, quæ iuxta canticum Simeonis, obtulit lumen ad reuelationem gentium & gloriā plebis sue Israel. In cornu domini, propter cōfectionem Christis, quod ad mundationem animæ cōsecratur. Nam & euangelica lectio mundiciā principi paliter in illa solennitate cōmendat. Qui lotus est, inquit, nō indiget, nisi ut pedes lauet, & est mundus totus. Et iterum: Si non lauero te, non habebis partem mecum in resurrectione, propter angelum testem & nuncium resurrectionis, qui apparuit stola cādida coopertus, de quo dicit Mattheus, quod erat aspectus eius sicut fulgur, & uestimentum eius sicut nix. In Ascensione, propter nubem candidam in qua Christus ascendit. Nam & duo uiri steterunt iuxta illos in uestibus albis, qui & dixerūt: Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cælum &c. Illud autem non ociose notandum est, quod licet in consecratione pontificis talibus indumentis sit utendum, consecratis scilicet & ministris (nā consecrandus semper albis utitur) qualia secundum proprietatem diei conueniunt. In dedica-

tione

tione tamen ecclesiæ semper utendum est albis, quocumque dierum dedicatio celebretur. Quoniam in consecratione pontificis cantatur missa diei, sed in dedicatione Basilicæ dedicationis missa cantatur. Nam & ecclesiæ uirgineo nomine nuncupatur, secundum illud Apostoli: Desponsa enim uos: uni uiro uirginem castam exhibere Christo. De qua sponsus dicit in Canticis: Tu pulchra es amica mea, & macula nō est in te. Veni de Libano sponsa mea, ueni de Libano, ueni coronaberis.

Rubeis autem utendū est indumentis in solennitatibus apostolorum & martyrum, propter sanguinem passionis, quem pro Christo fuderunt. Nam ipsi sunt qui uenerunt ex magna tribulatione, & lauerunt stolas suas in sanguine agni. In festo Crucis, de qua Christus pro nobis sanguinem suum fudit. Unde Propheta: Quare rubrum est uestimentum tuum, sicut calcantium in torculari? In Pentecoste, propter sancti spiritus feruorem qui super apostolos in linguis igneis apparuit. Nam apparuerunt illis dispersitæ linguæ tanquam ignis, seditque supra singulos eorum spiritus sanctus. Unde propheta: Misit de cælo ignem in ossibus meis. Licet autem in apostolorum Petri & Pauli martyrio rubeis sit utendum, in conuersione tamen & Cathedra utendum est albis.

Sicut licet in natiuitate Ioannis sit albis utendum, in decollatione tamen ipsius utendum est rubeis. Cum autem illius festiuitas celebratur, qui simul est martyr & uirgo, martyriū præfertur uirginitati, quia signum est perfectissimæ charitatis, iuxta quod ueritas ait: Maiorem chari-

D 2 tatem

Virginitas
i praefer-
at marty-
rium.
Ioan. 15

tatem nemo habet quam ut animam suam po-
nat quis pro amicis suis. Quapropter in com-
memoratione omnium sanctorum quidam ru-
beis utuntur indumentis. Alij uero, ut Curia Ro-
mana, candidis: quum non tantum in eadē, sed
& de eadem solennitate dicat Ecclesia, quia san-
cti, secundum Apocalypsim Ioannis, stabant in
conspectu agni, amicti stolis albis, & palmae in
manibus eorum.

Apo. 7 Nigris autem indumentis utendum est in
die afflictionis & abstinentiae, pro peccatis &
pro defunctis. Ab aduentu scilicet usque ad Na-
talis uigiliam, & a Septuagesima usque ad sabba-
tum paschae. Sponsa quippe dicit in Canticis:
Nigra sum, sed formosa, filiae Ierusalem, sicut
tabernacula Cedar, sicut pellis Salomonis. No-

Can. 1 lite me considerare, quod fusca sim, quia deco-
lorauit me sol. In Innocentum autem die, qui-
dam nigris, alij uero rubeis indumentis uten-
dum esse contendunt. Illi propter tristitiam,
quia uox in Rama audita est, ploratus & ulula-
tus multus, Rachel plorat filios suos, & noluit
consolari, quia non sunt. Nam propter eandem
causam cantica laetitiae subtrahuntur, & non in
aurifrigio mitra defertur. Isti propter martyri-
um, quod principaliter commemorans inquit Ec-
clesia: Sub throno dei omnes sancti clamabant, ui-
dica sanguinem nostrum qui effusus est deus no-

Hierem. 31
Matth. 2.

Luc. 18
Apo. 6

ster. Propter tristitiam ergo, quam & silentium
innuit laetitiae canticorum, mitra quae defertur
non est aurifrigio insignita, sed propter marty-
rium rubeis est indumentis utendum. Hodie uti-
mur uiolaceis, sicut in Laetare Hierusalem, pro-
pter

pter laetitiam, quam aurea Rosa significat. Ro-
manus Pontifex portat mitram aurifrigio in-
signitam, sed propter abstinentiam nigris immo
uiolaceis utitur indumentis.

Restat ergo, quod in diebus ferialibus & co-
munibus, uiridibus sit indumentis utendum.
Quia uiridis color medius est inter albedinem
& nigredinem & ruborem. Hic color exprimi-
tur, ubi dicitur: Cypri cum Nardo, & Nardus
cum Croco.

Ad hos quatuor ceteri referuntur. Ad ru-
beum colorem coccineus, ad nigrum uiolaceus,
ad uiridem croceus. Quamuis nonnulli rosas
ad Martyres, Crocum ad confessores, Lilium
ad uirgines referant.

EXPLICIT LIBER
PRIMVS.

INCIPIUNT CAPITVLA
Libri Secundi.

- 1 De accessu Pontificis ad altare.
- 2 De presbytero & Diacono, qui deducunt
hinc inde Pontificem.
- 3 De subdiacono, qui praecedat, clausum por-
tans codicem Euangelij.
- 4 De Pontifice qui peruenit ad altare, codi-
cem osculatur apertum.
- 5 De processione Romani Pontificis a secre-
tario ad altare, ubi agitur.

CAPITVLA LIB. II.

- 6 De duobus Diaconis qui ducit Pontificem
- 7 De mappula quatuor baculis colligata, quæ super pontificem portatur extensa.
- 8 De Cereis & incenso.
- 9 De igne quem manipulo stuppæ Pōtifex apponit in choro.
- 10 De Primicerio qui Pontificis præcedentis dextrum humerum osculatur.
- 11 De tribus sacerdotibus, qui coram altari reuerenter inclinant os & pectus Pontificis osculantes.
- 12 De processionis dispositione.
- 13 De Cōfessione & pectoris tunctione, In qua tria notantur, ictus, tactus, & sonus.
- 14 De incenso, quod sacerdos repræsentat in capsula, & Episcopus apponit Thuribulo.
- 15 De triplici osculo, uidelicet oris, altaris & pectoris.
- 16 De Thurificatione, qua pontifex incensat altare, & sacerdos Episcopum.
- 17 De forma Thuribuli, & de duplici causâ thurificandi, spiritali & literali.
- 18 De Antiphona quæ dicitur ad introitum, & cur ipsa repetitur, interposita gloria Trinitatis, & quis eam cantari constituit.
- 19 De Kyrieleyson, & quare nouies decantatur, & quare sex uicibus, dicitur Kyrieleyson & tribus Christeeleyson.
- 20 De Gloria in excelsis, & de triplici pace, & quis hymnum angelicum cātari ad missam constituit.
- 21 De candelabris & Cruce, quæ super medio collocantur altaris,

22 De

CAPITVLA LIB. II.

23

- 22 De situ orandi, ubi agitur de mutatione sacerdotis ab una parte altaris ad alteram.
- 23 De salutatione maioris & minoris ad populum, ubi agitur de reuelatione capitis cum oratur. Etiam ostenditur quotiens populus salutatur ad missam.
- 24 Vtrum sacerdos minus quam duobus præsentibus debeat celebrare, ubi agitur quod in officio missæ angeli præsentibus existunt.
- 25 De oratione, conclusione & responsione, ubi docetur unde sit forma orationis, conclusio nis & responsionis assumpta.
- 26 Quare orationes dicuntur collectæ, & quot sunt in missa dicendæ, ubi traditur qui fuerunt autores.
- 27 De extensione manuum sacerdotis in missa, ubi traditur quare ministri sustentant hinc inde manus pontificis, & quare sacerdos tenet coram eo librum sacramentorum.
- 28 De epistola quæ præmittitur euangelio, ubi traditur quare subdiaconum legentem epistolam solus comitatur acolytus: diaconum uero legentem euangelium, tam subdiaconi quam acolyti comitantur, ostenditur etiam quod epistola nec semper legitur de apostolis, nec semper legitur de prophetis, sed interdum sumitur de ueteri testamento, interdum de nouo.
- 29 De reuerentia, quam subdiaconus exhibet episcopo post epistolam, ubi traditur quare subdiaconus post finem epistolæ, diaconus autem ante principium euangelij reuerentiam exhibet sacerdoti.
- 30 De graduali, ubi monstratur, cur in die Pentecostes

D 4 tecoſtes

CAPITVLA LIB. II.

recostes Graduale non dicitur. Ostenditur etiam unde dicatur, & qualiter sit cantandum.

31 De Alleluia, quare post Graduale cantatur, ubi docetur quid significet Alleluia, qualiter nomen istud interpretetur, & quis instituit ut cantetur ad missam.

32 De uersu, qualis esse debeat, & quare interponatur, & quor in officio missæ trium linguarum concurrat diuersitas

33 De sacerdotis sessu, dum epistola legitur, & graduale cantatur.

34 De mutatione sacerdotis ab una parte altaris ad alteram, quum lecturus est Euangelium.

35 Quare Diaconus, qui lecturus est Euangelium, dextram Pontificis osculatur.

36 Quando manus & pedes summi Pontificis debeant osculari, ubi docetur, quod præter oblationem panis, & eam quæ pro defunctis offertur, quas manibus tangit, cæteras recipit oblationes ad pedes.

37 De benedictione, quam Diaconus petit & accipit.

38 De susceptione codicis Euangelij de altari

39 De his qui præcedunt Diaconem cum cæreis & incenso.

40 Qualiter subdiaconus in eundo sequitur, & in redeundo præcedit, referens Euangelium.

41 Quare Diaconus per unam partem ascendit in pulpitu, & per aliam partem descendit, ubi docetur, quod Diaconus cum silentio debet procedere, nihil ferens præter codicem Euangelij.

42 Quare uersus Aquilonem legitur Euangelium

CAPITVLA LIB. II.

29

gelium, ubi traditur, quod euangelium pronunciar debet in alto, Vt qui lecturus est euangelium, consignet sibi os, pectus, frontem & librum.

43 De crucis mysterio & de multiplici eius effectu.

44 Quomodo signum crucis sit exprimendum.

45 De salutatione quæ præmittitur euangelio.

46 De præminetia euangelij.

47 Quare post euangelium liber & thuribulum ad episcopum reportantur.

48 De symbolo quod post euangelium decantatur, ubi traditur quot & qui fuerint eius auctores, & quid illud constituit ad missam cantari.

49 De duodecim partibus utriusque symboli, tam apostolici quam Constantinopolitani.

50 Quibus diebus symbolum sit dicendum in missa.

51 A quibus, & ubi symbolum sit cantandum.

52 De offertorio, ubi traditur quare post euangelium cantatur symbolum, & quare post symbolum cantatur offertorium.

53 De silentio post offertorium.

54 De ablutione manuum antequam sacrificium offeratur.

55 De corporalibus, ubi docetur cur una pars extenditur, & altera complicatur.

56 De oblatis & incenso, ubi dicitur quare sacerdos tertio circumducit & superducit incensum, & quare totum undique incensatur altare.

57 De modo & ordine sacrificium offerendi, ubi agitur de aqua, quæ cum uino miscetur

D § in calice,

INNOCENTII PP.

in calice, ostenditur etiam cur sacerdos signat uniuersa quæ accipit.

58 De patina super quam sacrificium panis offertur, ubi docetur quare post susceptam oblatam, sacerdos abscondit sub corporali patenā, uel ab altari remota, subdiacono traditur conseruanda, donec tempore fractionis ab eo resumatur.

59 De sacerdotis inclinatione.

60 De præfatione, ubi agitur de hymno partim angelico, partim humano, traditur etiam quis hymnum cantari constituit, quis uel præfationem dictauit.

61 De præfationis expositione, ubi queritur & ostenditur quare cum nouem sint ordines angelorum, tres præmittuntur ex illis.

Finis titulorum.

LIBER SECVNDVS.

¶ De accessu pontificis ad altare.

Caput i.

Is indumentis ornatus Episcopus ad altare procedit, duobus eū ducētibz hincinde, sacerdote uidelicet & leuita, subdiacono præcedente, qui clausum portat codicē euangelij, donec Episcopus ad altare perueniat, ibiq; codicē osculatur apertum. Hæc omnia diuinis plena sunt sacramētis. Episcopus enim il-
Heb. lum in se repræsentat pontificem, de quo dicit Apostolus: Christus assistēs pontifex futurorū bonorū, peramplius & perfectius tabernaculum nō manufactū, i. nō huius creationis &c.

De presby-

LIBER II.

30

¶ De presbytero & diacono qui deducunt pontificem hincinde. Cap. ij.

Sacerdos & leuita significant legem & prophetiam, secundū illud quod dominus ipse proponit in parabola fauciati, quia sacerdos quidam descendit eadem uia, & uiso illo præteriuit, similiter & leuita. Moyses & Elias in figura legis & prophetiæ apparuerūt in mōte cum Christo loquentes. Sacerdos ergo & leuita ducunt episcopum. Quia lex & prophetia Christum annunciauerunt & promiserunt. Moyses enim inquit in lege, Prophetam suscitat nobis deus de fratribz nostris, ipsum tanquam me audietis. Et Esaias. Ecce ueniet propheta magnus, & ipse renouabit Hierusalē.

Luc. 10
Matth. 17

Deut. 18

Esaias 66

¶ De subdiacono qui præcedit, clausum portans codicem euangelij.

Caput iij.

Subdiaconus qui præcedit, Ioannem baptismam significat, qui præcessit Christum in uirtute Eliæ, parare domino plebem perfectam. Hic ante pontificem portat codicem euangelij, quia Ioannes ante Christum, prædicationem euangelicam inchoauit. Pœnitentiam (inquit) agite, appropinquabit enim regnum cœlorum. Quod autem liber clausus tenetur, donec pontifex ad altare perueniat, & tunc aperitur, hoc insinuat, quod in Apocalypsi describitur: Quoniam nemo inuentus est dignus aperire librum qui scriptus erat in-
Apoc. tus & foris, & signatus sigillis septem, nisi leo de tribu Iuda, radix Dauid, qui librum aperuit, & septem eius sigilla soluit.

Per altare

INNOCENTII PP.

Per altare signatur ecclesia, iuxta quod domi-
nus dixit in Exodo: Si altare lapideum feceris
mihi, non ædificabis illud de sectis lapidibus.
Quod sectionem lapidum prohibet in altari,
diuisionem fidelium reprobatur, ne ecclesia diui
datur per errores & schismata.

¶ De pontifice qui peruenit ad altare.

Caput iij.

TVnc ergo liber aperitur, cum episcopus
peruenit ad altare. Quoniam ubi Chri-
stus primitiuam apostolorum congrega-
uit ecclesiā, docens & prædicans, scripturæ my-
steria reuelauit. Vobis, inquit, datum est nosse
mysterium regni dei, cæteris autem in parabolo-
lis. Vnde post resurrectionem aperuit illis sen-
sum, ut intelligerent scripturas. Rectius ergo
facit episcopus, cum ipsemet aperit librū euan-
gelij, quāuis & per ministros suos Christus pa-
tescitur mysteria scripturarum. Quod episco-
pus codicē euangelij osculatur, insinuat quod
Christus pacem in euangelio prædicauit. Pa-
cem meam, inquit, do uobis, pacem relinquo
uobis: nō quomodo mūdus dat, ego do uobis.

¶ De processione Romani pontificis à
secretario ad altare.

Caput v.

CUm autem stationalis solēnitas celebra-
tur, Romanus pontifex cum sex præfa-
tis ordinibus à secretario processionali-
ter ad altare progreditur, designans, q. Chri-
stus exiit à patre, & uenit in mūdū. Hic au-
tem processionis ordo generationis Christi se-
riem repræsentat, quam Matthæus euangeli-
sta describit: in qua sex inueniuntur ordines per-
sonarum,

LIBER II.

11

sonarum, à quib. Christus secundū carnem tra-
xit originem, in mūdū processit: patriarchæ
uidelicet & prophætæ, reges & principes, pa-
stores & duces. Abraham patriarcha, Dauid
propheta, Salomon rex, Salmon princeps, Iu-
das pastor, Zorobabel dux.

¶ De duobus diaconis qui ducunt ponti-
ficem.

Caput vj.

DVo diaconi qui ducunt pontificem desi-
gnant Abraham & Dauid, quibus facta
est incarnationis Christi repromissio.
Nam illi promissum est, In semine tuo benedi-
centur omnes gentes: isti pollicitum, De fructu
uentris tui imponā super sedem tuam. Propter
quod euangelista signāter hos duos in genera-
tione Christi præmisit. Liber, inquit, genera-
tionis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham.
Isti sunt duæ columnæ, quas uerus pacificus in
uestibulo templi posuit ante ostium, quas am-
bit funiculus duodecim cubitorū, id est, quos
fides duodecim apostolorum complectitur, de
quorum medio Christus ostium aperitur cre-
dentibus.

¶ De mappula, quæ portatur super ponti-
ficem, quatuor baculis colligata.

Caput vij.

Quatuor autem ministri super pontificem
ferunt mappulam quatuor baculis colli-
gatam, propter quod ipsi ministri map-
pularij nuncupantur. Mappula quæ diuersis i-
maginibus est figurata, sacram scripturam si-
gnat, quæ multis mysterijs est insignita. Hæc
quatuor baculis super pontificem portatur ex-
tensa,

Sex ordi-
nes perso-
narū in ge-
neratione
Christi.

Gen. 22.

Psal. 137

Matth. 1

1. Par. 5

Ioan. 10

Quatuor
ens: scri
ptura.

Gen. 2

Exod. 25

Luc. 24

Ioh. 5

Luc. 24

Septē cādē
abra septi
ormis spi
ritus.

Apo. 1

Esaia 11

tenfa, quia sacra scriptura quatuor modis su-
per Christum fertur exposita, secundum histo-
riam, secundum allegoriam, secundum tropolo-
giam & anagogen. Hic est fluius paradisi, qui
quatuor in capita diuisus progreditur. Hic est
mensa propolitiōis, quae quatuor pedibus ele-
uata subsistit. Haec autem super pontificem ex-
tenfa portatur, ut is uenisse monstretur, quem
lex scripserat & prophetae. Nam ipsemet inci-
piens Christus à Moyse & prophetis, interpre-
tabatur in omnibus scripturis, q̄ de ipso erant.

¶ De cereis & incenso. Cap. viij.
ET ideo praefertur duo lumina cum incē-
so, quia lex & prophetae cū psalmis Chri-
sti pronunciauerunt aduentum, Christo
attestāte q̄ ait: Necesse est impleri omnia quae
scripta sunt in lege Moyse & prophetis & psal-
mis de me. In maioribus autem solennitatibus
septem candelabra corā pontifice deferuntur,
per quod illud ostēditur, quod Ioānes in Apo-
calypsi describit. Conuersus, inquit, uidi septē
candelabra aurea, & in medio septem candela-
brorum aureorum similem filio hominis uesti-
tum podere, ut ille per hoc aduenire monstre-
tur, super quem requieuit spiritus gratie septi-
formis secundum uaticinium Esaia. Egredie-
tur, inquit, uirga de radice Iesse, & flos de radi-
ce eius ascendet, & requiescet super eum spi-
ritus domini, spiritus sapiētiae & intellectus, spi-
ritus cōsiliij & fortitudinis, spūs scientiae & pie-
tatis, & replebit eum spiritus timoris dñi.

De igne

¶ De igne quem manipulo stuppae ponti-
fex apponit in choro. Cap. ix.

IN quibusdam basilicis circa medium chori
manipulus stuppae super columnam appen-
ditur, cui pontifex ignē apponit, ut in cōspe-
ctu populi subito cōburatur. Per hoc secundum
aduentum commemorans, in quo Christus iu-
dicabit uiuos & mortuos & seculum per ignē.
Nam ignis in conspectu eius exardescet, & in
circuitu eius tēpestas ualida. Ne quis ergo ma-
le securus existat, qui per primum blanditur,
per secundum exterrēt. Quia qui iudicandus
uenit in primo, iudicaturus ueniet in secundo.
Vel potius, quia secundum apostolum Iacobum
uita nostra uapor est ad modicum parens, pon-
tifex ignem apponit in stuppam, ne forte qui
gloriosus incedit, in temporali gloria delecte-
tur. Nam omnis caro fœnum, & omnis gloria
eius quasi flos fœni.

¶ De primicerio, qui pontificis dextrum
humerum osculatur. Caput x.

CVM autem pontifex appropinquat alta-
ri, primicerius scholę cātorum accedens,
dextrum ipsius humerum coram astanti-
bus osculatur. Quia cum Christus nasceretur
in mundo, angelus ille cum quo facta est cele-
stis militiae multitudo laudantium deum, nati-
uitatem eius pastoribus patefecit. De quo dicit
propheta. Puer natus est nobis, & filius datus
est nobis &c.

¶ De tribus sacerdotibus qui coram altari
reuerenter inclinant, os & pectus ponti-
ficis osculantes. Caput xj.

Tres

Tres sacerdotes qui pontifici uenienti coram altari reuerenter occurrunt, & incli-
nantes os eius osculantur & pectus, tres
illos magos signant, qui uenerunt Hierosoly-
mam, dicētes: Vbi est qui natus est rex Iudæo-
rum? Et procidentes adorauerunt inuentum,
& apertis thesauris suis, obtulerunt ei mune-
ra, aurum, thus & mirram. Per geminum oscu-
lum, geminam in Christo naturam cōsistuntur,
diuinam scilicet & humanam: diuinā quasi la-
tentem in pectore, humanam quasi patentem
in ore, quas quoque per oblata munera magi
mystice figurarunt. Osculum enim est signum
reuerētiæ. Iuxta quod Hester summitatem uir-
gæ regis legitur osculata.

¶ De processione dispositione.

Caput xij.

Disponitur autem ista processio uelut ca-
strorum acies ordinata. Nam & maio-
res & fortiores q̄si custodes exercitus
præueniunt & sequuntur. Minores quasi debi-
liores colliguntur in medio, præcedunt episco-
pi & presbyteri, subsequuntur pontifex & dia-
coni, colliguntur in medio subdiaconi & acoly-
ti. Cantores quasi tubicines præcedunt exerci-
tum, ut cum ad prælium contra dæmones exci-
tent & inuitent. De quo prælio inquit Aposto-
lus: Nō est nobis colluctatio aduersus carnem
& sanguinem, sed aduersus principes & pote-
states, aduersus mundi rectores tenebrarū ha-
rum, contra spiritualia nequitie in cœlestibus.
Vnde: Buccinate in nāomenia tuba in die infi-
gni solennitatis uestre. Crux ergo quasi regale

uexillum

uexillum præmittitur & præfertur, ut fugiant
qui oderunt eum a facie eius. Nobis ergo abstī-
gloriarī nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, Psal. 67
per quem mundus nobis crucifixus est, & nos Gal. 6
mundo crucifigi debemus.

¶ De confessione & pectoris tunctione, in
qua tria notantur, ictus, tactus, & sonus.

Caput xiiij.

Quia iustus uero in principio sermonis ac
cusator est sui, Pontifex ad altare perue-
niens, & ad seipsum reuertens, anteq̄
ordietur sacrum officium, de peccatis suis cum
astantibus confitetur, psalmum illum præmit-
tens, qui manifeste per totum sibi ad hoc dino-
scitur pertinere & conuenire. Iudica me deus,
&c. ut discretus à gente non sancta, & ab homi-
ne liberatus iniquo, ad altare dei dignus intro-
eat. Illud autem in hac confessione notandū est,
quia non (ut quidam minus provide faciunt) in
specie, sed in genere cōsistenda sunt peccata, quo-
niam ista confessio non est occulta, sed manife-
sta. Percutimus autem pectus, cum confitemur
peccata, quatenus exemplo publicani, qui percu-
tiebat pectus suum dicens, Domine propiti-
esto mihi peccatori, iustificati descendamus in
domum. In percussione tria sunt, ictus, sonus &
tactus. Per quæ signantur illa tria quæ sunt in
uera pœnitētia necessaria, uidelicet cordis con-
tritio, oris confessio, & operis satisfactio. Nam
sicut tribus modis peccamus scilicet, corde co-
gitando, ore loquendo, & opere perpetrando,
Ita tribus modis pœnitere debemus, scilicet
corde per dolorem, ore per pudorem, & opere
per laborem.

E De

Pro. 18

Psal. 42

Confessio
generalis

Luc. 18
Tria in pœ-
nitētia quæ
runtur

De incenso, quod sacerdos representat in capsula, & Episcopus apponit Thuribulo. Caput xiiij.

Ingressurus ergo Pontifex ad altare, incensum apponit thuribulo, per hoc illud insinuat, quod Angelus uenit & stetit ante altare habens thuribulum aureum, quod impleuit de igne altaris, & data sunt ei incensa multa, ut daret de orationibus sanctorum. Angelus enim Christus, thuribulum aureum corpus immaculatum, altare Ecclesia, ignis charitas, incensum oratio, secundum illud propheticum, Dirigatur oratio mea, &c. Venit ergo Angelus, id est, Christus, stetit ante altare, id est, in conspectu Ecclesie, habens thuribulum aureum, id est, corpus immaculatum, plenum igne, id est, charitate, & data sunt ei incensa multa a fidelibus, id est, orationes, ut daret, id est, presentaret eas patri, de orationibus sanctorum, non dicit orationes, quia Christus non omnes orationes, exaudit, sed de omnibus illis quae pertinent ad salutem. Vnde cum Paulus ter rogasset dominum, ut ab eo stimulum carnis auferret. Respondit ei dominus, Sufficit tibi gratia mea, nam uirtus in infirmitate perficitur. Episcopus ergo thus apponit thuribulo, quia Christus orationem inspirat animo, ut per ipsum offeratur incensum dignum in odorem suauitatis, ipse nos praeuenit in benedictione dulcedinis, ut eius donum sit nostrum meritum, quia non accipit nisi quod tribuit. Sine me (inquit) nihil potestis facere, quia palme non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in uita. Sacerdos ante incensum representat Episcopo, quia lex illud

sej
ab
or

2. Cor. 11

Merita nostra dona
Christi sunt
Ioan. 15

preciosum thymiama confecit quod in odore suauitatis offertur altissimo, de quo dominus subdit in Exodo, Talem compositionem non facietis in usus uestros, quia sanctum est domino. Homo quicumque simile fecerit, ut odore illius perfruatur peribit de populis suis. Fuerunt qui dicerent, quod si thuribulum descendat ab altari, tunc aliud ibi thus sine benedictione ponendum est, & hominibus offerendum, tanquam illud spectat ad latrunciam, istud ad dulciam. Melius tamen secundum spiritum quam secundum literam intelligitur. Nam litera occidit, spiritus autem uiuificat.

Exodi 30

2. Cor. 3

De triplici osculo, uidelicet oris, altaris & pectoris. Cap. xv.

Tunc accedens Episcopus ad altare, osculatur sacrum altare, significans, quod Christus adueniens, sanctam sibi copulauit ecclesiam, secundum illud epithalamium, Osculetur me osculo oris sui. In osculo siquidem os ori coniungitur. Et in Christo non solum humanitas est unita diuinitati, uerum etiam sponsa sponso est copulata, secundum illud propheticum, Quasi sponsam decorauit me corona, & quasi sponsam ornauit me monilibus. Vnde Ioannes, Qui habet sponsam sponsum est. Nam in sole posuit tabernaculum suum, & ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. Deinde conuersus episcopus osculatur diacones, ut ostendat pacem illam, in aduentu Christi uenisse, quam propheta promiserant. Vnde Dauid, Orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis, donec extollatur luna. Alius iterum propheta, Pax erit in terra nostra cum uenerit. Et ideo Christo nascente, uox intonauit angelorum

Christus
sponsus ecclesiae
Can. 8

Esai. 61
Ioan. 3
Psalm. 45

Psalm. 45
Psalm. 71
Hier. 3

Luc. 3

INNOCENTII PP.

Rom. 16
Ioan. 17
Christus o
rat pro Ec
clesia.
Ioan. 17
Heb. 11.
Mat. 21

rum. Et in terra pax hominibus bonæ uoluntatis. Osculum enim quandoque pacem signat. Iuxta quod dicit Apostolus. Salutate uos inuicem in osculo sancto, Deus autem pacis sit cum omnibus uobis. Diaconus ergo statim inclinans osculatur pectus episcopi, designans quod inspiratione diuina propheta prædixerunt pacem futuram. Nam & Iohannes supra pectus Christi recubens, euangelij fluentia, de ipso sacro dominici pectoris fonte potauit.

¶ De thurificatione, qua pontifex incensat altare & sacerdos Episcopū. Ca. xvj.

Episopus ergo thuribulum accipiens a diacono, sacrum incensat altare. Quia Christus corpus assumens, de genere propheta factus ex semine Dauid secundum carnem, suis orationibus fouet Ecclesiam, secundū quod orat in Euangelio. Pater sancte, ego pro eis rogo, & non tantum pro eis, sed pro illis, qui credituri sunt per uerbum eorum. Quod autē diaconus thuribulum recipit, ut incenset Episcopo moraliter instruit, q̄ si digne uolumus incensum orationis offerre, thuribulum incarnationis debemus tenere. Nam sine fide mediatoris homines deo placere nō possunt, sed iuxta uerbum promissionis ipsius. Si quid perierint credentes in oratione accipiet. Per thuribulum enim uerbum accipitur incarnatum.

¶ De forma thuribuli, & de duplici causa thurificandi, spirituali & literali.

Caput xvij.

Nam sicut in thuribulo pars superior & inferior tribus cathenulis uniantur, Ita tres

LIBER II.

35

Tres in Christo sunt uniones, quib⁹ diuinitas & humanitas cōiunguntur. Unio carnis ad animā, unio diuinitatis ad carnem, & unio diuinitatis ad aīam. Quidam autē quartā unionē assignāt, uidelicet deitatis ad cōpositū ex anima simul & carne. Nā & q̄dā thuribula q̄tuor habent cathenulas. De hoc thuribulo Moyses specialiter inquit ad Aaron. Tolle thuribulū & hausto igne de altari, mitte incensum desuper. Præter mysticam rationem, ob hoc etiam incensatur altare, quatenus ab eo omnis dēmonis nequitia propellatur. Fumus enim incēsi ualere creditur ad dæmones effugandos. Vnde cum Tobias interrogasset angelum, quod remedium haberēt ea quæ de pisce iusserat seruari. Respondit, cordis eius particulam si super carbones pones, fumus eius omne genus dæmoniorum extricat.

¶ De Antiphona quæ dicitur ad introitum, & cur ipsa repetitur, interposita gloria Trinitatis, & quis eam cantari constituit.

Caput xviii.

Interea chorus concinit Antiphonam ad introitū, quam repetit, interposita gloria Trinitatis. Porro sicut introitus sacerdotis aduentum Christi signat. Sic Antiphona quæ dicitur ad introitū, desiderij aduentus eius signat. De quo dominus inquit Apostolis, Multi reges & prophete uoluerunt uidere, quæ uos uideris, & nō uiderunt, & audire quæ auditis, & nō audierunt. Chorus ergo dilatat animā suam, & in iubilo cantat introitum. Quoniam Propheta, Patriarchæ, reges & sacerdotes, omnesq̄ fideles aduentū Christi cum magno desiderio expectabant

Tres in Christo uniones

Num. 16

Fumo fugari dæmones

Thob. 6

Mat. 13
Luc. 10
Introitus missæ

Esa. 16 Etabant, clamantes & implorantes. Emitte agnum domine dominatorem terræ de petra deserti ad montem filia Syon. Veni domine & noli tardare, relaxa facinora plebis tuæ Israel. Hinc ergo Symeon ille iustus & senex, benedixit & dixit, Nunc dimittis seruum tuum domine, secundum uerbum tuum in pace. Quia uide runt oculi mei salutare tuum. Ex eorū ergo per sona cātatur introitus, per quos Christus intra uit in mundum. Iuxta quod Apostolus. Et cum introducit primogenitum in orbē, dicit, Et ad o rent cum omnes angeli eius. Antiphona repe titio multiplicationem clamoris insinuat. Vnde **Luc. 2** propheta, Manda remanda, expecta & reexpe cta, modicum ibi, modicum ibi. Si moram fece rit expecta eum, quia ueniens ueniet, & nō tar dabit. Interpositio gloriæ designat captationē beneuolentiæ, ut enim quod expectabant faci lius obtinerent, ad totam trinitatem cum glori ficatione cantabant, Ostende nobis domine mi sericordiā tuam, & salutare tuum da nobis. Qui **Psal. 84** sedes super Cherubin, appare coram Esraim, **Psal. 79** Bephtamin & Manasse. Quorum tandem clamo rem spiritus sanctus exaudiuit, ungēs eum ob lectatione prae confortibus suis. Et ad euange lizandū pauperibus destinauit. Secundum quod ipse filius per Prophetam testatur. Spiritus do mini super me, eo quod unxit me, ad euangeli zandum pauperibus misit me. Hoc ergo desy derium antiquorum introitus presentat, nō se cundum intellectum literæ, sed iubilo cantile næ. Celestinus Papa constituit, ut psalmi David **Celesti nus PP.** CL. ante sacrificium canerentur antiphonatum

ex

ex omnibus, quod antea nō fiebat, sed Epistola tantum & euangelii legebantur, excepti sunt ergo de psalmis introitus, gradualia quoque ac offertoria, necnon communiones, quæ cum mo dulatione ceperunt, ad missam in Ecclesia Ro mana cantari. Antiphona Græcè, Latine dici tur uox reciproca, quia duo chori reciprocando uicissim melodiarum cantus alternant.

¶ De Kyrieleyson, & quare nouies decan tatur, & quare sex uicibus dicitur Kyrieleyson, & tribus Christeleyson. Ca. xix.

Cum ergo iam tempus plenitudinis, & an nus benignitatis aduenerit, sicut predictū fuerat a psalmista. Tu exurgens miserebe ris Syon, quia uenit tempus miserendi eius, con grue chorus ranc cōcinendo subiungit Kyrieleyson, quod interpretatur. dñe miserere. Vnde propheta, Dñe miserere eius & exaudi. Dicit autē hic nouies cōtra nouē genera peccatorum. Est enim peccatum originale, mortale & uenia le, hoc est, serpens, mulier & uir. Serpens enim, id est, concupiscentia suggerit originaliter. Mu lier, id est, delectatio comedit uenialiter. Vir, id est, ratio consentit mortaliter. Item est pecca tum cogitationis, locutionis, & perpetrationis. Cogitationis in corde, locutionis in ore, perpe trationis in opere, hoc est, mors in domo, mors in porta, mors in monumento. Rursus est pec catū fragilitatis, simplicitatis, & malignitatis. Fragilitatis per impotentiam, simplicitatis per ignorantiam, malignitatis per inuidentiā. Hoc est, peccatum in patrem, peccatum in filium, peccatum in spiritum sanctum. Et ideo cho

E 7 rus

Antiphōa

Psal. 101

Esa. 33.
Nouem g
nera pec
catorum

CAPITVLA LIB. II.

rus dicit ter ad patrem Kyrieleyson, ter ad filium Christeleyson, ter ad spiritum sanctum Kyrieleyson. Sed ad patrem & spiritum sanctum sub eodem tantum uocabulo. Quia pater & spiritus sanctus sunt eiusdem naturæ tantum. Ad filium uero sub alio, quia filius etsi sit eiusdem nature cum illis, est tamen etiam alterius, ut gemina gigas substantiæ. Vel ideo dicitur nouies, ut ordo decimus ex hominibus reparatus, nouis associetur ordinibus angelorum. Beatus Gregorius Kyrieleyson ad missam cantari precepit a clero, quod apud Græcos ab omni populo cantabatur.

Grego. 11

De Gloria in excelsis, & de triplici pace, & quis hymnum angelicum cantari ad missam constituit. Caput xx.

MOx sequitur hymnus angelicus, temporali Christi natiuitati perhibens testimonium, quæ ille primus inchoando pronunciat, qui angelum magni consilij representat, Chorus autem concinendo prosequitur, quia subito facta est cum angelo multitudo militiæ celestis laudantium & dicentium, Gloria in altissimis deo, & in terra pax hominibus bonæ uoluntatis. Hymnus iste, non tantum est angelorum, sed hominum congratulantium, quia mulier illa quæ perdiderat dragmam decimam iam lucernam accederat ut dragmam perditam inueniret. Et pastor dimissis nonagintanouem ouibus in deserto, iam uenerat, ut quæreretur centesimam ouem quam amiserat. Ante natiuitatem enim Christi, tres erant inimicitarum parietes, primus inter deum & hominem. Secundus inter angelum & hominem. Tertius inter hominem & hominem

Luc. 2

Luc. 15

tres inimicitarum parietes

LIBER II.

minem. Homo namque per inobedientiam creatorem offenderat, per suum casum restaurationem angelicam impederat, per uarios ritus se ab homine separauit. Iudæus namque ceremonias excolebat. Gentilis idololatriam exercebat, utriusque ritus alterius displicebat. Sed ueniens pax uera, fecit utraque unum, destruxit inimicitarum mœcerias, & concurrētes parietes in se angulari lapide copulauit, ut de cetero unum esset ouile et unus pastor. Abstulit ergo peccatum, & reconciliauit hominem deo. Reparauit casum, & reconciliauit hominem deo & angelo. Destruxit ritus, & reconciliauit hominem homini. Restaurauit ergo secundum Apostolum, quæ in cælis & quæ in terris sunt. Et ob hæc celestis militiæ multitudo psallebat: Gloria in excelsis, id est, in angelis, deo: & in terra pax Iudæis hominibus & Gentilibus bonæ uoluntatis. Hinc est etiam quod angelus loquitur & congaudet pastoribus. Quia pax est inter homines & angelos reformata. Nascitur deus homo, quia pax est inter deum & hominem restaurata. Nascitur in præsepiti bouis & asini, quia pax est inter homines & homines reparata. Per bouem enim Iudaicus, per asinum gentilis populus figuratur, secundum illud: Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui. Symmachus Papa constituit tam die dominico quam natalitijs martyrum Gloria in excelsis ad missam cantari. quæ hymnum Thelephorus nonus à B. Petro ad missam nocturnam Natalis domini (quam idem constituit) cantari preceperat. Et in eo, ea quæ sequuntur, uerba angelorum ad-

Ephe. 2

Ioan. 10
Triplex
Christi
conciliati

Coll. 1

Luc. 2

Esaie 1
Symmach
PP.

Telephorus PP.

E s iecit.

fecit. Quamquam à pluribus asseratur, quod et beatus Hylarius Pictauiensis adiecerit.

¶ De candelabro & cruce, quæ super medio collocantur altaris. Caput xxj.

AD significandum itaque gaudium duorum populorum, de natiuitate Christi letantiam, in cornibus altaris duo sunt constituta candelabra, quæ mediante cruce, fasculas ferunt accensas. Angelus enim pastoribus

Luc. 2 inquit: Annuncio uobis gaudium magnū, quod erit omni populo, quia natus est uobis saluator

Gen. 21. & c. Hic est uerus Isaac, qui risus interpretatur. Lumen aut candelabri, fides est populi, nam ad

Esaia 60 Iudaicum populū inquit Propheta: Surge illuminare Hierusalem, quia uenit lumen tuum, &

gloria dñi super te orta est. Ad populum uero gentilem dicit Apostolus: Eratis aliquando tenebræ, nunc aut lux in dño. Nā & in ortu Christi noua stella magis apparuit, secundum uaticinium Balaam. Orietur, inquit, stella ex Iacob,

Num. 24 & cōsurget uirga ex Israel. Inter duo candelabra in altari crux collocatur media, quoniā inter duos populos Christus in ecclesia mediator existit, lapis angularis, qui fecit utraq; unum.

1. Pet. 2 Ad quem pastores à Iudæa, & magi ab oriente uenerunt. ¶ De situ orandi. Caput xxij.

Pontifex oraturus ad sedē ascendit, & stās collectam pronūciat, quā libro legit aperto. Quia secundum euāgelica testimonia uenit Iesus in Nazareth, ubi erat nutritus, & intrauit secundum consuetudinem diei sabbati in synagogā, & surrexit legere. Et traditus est ei liber Esaia propheta, quē ut reuoluit, inuenit

Luc. 4

nit locū ubi erat scriptū, Spiritus dñi super me, propter quod unxit me. Et cū plicuisset librū,

reddidit ministro, & sedit. Porro secundū consuetudinē aliorū episcoporū, cū episcopus orat ad dextrā consistit altaris. In hoc illud signans,

quod fuerat prophetatū, Deus ab austro ueniet. Et quoniam ea quæ sunt læta, signantur per dextram: ea quæ sunt tristitia, per sinistram. Idcirco pontifex ad dextram partem altaris primū accedit, ut gaudium dominicæ natiuitatis ostendat. Deinde post euangelium ad sinistram conuertitur, ut tristitiam passionis infundat. Sed iterū redit ad dextrā, ut gaudium resurrectionis annunciet. Hoc ipsum Ezechiel in descriptione quatuor animalium figurauit. Facies, inquit, hominis & facies leonis à dextris ipsorum quatuor. Per hominem quippe natiuitas, per leonem resurrectio, per bouē immolatio designatur. Et ideo facies hominis & facies leonis erāt à dextris, facies aut uituli erat à sinistris, quia natiuitas & resurrectio gaudiū intulerūt, passio uero tristitiā inspirauit, propter quod ipse dicebat: Tristis est anima mea usq; ad mortem. Debet ergo sacerdos uersus orientē orare, quia uisitauit nos oriens ex alto. De quo legitur: Ecce uir oriens nomen eius, cuius argumentum in libro Sapientiæ reperitur. Oportet, inquit, ad lucis orientē adorare. Non quod diuina maiestas localiter in oriente consistat, quæ tamen essentialiter est ubique. Cælum, inquit, & terram ego impleo. Sed quia timētibus deum orietur sol iustitiæ qui illuminat omnē hominē in hunc mundum uenientē, Nam & templū Salomonis

Abac. 3
Dextrā & sinistram altari qui designant

Matth. 26 Orare uersus orientem Zachas. Sap. 18 Hic. 25

Iudæi uersus occidentē orabant & taberna

INNOCENTII PP.

& tabernaculum Moysi legitur ad orientē ostiū habuisse. Magister in historia libri Regum. Quia sub ueteri testamēto ingressus templi erat ab oriente in occidentem, ad significandum, quia omnes ante Christi passionem tendebant ad occasum, id est, ad infernum post mortem: nunc uero fit ingressus in templum ab occidente in orientem, ad figurandum ortum nostrum & ascensum ad gloriam. In illis autē ecclesijs quæ habent ostiū ab occidente, sacerdos coram altari consistens ut adoret ad orientem, semper in salutatione se conuertit ad populum, excepto præfationis & fractionis articulo, cum orationibus totus intentus, & cor habet sursum ad dominum, & eucharistiæ peragit sacramentum.

¶ De salutatione maioris & minoris ad populum. Et de reuelatione capitis cum oratur. Caput xxij.

ORaturus episcopus mitrā deponit, quia iuxta secundū Apostolū reuelato capite debet orare, quatenus inter ipsum & deum nullum malitiæ sit uelamē, ut reuelata facie, domini gloriam contempletur. Pontifex ergo salutationem præmittit ad populum, dicens: Pax uobis, illius utrens eulogio, cuius fungitur pontificio. Minor autem sacerdos cum salutat populum, ait: Dominus uobiscum. Quod utiq; uerbum Booz legitur dixisse messoribus, quod intelligitur Booz quoque figuram saluatoris expressisse. Quia Ruth Moabiticam duxit uxorem. Chorus autē utriq; respondit: Et cum spiritu tuo. Vt autem episcopus ostendat se Christi uica-

LIBER II.

sti uicarium, prima uice dicit: Pax uobis. Quoniam hæc fuit prima uox Christi ad discipulos, cum eis post resurrectionē apparuit. Ad insar uero sacerdotū ceterorum dicit postea: Dominus uobiscum, ut se unum ex ipsis ostendat. Cæterum septem uicibus populus salutatur in missa, quatenus exclusis septē uicijs capitalibus suscipiat gratiam septiformem.

¶ Vtrum sacerdos non minus quàm duobus præsentibus debeat celebrare.

Caput xxiii.

STatutum est autem in sacris canonibus, ut nullus presbyterorum missarum solennia celebrare præsumat, nisi duobus præsentibus, sibiq; respondentibus. ipse tertius habeatur. Quia cum pluraliter ab eo dicitur: Dominus uobiscum. Et illud in secretis: Orate pro me, apertissime cōuenit, ut illius salutationi respondeatur à pluribus. Verum aliud est necessitatis articulus, & aliud religionis contemptus. Pie quoque credendum est, & sacris autoritatibus comprobatur, quod angeli dei comites assistant orantibus, secundū illud propheticum: In conspectu angelorum psallam tibi &c. Et angelus ad Tobiam: Quando orabas cum lachrymis, ego obtuli orationem tuam domino. Sed & in canone continetur: Supplices te rogamus omnipotens deus, iube hæc perferri per manus angelii tui sancti in sublime altare tuum &c. Sane quilibet homo habet angelū suū ad custodiā. Vnde legitur in Actibus apostolorum, q. cum puella, quæ cucurrit ad ostium, Petri nunciaret aduentum, dicebant: Angelus eius est. Et dominus loquens

Pax uobis

Septem salutationes in missa

De consecra. dist. 1. Hoc quoq;

Angelus præsentia in missa, Psal. 137 Tob. 12

Act. 12

Matth. 18

INNOCENTII PAPAE

quens in euangelio de paruulis, ait: Angeli eorum semper uidet faciem patris. Illos igitur habemus in oratione participes, quos habebimus in glorificatione consortes.

De oratiōe, cōclusionē & oratiōe. Ca. xxv.

Salutatione pramissa, per quam auditores reddantur attenti, subdit orationes quę de signantur in Apocalypsi. per fumum aromatum qui ascendit in conspectu dñi de manu angeli. Christus enim uerus homo passioni propter nos destinatus, cuius illa uox est: Holocausta & pro delicto non postulasti, tunc dixi, ecce uenio. semper unitū sibi uerbū pro nobis orabat. Qui secundū Apostolū, in diebus carnis sue preces supplicationesq; ad deum, qui saluū illum facere posset a morte, cum clamore ualido & lachrymis offerens exauditus est in omnibus pro sua reuerentia. Quod aut in fine orationis subiūgitur, Per dominum nostrum Iesum Christum. Illud signat, quod ipse dicit in euangelio: Quicquid petieritis patrē in nomine meo, fiet uobis. Non enim per aliam uiam ad nos eterna dei beneficia possunt deuenire, q̄ per eū qui est mediator dei & hominū, homo Christus Iesus. Sicut per mediantē cristallū mutauimus ignē, in escā suppositā in sole lōgiquo. Sumptū est aut de epistola ad Romanos. Gloriamur, inq̄, in deo per dominū nostrum Iesum Christum. Illud aut quod sequitur, Qui tecum uiuit & regnat in unitate spiritus sancti deus, ita potest simpliciter sed non imprudenter intelligi. Qui cū patre uiuit & regnat in unitate spiritus sancti deus, id est, unā cum sancto spiritu, Nā pater &

Apoc. 8

Psal. 39

Heb. 5

er domi-
fi nostrū
f. Christi,

san. 15 &

1. Tim. 2

Qui tecum
uiuit &c.

LIBER II.

40

ter & filius & spiritus sanctus sunt unus deus. Vel in unitate spiritus sancti, id est, in spiritu sancto, qui est unitas patris & filij, amor & con- nexio utriusque. Per omnia secula seculorum, hoc consecutiue & antonomatice, sicut cantica canticorum. Amen optantis uel affirmantis ostendit affectum, nam in fine psalmorū ubi dicimus, fiat fiat, Hebræus dicit, amē amē. Et Christus in euāgelio sæpe dicit, amen amen dico uobis, hoc est, uerum dico uobis, secundum illud quod alibi dicit: Sit sermo uester, est est. Respicit ergo uel ad formam oratiōis, ut quod oratur optetur. Vel ad modum conclusionis ut quod cōcluditur, affirmetur, uerbi gratia, cum sacerdos orat: Da nobis quæsumus domine salutem mentis & corporis, populus optando respondit, Amen, id est, fiat. Vel cū sacerdos concludit, qui tecum uiuit & regnat in unitate spiritus sancti deus, per omnia secula seculorum. Populus affirmando respondit, Amen, id est, fuerum est.

Amen

Mat. 5

Quare orationes dicuntur collectæ, & quor in missa dicendæ. Cap. xxvj.

Orationes quæ circa principium missę dicuntur, collectæ uocantur, eo quod sacerdos qui fungitur ad deum legatione pro populo, petitiones omnium in eis colligat & concludat, proprie tamen collectæ dicuntur, quæ super collectam populi fiunt, dum colligitur populus, ut ad stationem faciendā, de una ecclesia procedant ad alterā. Orationum uero plures & uarij fuerunt autores, & instanti eandem numerus & diuersitas excresebat, quod

Varij orat-
onum au-
res,

Cōcilium
Reliquia-
num.

quod octauum Africanum Cōcilium, cui B. Augustinus interfuit, ita constituit: Nullæ preces uel oratiōes, uel missæ, uel præfationes, uel cōmendationes, uel manus impositiones dicantur, nisi in Concilio fuerint approbatæ. Nam & Gelasius papa tam à se quàm ab alijs compositas preces dicitur ordinasse. Beatus autem Gregorius secluis his, quæ nimia uel incongrua uidebatur, rationalia coadunauit, & cōgrua multa per se necessaria superaddens. Quidam uero modum & ordinem excedentes, in tantum orationes multiplicant, ut auditoribus suis tedium generent & fastidium. Cum econtra dominus dicat in euangelio: Cum oratis, nolite multum loqui, sicut faciunt ethnici, putant enim se in multiloquio exaudiri. Vnde cum ei dixissent apostoli: Domine, doce nos orare. compendiosam orationem eos edocuit: Pater noster qui es in cælis &c. Huius ergo orationis formam sequentes sacerdotes in missa septenarium numerum non excedant. Nam Christus septem petitionibus omnia corporis & animæ necessaria comprehendit. Quia deus numero impari gaudet, summopere quidam obseruant, ut impares dicant oratiōes in missa, uel unam, uel tres, uel quinque, uel septem. Vnam uel tres propter unitatis sacramentum uel mysterium trinitatis. Quinq; uel septem propter quinque partitam domini passionem, uel spiritum gratiæ septiformis. Deus enim diuisionem & discordiam detestatur. Vnde cum cæterorum dierum operibus benedixit, operibus secundæ diei benedixisse non legitur. Quia binarius numerus ab unitate

unitate recedit, & ab eo cæteri diuisibiles numeri sortiuntur originem.

De extensione manuum sacerdotis in missa. Caput xxvij.

Sans ergo pontifex ad orandū, manus eleuat & extendit astantibus, hincinde ministris, qui manus eius sustentant, sacerdote coram eo tenente sacramentarium. Lex quippe istud sacramētū insinuat. Legitur enim in Exodo: Quod cum Israel pugnaret aduersus Amalech in deserto, Moyses ascendit in uertice colli, cuiq; leuaret Moyses manus, uincebat Israel. Si autem paululum remisisset, Amalech superabat. Aaron & Hur sustentabāt manus eius ex utraq; parte. Et factum est ut manus eius nō lassarentur, usq; ad solis occasum, fugauitq; Io sue Amalech & populū eius in ore gladij. Propter hoc ergo sacerdos extendit manus in missa cum orat. Nam & Christus cum expandisset manus in cruce, pro persecutoribus orauit & dixit: Pater, dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt. Moraliter instruens, quia Christus semper paratus est recipere poenitētes. Iuxta quod ipse promisit: Omne quod uenit ad me, non eiciam foras. Cum autem uerus Moyses, id est, Christus eleuat manus, id est, impendit auxiliū & solatium, uincit Israel, id est, ecclesia. Nam si deus pro nobis, quis contra nos? Sin autē paululum manus remittit, id est, si peccatis exigentibus subtrahit auxiliū & solatium, superat Amalech, id est, diabolus. Quia non est uolētis, neque currentis, sed dei miserentis. Quia uero Christus promittit ecclesiæ, Ecce ego uobiscum sum usq;

Exod. 17

Luc. 23

Ioh. 6

Sensu allegoricus.

Rom. 8

Rom. 9

Matth. ult.

INNOCENTII PP.

sum usque ad consummationem seculi. Ob hoc Aaron, id est, mons fortitudinis, & Hur, id est, ignis charitatis, sustentant manus ipsius, ut in fortitudine ferat auxilium, & ex charitate solarium, ne manus eius lassentur usque ad solis occasum, id est, usque ad finem mundi. Sicque Iosue dux, id est, Christo ductore Israel fugat Amalech & populum eius, id est, ecclesia superat diabolum & exercitum daemonum in ore gladii, id est, per uirtutem orationis. Gladius enim est uerbum dei. Si quis ergo uult orationis uirtute superare diabolum, debet eleuare manus, id est, actus ad deum, ut eius conuersatio sit in celis. Vnde demissas manus erigite, & genua debilia roborate. Nam eleuatio manuum est sacrificium uespertinum. Bona est oratio cum ieiunio & eleemosyna. Fides autem sine operibus mortua est. Leuemus ergo puras manus sine deceptione, quærentes quæ sursum sunt, non quæ super terram, ubi Christus est in dextra dei sedens. ¶ De epistola quæ præmittitur euangelio. Caput xxviii.

E Pistola quæ præmittitur euangelio, precursoris designat officium, quod Ioannes ante Christum exercuit, qui præiuit ante faciem domini parare uias eius. Sicut ipse testatur: Ego uox clamantis in deserto parare uiam domini. Ioannes ergo quasi subdiaconus fuit, id est, subminister illius qui de se dicit: Non ueni ministrari, sed ministrare. Lex enim quasi pædagogus, infantem dei populum per manum Moysi custodiendum suscipiens, illius aduentum docuit expectare, quem eidem populo iam adulto,

LIBER II.

43

adulto, per os digitumque Ioannis presentem in carne monstrauit, unde eum ducens sequeretur ad regnum. Ecce, inquit, agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi. Præcessit namque lex euangelium, sicut umbra lucem, uirga spiritum, timor charitatem, initium perfectionem, dominantis præceptum amatis consilium. Nam lex per Moysen data, gratia & ueritas per Iesum Christum facta est. Epistola uero uox legis est, suam imperfectionem Ioannis testimonio profitetur & ad perfectionem euangelicam transmittentis. Hic est, inquit, de quo dixi uobis. Qui post me uenit, ante me factus est, cuius non sum dignus corrigiam calciamenti soluere: me oportet minui, illum autem crescere. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lux uera, quæ illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. Lex quippe neminem duxit ad perfectionem. Hinc est ergo quod subdiaconum legem epistolam unus acolytus comitatur, diaconum uero legentem euangelium, tam subdiaconus quam acolyti comitantur. Quia prædicationem Ioannis pauci sequuti sunt, sed prædicationem euangelii plurimi susceperunt. Vnde discipuli leguntur dixisse Ioanni, Rabi Ioannes, qui erat tecum trans iordanem, cui testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes ueniunt ad eum. Vt ergo cognouit Iesus, quia pharisæi audierunt, quod Iesus plures discipulos facit quam Ioannes, reliquit Iudæam &c. Quia uero Ioannes fuit limes præcedentium & sequentium, medius inter apostolos & prophetas. Nam

Ioan. 1
Collatio
gis ad e
gelium.
Ioan. 1

Heb. 7

Ioan. 3

Ioannes Ba
ut limes
fuit.
Matth. 8

F a lex

lex & prophetæ usque ad Ioannem, & ex eo regnum dei euangelizatur, & omnis in illud uim facit, ideo nec epistola semper legitur de prophetis, nec semper de apostolis, sed interdum tumitur de ueteri testamento, interdum de nouo. Quia Ioannes, cuius uocem representat epistola, cum antiquis prædixit Christum uenturum, Qui post me uenit, ante me factus est. & cum modernis Christum ostendit præsentem, Ecce agnus dei qui tollit peccata mundi. Epistola uero græce, latine supermissio uel supererogatio nuncupatur, quod nomē bene cōgruit literis apostolicis, quæ supererogata sunt euangelio, de quibus frequentius leguntur epistolæ. Apostolicus enim ordo per illum stabularium intelligitur, cui Samaritanus commisit hominē à latronibus spoliatum, uulneratum & semiuiuum relictum, proferens duos denarios, & dicens ei: Curam illius habe, & quodcumque supererogaueris, ego cum rediero, reddam tibi.

De reuerentia quam subdiaconus exhibet episcopo post epistolam. Cap. xxix.

QUOD autem subdiaconus cū acolyto ad sacerdotem post lectam epistolam accedit, illud insinuat, quod Ioannes cum audisset in uinculis opera Christi, mittens duos ex discipulis suis, ait illi: Tu es qui uenturus es, an alium expectamus? ut per uisa miracula Christum iam uenisse cognoscerent. Vnde respondens Iesus, ait illis: Euntes renunciate Ioanni quæ uidistis & audistis, Cæci uident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur. Et quia

epistola supererogatio nuncupatur, quod nomē bene cōgruit literis apostolicis, quæ supererogata sunt euangelio, de quibus frequentius leguntur epistolæ.

Luc. 10

Matth. 11

Psal. 117

quia dextra dominificat uirtutem, ideo subdiaconus osculatur sacerdotis dextram. Quia uero per uisa miracula cognouit hunc esse de quo magister prædixerat, Qui post me uenit, ante me factus est, cuius non sum dignus corrigiam calceamenti soluere. Pronus ad pedes, calciamentum Romani Pontificis osculatur. Sacerdos uero subdiaconum benedicit, quia Christus commendauit Ioannem. Quid, inquit, existis in desertum uidere, prophetam? Etiam dico uobis, & plus quā prophetam. Amen dico uobis, inter natos mulierum non surrexit maior Ioanne Baptista. Subdiaconus ergo post finem, sed diaconus ante principium lectionis ad sacerdotem accedit, & exhibet reuerentiam, quia lex accepit finem in Christo, sed euangelium originem sumpsit ab ipso. Nam lex & prophetæ usque ad Ioannem, euangelium & apostoli post Ioannem. De graduale. Caput xxx.

VERVM quia Ioannes penitentiam prædicabat. Penitentiam, inquit, agite, appropinquabit enim regnum celorum. Et iterum: Facite dignos fructus penitentiae. Merito post epistolam graduale consequitur, quod penitentiae lamentum insinuat. Propter quod in diebus Pentecostes tollitur de officio, quia illi uidelicet futurum in regno dei felicem statum significant. Quando iam area Christi uentilabro quod est in manu eius purgata, grana reponentur in horreo felicitatis æternæ. Dicitur autem graduale à gradibus humilitatis, utpote illi conueniens, qui necdum ascendit de uirtute in uirtutem, sed adhuc in ualle la

Osculum pedum.

Mat. 3. &

Graduale lamentum penitentiae

Psal. 117

INNOCENTII PP.

chrymarum positus, iam tū ascensiones in corde disponit. Rectius ergo faciunt, qui graduale non festiuis aut modulationis uocibus effecerunt. Sed quasi cātum grauem & asperum simpliciter potius & lamentabiliter canūt. Potest autem responsorium illud quod graduale uocatur, ad uocationem apostolorum referri, quando Christo uocāte, Venite post me, ipsi nō tantummodo uerbo sed opere responderunt, quia relictis omnibus secuti sunt eum, & ideo graduale cantatur, quoniam apostoli gradiebātur post dominum, discipuli post magistrum. Post epistolam ergo graduale cātatur, quia post prædicationem Ioannis discipuli sunt secuti Christum. Sicut Ioannes euangelista describit. Stabat, inquit, Ioannes & discipuli eius duo, & respiciens Iesum ambulātem dicit, Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi: & audierunt eum discipuli duo loquentē, & sequuti sunt Iesum. Erat autē Andreas frater Simonis Petri unus ex duobus qui audierunt à Ioanne, & secuti eum fuerant. Hoc graduale cantauit cū inuenit fratrem suum Simonem, & dicit ei, Inuenimus Messyam, quod est interpretatum Christus, & adduxit eum ad Iesum. Philippus quoque graduale cantauit, cum inuenit Nathanaelem. & dicit ei, Quē scripsit Moyses in lege, & propheta, inuenimus Iesum filium Ioseph à Nazareth, ueni & uide.

De alleluia Caput xxxj

Matth. s

Post luctum sequitur consolatio, nam beati qui lugent, quoniam ipsi cōsolabuntur: Et ideo post graduale cantatur Alleluia, quod

LIBER II.

44

quod significat ineffabile gaudiū angelorum & hoīm in eterna felicitate letātium, hoc est, semper laudare deum, Nam beati q̄ habitant in domino tua dñe, in secula seculorū laudabunt te. In uoce exultationis & confessionis sonus epulantis. Quid sit alleluia, 112. psalmus exponit, cui cum alleluia præmittatur in titulo. Statim psalmus exponendo titulum incipit, Laudate pueri dominum. Hoc ineffabile gaudium, uitæ præsentis inopia nullatenus habere meretur, sed praguſtans illud spe, sitit & esurit quod gustauit, donec spes mutetur in rem, & fides in speciem. Quapropter hoc nomen Hebraicum interpretatum remansit, ut peregrinum ab hac uita gaudium, Peregrinum quoque uocabulum signaret potius quā exprimeret. Cuius mysterium, uelut quoddam gaudij stillicidium, de diuitijs supernæ Hierusalem, primum in mentem patriarcharum & prophetarū, post in apostolorum ora plenius per spiritum sanctum delapsū est. Quoniam igitur alleluia futurę beatitudinis quasi proprium est uocabuli, iure magis eo tempore frequentatur, quo Christus resurgens, beatitudinis spem nobis tribuit & meritum. Vt autem alijs temporibus caneretur ad missam, olim ecclesiæ Romanæ cōsuetudo non erat, sed à beato Gregorio constitutū, immo potius restauratum est. Nam à tempore Damasi papæ, cum prius fuisset, eadem consuetudo defecerat. Denique cum de his & quibusdam alijs quosdā murmurare sentiret, tanq̄ Constantino politanæ ecclesiæ consuetudinem sequeretur, non est dedignatus reddere rationem, dicens:

Psal. 29
& 41

Alleluia

Ratio
ti Greg
rii pro
luia,

Nos in nullo horum aliam ecclesiam secuti sumus. Nam ut alleluia non diceretur, de Hierosolymorum ecclesia ex beati Hieronymi traditione tempore beatae memoriae Damascipapae traditur tractum, & ideo in hoc magis illi consuetudine amputauimus, quod hic a Graecis tradita fuerat. Canimus ergo alleluia post graduale canticum letitiae post lectum penitentiae, summo opere uolentes exprimere magnitudinem consolationis, quae reposita est lugentibus, iubilantes potius quam canentes, unamque breuem digni sermonis syllabam in plures neumas protrahimus, ut iocundo auditu mens attonita repleatur & rapiatur illic ubi semper erit uita sine morte, dies sine nocte, certe sine forte, iocunditas sine dolore, securitas sine timore, tranquillitas sine labore, fortitudo sine debilitate, reuerentia sine peruersitate, pulchritudo sine deformitate, ueritas sine fallacia, felicitas sine miseria. Potest tamen alleluia referri ad exultationem eorum, qui de miraculis Christi gaudebant laudantes dominum, & dicentes: Quia uidimus mirabilia hodie, & quia uisitauit dominus plebem suam. Tunc enim cantabatur in iubilo alleluia, cum omnis plebs ut uidit dedit laudem deo, & omnis populus gaudebat in uniuersis quae gloriose fiebant ab eo. Nam & septuaginta duo reuersi sunt cum gaudio dicentes: Domine, & daemones subiiciuntur nobis in nomine tuo. Hinc est quod a septuagesima usque ad Pascha non cantatur alleluia. Quia tempore tristitiae non debet carmen letitiae quarari, secundum illud propheticum: Quomodo cantabimus canticum domini in terra aliena? Septua-

Septuagesima namque tempus Babylonicae captiuitatis representat spiritualiter, in qua super flumina Babylonis sedentes & flentes in salicibus organa suspenderunt. Canitur autem tractus, qui cum asperitate uocum, tum prolixitate uerborum miseriam praesentis incolatus innuat. De qua dicit Psalmista. Heu mihi incolatus meus prolongatus est, habitauit cum habitantibus Cedar, multum incola fuit anima mea.

De uersu qualis esse debeat, & quaaliter interponatur. Cap. xxxij.

Quod autem interposito uersu bis Alleluia cantatur, designat quod interiecta letitia, sancti geminam laetificationis stolam accipient, mentis & carnis, siue cordis & corporis. Nam secundum stolam mentis, exultabunt sancti in gloria, laetabuntur in cubilibus suis. Secundum stolam carnis, fulgebunt iusti & tanquam scintillae in arundineto discurrerunt. Verus ergo nihil sinistrum aut triste, sed totum iocundum & dulce debet sonare, quales sunt, Dominus regnauit decorem indutus est. Dominus regnauit. Exultet terra. Iubilare deo. Iustus ut palma florebit, quoniam absterget deus omnem lachrymam ab oculis sanctorum, & iam non erit amplius neque luctus neque clamor, sed nec ullus dolor, quoniam priora transierunt. Hoc ipsum significat, quod in quibusdam ecclesiis sequentia post Alleluia cantatur, suauis iubilo dulciq; canore. Notandum est autem quod in officio Missae, trium linguarum concurrunt diuersitas, ut omnis lingua constreatur, quia dominus Iesus Christus in gloria dei est patris. Quod &

Tractus

Psalmus

Geminastola sanctorum.

Psalmus 148 Sapientia

Triumlinguarum diuersitas in Missa.

F s titulus

Phil.
Ioan. 19

titulus crucis ostēdit, qui scriptus fuit literis Hebraicis, Græcis & Latinis, Iesus Nazareus rex Iudæorum.

¶ De sacerdotis sessu, dum Epistola legitur, & Graduale cantatur. Cap. xxxiiij.

Mar. 1

Hactenus tacitus sedebat sacerdos, illud insinuans, quod prædicāte Ioanne, Christus quodammodo tacebat, quia nō prædicabat aperte. Sed ut tradit Euangelista. Postquam traditus fuit Ioannes, uenit Iesus in Galileam, prædicans Euangelium regni dei. Vel quia sedere uictoris est, sessio sacerdotis, Christi uictoriam signat, qui post ieiunium uicit diabolus. Nam reliquit eum tentator, & accesserunt angeli & ministrabant ei.

Mat. 4

¶ De mutatione sacerdotis, ab una parte altaris ad aliam, cum lecturus est Euangelium. Caput xxiiij.

Mat. 9

His ergo rite præmissis, sacerdos ad sinistram partem altaris accedens pronunciat Euangelium, significans quod Christus non uenit uocare iustos, sed peccatores ad penitentiam. Iuxta quod ipse docet in Euangelio. Quia nō indigent qui sani sunt medico, sed qui male habent, per dexteram enim iusti, per sinistram peccatores figurantur. Propter quod dominus quidem in iudicio statuet omnes à dextris, hæc eos autem à sinistris. Quidam tamen in hoc loco dixerunt, quod ideo sacerdos in principio Missæ constituitur ad dextram. Cum autem pronunciat euangelium conuertitur ad sinistram. Et circa finem, iterum redit ad dextram. Quia cultus fidei, primo fuit in populo Iudæorum, deinde

Ibi. 15

Alia ratio

Malac. 4

Apo. 11

de transiuit ad gentes. Et circa finem iterum reuertetur ad Iudæos, ad prædicationem Enoch & Eliæ, qui conuertent corda patrum in filios, quoniam in diebus illis saluabitur Iuda & reliquæ Israel saluæ fient. Sed cum sacerdos, qui pronunciat Euangelium, ipsius Christi representet personam. Et Christus non prædicauerit Gentibus sed Iudæis. Iuxta quod ipse dicit in Euangelio. Non sum missus nisi ad oues, quæ perierant domus Israel, utrum illud recte dicatur, prudens auditor aduertat.

Rom. 11

Mat. 15

¶ Quare Diaconus, qui lecturus est Euangelium, dextram Pontificis osculatur. Caput xxxv.

Porro cum Episcopus celebrat, omnia solennius peraguntur. Diaconus enim dextram Pontificis osculata, codicem Euangelij suscipiens de altari, benedictionē postulat ab Episcopo, qua data procedit ad pulpitem præcedentibus ceroferarijs, qui faculas ferunt accensas & thuribulum cum incenso. Iam figura mutatur. Nam Diaconus, qui prius representabat prophetam, modo representat euangelistam. Inquit enim lex & propheta usque ad Ioannem, ex eo regnum cælorum euangelizatur. Puteus altus Esai. 12 est, sed si fuerit diligenter eruditus uel erudertus, hauriemus aquam iu gaudio, de fontibus saluatoris. Diaconus ergo dextram Pontificis osculatur, quia prædicator euangelizare debet pro gloria sempiterna, pro qua sponsa dicit in canticis. De xtra illius amplexabitur me. Nā & angelus, qui resurrectionis gloriam uenerat nunciare, sedebat ad dextram, stola candida coopertus. Licet ergo

Can. 1

Mar. 16

ergo secundum apostolum, Qui seminant spiritualia, metere possunt carnalia. Non est tamen seminandum pro carnalibus & terrenis, sed pro spiritualibus & æternis. Nam qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet uitam æternā. Mercenarius enim est, qui de predicationis officio non querit præmium sempiternum, sed commodum temporale.

¶ Quando manus & pedes summi Pontificis debeant osculari. Cap. xxxvj.

Osculum pedum
 Aeternum Subdiaconus uel Diaconus non manus sed pedes Romani Pontificis osculatur, ut & summo Pontifici summā exhibeat reuerentiam, & eum illius ostendat uicarium esse, cuius pedes osculabatur. Mulier quæ fuit in ciuitate peccatrix. Adorandum est enim scabellum pedum eius, quoniam sanctum est, cuius pedes mulieres tenentes resurgētem a mortuis adorauerunt. Generaliter autem nemo debet manus summi Pontificis osculari, nisi cum de manibus eius aliquid accipit, uel cum ad manus eius aliquid tribuit, ut ostendatur quod ex utraq; debemus ei gratias exhibere. Quia si cut semper dat propria, sic nunquam recipit aliena. Ipse uero præter oblationem panis, nullam aliam oblationem manibus tangit, nisi quæ pro defunctis offertur. Quam ideo manibus accipit, ut eorum fugillet errorem, qui dogmatizant, eleemosynas non ualere defunctis. Panem uero tangit propter reuerentiā sacrificij, quod ex pane conficitur. Et quia uicarius est illius qui de se dicit, Ego sum panis uiuus, qui de cælo descendit. Cæteras autem oblationes ad pedes accipit,

Mercenarius

Osculum pedum

Luc. 7
Psal. 98
Ioan. 10

Osculari manum

Oblatio pro defunctis

Ioan. 6

Act. 4

cepit, propter illud quod in actibus apostolorum habetur, quoniam offerebant precia eorum quæ ueniebantur, & ponebant ante pedes Apostolorum.

¶ De benedictione quam Diaconus petit & accipit. Cap. xxxvij.

Suscipiens ergo Diaconus codicem Euangelij, benedictionem postulat ab Episcopo, quia nullus debet prædicare nisi mittatur. Secundum illud apostoli. Quomodo prædicabunt nisi prius mittantur. Et dominus inquit Apostolis, Messis quidē multa, operarii autem pauci. Rogate ergo dominum messis, ut mittat operarios in messem suam. Esaias quoque cum audisset uocem domini dicentis, Quem mittā? & quis ibit ex uobis? Respondit, Ecce ego, mitte me. Dixitque dominus. Vade & dices populo huic, audite audientes, &c. Pontifex ergo uisibiliter benedicit Diacono, qui lecturus est Euangelium, quod non fecit Subdiacono, qui lecturus erat Epistolam: quia Christus inuisibilis mandans, legem & prophetas, quæ per Epistolam significuntur, inuisibiliter misit & docuit. Eūtes (inquit) prædicate dicentes, appropinquabit regnum cælorum. Sed postquam in terris uisus est, & cum hominibus conuersatus est, Apostolos & Euangelistas uisibiliter misit. Illi autē egressi circuibant castella, euangelizantes & curantes ubique.

¶ De susceptione codicis Euangelij de altari. Cap. xxxviii.

Textus Euangelij sumitur de altari, quia de Syon exiit lex & uerbum domini de Hierusalem, non utique lex Mosaiica, quæ quondam

Rom. 10
Mat. 9
Luc. 10

Esa. 6

Cur diacono & non subdiacono benedicitur

Mat. 10
Baruch. 3
Luc. 9Esa. 2
Differet inter legem Mosaiicam

& euangelicam.

Hier. 31

2. Cor. 3

Psal. 17

predicator
bonae opi-
onis esse
debet

2. Cor. 2

Luc. 4

Mat. 7

quondam exierat de monte Synai, sed euangelica lex de qua dicit Propheta, Ecce dies uenit dicit dominus, & conseruabo testamentum nouum super domum Israel, & super domum Iuda, non secundum testamentum, quod dedi patribus eorum, cum educerent eos de terra Aegypti. Sed dabo leges meas in mentes eorum, & in corde eorum super scribam eas, & ero illis in deum, & ipsi erunt mihi in populum. Lex quippe Moisa scripta fuit in tabulis lapideis. Sed lex Euangelica scribitur in tabulis cordis digito dei. Nam illa dabatur habentibus cor lapideum. Sed haec datur obedientibus, sicut ipse dicit in psalmis, Populus quem non cognoui seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi.

De his qui praecedunt Diaconem cum cereis & incenso. Cap. xxxix.

Diaconus promittit ceroterarios cum faculis & incenso, quia predicator debet ex se odorem bonae opinionis emittere. Secundum illud apostoli, Christi bonus odor sumus, in omni loco. Nam cuius uita despicitur, restat ut eius praedicatio contemnatur, & dicitur, Medice cura teipsum. Ejice primum trabem de oculo tuo, & tunc ejicies festucam de oculo fratris tui. Debet etiam desiderium & gaudium in cordibus auditorum attendere, quatenus & libenter audiant & gratulanter obediunt. Quis autem non desiderat bonum meritum, & de bono merito quis non gaudet? Euangelium enim bonum nuncium, ipsa sui nominis interpretatione signat. Vel per hoc, quod Episcopus duos praemittit acolytos ante Diaconem, qui lecturus est

est Euangelium portantes cereos & incensum notatur quod Christus praemittebat binos ante faciem suam, in omnem ciuitatem & locum, quod ipse erat uenturus, praeferentes coruscationes miraculorum & odorem uirtutum. Unde reuerfi dixerunt, Domine in nomine tuo demum subijciuntur nobis. Facies enim Christi conuenienter hic intelliguntur Apostoli, qui formam doctrinae suae populis ostendebant. Propter quod ipsis aiebat, Qui uos recipit me recipit. Vel ideo librum euangelicum praecedunt thuribulum & candelabrum, quia doctrinam Christi uirtus & fama praebant Euangelista testante. Exiuit Iesus in uirtute spiritus in Galilaam, & fama exiuit in uniuersam regionem de illo, & ipse docebat in synagogis eorum.

Qualiter Subdiaconus in eundo sequitur, & in redeundo praecedit referens Euangelium. Cap. xl.

Diaconus praecedit ut doctor, Subdiaconus autem sequitur ut auditor. Ille praecedit ut praedicet, iste sequitur ut ministret, quia dignus est operarius mercede sua. Secundu quod Dominus in lege praecipit, non claudes os bouis triturantis. Post uero lectionem Subdiaconus quasi sufficiens edoctus praecedit referens Euangelium, quoniam mercedem Euangelij de sua ministratione reportat. Secundum illud quod ipse Dominus praemisit in Euangelio. Qui recipit prophetam in nomine prophetae, Mercedem prophetae recipiet. Quem ideo praemittit Diaconus ad Episcopum, ut ostendat fructum praedicationis referre, de quo Dominus iusserat

Luc. 10

Luc. 4

Mat. 10

Deut. 25

Mat. 10

Ioan. 17

iusserat. Posui uos ut eatis & fructum afferatis & fructus uester maneat. In quibusdam tamen Ecclesijs Subdiaconus præcedit Diaconum, ferens puluillum, quem libro supponat ut molli-ter sedeat, per puluillum qui fesso supponitur ad quietem, signans uitæ solatium, ut uidelicet auditores, quasi pro mercede laboris prædicanti sibi necessaria subministrant. Nam inquit Apostolus, Qui altari deseruiunt, cum altari parti-cipantur.

1. Cor. 9

¶ Quare Diaconus per unā partem ascendit in pulpitum, & per aliam descendit. Caput xli.

PRæcedit ergo Diaconus cum silentio, ni-hil ferens præter codicem Euangelij. Pro-pter illud quod Dominus ipse præcepit, neminem salutaueritis, & nihil tuleritis in uia. Subdiaconus autem per unam uiam. Et Diaconus per aliam ascendit in pulpitum. Quoniā il-le docendo, iste discendo procedit in augmentū scientiæ, uel quia ministrator per meritum ope-ris, & prædicator per meritum oris progreditur in augmentum iustitiæ. De quo dicit Psal-mista. Iustitia tua sicut mōtes Dei. Sed per ean-dem uiam reuertuntur ad præfulem. Quia per finalem perseverantiam pertingitur ad præ-miū. Sicut dominus ait, Qui perseverauerit us-que in finem, hic saluus erit. Et quia prædicatio non sufficit sine opere. Cœpit enim Iesus facere & docere. Idecirco prædicator accesserat, uel i-deo Diaconus qui lecturus est Euangelium, ab una parte progreditur, & ab altera parte regre-ditur. Quoniam Apostoli prius prædicauere su-

dais,

dais, & postea gentilibus prædicauere: Secundum quod inquit ad Iudæos: Quia repulistis uer-bum dei, & indignos uos fecistis, ecce conuer-timus ad gentes.

A. 2.

¶ Quare uersus aquilonem legitur euan-gelium. Caput xlii.

DIaconus ergo in ambonem ascendit, ut annunciet euangelium, secundum illud propheticum: Super montem excelsum ascende tu, qui euangelizas Syon, exalta in for-titudine uocē tuam. Et dominus inquit in euan-gelio: Quod dico uobis in tenebris, dicite in lu-mine: & quod in aure auditis, prædicate super tecta. Nam & ipse dominus ascendit in mon-tem, ut euangelium prædicaret. Et aperiens os suum, docebat discipulos suos, dicēs: Beati pau-peres spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœ-lorum &c. Faciem autem suam uersus aquilo-nem apponit, ut ostendat prædicationem Chri-sti cōtra eum specialiter dirigi, qui ait: Ponam sedem meam ad aquilonem, & ero similis altis-simo. Nam secundum Prophetam, ab aquilone pandetur omne malū super habitatores terræ. Aduersus ergo aquilonem legitur euangelium, ut aquilo surgat & auster adueniat, id est, ut dia-bolus fugiat, & spiritus sanctus accedat. Vnde diaconus munit se signaculo crucis, ne diabolus qui bonis insidiatur operibus, tollat ei deuotio-nem de corde, uel sermonem de ore. Sacerdos itaq; uel diaconus cum lecturus est euāgelium, signare se debet in fronte, signare se debet in ore, signare se debet in pectore, ac si dicat: Ego crucem Christi non erubescō, sed corde credo

Esaiæ 40

Matth. 10

Ibid. 5

Ad aquile-nem.

Esaiæ 14

Hier. 1

Can. 4

Lecturus e-
uāgelium
facit 4 cru-
ces.

G

quod

Cor. 1
Gal. 6
Luc. 9
qd ore predico. Predicamus, inquit Apostolus, Iesum Christum, & hunc crucifixū: Iudæis quidē scandalum, gentibus autē stultitiam. Nos autē gloriari oportet in cruce dñi nostri Iesu Christi, in quo est salus. Quia dominus inquit in euangelio: Qui me erubuerit & meos sermones, hūc filius hominis erubescet, cū uenerit in maiestate sua, & patris, & sanctorū angelorū. Debet etiam signare librum & osculari. Librū osculatur diaconus uel presbyter, dicto euangelio, & non prius, quasi dicat: Hic est liber crucifixi, per quem reconciliationem accepimus.

De crucis mysterio, & de multiplici eius effectu. Caput xliij.

Figure cr
is ex uete
i testamē
to.

Num. 21
Joan. 3

Gene. 48

Ezech. 9

Quam profundum est crucis mysterium, quam arduum est sacramētum: Legitur enim q. Moyses ad mandatum domini serpentem erexit enecum pro signo. Quem aspicientes qui percussi fuerant à serpentibus sanabantur, quod ipse Christus exponens in euangelio, inquit: Sicut Moyses exaltauit serpētem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis, ut omnis qui credit in ipso, nō pereat. Legitur etiam, q. cū Ioseph applicuisset Manassen & Esraim ad Iacob, statuens maiorem ad dextram, & minorem ad sinistram, ut eis secundum ordinem benediceret Iacob. Ille uero manus commutās, id est, in modum crucis cancellans, dextram posuit super caput Esraim minoris, & sinistram super caput Manasse maioris, & dixit: Angelus qui eruit me de cūctis malis, benedicat pueris istis &c. Ezechiel autē audiuit dominum dicentem ad uirum uestitum lineis, habentē atramenta-

mentarium scriptoris ad renes: Transi per medium ciuitatis, & signa thau in frontibus uiuorum dolentiū & gementium. Post hoc dicit seipsem uiris: Transite per mediam ciuitatem, & percutite omnē super quem non uideritis thau. Nemini parceret oculus uester. Ioannes quoque uidit angelum ascendētem ab ortu solis, habentem signū dei uiui, & clamauit uoce magna quatuor angelis, quibus datum est nocere terræ & mari, dicens: Nolite nocere terræ & mari, neq. arboribus, quoadusq. signemus seruos dei nostri in frontibus eorum. Hinc est, cum dominus percuteret Aegyptiorum primogenita, domos Hebræorum absq. lēione transcendit, eo quod sanguinem in superliminari & in utroq. poste uidisset. Dum Moyses manus tenebat extēsas, Israel pugnans Amalech superabat. Lignū missum in Marath, aquas dulcorauit amaras. Et ad lignum missum in Iordane ferrum quod inciderat enatauit. Hoc est lignū uitæ in medio paradisi, de quo sapiens protestatur: Benedictum lignum sit iustitia, quoniā regnauit à ligno deus. Etenim correxerat orbem terrę, qui non commouebatur. Qui dixerunt: Morte turpissima condemnemus eum, nescierunt sacramēta dei. Non comprehenderunt quæ sit latitudo & longitudo, quæ sit sublimitas & profundum. Crux ergo sanitatem restituit, benedictionē impendit, discernit à perfidis, liberat à periculis, hostes expellit, uictores constituit. Crux mysterium fidei, firmamentum spei, clauis scientiæ, forma iustitiæ, magnificentia regum, gloria sacerdotum, inopum sustentatio, pauperum con-

Apo. 7

Exod. 12

Ibid. 17

Ibid. 15

4. Reg. 6
aliās & ceciderat.

Gen. 3

Sap. 14

Psal. 92

Sap. 2

Eph. 3

Laudes crucis

solatio, cæcorum dux, claudorum baculus, spes desperatorum, resurrectio mortuorum.

¶ Quomodo signum crucis sit exprimendum. Caput xliij.

Est autem signum crucis tribus digitis exprimendum, quia sub inuocatione trinitatis imprimitur, de qua dicit Propheta: **Esaiæ 40** Quis appendit tribus digitis molem terræ: ita quod de superiori descendit ad inferius, & à dextra trāseat ad sinistram. Quia Christus de cælo descendit in terram. Et à Iudæis transiit ad gentes, Quidam tamen signum crucis à sinistra produciunt in dextram: quia de miseria transire debemus ad gloriam. Sicut & Christus transiit de morte ad uitam, & de inferno ad paradysum, præsertim ut seipsum & alios uno eodemq; pariter modo consignet. Constat autem q; cum super alios signum crucis imprimimus, ipsos à sinistris consignamus in dextram. Verum si diligenter attendas, & super alios signum crucis à dextra produciamus in sinistram, quia non consignamus eos quasi uertentes dorsum, sed quasi faciem præsentantes.

¶ De salutatione quæ præmittitur euangelio. Caput xlv.

Diaconus ergo in ambone consistens, salutatur populum, dicens: Dominus uobiscum, illud obseruans quod dominus iussu ferat. In quamcunq; domum intraueritis, primum dicite: Pax huic domui. Stans ergo populus quod ante non fecerat, cum epistola legere tur, deuotus & attentus, respondet: Et cū spiritu tuo, Statimq; diaconus ut eos beneuolos reddat

reddat & dociles, subdit: Sequentia sancti euangelij. Sed & ipsi cum reuerentia & honore respondent: Gloria tibi domine, glorificantes dominum q; miserit eis uerbum salutis, sicut in actibus apostolorum habetur, Et glorificauerunt dominū, dicentes: Ergo & gentibus dedit deus poenitentiam ad uitam.

¶ De præminencia euangelij. Caput xlvj.

SANE sicut caput præminet corpori, & ei cætera membra subseruiūt, sic euangelium toti officio præcellit, & ei cætere partes intellectuāli ratione cōsentiunt. Hoc est uerbum uerbi, sermo sermonis, sapientia sapientiæ. Verbum uerbi quod erat in principio apud deum, omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Sermo sermonis, qui uenit à regalibus sedibus, insimulatum portans imperium, nimis efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti. Sapientia sapientiæ, quæ attingit à fine usq; ad finē fortiter & disponit uniuersa suauiter. Paradysus deliciarum, hortus aromatum, cella uinaria, cœnaculū uitę, mensa propositionis, quæ driga Aminadab, turris Dauid, gazophylaciū tēpli, thesaurus patriæ familiæ. Hic est fons uitorum, puteus aquarū uiuētium, quæ fluunt in petu de Libano. Quocirca diaconus corde purum, ore mundum, opere castum se studeat exhibere, quatenus sacrosanctum euangelium possit digne proferre, quia puteus aquarum uiuentium, id est, euangelica prædicatio nō fluit impetu, id est, libere, nisi de Libano, id est, de corde casto, & ore candido. Nō enim est speciosa laus in ore peccatoris. Sed peccatori dicit de

Laudes euangelij.

Sap. 18.
Heb. 4
Sap. 8

Cant. 4

Qualis debet esse diaconus.

Ecclesi. 15
Psal. 49
Exod. 4

us: Quare tu enarras iustitias meas, & quare assumis testamentum meum per os tuum. Hic iam non loquitur Moyses, qui ab heri & nudius tertius nō eloquēs est, sed impeditioris & tardioris linguæ factus est. Ex quo dominum loquentem sibi audiuit. Hic non loquitur Esaia, qui de se dicit, Vā mihi quia tacui, quia uir pol-lutus labijs ego sum. Hic non loquitur Hieremias, q̄ dicit, A a a domine deus, nescio loqui, quia puer ego sum. Sed hic loquitur pater in filio, quem constituit hæredē uniuersorum, per quem fecit & secula.

¶ Quare post euangelium liber & thuribulum ad episcopum reportantur.

Caput xlvij.

Euangelio perlecto liber & thuribulū ad episcopum reportantur, quoniā ad eum omnia bona sunt referēda à quo cuncta procedunt. Vnde multi psalmorum intitulantur, In finem spalmus Dauid. Quia Christus est finis consumans, sed non consumens, al-
 phā & ω, primus & nouissimus, initium & finis. Episcopus ergo thus odoratur, & codicem osculatur. Quia Christus quod inspirauit & docuit, hic approbat & acceptat. Deus enim nihil accipit, nisi quod efficit: nec remunerat, nisi quod donat. Quia sicut cuncta quæ facit, sunt bona: sic nulla sunt bona, nisi quæ facit. Nā uidit deus cuncta quæ fecerat, & erant ualde bona. ¶ De symbolo quod post euangelium cantatur. Caput xlvij.

Quia uero corde creditur ad iustitiā, ore aut confessio fit ad salutē, ut ostendat ecclesia

clesia, quod euangelij uerbum corde recepit, mox fidei symbolum ore decātat, quod tamen episcopus incipit, ut significet q̄ omne bonum à Christo procedat. Nā omne datum optimum & omne donum perfectū desursum est descendens à patre luminum. Quocirca ne musicus ille cœlestis diceret, Cantauimus uobis, & non saltastis, chorus catholicus euangelicæ doctrinæ consona uoce responderet, & solēni tripudio fidem catholicā profitetur. Symbolum autem græce, latine sonat indicium uel collatio. Tum quia fidei plenā indicat regulam & perfectam rationem, tum quia simul in unum continet articulos fidei. Traditur enim q̄ postquā apostoli sanctum paracletum acceperunt, cum iam forent ad prædicandum euangelium profecturi, conferentes in unū super articulos fidei, statuerunt, ut sicut omnes erant in fide concordēs, sic omnes unam fidem concorditer prædicarēt, & ideo symbolum componentes, unusquisque bolum, id est, particulam unam apposuit. Vnde secundum apostolorū catalogum duodecim particulas dinoscitur contingere. Symbolum ergo post euāgelium, fidem post prædicationē ostendit. Vnde Ioannes, Hec eo loquente, multi crediderūt in eum. Nam & secundum Apostolum fides ex auditu, auditus autem per uerbū Christi. Damasus autem constituit, ut symbolū cantetur ad missam, ex decreto sanctæ uniuersalis Synodi apud Constantinopolim celebratæ.

¶ De duodecim partibus utriusque symboli, tam apostolici quàm Constantino-

politani. Caput xlix.

G 4

Credo

Cur episcopus incipit symbolum. Iacob. Matth.

Ioan. 7
Rom. 10

Petrus Credo in deum patrem omnipotentē, cre-
atorem celi & terræ.
Andreas Et in Iesum Christum filiū eius unicum
dominum nostrum.
Iacobus Qui cōceptus est de spiritu sancto, natus ex Ma-
ria uirgine.
Ioannes Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus
& sepultus.
Philippus Descendit ad inferna, tertia die resurrexit a
mortuis.
Artholoneus Ascendit ad cælos, sedet ad dexteram dei patris
omnipotentis.
Thomas Inde uenturus est iudicare uiuos & mortuos.
Mattheus Credo in spiritum sanctum.
Iacobus Sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum com-
munionem.
Symon Remissionem peccatorum.
Thadeus Carnis resurrectionem.
Mathias Et uitam æternam, Amen.
Cōstantinopolitanum quoq; sym-
bolum dinoscitur continere duode-
cim clausulas.
Credo in unum deum.
Et in unum dominum Iesum Christum,
Qui propter nos homines.
Crucifixus etiam pro nobis.
Et resurrexit tertia die.
Ascendit in cælum.
Et iterum uenturus est cum gloria.
Et in spiritum sanctum.
Et unam sanctam catholicam.
Expecto resurrectionem mortuorum
Et uitam uenturi seculi.

Isti sunt duodecim panes qui recentes & cali-
di super mensam propositionis, coram domino
ponebantur. Hæc sunt dona quæ principes tri-
butum in consecratione altaris duodecim obtu-
lere diebus. Duodenarius enim numerus multi-
pliciter est cōsecratus. In xij. Apostolis, in xij.
Prophetis, in xij. Patriarchis, in xij. explorato-
ribus, in xij. principibus, in xij. tribubus, in xij.
fontibus, in xij. lapidibus, in xij. sedibus, in xij.
horis, in xij. mēsis, in xij. annis, in xij. signis,
in xij. stellis, in xij. gemmis, in xij. portis, in xij.
angulis, in xij. fundamentis, in xij. uirgis, in xij.
cubitis, in xij. Cophinis, in xij. phialis, in xij. a-
cetabulis, in xij. mortariolis, in xij. bobus, in xij.
Lemiculis, in xij. arietibus. Est autem numerus
superabundans, constans ex duobus senarijs si-
gnantibus perfectionem cogitationis & operis
sue mentis & corporis. Ex ternario multipli-
cato per quaternarium, & quaternario per ter-
narium, signantibus fidem indiuiduę trinitatis,
& quatuor Euangeliorum doctrinam, siue tres
uirtutes Theologicas catholicas, & quatuor uir-
tutes politicas. Hic numerus ex suis partibus ag-
gregatis, excreuit in sedenarium, qui cōstat ex
denario & senario, mandatorum executionem
significans, Quia decē sunt legis mandata, quæ
sex diebus exequimur, excrecentes in charita-
tis perfectionem, quæ secundum Apostolū xvj.
proprietates habere dinoscitur. Charitas (in-
quit) patiens est, benigna est, nō emulatur, non
agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa,
non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non co-
gitat malum, non gaudet super iniquitate, con-
gaudet

Leui. 24
Num. 7.

Nume-
rus xij.

Mysteria
huius nu-
meri

Xvi. pro
prietates
charitatis

1. Cor. 13

gaudet autem ueritati, omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet, charitas nunquam excidit.

Quibus diebus symbolum fit dicendum in Missa. Cap. I.

Symbolum autem in illis tantum solennitatibus cantari debet ad Missam, de quibus aliqua mentio fit in symbolo, uidelicet omnibus diebus dominicis, Natalis domini, Epiphania domini, Cœna domini, Pascha, Ascensio, Pentecoste, omnibus festiuitatibus Mariæ, Sanctæ crucis, Angelorum, Apostolorum, dedicationibus ecclesiarum, & cōmemoratione omnium sanctorum, quanq̃ & ipsa sit dedicationis festiuitas. Infra octauas Natalis domini, excepta die Innocentum, in qua cantica lætitiæ subticentur. Tum quia uox in Rama audita est ploratus & ululatus multus, Rachel plorans filios suos, tum quia innocentes descenderunt ad inferos, tum etiam quia non loquendo sed moriendo confessi sunt. In octaua tamen cantantur cantica lætitiæ, propter resurrectionis gloriam, quam octaua signat. Infra octauas Epiphaniæ, Paschæ, Ascensionis, Pentecostes, Apostolorum Petri & Pauli, & Assumptionis uirginis Mariæ. Vnde licet in natiuitate sancti Ioannis Baptistæ & festiuitate sancti Laurētij symbolum non cantetur, in octauis eorum tamen cantatur, eo quod infra octauas Apostolorum & assumptionis adueniant, & ob hoc in octauis sancti Ioannis præfatio de apostolis, & in octauis sancti Laurentij præfatio de Assumptione cantatur. Horum omnium cōmemoratio fit in symbolo

Infra octauas

Hier.
Mat.:

bolo quorundam tamen obscure, ut Epiphaniæ quæ est festum baptismatis, de quo continetur in symbolo, confiteor unum baptisma. Cœna domini quæ est solennitas eucharistiæ, ad quam respicit illud, quod in symbolo continetur sanctorum communionem. Angelorum qui nomine cœli debent intelligi cum in symbolo dicitur, Creatorem uel factorem cœli & terræ. Secundum illud, In principio creauit Deus cœlum & terram, id est, naturam angelicam & mundanā. Quibusdam tamen uidetur, in festiuitatibus Angelorum nō esse symbolum decantandum, eo quod Angeli nunquam habuerunt fidem, sed speciem, non credentes sed agnoscentes. Dedicationis Ecclesiarum, ad quam respicit illud, Sanctam ecclesiam catholicam. Tunc enim (ut infra dicam) sanctificatur catholica ecclesia, cum dedicatur. Ad octauas respicit resurrectio mortuorum, de qua continetur in symbolo, Expecto resurrectionem mortuorum. In festo tamen Agnetis secundo symbolum non cantatur, quia licet celebretur, non tamen est festum octauæ. Vnde nec in Kalēdario scribitur, nec in ecclesia pronuntiatur octaua. Quidam non absurde singulis diebus Paschalibus, sicut omnibus diebus dominicis symbolum cantant, à die resurrectionis usque ad festum Ascensionis. Quidam etiam in festiuitate sanctæ Mariæ Magdalenæ, dicentes illam Apostolorum apostolam, symbolum cantant. Et in capella proprie cantatur, pro eo quod ipsa proprie uel prima resurrectionis gaudium apostolis nunciavit. De quibusdam tamen mentio fit in symbolo,

Mentio
storum i
symbolo

Ioan. 10

INNOCENTII PP.

symbolo, in quorum commemoratione symbolum nō cantatur ut passionis & sepulture, quoniam illorum dierum officium, aliorum officiorum regulam non sectatur.

A quibus symbolum sit cantandum. Caput Ij.

Quia uero Christus non uenit predicare gentibus, sed Iudæis, Iuxta quod ipse dicit in Euangelio Apostolis, In uia gentium ne abieritis, & in ciuitatem Samaritanorum non intraueritis, donec post resurrectionē præcepit eisdem. Euntes in mundū uniuersum, predicate Euangelium omni creaturæ. Idcirco Romano Pontifice solenniter celebrante, symbolum fidei non cantores in choro, sed subdiacones ad altare decantant, ipsi & generaliter ad uniuersa respondent, usq; dum Pontifex dicit, Pax domini sit semper uobiscum. Quoniā usq; post Christi resurrectionē, sola Iudæorum ecclesia, quæ per subdiacones designatur, qui sursum ad altare consistunt, corde credidit ad iustitiam, ore autem confessus est ad salutem. Sed extunc cantores in choro respōdent, & uniuersa decantant, quia post resurrectionem ecclesia gentium quam cantores designat, qui deorsum in choro consistunt, fidem Christi recepit, & laudum præconia saluatori persoluit. Inter Euangelium tamen & sacrificium chorus cōcinit offertorium. Quoniam inter prædicationem & passionē gentilitas fidei uotum offerens decantauit, quando mulier Cananea de finibus Tyri & Sydonis egressa clamauit, & dixit. Miserere mei domine fili Dauid, filia mea a dæmonio uexatur, cuius tandem

Mat. 10

Mar. 16
ingularis
tus Ro.
ontifi. in
issa

Mat. 15

LIBER II.

tandem fidem commēdans Dominus ait, O mulier, magna est fides tua, fiet tibi sicut uis.

De offertorio. Cap. Iij.

Dicturus sacerdos Oremus, præmittit Dominus uobiscum, quia nisi uobiscum sit dominus, ad salutem nostram orare non possumus. Statim autē canitur offertorium, trahens nomen ab offerendo, quia dum offertorium cantatur, sacerdos accipit oblationes à populis uel hostias à ministris. Hilarem enim datorem diligit Deus. Ordo cōueniens. ut post prædicationem sequatur fides in corde, laus in ore, fructus in opere. Fides in symbolo, laus in offertorio, fructus in sacrificio. Quapropter offerenda cantatur, quia sacrificium laudis offertur. Vnde Psalmus, Circuibō & immolabo in tabernaculo eius hostiā iubilationis, cantabo & psallam dicam domino. Et in Paralipomenon, Cum offerrent holocausta, cœperunt laudes canere domino, Et in diuersis organis, quæ Dauid rex compererat, concrepare.

2. Cor. 9

Psalm. 146

2. Par. 5

De silentio post offertorium. Cap. liij.

Post hoc sacerdos silentiū solitudinē expectat, instante memoria dominicæ passionis illud insinuans, quod Iesus iam nō palam ambulabat apud Iudæos, cum cogitarent eū interficere, sed abiit in regionem, iuxta desertum in ciuitate quæ dicitur Effrem, & ibi morabatur cum discipulis suis. Collegerunt ergo pontifices & pharisæi consilium, & dicebant. Quid facimus? quia hic homo multa signa facit, si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, & ueniunt Romani, & tollent nostrum locum & gentem.

Ioan. 11

tem. Vnus autē ex illis, Cayphas nomine, cum esset Pontifex anni illius dixit eis. Vos nescitis quicquam nec cogitatis, quia expedit vobis, ut unus homo pro populo moriatur, & non tota gens pereat. Ab illo ergo die cogitauerūt, ut interficerent eum. Silentium ergo sacerdotis, latibulum Christi signat.

¶ De ablutione manuum antequam sacrificium offeratur. Caput liij

NOrandum uero, quod cum sacerdos dixisset, Oremus, non statim orationem subiungit, sed antequam ad altare procedat, manus abluit, quatenus lotis manibus oblationem accipiat, incensum offerat, & orationem effundat. Scriptū est enim in Exodo. Facies labium ꝑneum, ponesq; illud in tabernaculum testimonij ad altare, & missa aqua lauabunt in ea Aaron & filij eius, manus suas & pedes, quando ingressuri sunt in tabernaculum testimonij, & quando accessuri sunt ad altare. Cum ergo manus suas lauisset Episcopus, ingressurus tabernaculum, tunc iterum manus abluit, cum accessurus est ad altare, ut magis magisque mundatus offerat hostiam immaculatam, sanctam, deo placentem. Vnde Psalmista, cum esset mundatus, petebat amplius emundari. Amplius (inquit) laua me ab iniustitia mea, & a delicto meo munda me. Sacerdos igitur hostiam oblaturus, debet conscientiam lauare lachrymis pœnitentiæ. Secūdum illud, Lauabo per singulas noctes lectū meum, lachrymis meis stratum rigabo. Nā & Christus anteq̃ uerum & unicum sacrificium in ara crucis offerret, in resurrectione Lazari lachrymas

chrymas effudit miseratus, Euangelista testante. Iesus (inquit) infremuit spiritu, turbauit semetipsum & lachrymatus est. Ioan. 8

¶ De corporalibus, & quare una pars extenditur & altera complicatur. Cap. lvi.

Interim uero Diaconus corporales pallas, super altare disponit, quæ significant lineamina, quibus inuolutum fuit corpus Iesu. Pars autem quæ plicata ponitur super calicem signat sudarium, quod fuerat super caput eius separatim inuolutū in unum locum. De his itaque tantum reperitur in canone, Consulto omnium constituimus ut sacrificium altaris non in serico panno aut intincto quisquam celebrare præsumat, sed in puro lineo, ab episcopo consecrato, terreno scilicet lino procreato atq; contento, sicut corpus domini nostri Iesu Christi in sindone linea munda sepultū fuit. Potest tamen & in his aliud figurari. Duplex est enim palla, quæ dicitur corporalis, una quam Diaconus super altare totam extendit, altera quam super calicem plicatam imponit. Pars extensa, signat fidem, pars plicata signat intellectum. Hic enim mysterium credi debet, sed comprehendere non ualeat, ut fides habeat meritum, cui humana ratio nō præbet experimentū. Credamus ergo de corde puro, cōscientia bona & fide nō ficta. Sed nō præsumamus discutere, quia defecerunt scrutantes scrutinio. Scriptum est enim, quia perscrutator maiestatis opprimitur à gloria. Nam qui dixerunt, durus est hic sermo, & quis potest

Constitutio
de Pallis
neis

al. s. l. the
De consec
disting. 1. c.
Consulto

Ne perfer
temur se
credamus
mysteria
1. Tim. 1
Psalm. 63
Pro. 25
Ioan. 4

potest illum audire? abierunt retro, & iam non ambulabant cum Christo.

¶ De oblatis & incenso, & quare sacerdos tertio circumducit & reducit incensum, & quare totum undique incensatur altare. Caput lvj.

Tunc exurgens sacerdos ad altare procedit, ubi mysticam oblationem accipit à ministris. Illud insinuās quod Ioannes euangelista describit. Iesus, inquit, ante sex dies Pasche uenit in Bethaniā, ubi fuerat Lazarus mortuus, quem suscitauit Iesus. Fecerūt autem ei cenam ibi, & Martha ministrabat. Oblatione suscepta, statim adoleatur incensum, per quod illud innuitur quod statim per euangelistā subiicitur. Maria ergo accepit librā ungenti Nardii pistici preciosi, & unxit pedes Iesu, & domus impleta est ex odore ungenti. Quod autem sacerdos tertio superducit & circumducit incensum, designet q̄ Maria ter exhibuit & adhibuit ungentum circa corpus Iesu. Primo cum unxit pedes ipsius in domo Simonis pharisei. Secundo cum in domo Simonis leprosi super caput eius ungentum effudit. Tertio cum emit aromata ut ueniēs ungeret Iesum, iam positum in sepulchro. Voluntas enim pro facto reputatur, cum & per ipsam nō steterit, quo minus expleuerit quod incepit. Quod undique totum incensatur altare, designat quod factum illud, totam undiq; respargit ecclesiam. Sicut dominus ipse testatur. Amen dico uobis, ubicunq; prædicatum fuerit hoc euangelium in toto mundo, dicitur quod hoc fecit in memoriam eius. Moraliter autem

ter autem incensum deuotionis adolendum est in thuribulo cordis, igne charitatis, ut odorem suauitatis emitat. De quo dicit scriptura: Fungi sacerdotio, & habere laudem in nomine ipsius, & offerre illi incensum dignum in odorem suauitatis. Hoc enim incensum sacerdos accipit, id est, Christus acceptat, & incensat ex eo sacrificium & altare. ¶ De modo & ordine sacrificium offerendi. Cap. lvij.

Verum libet adhuc orationis mysterium explicare. Subdiaconus enim calicē præparat, panem & uinum in illo disponēs, quia nimirum lex quæ per subdiaconū hic congrue designatur. Huius oblationis mysterium præsignauit docens, q̄ Melchisedech rex Salem protulit panem & uinum. Erat enim dei sacerdos altissimi. Quod exponens Propheta, dicit ad Christum: Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Diaconus autem calicem præparatum accipiens, in altari cōponit. Quoniam euangelium, cuius est figura diaconus, huius sacrificij ritum commendauit ecclesiæ, quam per altare supra diximus figurari. Prius tamen diaconus patenam cum hostia tradit episcopo, quam episcopus ipse super altare disponit, insinuans quod ipsemet Christus hoc sacramentum primum instituit, & ecclesiæ tradidit celebrandum, dicēs: Hoc est enim corpus meum, quod pro uobis tradetur, hoc facite in meam commemorationem. Episcopus aquam uino commiscet in calice, quia Christus populum reconciliauit in morte. Scriptum est enim: & aquæ multæ sunt populi multi. Christus autem sanguinem

Ministeri
subdiaconi.

Gene. 14

Psal. 109

Ministeri
diaconi.

1. Cor. 11

Cura aquæ
admisce-
tur uino.

Apoc. 17

sanguinem suum effudit pro populo, sicut ipse testatur, Hic est sanguis meus noui testamenti, qui p multis effundetur in remissionē peccatorum. Et de latere Christi simul exiuit sanguis & aqua. Quatenus nec Christus sit sine populo, nec populus sine Christo. Quia cum aqua cum uino miscetur, Christus & populus adunantur. Verū hoc quoq; mysteriū lex Mosaica figurat, sicut exponit Apostolus dicens: Bibebāt autem de spiritali conſequentē eos petra. Petra autem erat Christus. Quapropter ampullam cum aqua ſubdiaconus tradit epiſcopo, quam epiſcopus fundit in calicem, ut ſicut aqua non ſeparatur a uino, ſic nunq; populus ſeparetur a Christo. Calix ponitur ad dextrum laus oblatæ, quaſi ſanguinem ſuſcepturus, qui de latere Chriſti dextro creditur uel cernitur profluxiſſe. Nam ſicut panis in corpus, ita proſecto uinum tranſſubſtātiatur in ſanguinē. Porro cum ſacerdos accipit patenam & urceolum, calicem & thuribulum: patenam cum hoſtia, urceolum cum aqua, calicem cum uino, thuribulum cum incenſo, efficit ſuper ea crucis ſignaculū, ut per crucis uirtutē omnis *comitatus diabolicę maliginitatis effugiat, ne cōtra ſacerdotem uel ſacrificiū aliquo modo pręualeat, ob hoc & in modū crucis ſuperducit & circumducit incēſum & ſacrificium ad altare, quatenus & crucis ſignaculo & thuris incenſo diabolicę fraudis malignitas extricetur. Sicut prædiximus & oſtēdimus ad id utrumq; ualere.

¶ De patena ſuper quam ſacrificium panis offertur. Caput lviij.

Patena

Patena dicitur à patendo, cor latum & amplum ſignat, ſuper hanc patenam. i. ſuper latitudinē charitatis, ſacrificiū iuſtitie debet offerri, ut holo cauſtum animæ pingue fiat. Hanc latitudinē cordis apoſtoli habebant. cum Petrus aiebat: Et ſi oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & oēs diſcipuli Chriſto dixerunt. Propter quod dñs intulit, dicens: Spiritus quidē promptus eſt, caro autē infirma. ſed latitudo cordis ab eis auſugit & latuit, cum oēs diſcipuli relicto magiſtro fugerunt & latuerunt. Et ideo poſt ſuſceptā oblatā ſacerdos abscondit ſub corporali patenam, uel ab altari remotam ſubdiaconus retro continet inuolutam, per quod diſcipulorum fuga uel latibulum deſignatur, qui dum uerum ſacrificium offerretur, fugerunt relicto Chriſto, ſicut eis ipſe prædixerat: Omnes uos fugam & ſcandalum patiemini in me in hac nocte. Scriptū eſt enim: Percutiam paſtorem, & diſpergentur oues gregis, poſtquam autem ſurrexero, præcedā uos in Galilæam. Et ideo ſacerdos dominicę reſurrectionis annuntiaturus *euangelium, reſumit patenam, quia cū eſſet ſero die illo una ſabbatorū, & fores eſſent clauſæ, ubi erant diſcipuli congregati propter metum Iudęorum, uenit Ieſus, & ſtans in medio dixit eis: Pax uobis, reſumēs oues quæ trepidātes auſugerunt.

¶ De ſacerdotis inclinatione.

Caput lix.

Tunc ſacerdos inclinans, orat primū, p ſe, deinde pro populo, monēs ut populus oraret pro ipſo, Orate, inq; pro me fratres.

H 2 Debemus

Patena latitudine charitatis designat

Matth. 26

Discipulorum fuga

Zach. 13

al's * euangelium

Ioan. 20

INNOCENTII PP.

Iacob, 5 Debemus enim pro inuicem orare secundum
Matth. 18 Apostolum, ut saluemur. Nam & dominus in-
 quit in euangelio: Amen dico uobis, quia si duo
 uel tres confenserint de omni re super terram
 quamcūq; petierint, fiet eis à patre meo qui est
 in caelis. Oruit autem & Christus primū pro
 se, deinde pro populo, dicens: Pater, uenit ho-
 ra, clarifica filium tuum, ut & filius tuus clari-
 ficet te. Pater sancte, serua eos quos dedisti mi-
Phil. 2 hi, ut sint unum, sicut & nos. Per hoc autem qd
 sacerdos inclinat se, humiliationem Christi si-
 gnat, qui exinanitūit semetipsum, formam ser-
 ui accipiens, factus obediens usque ad mortem,
 mortem autem crucis. Nunc tandem sacerdos
 dicit orationem quam intermisit, quia tunc de-
 mum Christus rediit Hierosolymā ad domum
 quam ad tempus deseruerat, cum secesserat in
Ioan. 11 Bethrem. Sic enim habetur in euāgelio, Cum ue-
 nisset Iesus Hierosolymā, intrauit in templum
 dei, & eiecit uendentes & ementes de templo,
Matth. 21 dicens: Domus mea domus orationis uocabitur.

De praefatione. Caput lx.

Ioan. 11 **Q**uia uero iterum iam palam ambulabat
 Iesus, ita quod in crastinum turba mul-
 ta quæ conuenerat ad diem festum, cum
 audissent quia Iesus uenit Hierosolymam, ac-
 ceperunt ramos palmarum, & obuiam pro-
 cesserunt, clamantes: Osanna, Benedictus
 qui uenit in nomine domini rex Israel. Le-
 uat ergo sacerdos manus & uocem, dicendo pa-
 lam, Per omnia secula seculorum. Finis oratio-
 nis est principium praefationis, per quod sacer-
 dos insinuat, quod Christus est lapis angularis,
 qui

inis orati-
 nis sit pri-
 ipiū præ-
 ationis,

LIBER II.

qui fecit utraq; unū Iudæos continens & Gen-
 tiles, ut sit unū ouile & unus pastor. Vnde post
 laudem Iudæorum euangelista describit fidem
 Gentilium. Erant, inquit, Gentiles quidam ex
 his qui ascēderant ut adorarent in die festo, hi
 rogauerunt Philippum dicentes: Domine, uo-
 lumus Iesum uidere. Dicturus autem sacerdos
 orationem dignissimā, præmittit salutationem,
 optans nos tales existere, cum quibus dominus
 manere dignetur, & illud nobiscum celebrare
 conuiuium, ad quod mulier attulit alabastrum
 ungenti Nardi pistici præciosi, & illud effudit
 super caput domini recubentis. Vnde statim
 sacerdos subiūgit: Sursum corda. Chorusq; sub
 iungit: Habemus ad dominū, ut ecclesia sit ue-
 re mulier ungentaria, ac sursum ad ipsam uer-
 bi diuinitatem cor eleuet, & illud caput æqua-
 le deo patri fide contingens, ungento catholice
 confessionis perungat. Cuius sane præconium
 sacerdos prosequitur dicens: Gratias agamus
 domino deo nostro. Chorusq; respondet: Di-
 gnū & iustum est. Gratias enim debemus re-
 ferre omnipotenti deo per Christum domi-
 num nostrum. Credentes & confitentes quod
 per ipsum maiestatem eius laudant angeli, ado-
 rant dominationes, tremunt potestates &c. Ni-
 mirum hoc diuinitatis arcanum eius contin-
 gere, est præcipuum super caput eius ungerum
 effundere, quod ex euangelici pigmenti medel-
 la Ioannes euangelista confecit. In principio
 erat uerbum, & uerbum erat apud deum, & de-
 us erat uerbum. Omnia per ipsum facta sunt,
 & sine ipso factum est nihil. Hoc sacræ confes-
 sionis

Sursum
 corda.

Gratias
 agamus.

H 3 fionis

Hymnus
angelorū
& hominū

Esaia 6

Matth. 21

Luc. 22

Ioan. 19

Matth. 26

Sursum
corda.

Col. 3
Ps. sapite.

sionis præconium, ita recte concludit ecclesia, ut cum angelis & hominibus decantēt hunc de uoti pectoris hymnum: Sanctus, sanctus, sanctus &c. orans iste, uel hymnus partim angelorum partim hominum uerba complectitur. Legitur enim in Esaia, quod Seraphim clamabant, alter ad alterum, & dicebāt: Sanctus, sanctus, sanctus, dominus deus exercituum: plena est omnis terra gloria eius. Legitur quoque in euangelio, quod qui præbant, & qui sequebantur, clamabant dicentes: Osanna filio Dauid, benedictus qui uenit in nomine domini, Osanna in altissimis. Vox angelorum trinitatis & unitatis in deo commendat archanum, uox hominū diuinitatis & humanitatis in Christo personat sacramentum. Potest tamen præfationis officium ad illud referri, quod Iesus ascendit in cenaculum magnum stratum. In quo multa locutus est cum discipulis suis, & gratias agens, hymnum retulit deo patri, quod Ioannes euangelista describit, usque dum egressus esset trans torrentem Cedron, de quo dicit Matthæus: Et hymno dicto, exierunt in montē oliueti. Gelasius Papa tractus & hymnos composuit, & sacramentorū præfationes cauto & elimato sermōe dictauit. Sixtus autē hymnū Sanctus, & sanctus, sanctus, cantari constituit.

De expositione præfationis. Caput lxxf.
Monet ergo sacerdos, ut corda sursum habeamus ad dominum, secundum exhortationem Apostoli dicentis: Quæ sursum sunt, quærite, & non quæ super terrā, Nam ubi est thesaurus tuus, ibi & cor tuum. Multi

Multi quidem dū ore loquuntur ecclesia, corde meditantur terrena. Quibus dominus impropere per Prophetā, Populus hic me labijs honorat, cor autē eorum longe est à me. In quolibet ergo oratiōe peccatū est, sed in ista periculum, Cor habere diuisum ab ore, os habere diuisum à corde. Nam qui semetipsum non audit, deus illum non exaudit. Chorus ergo respondens proficitur se sacerdotis monita suscepisse, cum ait, Habemus ad dominum. Diligenter ergo prouideat, ne cor habens deorsum ad seculum, spiritui sancto damnabiliter mentiatur. Sacerdos postquam attentos reddidit & deuotos, hortatur ut gratias agamus domino deo nostro. Quoniam ipse est deus, id est, creator, ipse est dominus, id est, redemptor. Ipse enim est noster Iesus, id est, saluator. Tunc erit uerissime noster, cum erit omnia in omnibus, id est, sufficientia singulorum. Ipse est ergo deus qui de nihilo nos creauit. Ipse est dominus, qui sanguine suo nos redemit. Ipse est noster, qui sui munere nos saluabit. Qui creando nobis dedit naturam, qui redimēdo dedit gratiam, & saluando dabit gloriam. Chorus ergo respondens sacerdotis uerbum approbat & affirmat. Dignum, inquit, & iustum est. Dignū quantū ad dñm, quia ipse est dominus deus noster. Iustū est, quantū ad nos, quia nos sumus populus eius, & oues pascuæ eius. Vere dignū & iustum est, æquum & salutare. Nos tibi semper &c. Dignum, quia nos mera uolūrate fecisti. Iustū, quia nos mera misericordia redemisti. Aequū, quia gratuito nos iustificas. Salutare, quia nos perpetuo glorificas,

Matth. 6

Esa. 29

Ne sit co

ab ore

diuisum.

Gratias a

gamus d

mino de

nostro.

Dignum

iustum e

glorificas. Agere gratias dñe sancte, ubiq; pater omnipotēs, semp eterne deus. Vnde Psal. 102. In omni loco dominationis eius benedic anima mea domino. Et iterum, Benedicam dominum in omni tēpore, semper laus eius in ore meo. Per Christum dominum nostrum. Aduocatum enim habemus apud patrem Iesum Christum dominum iustum, qui interpellat pro nobis, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, qui exauditur in omnibus pro sua reuerentia. Per eum ergo quasi per mediatorem laudes efferrimus. Per eum quasi per aduocatum gratias exhibemus. Per quem maiestatem tuam laudāt angeli, adorant dominationes, tremunt potestates. Per illum itaq; laudāt, adorant & tremunt, per quem omnia facta sunt, per quē omnes spirituum ordines sunt creati. Nam dixit deus, fiat lux, & facta est lux. Verbo dixit, & uerbo fecit, quia uerbo domini cœli firmati sunt. Et in principio erat uerbū, & uerbū erat apud deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil. Laudant. Vnde Psalmista. Laudate eū omnes angeli eius. Adorant. Vnde Esdras, Exercitus cœli te adorāt. Tremunt. Vnde Iob, Columnæ cœli contremiscunt & pauēt aduentum eius. Tremere uero dicuntur, non metu formidinis, cum sint perfectē beati. Sed administrationis affectu, uel obedientiæ famulatu, cum secundum Apostolum, Omnes sunt administratores spiritus in ministerium destinati. Cœli dicuntur laudare, quia laudis præstant mereriam. Vnde Propheta, Cœli cœlorum & aquę quę super cœlos sunt laudent nomen domini, uel per cœ-

los hic thronos accepit, quia dominus ait. Cœlum mihi sedes est. Seraphin ardens uel succendens interpretatur, eo quod præ cæteris ardēt & succenduntur in charitate. Reperitur autem hoc nomē & neutrum & masculinum. Sed neutraliter terminatur in n, ut in hoc loco beata Seraphin. Masculinē terminatur in m, ut in Propheta, Seraphim clamabant, alter ad alterū. Verum cum nouem sint ordines angelorum, quare tribus exclusis, tantum sex in præfatione ponuntur? an non illi cum cæteris maiestatem diuinam glorificant & adorant absit. Nam uirtutes cœlorum, omnes cōprehendunt. Vnde Psal. 148. Verbo domini cœli firmati sunt & spiritui oris eius, omnis uirtus eorum. Et iterū, Dominus uirtutum ipse est rex glorię, uel forte occulta, tā certa prouisum est ratione. Dionysius quippe tres esse tradit ordines angelorum trinos in singulis ponens, ut similitudo trinitatis eis insinuetur impressa. Sunt enim tres ordines superiores, tres inferiores, tres medijs. Superiores, Seraphin, Cherubin, throni. Medijs, dominationes, principatus, potestates. Inferiores, uirtutes, archangeli, angeli. De singulis autem hic ordo medius subtrahitur, de superioribus Cherubin, de medijs principatus, de inferioribus autem archangeli. Quia ad comparisonem trinitatis æternę (cuius maiestas hic præcipue commendatur) omnis alia trinitas diminuta reperitur & imperfecta. Nā quis in nubibus æquabitur domino? aut quis similis erit deo inter filios dei? Quoddam enim increatę trinitatis ue stigium relucet in omnibus creaturis, tam in an-

Seraphin

Esaia 6

Cur in p

fatione

exprimu

tur noue

ordines

angelorum

Psal. 148

Psal. 148

Dionysius

de cœlesti

hierarchia

Psal. 88

Vestigium

trinitatis

H s gelo

in creatur- gelo q̄ in homine q̄ in mundo. Nam ad angelū
ris, inquit propheta. Tu signaculum similitudinis
Ezech. 28 plenus sapientiæ, & perfectus decore. De homi-
ne dicit scriptura. Fecit deus hominem ad ima-
Gen. 1 ginem & similitudinem suam. De mundo dicit
Rom. 1 Apostolus. Inuisibilia dei per ea quæ facta sunt
à creatura mundi cōspiciuntur intellecta. Quæ
libet autem trinitas, siue spiritualis in angelo
siue corporalis in mundo, siue spiritualis & cor-
poralis in homine, similitudinem quandam di-
uinæ trinitatis ostendit, ipsius tamen similitudi-
nis non perficit ueritatem. Deus enim est spiri-
tus increatus, immensus, incommutabilis, sum-
me potens, summe sapiens, summe bonus. In-
creatus, quia nō incepit in tempore uel ex tem-
pore. Immensus quia nō circumscribitur loco.
Incommutabilis, quia non uariatur * in facto.
Summe potēs, cui nihil est impossibile. Summe
sapiens, cui nihil est ignorantia. Summe bonus
cui nihil est inuidentiæ. A quo omnia, in quo om-
nia, per quem omnia. A quo sunt potenter cre-
ata. Per quæ omnia sunt sapienter formata. In
quo omnia sunt diligenter conseruata. Creata
per potentiam. formata per sapientiam, con-
seruata per diligentiam. Creata per potentiam
patrem causam efficientem. Per sapientiam fi-
lium causam afficientem. Per diligentiam, per
spiritum sanctum causam perficientem. Tres
enim sunt qui dant testimonium in cælo, pater,
* Ioan. 1 uerbu & spiritus sanctus, & hi tres unum sunt.
Tres personaliter, sua quisq; uocatione distin-
ctus, Pater generatione, Verbum filiatione,
* Ioh. 1 Spiritus sanctus processione, unum * effica-
tialiter,

liter

litter. Totum omnes quod singuli natura, po-
tentia, uoluntate. Et omnino quicquid secun-
dum substantiam prædicatur. Hanc æternam
& indiuiduam trinitatem laudant angeli, ado-
rant dominationes, tremunt potestates. Cum
quibus & nostras uoces. Duas enim omnipotēs
deus rationabiles condidit naturas, angelicam
& humanam, quæ laudibus diuinis insisterent,
& ei gratiarum actiones redderent, quas dum
pari uoto concelebrant, tanquam superiores &
inferiores cordæ in ecclesi cithara sociantur.
De qua dicit Ioannes, Et audiui uocem citharæ
Apo. 14 dorum citharizantium in citharis suis, & can-
bant quasi canticum nouum. Supplici confes-
sione, quasi non superba præsumptione, sed hu-
mili laude dicētes. Sanctus sanctus sanctus Do-
minus deus Sabaoth. Ter dicitur Sanctus,
& semel deus dicitur, ut trinitatis & unitatis
mysterium comproberetur. Hoc non solum Se-
raphin clamabant, sub excelsio dei solio secun-
dum Prophetam. Sed & quatuor animalia, se-
cundum Apocalypsim in circuitu sedis, requie-
re nō habebant die & nocte dicentia. Sanctus san-
ctus sanctus, dominus deus omnipotens. San-
ctus dicitur, id est, sanctificans, non autem san-
ctificatus. Vnde sancti estote, quia ego sanctus
sum dominus deus uester. Sanctus pater dicen-
te filio, Pater sanctifica eos, in ueritate quos de-
disti mihi, quia tu sanctus es, Sanctus filius ange-
lo testante. Quod nascetur ex te sanctum, uoca-
bitur filius dei. Sanctus spiritus Christo docen-
te, Accipite spiritum sanctum, quorum remise-
ratis peccata, remittuntur eis. Dicitur autē do-
minus

Apo. 14

Esa. 6

Apo. 4

Sanctus

dom.

Leui. 28

& 20

Ioan. 17

Luc. 1

Ioan. 20

Deus Sa

baoth

minus deus Sabaoth .i. dñs exercituum, uidelicet angelorum & hominum, quorum terribilis est castrorum acies est ordinata: tot enim exercitus habet deus in terra, quod sunt ordines in Ecclesia: tot habet in caelis, quod ordines sunt in Angelis. Pleni sunt caeli & terra gloria tua. Nomine colorum & terrarum, angeli & homines diuina pleni gratia, perhibentur, uel ad litteram caelum & terra gloria diuina replentur, quia & deitas est ubique. Vnde Propheta, Si ascendero in caelum, tu illic es, Si descendero ad infernum ades. Super omnia non elatus, subter omnia non perstratus, intra omnia non inclusus, extra omnia non exclusus. Vnde reperitur in Iob, Excelsior caelo est, & quid facies? profundior inferno, Et unde cognoscet? longior terra mensura eius, & altior mari. Quia uero necessarium est ad aeternam salutem, incarnationis mysterium confiteri, recte subiungitur: Benedictus qui uenit in nomine domini. Ego, inquit, ueni in nomine patris mei, nomen patris est filius, de quo dicit propheta, Ecce nomen domini uenit de longinquo. Osanna in excelsis. Verbum Hebraeum est, quod signat, salua obsecro, compositum ex Osi, quod est salua, & Anna quod est interiectio obsecrantis. Vel osi & anna duae sunt dictiones per eclypsim prolatae. Bis autem dicitur Osanna propter duas partes salutis, quae sunt stola mentis & stola carnis, quibus sancti beatificantur in gloria. Hic laudis uersiculus in psalmo cxvij. reperitur. Quod enim turbae dixerunt, Osanna, hoc est, quod tibi dicitur, O domine saluum me fac, & eisdem uerbis subiungitur, Benedictus qui uenit in nomine domini.

Incipiunt

ias & diuinitas.
Psal. 113

Iob 11

Ioan. 5
Esa. 30
Osanna

INCIPIUNT CAPI

rula tertij libri.

- 1 De silentio post praefationem, ubi triplex ratio ipsius assignatur, allegorica, tropologica, & historica, agitur etiam de sabello.
- 2 De his quorum memoria colitur in secreta, ubi dicitur cur ante Canonem in plerisque sacramentariis imago Christi depingitur.
- 3 De primis signis quae sunt primo super oblatam & calicem, ubi agitur de trina Christi traditione quae facta est a deo, a Iuda, a Iudaeo. Docetur etiam quod ea quae sacris offeruntur altaribus, & dona & munera & sacrificia nuncupantur, cur sacrificia pluraliter nomenclantur, cum unum sit sacrificium singulariter, & quod dicitur sanctum sacrificium illibatum.
- 4 De tribus Ecclesiae sacrificijs.
- 5 Pro quibus sacrificium offeratur, ubi distinguitur, quibus uidelicet, & pro quibus sacrificium altaris sit offerendum, agitur etiam de duplici potestate, spiritali & temporalis, ecclesiastica & mundana, cur etiam sacerdos uel presbyter dicat Offerimus, quum unus sit ille qui offert.
- 6 In quo loco debeant uiuorum nomina recitari, ubi traditur, quod usque ad finem missae, fideles debent in Ecclesia permanere, quid sit deum meminisse & obliuisci, Quia ratione sacrificium laudis eucharistia nuncupatur.
- 7 De tribus bonis, pro quibus sacrificium laudis offertur, temporalibus, spiritualibus & aeternis.

Quod

CAPITVL A LIB. III.

- 8 Quod sacrificium altaris equaliter offertur toti Trinitati.
- 9 De trina commemoratione sanctorum que fit in Secreta.
- 10 Quare non fit commemoratio in canone confessorum.
- 11 Quod sacrificium soli deo offerendum est, ubi distinguuntur duæ species seruituris, videlicet Latria & Dulia; agitur etiam de tribus petitionibus, quas beatus Gregorius adiecit in canone. Et de triplici pace quæ postulatur in Missa.
- 12 De quinque signis quæ secundo sunt super oblatam & calicem, ubi agitur de Christi uenditione, de persona uenditoris & uenditi & ementis. Exponitur etiam tripliciter & illa clausula, Qam oblationem digneris facere benedictam, ascriptam, ratam, rationabilem & acceptabilem.

Finis Capitulorum, Sequitur

LIBER TERTIVS

De silentio post præfationem.
Caput I.

POST acclamatū præconium, sequitur secretū silentiū. Nam ut Ioannes euangelista describit, ubi Iesus honorifice fuit receptus à turbis, cum palmis & laudibus, abiit & abscondit se ab eis, nō uirg; trepidantis formidine, sed dispensantis officio, quia nondū uenerat hora eius, quæ postquam aduenit, spontaneus ad passionem accessit. Surgite (inquit) eamus, ecce appropinquat qui me tradet, oblatus est enim quia ipse uoluit, unde cū cohors & ministri uenissent cū laternis & facibus & armis, ut comprehenderent illum. Sciens Iesus omnia quæ uentura erant super eum processit & dixit eis, Quem queritis? Responderunt ei, Iesum Nazarenum, dicit eis, Ego sum. Illud ergo latibulum Christi hic secretum silentium repræsentat, in quo cessante uerborum tumultu, sola dirigitur ad deum intenta deuotio. Tunc enim sacerdos debet intrare in cubiculum cordis, & ostio sensuum intercluso, deum patrem orare, nō multiloquio, sicut Ethnici faciunt, qui putant multiloquio exaudiri, sed in corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Deus enim non est exauditor uocis sed cordis, nec est admonendus clamoribus, quia renum est scrutator & cordium. Quod Anna typum gerens Ecclesiæ, legitur

Quid designat silentium.
Ioan. 12

Matth. 24
Esa. 55
Ioan. 12

Orandū: secreto cordis

Matth. 6
1. Tim. 1

Hier. 17

INNOCENTII PP.

1. Reg. gitur obseruasti, quæ nõ petitione clamosa, sed tacita deuotione impetrauit quæ petijt. Scriprum est enim in libro Regum, q̃ Anna loquebatur in corde suo, tantumq̃ labia illius commouebantur, & uox penitus non audiebatur. Item in psalmis: Dicite in cordibus uestris, & in cubilibus uestris compungimini. Spiritus est deus, & eos qui adorant in spiritu & ueritate oportet adorare. Ne uero muscæ morientes perdant suauitatē ungenti, flabello spūs abigatur. **Psal. 4**
Ioan. 4 Quatenus auster adueniēs perferat hortū, ut aromata fluant, hoc est, ne importune cogitationes tollant deuotionē orationis, inspirationē gratiæ repellantur. Quatenus spūs sanctus accedens mētem fecūder, ut uirtutes abundant. Caterū ne sacrosancta uerba uilescent, dū omnes pene per usum ipsa scientes, in plateis & uicis, alijsq̃ locis incongruis decantarent, decreuit ecclesia, ut hæc obsecratio quæ secreta censetur, à sacerdote secreta dicatur, unde fertur, quod cum ante consuetudinem quæ postmodum inoleuit, quidam pastores ea decantarent in agro, diuinitus sunt percussi.

De his quorum memoria colitur in secreta. Caput ij.

IN secreta recolitur memoria passionis, uide licet eorum quæ gesta sunt per hebdomadā ante Paschalem, à decima luna primi mensis, quando Iesus adijt Ierosolymam, usque ad septimam decimam quando resurrexit à mortuis. Propter qđ inter præfationē & canonem in plerisq̃ sacramentarijs imago Christi depingitur, ut non solum intellectus literę, uerum etiam

LIBER III.

etiam aspectus picturæ memoriam dominicæ passionis inspiret. Et forte diuina factū est providentia, licet humana non sit industria procuratum, ut ab ea litera canon inciperet, quæ sui forma signum crucis ostendit & exprimit in figura thau. Namq̃ mysterium crucis insinuat, dicente domino per Prophetam: Signa thau in frontibus uirorum dolētium & gementiū &c. **Ezech. 9**

De tribus signis quæ fiunt super oblata & calicem. Caput iij.

TE igitur clementissime pater. Eadem die qua laudes à turbis sunt acclamate, uide licet decima luna primi mensis, quādo secundū legem typicus agnus in domos Hebræorum inferebatur, uerus agnus ingressus est Ierosolymam, & à nequissimis laicis obsessus, multis insidijs quærebatur ad mortem. Traditus est autem à tribus, à deo, à Iuda, à Iudæo. De prima traditione dicit Apostolus: Proprio filio suo non pepercit deus, sed pro nobis omnibus tradidit illū. De secunda scribitur in Matthæo: Quærebat Iudas oportunitatem, ut eum traderet. De tertia legitur in Ioāne: Gens tua & pontifices tui tradiderunt te mihi. Prima fuit ex gratia, quia dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis. Secunda ex auaritia, quia constituerunt ei triginta argenteos, & exinde quærebat oportunitatem ut traderet eum sine turbis. Tertia ex inuidia, Sciebat enim Pilatus qđ ex inuidia tradidissent eum. Deus ergo tradidit illum ex dono, Iudas pro munere, Iudæi in sacrificium illibatum, quod utiq̃ non Iudæi libare, sed gens. Quoniam ablatū est regnum à Iudæis, Matth. 21

Litera T in principio canonis lego sit

Ezech. 9

Exod. 12

Triplex Christi traditio Rom. 8

Matth. 26

Ioan. 11
Eph. 5
Luc. 22

Iudæis, & datum est genti faciendi fructus eius. Ad hoc igitur designandum, sacerdos facit tres cruces super oblatam & calicem, dū dicit: Hęc dona hęc munera, hęc sancta sacrificia illibata. commemorans illam traditionem, quam deus fecit ex dono, Iudas pro munere, Iudæus in sacrificium illibatum. Singuli tamē ad mortem, mortem autē crucis. Nam licet diuersa fuerint operantia, tamen unum & idem extitit operatum. Hęc trina traditio tunc incepit, cum filius ex dei patris decreto, & ex consilio spiritus sancti, necnō ex proprio beneplacito ueniens Hic rosolymam, semetipsum exposuit passioni, qui cum uenisset, ibidē exposuit ad qd uenisset. Nisi granū frumenti cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum asert. Et ego si exaltatus fuero de terra, omnia trahā ad meipsum. hoc autem dicebat, significans qua morte clarificaturus esset deum. Vel potius quia indiuisa sunt opera trinitatis, potest referri totū ad indiuiduam trinitatem, quæ tota tradidit Christum in mortem, ut tota per Christum redimeret nos à morte. Donū enim est dantis, munus accipientis, sacrificium offerentis. Et pater dedit, filius obtulit, spiritus sanctus accepit. Hinc ergo dicit Apostolus: Christus per sanctum spiritum semetipsum obtulit tunc immaculatum. Singuli tamen obtulerunt, & dederunt & acceperunt. Sed ad distinctionem dicitur pater dedisse propter autoritatem, filius obtulisse propter humanitatē, spiritus sanctus accepisse propter benignitatem. O liberalis gratia, liberalitas gra-

hęc dona,
hęc munera,
hęc sancta sacrificia.

Ioan. 12

Opera trinitatis indiuisa.

Heb. 9

tas gratiosa, quod deus dedit in donū, hoc accepit à nobis in munus, eadē enim sacrificia dona sunt simul & munera. Dona sunt nobis collata, munera sunt à nobis oblata. Nam quę sacris offeruntur altaribus, & munera nuncupantur & dona. Vnde dñs inquit in euangelio: Si offers munus tuū ad altare, uade prius reconciliari fratri tuo. Et Apostolus de pōtifice, ut offerat dona & sacrificia pro peccatis. Daniel quoq; dixit ad Barthasar. Munera tua tibi sint, & dona tua alteri da. Sermonū igitur inculcatio, pig deuotionis est excitatio uel ineffabilis cōmendatio sacramēti. Nō enim unū aliqd inuenitur uocabulū, quod tantū sacramētum digne ualeat appellare, nisi quod græcē dicitur eucharistia, qd exponitur bona gratia. Dicuntur autē dona pluraliter, munera, sacrificia, quia panis & uinum anteq̃ consecrentur, & diuersæ sunt species substantiarum, & diuersæ specierū substantię. Sed ubi cōsecratio cōlestitis accesserit, species qdem remanent, sed substātiæ cōuertuntur, ita qd diuersa sunt cōtinentia, sed unicū est cōtētū. Nā idē sub utraq; specie cōtinetur, licet nō in idem utraq; substātia cōuertatur, sicut infra planius & plenius ostēdetur. Dicuntur & sancta & illibata, quia panis & uinum significant sacrosanctum corpus & immaculatū sanguinē Iesu Christi. Nō enim dicuntur illibata, quasi nondū gustata. Sed potius illibata dicuntur. i. immaculata, q̃ sine macula cordis & corporis oportet offerri, quaten⁹ cor ab iniquitate purgetur, & corp⁹ ab immūdia. q̃niā, ut inqt Ap⁹s, quicūq; māducauerit panē uel biberit calicē dñi indigne, i. Cor. 10.

Matth. 5

Heb. 5
Dan. 5Cur plura
liter don
dicunturSacrificia
illibata.

reus erit corporis & sanguinis dñi. Prober aut
seipsum homo, & sic de pane illo edat & de ca-
lice bibat. Qui autem manducat & bibit indi-
gne, iudicium sibi manducat & bibit, non diju-
cans corpus domini. Ideo multi sunt infirmi et
imbecilles, & dormiunt multi.

¶ De tribus sacrificijs ecclesiæ. Cap. iiii.

Porro tria sunt ecclesiæ sacrificia, q̄ signi-
ficata sunt in ueteri testamēto p̄ propicia-
toriū, thuribulū & altare, uidelicet sacrifi-
ciū p̄nitentię sacrificiū iustitię, & sacrificiū eu-
charistię. De primo: Sacrificiū deo spūs cōtri-
bulatus. De secūdo: Tūc acceptabis sacrificium
iustitię. De tertio: Tibi sacrificabo hostiā lau-
dis. Super altare caro mactatur, infra thuribu-
lum thus adoletur. Ad propiciatorium sangui-
s infertur. Caro mactatur in contritione, thus
adoletur in deuotione. Sanguis infertur pro re-
demptione super altare corporis, infra thuribu-
lum cordis, ad propiciatorium dei patris. In sa-
crificijs illis panis & uinū & aqua spiritualiter
offeruntur. In sacrificio p̄nitentię uinum do-
loris & compunctionis, aqua mōris & plo-
rationis, panis laboris & afflictiois: doloris in
corde, mōris in ore, laboris in opere. In sa-
crificio iustitię panis fortitudinis & cōstantiæ,
uinum rectitudinis & prudentię, aqua mansue-
rudinis & temperantię: fortitudinis inter ad-
uersa, rectitudinis inter iniqua, mansuetudinis
inter probra. In sacrificio eucharistię panis uni-
tatis, uinum charitatis, aqua fidelitatis: panis
pro corpore, uinū pro anima, & aqua pro popu-
lo, sicut infra planius & plenius ostenditur. In-
ter hæc

addo & an-
falmissa
Psal. 50
Ibid.
Psal. 115

triplicis sa-
crificij tri-
ex panis
plex ui-
um, & tri-
ex aqua.

ter hæc sacrificia, primum educit, secundum de-
ducit, tertium autem inducit. Educit incipien-
tes, deducit proficientes, inducit perficiētes ex
Aegypto per desertum in patriam: ex Aegy-
pto cōfusionis, per desertum peregrinationis,
in patriā glorificationis. Hæc tria sacrificia sa-
cerdos offert in missa. Primum in confessione,
secundum in præfatione, tertium in actione.
Nam & tria sunt quæ, secundum Prophetam,
deus requirit ab hoīe: diligere misericordiam,
facere iudicium, & sollicitū ambulare cum deo.
Diligit ergo misericordiā qui uult offerre sa-
crificium p̄nitentię, faciat iudicium qui uult
offerre sacrificium iustitię, cum deo ambulet so-
licitus qui uult offerre sacrificium eucharistię.

¶ Pro quibus sacrificium offeratur.

Caput v.

In primis igitur &c. Hic primo inuestigan-
dum occurrit, quibus uidelicet & pro qui-
bus, qualiter & quare sacrificium laudis de-
beamus offerre. Quæ quatuor ex ipso canone
possumus euidenter aduerrere. Quibus, soli deo
scilicet indiuiduæ trinitati. Pro quibus, pro ec-
clesia sancta catholica, uidelicet pro omnib⁹ or-
thodoxis. Qualiter, in unitate fidei, uidelicet
in communione sanctorum. Quare, pro bene-
ficijs temporalibus & spiritualibus & æternis,
sed omnibus propter deū. Primū notatur cum
dicitur, tibi reddam uota sua æterno deo uiuo
& uero. Secundū, pro ecclesia tua sancta catho-
lica. Tertium, communicantes & memoriam
agētes. Quartum, pro redemptione animarum
suarum, pro spe salutis & incolumitatis suæ.

I 3 Sacrifi

Tria req-
rit deus
homine
Mich. 6

Quib⁹ p
quib⁹ q
liter & q
re offer-
dum est.

INNOCENTII PP.

Sacrificium ergo laudis offertur & generaliter pro cunctis, & specialiter, p quibusdam praelatis & subditis, ibi, una cum famulo tuo papa nostro, & omnibus orthodoxis, pro uiris & mulieribus ibi astantibus. Memento domine famulorum famularumq; tuarum: pro sacerdotibus & astantibus, ibi, & omnium circumstantium. Et qui tibi offerunt hoc sacrificium: pro nobis & nostris, ibi, pro se suisq; omnibus. In primis, id est, principaliter offerimus tibi pro ecclesia sancta tua catholica, i. uniuersali toto orbe terrarum diffusa, sed fidei sacramentis unita, quam pacificare digneris, ut pacem habeat ab haeticis et schismaticis. & adunare quam dispersa est inter paganos & perfidos, quam etiam custodire digneris a uitijs & demonijs, & regere in prosperis & aduersis. Id ipsum tamen uidetur esse pacificare, coadunare, custodire & regere. Tunc enim pacificat, cum fidelium mentes adunat, ut per spiritum sanctum charitate diffusa, multitudinis sit cor unum & anima una. Tunc custodit, cum inter mundi pericula regit, ut de sancto mittens auxilium, eam de Syon tueatur. Licet enim septem in Apocalypsi scribatur ecclesiae, una tamen in Canticis est columba, nam sapientia aedificauit sibi domum, excidit columnas septem, una ergo est ecclesia, septem ordinibus distributa, uel septem charismatibus insignita, quam ille pacificat & adunat. Ille custodit & regit, q propter ipsius regimen & munimen unum praeposuit uniuersis, ut omnes ab uno, sicut corpus a capite gubernentur. Pro quo statim oratur, una cum famulo tuo papa nostro.

Vnde

LIBER III.

65

Vnde constat, ut inquit Pelagius, ab uniuerso orbe separatos esse, qui qualibet dissensione inter sacra mysteria apostolici pontificis memoriam secundum consuetudinem non frequentant. Qui uero non sunt de Romana dioecesi, pro suo quoque dicuntur orare pontifice. quatenus unitatem spiritus in uinculo pacis obseruent. Orandum etiam esse pro principe Apostolus docet ad Timotheum. Obsecro, inquit, primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus, & pro omnibus qui in sublimitate sunt constituti, ut quietam & tranquillam uitam agamus in omni pietate & castitate. Sicut enim sunt duae uitae, coelestis uidelicet & terrena, una qua spiritus uiuit ex deo, altera qua caro uiuit ex spiritu. Sed utraque uita nutritur ut possit subsistere, coelestis spiritualibus, & terrena carnalibus. Ita sunt duae potestates, ecclesiastica & mundana: una quae moderatur spiritualia, & alia quae moderatur carnalia. Ista per clericos, illa per laicos, ut ista uacet coelestibus quantum ad animam, & illa terrenis quantum ad corpus. Post utramque potestatem, orandum est, p omnibus orthodoxis, q sub utraq; fide catholica & apostolica ueneratur & colunt. Orthodoxi quasi recte gloriosi dicuntur, q deum rectae fidei confessione glorificant. Licet autem unus tantum offerat sacrificium presbyter tamen dicit, offerimus, qa sacerdos non tantum in sua, sed in totius ecclesiae persona sacrificat. Quapropter in sacramento corporis Christi nihil a bono maius, nihil a malo minus perficitur sacerdote, dummodo sacerdos

Pro papa

Pro rege

1. Tim.

Duae uitae
& duae potestates.

Pro omnibus orthodoxis.

Oblatio
sacerdotis
persona
ecclesiae.

I 4 cum

INNOCENTII PP.

eum ceteris in archa consistat, & formā obseruet traditam à columba. Quia nō in merito sacerdotis est, sed in uerbo conficitur creatoris. Non ergo sacerdotis iniquitas effectum impedit sacramenti, sicut nec infirmitas medici uirtutem medicinæ corrumpit. Quamuis igitur opus operans aliquando sit immundum, semper tamen opus operatum est mundum. Sed sicut omnia sunt munda mundis, sic omnia sunt imunda immundis. Malus ergo cum uitam accipit, mortem incurrit. Sic econtra, bonus cum mortem sustinet, uitā acquirit. Nam qui manducat indigne, iudicium sibi manducat.

1. Cor. 11

In quo loco debeant uiuorum nomina recitari. Caput vj.

MEmēto famulorū famularūq; tuarum & omniū circūstantiū. Ex hac iunctura uerborū manifeste cōjicitur q; quasi quidā sit locus ubi sacerdos specialiter q; uoluerit orbi nominare. Viuorū tamen nomina hic debet recensere, quoniā in sequentibus locus occurret, ubi defunctorum poterit agere memoriam specialem. Hinc euidenter apparet, q; sanctum sit ac salubre missarū interesse mysterijs, cum sacrificium eucharistię pro circumstantibus offeratur specialius. Vnde cautum est in canonibus q; omnes fideles qui conueniunt in sacris solennitatibus ad ecclesiā. Et scripturas apostolorum & euangelium audiāt. Qui uero non perseuerauerint usq; dum missa peragatur, uelut inquietudines ecclesię commouentes, conuenit cōmunionē priuari. Verū cum dñs nihil ignoret, nec alicuius ualeat obliuisci, quid

Quomodo
est bona.
iusta semp

Tit. 1

rexpos-
sit.

consecra-
me dist.
Omnes
fideles.

LIBER III.

69

quid est qd petimus ut Deus nostri meminerit. Porro deus dicitur scire q; approbat. Vnde, Non uir dominus qui sunt eius. Et dicitur nescire q; reprobat. Vnde, Non noui uos. Rursus dicitur obliuisci malorum, cum malus ad bonum conuertitur. Vnde, Si impius egerit pœnitentiam, omnium iniquitatum eius non recordabor. Et dicitur obliuisci bonorum, cum bonus ad malum conuertitur siue peruertitur. Vnde, Si iustus à iustitia se auerterit, omnes iustitias eius non recordabor. Deus quandoq; ergo recordatur ad misericordiā. Vnde, Memento mei deus, quia uentus est uita mea. Quandoq; recordatur ad puniendum. Vnde, Memento domine filiorū Edom in die Hierusalē. Ergo petimus, ut non tantum meminerit, sed hic petimus ut nostri miseretur. Secundum illud, Reminiscere miserationum tuarum domine, & misericordiarū tuarum, quæ à seculo sunt. Quorum tibi fides cognita est, & nota deuotio. Quasi qui propitiarius fidelibus & deuotis, qui solus uides in conscientijs, qui recte credant & deuote te diligant utpote renum scrutator & cordium, deus scintillarum dominus, occultus omnium occultorum per scrutator. In cuius conspectu nulla creatura est inuisibilis. Pro quibus tibi offerimus, uel qui tibi offerunt, quasi. Memento domine eorū pro quibus offerimus, sed & sacerdotū qui offerunt. Cum enim sacerdos offert pro populo nihilominus & pro se. Vel ideo pro quibus offerimus, uel qui tibi offerunt, quia nō solum offerunt sacerdotes, sed & uniuersi fideles. Nam quod specialiter adimpletur ministerio sacerdotum, hoc

2. Tim. 2
Mat. 7
& 25

Obliuisci

Ezech. 12

Ibid.
Memini
Iob. 7
Psal. 136

Psal. 14

Psal. 7
Heb. 4

I 5 uniuersa

Sacrificiū uniuersaliter agitur uoto fidelium. Dicitur autem sacrificiū laudis, secundum illud Apostoli, **Coloss.** 3, Quicquid facitis, omnia in laudem Dei agite ut deus laudetur in uobis. Vel sacrificiū laudis dicitur, quia cum deo quicquam offerimus, sua sibi reddimus, non nostra largimur. Vnde, Si esuriero non dicam tibi, meus est orbis terrę, & plenitudo eius. Ergo immola Deo sacrificiū laudis, & redde altissimo uota tua. Vel potius sacrificiū laudis dicitur, quia propter hoc maxime deum laudare debemus, quia non solum se dedit pro nobis in precium, sed etiam se dedit nobis in cibum, ut per precium redimeret nos a morte, Per cibum ut aleret nos ad uitam. Vnde, **Ioan.** 6, Qui manducat me uiuit propter me. Pro se suisq; omnibus. Videlicet consanguineis uel affinibus, familiaribus uel amicis. Licet enim diligere teneamur etiam inimicos, Secundum illud, **Luc.** 6, Diligite inimicos uestros. Seruare tamen debemus ordinem charitatis, secundum illud, Intro duxit me rex in cellam uinariam & ordinauit **Gal.** 6, in me charitatem. Nam & Apostolus ait, Dum tempus habemus operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.

¶ De tribus bonis pro quibus sacrificiū laudis offertur temporalibus, spiritualibus & æternis. Cap. vii.

Pro redemptione animarum suarum. quasi. Non pro temporali lucro & appetitu terreno. Sed pro spe salutis & incolumitatis. i. pro salute uel incolumitate sperata, Spe namq; salui facti sumus, pro salute mētis & incolumitate corporis, Nā utraq; sanitas est ab illo,

Io. Qui dicit, Salus populi ego sum, &c. Verum utraq; sanitas prouenit ex redemptione animę, id est, remissione peccati, sicut econtra, de reatu peccati procedit infirmitas utriusque. Iuxta sententiam ueritatis. Ecce sanus (inquit) factus es, iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. Porro tria sunt hominis bona, corporalia, spiritualia, & æterna, uidelicet, infima, media & suprema, pro quibus sacerdos dicit se offerre. Pro corporalibus, id est, pro incolumitate Pro spiritualibus, id est, pro redemptione. Pro æternis, id est, pro salute. Nam & dominus docet nos pro his tribus orare. Pro æternis, unde Adueniat regnum tuum. Pro spiritualibus, unde. Fiat uoluntas tua, sicut in cælo & in terra. Pro corporalibus, unde, Panem nostrum da nobis quotidianum. Offerimus ergo sacrificiū pro æternis, ut dentur nobis in præmium. Pro spiritualibus, ut dentur nobis ad meritum. Pro corporalibus, ut dentur nobis ad adminiculum, ut per hæc & ista perueniamus ad illa. Aliquando non offerimus Deo sacrificiū nisi propter seipsum, quia ipse est dominus Deus noster. Vnde Propheta, Confitemini domino quoniam bonus. Verum cum dicat Apostolus, quod uirtus in infirmitate perficitur, & iterum, Cum infirmor tunc potens sum. Quid est quod pro corporis incolumitate sacrificiū laudis offerimus? ut conseruata nobis sanitate uel reddita, gratiarum actiones in ecclesia referamus.

¶ Quod sacrificiū altaris æqualiter offertur toti Trinitati, Cap. viij

Tibi

Esa. 51

Ioan. 5

**Triplis
hois bon**

Psal. 117
2. Cor. 12

onfi opus
dei & no
rum est.

Tibi reddunt uota sua, cum nostra done-
mus & aliena reddamus. Quomodo uota
si sua sunt reddunt & nō potius donant?
uel si reddunt, quomodo sua sunt & non potius
aliena? Sane uotū bonū & hoīs est & dei, sed dei
propter auctoritatem gratiæ, hominis propter
libertatem arbitrij. Propter quod dicit Apōsto-
lus, Non autē ego, sed gratia dei mecum. Et ite-
rum, Coadiutores Dei sumus. Aeterno deo ui-
uo & uero. Dij namq; dicuntur homines & dæ-
mones & imagines, sed homines adoptiue, dæ-
mones usurpatiuæ, imagines nuncupatiue. Per
adoptionem, ut ibi. Ego dixi dij estis & filij ex-
celsi omnes. Per usurpationem, ut ibi, Omnes
dij gentium dæmonia. Per nuncupationem, ut
ibi, Appellauerunt deos opera manuum homi-
num. Primi sunt ueri & uiui nec æterni. Secun-
di sunt uiui, sed nec æterni, nec ueri. Sed ille so-
lus est æternus, uiuus & uerus, imo ueritas & ui-
ta & æternitas, qui est Deus per essentiam, qui
de se dicit. Ego sum Deus, & non alius, præter
me. Licet autem hoc ob se specialiter, dirigatur
ad patrem, propter auctoritatē principij. Nam
& filius ita docet nos orare. Pater noster qui es
in cœlis. Propter hoc in principio Canonis dici-
tur. Te igitur elementissime pater per Iesum
Christum filium tuum dominum nostrum sup-
plices rogamus & petimus. Aequaliter tamen
indiuiduæ trinitati, sacrificium laudis offertur
tam patri quā filio quā utriusque spiritui.
Quorum sicut indiuisibilis est maiestas, sic in-
diuisibilis adoratio. Iuxta quod ueritas docet.
Veri adoratores adorabunt patrem in spiritu

1. Cor. 13
Ibid.

uomodo
multi
nt

Psalm. 81
Psalm. 95
Sap. 13

Esai. 43
Ite. hæc
secreto

sacrificiū
i trinita
offertur

Ioan. 4

&

& ueritate. Nam qui deū satagit ueraciter ado-
rare, patrem adoret in spiritu sancto & uerita-
te, id est, filio, quia pater essentialiter est in filio,
& filius naturaliter in patre, Spiritus sanctus
substantialiter in utroq; secundum illud, Ego in
patre & pater in me est. Quapropter illa * po-
test non indistincte distingui, cum dicitur, æter-
no, uiuo & uero, ut quod est cōmune secundum
essentiam approprietur propter notitiam. Æ-
ternitas patri, ratiōe principij, quia pater a nul-
lo est, & omnia sunt ab eo, filius per generatio-
nem, spiritus sanctus per processionem, cætera
per creationem. Veritas filio qui de se dicit, E-
go sum ueritas. Et de quo Psalmus dicit. Veri-
tas de terra orta est. Vita spiritui sancto, sicut
habetur in symbolo. Credo in spiritū sanctum
dominum & uiuificantem, qui ex patre filioq;
procedit. Totius igitur indiuiduæ trinitatis in-
diuisa est adoratio, quæ principaliter exhibetur
in sacrificio.

Ioan. 14
& 17
* possunt

Ioan. 14
Psalm. 84

De trina commemoratione sancto-
rum, quæ fit in secreta. Cap. ix.

Communicantes, &c. Secreta quæ secun-
dū diuersos & Canon & Actio nuncupa-
tur, nō tota simul ab initio, sed paulatim
à pluribus, ex eo quoq; perpenditur fuisse com-
posita, quod ter in ea sanctorum commemora-
tio repetitur. Licet hoc ipsum peruenerit ad
laudem & gloriam trinitatis. In secunda quip-
pe commemoratione supplentur qui de primiti-
uis sanctis deesse uidebantur in prima. Verum
in ea commemoratione quæ fit ante consecra-
tionem corporis Christi postulatur sanctorum

infra- Triplex

nemora-
o sancto
um.

Onomo-
o comuni-
mus san-
tis

Merita pa-
trū suffra-
antur fi-
is

Exo. 32

Dan. 3

suffragium. In ea uero quæ post cōsecrationem corporis Christi sanctorum consortium implo-
ratur, quia nimirum antequam corpus Christi quod est uniuersalis ecclesia consecratur, id est, anteq̃ regnum adueniat, necessarium est nobis in uia sanctorum suffragium, ut meritis eorum & precibus diuinæ protectionis munimur auxi-
lio. Sed ubi corpus Christi fuerit consecratum, id est, ubi regnum aduenerit, assequemur in pa-
tria sanctorum cōsortium, ut societatem & par-
tem cum sanctis Apostolis & Martyribus ha-
beamus. In uia quippe communicamus sanctis per fidem, quā ipsi habuerunt & nos habemus. Nos enim fidem habemus & spem, illi speciem habent & rē. Nos percurrimus stadium, illi pos-
sident brauiū. Nos pugnamus in uia, illi trium-
phant in patria. Cōmunicamus igitur & memo-
riā ueneramur Apostolorū & martyriū & præci-
pue gloriose genitricis uirginis Mariæ, ut eorū suffragio de fide perducamur ad speciem, de sta-
dio ueniamus ad brauium, de uia trāseamus ad patriam. In hac quidem cōmemoratione san-
ctorum, illud obseruat Ecclesia, quod antiqui-
tas consueuit agere, ut in orationibus suis reco-
lat patrum memoriam, quatenus eorum meri-
tis suffragantibus facilius obtineat quod im-
plorat. Sic Moyses pro peccante populo intercedēs
patrum memoriam interposuit. Recordare (in-
quit) Abraham, Isaac, Israel, seruatorum tuorum
& cæt. Sic Azarias orasse legitur in fornace. Ne
quæsumus auferas misericordiam tuam a no-
bis domine deus noster, propter Abraham dile-
ctum tuum, & Isaac seruum tuum, & Israel san-
ctum

ctum tuum. Multum enim merita Patrum fi-
liis suffragantur. Vnde cum Ezechias diuinum
auxilium postularet, audiuit. Protegam urbem
hāc & seruabo eam propter me & propter Da-
uid seruum meum. Et alibi, Ecce ego scindam
regnum de manu Salomonis, ueruntamen una
tribus remanebit ei propter seruum meum Da-
uid, ut remaneat lucerna Dauid serui mei corā
me in Hierusalem cunctis diebus. Vnde, Pro-
pter Dauid seruum tuum nō auerras faciē Chri-
sti tui. Et quoniam extra unitatem Ecclesiæ,
non est locus offerēdi sacrificium unitatis. Ideo
sanctorum memorię communicamus in sacrifi-
cio, quatenus in communione sanctorum sacri-
ficiū offeramus. Nam sicut unus panis ex mul-
tis granis, ita & unum corpus ex multis mem-
bris. Sic ex fidelibus una constat ecclesia. Scri-
ptum est enim, alienigena non uescetur ex eis,
quoniam sancta sunt. Et ideo solum illum ad-
esum huius agni assumimus, qui nostræ coniun-
ctus est domui, uidelicet omnem domesticum
fidei a principe usque ad plebem, a populo usq̃
ad publicanum.

¶ Quare non fit cōmemoratio Con-
fessorum in Canone. Cap. x

Illud autem oportet inquiri, cur in canone,
nulla sit commemoratio Confessorum, cum
inter sanctos eorum memoriam magnifice
ueneretur Ecclesia? Sed ad hoc potest probabi-
liter responderi, Quod Canon prius fuit ædi-
tus, quā memoriam sanctorum confesso-
rum Ecclesia celebraret. Nā omnes fere sancti,
qui commemorantur in canone, præcesserunt
Sylue-

4. Reg. 19

1. Reg. 19

Psalm.

Exo. 32

Syluestrum, præter Ioannē & Paulū, Marcellinum & Petrum, qui proximo successerunt. Ecclesia uero post tempus beati Siluestri cepit sanctorum confessorum memoriā uenerari. Nam & sedes Episcopales, quæ iuxta dispositionē beati Petri Apostoli sunt in ciuitatibus singulis antiquitus constructæ, non in memoria confessorum, sed ad honorem apostolorum & martyrum, & præcipue beatæ uirginis, ueterum deuotio edicauit. Nam & in Ecclesiasticis reperitur historijs, quod sanctus Bonifacius, qui quartus à beato Gregorio Romanæ urbis Episcopatu tenebat, suis precibus à Phoca Cæsare impetrauit donari Ecclesiæ Christi templum Romæ, quod ab antiquis Pantheon antea uocabatur. In quo eliminata omni spurcitia fecit Ecclesiam dei genitricis atq; omnium martyrum Christi. Canon autem ex eo conijcitur præcessisse, quod Apostolorum catalogus nō ita reperitur in eo dispositus, sicut in emendatioribus codicibus reperitur. In prioribus enim editionibus (ut inquit Hieronymus) non solum Euangelistarum mutatus est ordo, sed etiam uerborum ac sententiarum erat confusa commixtio. Traditur autē quod Gelasius Papa, quinquagesimus primus à beato Petro, qui fuit post Syluestrum per clx. annos, Canonem principaliter ordinauit. Sed ut beatus Gregorius asserit in Registro, Scolasticus illam orationem composuit, quæ super Eucharistiam dicitur in Secreta.

Quod sacrificium soli deo offerendum sit, unde distinguuntur duæ species seruitutis,

Caput xj.

Hanc

Hanc igitur oblationē &c. Duæ sunt species seruitutis, una quæ debetur soli Deo creatori, & dicitur latria. Et altera quæ creatoris impenditur, & dicitur Dulia. Vtranque speciem determinat dominus dicens, Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo. Ad latriam pertinent templa, altaria, sacerdotia, sacrificia, & huiusmodi, quæ sunt soli Deo exhibenda, qui glorificatur in consilio sanctorum magnus & metuendus super omnes qui in circuitu eius sunt. Non enim sanctis, ad honorem dei, sed deo potius ad honorem sanctorum dedicantur templa, consecrantur altaria, sacerdotia statuuntur, sacrificia offeruntur, ne forte si secus agatur, non theosebia, sed idolatria committatur. Hinc ergo Deus in lege præcepit, Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruiēs, & soli deo seruientem orationem impendes. Diesq; nostros &c. Beatus Gregorius has tres orationes in Canone dicitur addidisse, uidelicet. Dies nostros in tua pace dispone, per eum qui pro nobis est traditus in manus eorum qui pacem oderunt. Ab æterna damnatione nos eripi, per eum qui pro nobis morte temporali damnatus est, Et in electorum gregem numerari, per eum qui pro nobis deputatus est cum iniquis. Est autem pax peccatorum, & pax iustorum, pax temporis & pax eternitatis. Porro pax temporis interdum conceditur bonis & malis. Sed pax eternitatis nunquam dabitur nisi bonis, quia non est pax impijs, dicit Dominus. De pace peccatorum dicit Psalmista, Zelauit in peccatoribus pacem peccatorum uidens,

K Aduer- Esai. 57
psal. 72

Latria &
Dulia
Mat. 22.

Psal. 88

Additio b
Gregorij

Quadruplex pax

emplum
pantheon
Phocadotum

autor ca-
nonis

INNOCENTII PP.

Mat. 10
Gal. 5
Ioan. 14
Psal. 71
Aduersus hanc pacem Dominus inquit in euangelio, Nō ueni mittere pacem, sed gladium. De pace iustorum dicit Apostolus, Fructus spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia. Hanc pacem Dominus reliquit Apostolis dicens, Pacem relinquo uobis. De pace temporis inquit Propheta, Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis. Hanc pacem incessanter petit Ecclesia. Da pacem (inquit) in diebus nostris, quia non est alius, qui pugnet pro nobis, &c. De pace eternitatis Dominus dixit apostolis, Pacem meam do uobis, nō quomodo mundus dat ego do uobis. Hanc secundum Prophetam, pax super pacem, de qua dicit Psalmista, In pace in idipsum dormiam & requiescam. Propter hanc triplicem pacem ter oramus in Missa. Dies nostros in tua pace disponas, Da propicius pacem in diebus nostris, Dona nobis pacem, ut de pace tēporis, per pacē pectoris trāseamus ad pacem eternitatis. Ob hoc etiam sacerdos ter in Missa osculatur altare, in principio, in medio, in fine.

¶ De quinque signis que sunt secundo super oblatam & calicem, & de Christi uenditione, De persona uenditoris & uenditi & ementis. **Cap. xij.**

Quam oblationem, &c. Quarta feria Iudas unus ex duodecim, a diabolo supplantatus, immane sacrilegium perpetravit, dum filium Dei pro triginta siclis argenteis uendidit Phariseis, in recompositionem damni, quod incurrerat propter effusionem ungenti, quare hoc ungentum non uenit trecentis denariis, & datum est egenis, Dixit autem hoc, non quia de

Christus a
uda uēdi-
us xxx. ar-
genteis
Ioan. 12

LIBER III.

74

de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat & loculos habēs, ea que mittebantur portabat. Quilibet autem argenteus ualebat decem denarios usuales, & ita damnum ungenti, quod ualuerat CCC. den. triginta recōpensauit argenteis. Si uero dicamus argenteos denarios fuisse usuales, dicemus quod Iudas uendidit Christū quasi uile mancipium triginta denariis, qui sunt decima trecentorum denariorum quod ualuerat ungentum, propter quod dominus * respectiue loquitur per prophetam, Appenderunt mercedē meam triginta argenteis, quo appreciatus sum ab eis. Ad designandum ergo precij quantitatem, quo Christus est uenditus, sacerdos hic facit tres cruces communiter super oblatam & calicem, cum dicit, Benedictam, ascriptam, ratā. Nam & trecenta pariter & triginta multiplicationem suscipiunt a ternario. Postmodum autem ad designandum uenditionem & emptiōnem, duas cruces imprimit sigillatim, unam super oblatam, & aliam super calicem, cum dicit, Fiat corpus & sanguis, quasi diceret, Illa uenditio fuit maledicta, proscripta, irrita iniqua & detestabilis, sed tu deus hanc oblationē digneris facere benedictam, ascriptam, ratam, rationabilem & acceptabilem. Iudas enim dilexit maledictionem, & uenit ei, & noluit benedictionem, & prolongabitur ab eo, Sed tu Deus digneris hanc oblationem facere ascriptam, per quam nos inter electos ascribas. Iudas se laqueo suspendit, & episcopatum eius accepit alter. Sed tu deus hanc oblationem digneris facere rationabilem, per quam rationabile fiat nostre

forte * de
spectiue
zach. ii
Iudæ uē-
tio contra
ria oblari-
ni nostræ

Psal. 108

INNOCENTII PP.

Quinque
cruces

seruitutis obsequiū. Indas reddit mala pro bonis, & odium pro dilectione retribuit. Sed tu deus hanc oblationem digneris facere acceptabilem, per quā nos tibi reddas acceptos. Ideo sacerdos facit tres cruces communiter super oblatam & calicem, quia Christus communiter trinitas egit circa panem & uinum, accepit, benedixit, & dedit. Postmodum unam crucem facit specialiter super oblatā, quia dixit, Comedite hoc est corpus meum, & alteram facit specialiter super calicem, quia dixit, Bibite, hic est sanguis meus. Et secundum hunc sensum recte subiungit. Qui pridie quā pateretur &c. i. potius, quia Indas uendit Christum ad crucifigendum sacerdotibus, scribis & Phariseis. Idcirco sacerdos ad notandum communiter tres emptores, facit tres cruces communiter super oblatā & calicē, dum dicit, Benedictam, ascriptam, & ratam. Ad notandum uero discrete uēditorem & uenditum, facit duas cruces discrete, super oblatam & calicem, cum dicit, ut fiat corpus & sanguis. Petimus ergo hanc oblationem, ut Deus faciat benedictam, ascriptam & ratam, ut eam consociet, approbet & cōfirmet in rationabilem hostiā & acceptabile sacrificium, ut ita nobis, id est, ad nostram salutē panis fiat corpus, & uinum sanguis, dilectissimi filij dei domini nostri Iesu Christi. Vel oramus, ut Deus hanc oblationem facere dignetur ascriptam, id est, talem quā de memoria sua nulla possit obliuione deleri, & ratam, id est, talem quā de memoria sua nulla possit mutatione conuelli. Rationabilē autem eam fieri deposcimus, id est, talem quā diuinā ratio

Ascripta.
ata, ratio
abilis

LIBER III.

75

ni cōueniat. Refert enim inter rationabile & rationale, quia rationale dicitur quod de ratione procedit. Et rationale, quod utitur ratione. Vel oblationem ita, quā tu deus digneris in omnibus facere benedictam, hoc est, transferre in eam hostiam, quā est in omnibus benedicta, ascripta, rata, rationabilis & acceptabilis. Benedicta dicitur hostia salutaris, id est, ab omni causa maledictionis immunis tam originali quā actuali, tam criminali quā ueniali. Sicut Elisabeth inquit ad uirginem, Benedictus fructus uentris tui. Ascripta dicitur, id est, figuris & scripturis ueteribus designata, tam in agno Paschali, quā in manna cœlesti, tam in Isaac immolando, quā in Abel immolato. Quoniam (ut inquit Ioannes) hic est agnus, qui occisus est ab origine mundi. Rata dicitur quasi non transitoria, sicut uetus quā recessit & noua successit, sed quā permanet in æternum secundum ordinem Melchisedech. Rationabilis dicitur quasi non pecoralis, sicut erat legalis, quā sanguine taurorum & hircorum non poterat a peccato mūdare, sed quā sanguine proprio conscientias emundat ab operibus mortuis. Acceptabilis dicitur, quasi non illa de qua dicit Propheta, Sacrificium & oblationem nolui, sed sicut dominus ait, Sacrificium laudis, honorabit me. Secundum hanc dispositionem recte subiungitur, ut fiat corpus & sanguis dilectissimi filij tui domini nostri Iesu Christi.

Benedict.

Luc. 1

Exo. 12

& 16

Gen. 4

& 22

Apoc. 13

Heb. 9

Psal. 39

Psal. 49

al. expo
sitionem

Explicit Liber tertius.

K 5

Incipiunt

INCIPIUNT CAPITV
la Quarti Libri.

- 1 De sacramento Eucharistiae.
- 2 De diuersis figuris Eucharistiae, quae praecesserunt in ueteri Testamento.
- 3 Quare sacramentum corporis & sanguinis Christi fuit institutum in specie panis, & uini, ubi traditur: quia panis debet esse de frumento & uinum de uite.
- 4 Quod panis non fermentatus, sed azymus in sacrificio debet offerri, ubi ponuntur & soluantur obiectiones quas Graeci contra Latinos inducunt.
- 5 De tribus uerbis, quae formae consecrationis uidentur adiecta, ubi monstratur, quod tam de uerbis, quam de factis dominicis, multa praetermiserunt Euangelistae, quae Apostoli supplerunt.
- 6 Quando Christus confecit, & sub qua forma.
- 7 De ueritate corporis & sanguinis Christi, sub specie panis & uini, ubi docetur, quod ueritur panis in corpus, & uinum transsubstantiatur in sanguinem. Ostendit etiam, quod ipse Christus in Sacramento comeditur, sed integer & illesus. Et sicut per transsubstantiationem omnino non crescit: Ita per comestionem penitus non decrescit.
- 8 Quod sub tota forma totum corpus existit. Vbi traditur, quod totalis panis in totale corpus conuertitur. Ita quod nulla pars panis transit in aliquam partem corporis. Quaeritur etiam, utrum corpus Christi sub Sacramento faciat localem

CAPITVLA LIB. III.

- calem distantiam, & habeat situm localem.
- 9 De fractione, ubi dicitur, quare fiat fractio & attritio. Vtrum accidentia panis & uini post consecrationem sint in subiecto.
 - 10 De confessione Berengarii.
 - 11 Quid etiam a mure comeditur cum Sacramentum corroditur.
 - 12 Quale corpus Christus dedit in coena, super quo triplex opinio recitatur. Innuitur etiam si pars aliqua Sacramenti, per triduum mortis fuisset reseruata, quale permansissent corpus sub illa.
 - 13 Vtrum Iudas accepit Eucharistiam, super quo duplex assignatur opinio. Dicitur etiam, utrum sacerdos negare debet Eucharistiam criminoso, Et utrum Christus ad bonum, an ad malum Iudae tradiderit. Traditur etiam, quod Eucharistia non debet dari intincta.
 - 14 De duobus modis Eucharistiam comedendi.
 - 15 Quid fiat de corpore Christi, postquam sumptum fuerit & comestum, ubi dicitur, quamdiu praesentia maneat corporalis, quod cibus ille nec sumitur nec digeritur.
 - 16 Vnde secessus aut uomitus, post solam Eucharistiae perceptionem eueniat. Et utrum Christus localiter descendit de caelo, uel ascendit in caelum, cum exhibet, aut subtrahit praesentiam corporalem.
 - 17 Quando fiat transsubstantiatio, & quid demonstrauit Christus siue sacerdos, cum dicit, Hoc est corpus meum, siue dicendo, manducate ex hoc omnes.

18 De forma uerborum, utrum per additionē uel subtractionē, transpositionem uel mutationem, effectum consecrationis amittat.

19 Vtrum panis transubstantietur in Christum.

20 De modo trāssubstantiationis, utrū sit formalis an essentialis.

21 Cur Eucharistia sub duplici specie consecratur cum sub alterutra specie sumatur utrumque ubi queritur, utrū sanguis sub specie panis aut caro sub specie uini bibatur aut comedatur.

22 Vtrum panis sine uino, uel uinum sine pane ualeat consecrari, ubi queritur, si post prolationem uerborum istorum, Hoc est corpus meum, & ante prolationē illorum, Hic est sanguis meus, impedimentum accadat sacerdoti, quo minus procedere ualeat, quid sit in hoc articulo faciendum.

23 Et si uinum inueniri non possit, uel in aliquo casu defuerit, utrum necessitate cogente uel casu intercedente, sola panis materia possit in Eucharistiam consecrari.

24 Quid etiam agendum est sacerdoti, si post consecrationem uinum in calice prætermisum comperiat.

25 De diuersis sacerdotibus super eandē oblationē celebrantibus, ubi queritur, an ille solus conficiat, qui primus cōsecratoria uerba pronūciat.

26 De hora institutionis, ubi traditur, quare Christus post cōnā hoc sacramentū instituit, & quare nunc ante aliū cibum sit rite sumendum.

27 Quod corpus Christi totum est simul in pluribus locis.

28 Quare

29 Quare sanguis Christi nouum testamentum dicatur.

29 Vtrum aqua cum uino conuertatur in sanguinem, ubi ostenditur, quare cum sacerdos profuderit, eodem die denuo non sacrificat.

30 Queritur etiam, utrum Christus resurgens à mortuis, sanguinem illum resumpserit quem effudit in cruce.

31 Quid de circumcisione præputij uel umbilici præcisione dicendum sit. Et an sit irritum sacramentum, si plus apponatur aquæ q̄ uini.

32 De uino post consecrationem admixto, utrum conuertatur in sanguinem, & an uinum sine aqua in sanguinem conuertatur.

33 Vtrum fermentum transubstantietur in carnem.

34 Quare sub alia specie sumitur eucharistia cuius triplex assignatur ratio.

35 Quod sacramentum altaris simul est & ueritas & figura.

36 De sacramento & re sacramenti, ubi tria distincta notantur, quorum primum sacramentum & non res, secundum est sacramentum & res, tertium est res & non sacramentum.

37 Quod species panis & uini duabus ex causis intelligitur esse sacramentū corporis & sanguinis Christi. Quia & continet & significat, ubi queritur, cum post consecrationem nō sit in altari panis aut uinum, quid tum ibi sit sacramentum.

38 Vtrum forma panis & forma uini, uel species accidentis & ueritas corporis diuisa sint sacramenta, & cum panis & uini diuersa sint accidentia

K 5

- cientia, quod eorum dicendum est sacramenti.
39 De distinctione signorum, ubi ostenditur
quod sacramentum actiue dicitur & passiue.
40 Quod etiam sacramentum consistit in tri-
bus, in rebus, factis & uerbis.
41 Quod sanguis Christi dupliciter intelli-
gitur in remissionem peccatorum effusus.
42 Quod sumptio eucharistiae non est nimi-
um differenda.
43 Quod sacramentum altaris est comme-
moratio mortis Christi.
44 De diuersis causis institutionis.

LIBER QVARTVS.

De sacramento eucharistiae.

Caput I.

CCE nunc ad summum sacra-
menti uerticem accedentes, cum
ad ipsum cor diuini sacrificij
penetramus, quicquid conamur
exprimere, uix ullius apparet
esse momenti, deficit lingua, ser-
mo disparet, superatur ingenium
opprimitur intellectus. Quis enim nouit ordi-
nem celi & ponit rationes eius in terris? Sed pul-
semus ad ostium, si forte clauis Dauid aperire di-
gnetur, ut commodet nobis tres panes amicus,
qui maxime erunt hic conuiuium necessarij. Fi-
des enim petit & accipit, spes quaerit & inuenit
uiam, pulsat & aperit ueritatem. Is enim est uia,
ueritas & uita, Qui pridie quam pateretur &c.

Iob. 38
Apo. 3
Luc. 11

istex huic

addox cha
ritas

Ioan. 14

De diuersis figuris eucharistiae, quae praecesserunt in ueteri testamento. Caput II.
Quinta

QVintadecima die mensis primi, quam tunc ex-
tirit sexta feria, passus dominus est, & praece-
dente nocte, uidelicet quartadecima lu-
na primi mensis ad uesperam, ut legis figuras im-
pleret, post typicum pascha corporis & sangui-
nis sui sacramentum instituit, & ecclesiae tradi-
dit frequentandum. Sic enim fuerat praefigura-
tum in Exodo, Decima die mensis primi tollat
unusquisque agnum per familias & domos suas, &
seruabit eam usque ad quartadecimam diem mensis
huius, immolabitque eum uniuersa multitudo filio-
rum Israel ad uesperam, & sument de sanguine
agni, & ponent super utraque postem, & in superli-
minaribus domorum in quibus comedent illum,
& edent nocte illa carnes asinas igni & azymos
panes cum lactucis agrestibus. & post pauca: Est
enim pascha, id est, transitus domini. Transitu istum
Ioannes euangelista determinat, dicens: Ante
diem festum Paschae, sciens Iesus quia uenit ho-
ra eius ut transeat de hoc mundo ad patrem, cum
dilexisset suos qui erant in mundo, in finem di-
lexit eos, & facta cena conpleuit ea quae fuerant
figurata. Aegyptus est mundus, exterminator
diabolus, agnus Christi, sanguis agni, passio
Christi, domus animarum corpora, superlimi-
nare domus cogitationum corda, hos sangui-
ne tingimus per passionis fidem. Illa sanguine
tingimus per passionis imitationem, signum cru-
cis intus & foris opposites contra aduersarias
aereas potestates, denique carnes agni comedi-
mus & in sacramento uerum corpus Christi susci-
pimus, & azymos panes, id est, sincera opera, cum la-
ctucis agrestibus, id est, amaritudine penitentiae. Sicut
enim manna fuit datum Hebraeis post transitum

Exo. 12

Agnus Pas-
chalis
Ioan. 13

* Hic d.
particu-
laritas
posse
q. inte-
ctus &
moria
fortex
seu etia
Exo. 12

ego oblu-
onem

Manna
ego per
stuitatem
uiam

addo in

Sap. 16

Ioan. 6

Cor. 10

Gen. 24

maris rubri iam submersis Aegyptijs, sic eucha-
ristia datur Christianis post oblationē bap-
tismi iam deletis peccatis, ut per baptismū mun-
demur à malo, per eucharistiā seruemur in bo-
no. Nam sicut manna populū illum peruastan-
tem in uia solitudinis ad terram promissionis
perduxit, sic eucharistia populum istum per in-
colatum uitae praesentis ad patriā paradisi per-
ducit. Vnde recte uaticū appellatur, quia resi-
ciens in uia, ducit ad patriā. Sane quod in man-
na praecessit eucharistia consumatur. Nā quā-
ramlibet quisque partem accipit, totam percipit
eucharistia, sicut euenit de manna, quia nec qui
plus collegerat habuit amplius, nec qui minus
parauerat reperit minus. Hanc ergo praefigura-
bat panis ille coelestis, de quo sapiens protesta-
tur, Panem de caelo prestitit sine labore, omne
delectamentum in se habentem & omnis saporis
suauitatē. Quod de se quasi Christus expo-
nens. Ego sum, inquit, panis uiuus, qui de cae-
lo descendi. Si quis manducauerit ex hoc pane,
uiuet in aeternum. Et panis quem ego dabo, ca-
ro mea est pro mundi uita. Hinc ergo Aposto-
lus ait: Nolo uos ignorare fratres, quia omnes
patres nostri eandem escam spiritualem man-
ducauerunt, & omnes eundem potum spiri-
tualem biberunt. Bibebant autem de spiri-
tuali consequente eos petra. Petra autē erat Chri-
stus. Quare sacramentum corporis & san-
guinis constitutum est sub specie panis &
uini. Caput iij.

Accepit panem. Sacrificij ritum Melchi-
sedechi primus legitur celebrasse, offe-
rens

rens panem & uinum. Erat enim sacerdos dei
altissimi. Vnde Dauid inquit ad Christum: Tu
es sacerdos in aeternum secundum ordinē Mel-
chisedechi. Sacrificium ergo euangelicum praec-
cessit legale, non solum dignitate, sed etiam tē-
pore, sicut Apostolus plenius ostendit in episto-
la ad Hebraeos. Ideo uero panē & uinum in sa-
crificium corporis & sanguinis sui Christus in-
stituit: quia sicut praeceteris cibis & potib⁹ cor-
poralibus panis cor hominis confirmat, & uinū
laetificat cor hoīs: ita corpus & sanguis Christi
praeceteris cibis & potibus spiritualibus inte-
riorem hominem reficit & saginat. Vnde: Po-
culū tuum inebriās q̄ praclarū est. In lui enim
duobus plena cōsistit & perfecta refectio, sicut
ipse testatur: Caro mea uerē est cibus, & san-
guis meus uerē est potus. Panis autem debet es-
se de frumento, & uinum de uite. Quia Chri-
stus semetipsum cōparauit frumento, cum ait:
Nisi granum frumenti cadens in terram mor-
tuum fuerit, ipsum solum manet. Et uiti, cum
dixit: Ego sum uitis uera. Porro nec racemus
uiuae, nec granum frumētī debet offerri, nisi uel
expressum in uinum, uel redactum in panem,
quia Christus & panem se dedit, & frumēto se
comparat. Quia uero Christus accepit panem
& calicē in sanctas ac uenerabiles manus suas,
& sacerdos exemplo Christi panem & calicem
in manus accipiens, utrumq; per se crucis signa-
culo benedicit. Cum tamen sacerdos plures si-
mul benedicit oblatas, suā pro omnibus in ma-
nibus accipit. Namque in unum Christi cor-
pus omnes simul hostiae conuertuntur.

De azy

Psal. 109

Heb. 7
Panis &
uinum
Psal. 103

Psal. 23

Ioan. 13
Ibid. 15

INNOCENTII PP.

De azymo & fermentato pane.

Caput iiii.

Panis autem non fermentatus, sed azymus debet offerri in sacrificiū, tum ratione facti, tum etiam ratione mysterij. Sic enim **Exo. 12** legitur præceptū in Exodo: Primo mēse, quatuordecima die primi mensis ad uesperam comedetis azyma. Septem diebus fermentatum non inuenietur in domibus uestris: qui comederit fermentatū, peribit anima eius de cōtū Israel, tam de aduenis q̄ de indigenis terræ, omne fermentatum non comedetis, in cunctis habitaculis uestris edetis azyma. Quum ergo Christus quartadecima die mensis ad uesperam cornauerit cum discipulis, & agnum paschalem comederit, & utique ritu legali cum azymis panibus & lactucis agrestibus, constat q̄ ea hora fermentatum non inueniebatur in domibus Hebræorum. Et ita panem azymum in corpus suum sine dubio consecrauit. Fermentum enim corruptionem signat, Apostolo testante, qui dicit: Modicum fermenti totam massam corrumpit. **1. cor. 5** Vt ergo nihil corruptum siue corrumpens, sed totum sincerum atq; syncerans in hoc esse sacramento monstretur, nō fermentatū, sed azymum consecramus. Nam secūdum Apostolum Pascha nostrum immolatus est Christus. Itaq; epulemur nō in fermentato ueteri, neque in fermento malitiæ & nequitie, sed in azymis sinceritatis & ueritatis. Græci autem in suo pertinaces errore, de fermento conficiunt, asserentes in parasceue lunam quartadecimam extitisse, in qua uerus agnus est immolatus, ut legis impleretur

Christus in
azymo con-
secrauit

Argumentum
Gregorii

LIBER IIII.

70

impleretur figura. Dominus ergo ea die se pas-
surum esse prænosceus, præcedente uespera ne-
cessitate anticipauit comedere Pascha, q̄a tunc
poterat comedi fermentatū, & ipsi corpus do-
mini de fermentato conficiunt. Nā & Ioannes **Ioan. 13**
euangelio testatur, q̄ ante diem festum paschæ **& 18**
Iesus cum apostolis nocte cœnauit, dicit etiam
Iudæos in parasceue non intrasse prætorium,
ut nō contaminarentur, sed comederēt pascha.
Sabbatum quoq; post crucē, magnum diem sab-
bati nominauit, quod dici non solet, nisi cū sab-
bato festum concurrat. Et Lucas ait, quod mu-
lieres in parasceue parauerunt ungenta, quod **Luc. 13**
eis in die festo facere nō liceret. Matthæus quo- **Mat. 26**
que describit, q̄ principes sacerdotum & senio-
res populi disposuerant Christum occidere, sed
non in die festo, ne forte tumultus fieret in po-
pulo. Porro q̄ dicta sunt, eorum assertioni non **Solutio**
cōsonant, si sane fuerint intellecta. Pascha nāq; **gumetori**
dicitur dies, solennitas, agnus & hora. Dies ut **Luc. 11**
ibi, Appropinquat dies festus azymorum q̄ di- **Ioan. 13**
citur Pascha. Solennitas ut ibi, Ante diē festum **Mat. 26**
paschæ. Agnus ut ibi, Vbi uis paremus tibi co- **Ibidem**
medere pascha? Hora ut ibi, Scitis quia post bi-
duum pascha fiet. Dies autem festus paschalis
erat quintadecima luna secundum illud: Et in
quintadecima die solennitatem celebrabitis al-
tissimo domino. Nam quarta decima non erat **Leui. 23**
nisi tantum a uespera. Ante diē festū hunc dñs
pascha cū apostolis celebrauit. Nā, ut inq̄t Mat-
thæus, prima die azymorū accesserūt discipuli **Vbi supra**
ad Iesum, dicētes: Vbi uis paremus tibi comede-
re pascha? & uespe facto discubuit cū duodecim
Marcus

INNOCENTII PP.

Marc. 4 Marcus autem primum diem azymorum determinat, dicens: Quando pascha immolabant. & **Luc. 2** Lucas, in qua necesse erat occidi pascha. Constat ergo quod Christus cum apostolis ea die fecit pascha, quod necessario fiebat ex lege, scilicet quattodecima luna primi mensis ad uesperam. Hoc enim incunctanter poterit inuenire, qui tabulam computi percurrit diligenter. Die magni sabbati nominabant in tribus solennitatibus hebdomadalibus, quocunque septem dierum contingeret. Nam omnes erant solennes, & si non adeo sicut primus & ultimus, sed ad edendum azyma septem diebus oportebat eos omnes existere mundos. Vnde quolibet septem dierum non poterant introire pratorium, ne contaminarentur, sed comederunt pascha, id est, in pascha. Vel nomine paschae possunt & azyma designari. Quod autem mulieres die festo parasceue dicuntur ungenta parasse, non obest, quia non erant sub lege, sed sub gratia. Verumtamen Lucas ait, Quia sabbato siluerunt secundum mandatum. Sed & mandatum erat in lege, quod in diebus azymorum prima & ultima nihil operis facerent, exceptis his quae pertinent ad uescendum. Praeterea nemo tunc etiam uolentibus emere uendidisset aromata, ut uenientes ungerent Iesum. Ut ergo nihil dubietatis remaneat, Lucas reducatur ad Marcum, ut intelligatur, quod mulieres reuertentes parauerunt secundum Lucam aromata & ungenta, non tunc, sed secundum Marcum, cum sabbatum pertransisset. Quid si longe ante parauerant, quia frequenter audierant dominum in proximo uenturum. Nonne **Magdalena**

agnus di
sabbati.

hi
y
er

Luc. 23

Arg.
16

LIBER IIII.

Magdalena iam parasse uidetur, & per inspirationem praecipuisse mysterium unctionis, teste ueritate, quae dixit: Mittens hoc ungentum in corpus meum, ad sepeliendum me fecit. Et iterum: Sinite illam, ut in die sepulture meae seruet illud. Sed ungentum quod prius inceperat, postea consumauit. Porro dispositio sacerdotum dispositioni dei praeualere non potuit, qui disposuerat, ut uerus agnus in diebus paschalibus immolaretur, & sicut typicus agnus quattodecima luna primi mensis comederetur in nocte a Iudeis, ita uerum agnum discipuli eadem hora comederunt: uerum. Et si uerum esset quod Gregorius forte dixit, quod de luna contendant, credendum tamen est, iterum legis in hoc sicut in alijs dum obseruasse, qui non uenit legem soluere, sed adimplere, natus de muliere, factus sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret. Sed ipsi rursum opponunt, quia cum ueritas uenit, figura cessauit, & euauit umbra cum lumen effulset. Cum ergo ad nostrum pascha peruentum est, quae praecesserunt in typo cessauerunt, secundum illud: Nouis superuenientibus uetera praeicietis. & Apostolus ait: Vetera transierunt, ecce noua facta sunt omnia. Et ideo Christus uerum pascha confecit sine lactucis agrestibus, Sic & absque panibus azymis, ne ueterum ritum in nouo sacrificio retineret, ac per hoc nos iudaizare doceret. Nam ratum quaeque pariter erat in lege preceptum. Edent, inquit, carnes nocte illa alias igni, & azymos panes cum lactucis agrestibus. Sciendum ergo quod non omnes antiquae legis consuetudines abiicit ecclesia, sed quasdam pro uida consideratione retinuit, Vnde sponsa dicit **L. ad**

Mat. 26
Ioan. 13

Mat. 5
Gal. 4

Alia Graecorum obiectio
Leuit. 16
2. Cor. 5

Exo. 12

Solutio

Addo ob-
seruat.

Leui. 7
lego pen-
tecoste.

Deu. 21:

Calas.
addo ne-
que prap-
tū aliquid
ualet.

Alia rur-
ari. Gracori
ratio.

ad sponsum in canticis canticorū. Omnia poma noua & uetera dilecte mi seruauit tibi. Adhuc enim faciem plenae lunae ne pascha celebretur in defectu. Adhuc conficit oleū unctionis, & thus suauitatis incēdit, adhuc soluit decimas & primitias, adhuc habet candelabrum, & lucernas, & uestes, & uasa, & pontifices, & Leuitas. Nā si propterea repudiandū est azymū, quia lex illud admisit, pari ratione repudietur fermentum, quia lex statuit in Leuitico. Offerēt panes fermentatos cū hostia gratiarū, quae offertur pro pacificis. Itē in Pent. Offeretis panes primitiarū de duabus decimis simile fermentatē. Non solū de constitutionibus legalibus, uerumetiam de scriptis gentiliū libenter assumit Ecclesia, si quid in eis probe dictum, uel factū agnoscat, & tanquā mulieris captiue rescit unguis, pilosque superfluos, ut ab aliena superfluitate mūdāta, thalamū ueritatis digna sit introire. Legales ergo consuetudines non penitus sunt abolitae, neque contrariis superuenientibus sunt destructae, sed interdum in melius commutatae. Nam cū Deus circumcisionem mutauit, non superduxit contrariū praeputium, sed protulit melius, id est, baptismum, quia circūcisio nihil est, ut dicit Apostolus. Sed fides quae per dilectionē operatur. At azymū & fermentū penitus sunt opposita, sicut immediata contraria: nō ergo decebat, ut Deus tanquā sibi cōtrarius abijceret azymū, & assumeret fermentatū, quasi minus bonū praeferret. Nec illud ualere putandū est, quod dicunt ideo se fermentatū offerre, quia fermentatū (ut aiūt) spiritus sancti seruire signat, quo superueniente corpus Christi de uirginis carne conceptum est,

sicut angelus praedixerat. Spiritus superueniet in te, & uirtus altissimi obūbrabit tibi. Ideoque & quod nascetur ex te sanctum uocabitur filius Dei, trahētes hanc significationē fermenti ex illa parabola euangelica. Simile est regnum caelorum in fermento, quod accepit mulier, & abscondit in farina satis tribus, donec fermentatum est totum. Nam & fermentatum manifeste signat tumore uteri uirginalis, & uinculū unionis. Porro multo religiosius insinuat, quod secundum Apostolum de massa peccatrice, corpus sine peccato suscepit, tanquam de fermentato suscepit azymum, & ut inter Christum & populum, ita malitia, & nequitiae nihil intersit, sicut inter frumentum & aquam in azymo nihil ueteris massae alienae corruptionis intueriet. Nam per frumentum Christus, per aquam populus designatur, secundum illud, Nisi granum frumenti cadens in terrā mortuū fuerit, ipsum solum maret. Et illud, Beati qui seminatis super aquas. Aqua sine fermento, mixta frumento, designat populum sine peccato Christo coniunctū. Quāquā & illud ualeat designare, quod sicut azymus panis de pura massa, sine fermento conficitur, ita corpus Christi de illibata uirgine sine peccato conceptū est. Ceterū id solū Latinis sufficeret cōtra Graecos, quod Constantinopolitanā ecclesiā hereseo corruptio fermentauit, ut nō solū hereticos, uerū etiam heresiarchas, pduceret. Romanā autē ecclesiā suā per apostolicę fidei petrā, stabili soliditate fundatā, nulla prorsus haereticae prauitatis procella potuit conquassare. Sed illud semper integra fide seruauit, quod ab ipsis accepit Apostolis, qui praesen-

Luc. 8

Mat. 13

Solutio

103. 12.

Esa. 21.

Rom. ecclesia nūq̃
haeretica
fuit.

presentialiter eam sacris uel instituire doctrinis, & ecclesiastici ritus regulam docuere. Ab ipsis ergo beatis Apostolis Petro & Paulo, q̄s & uinos habuit, & defunctos custodit, hunc sacrificij ritum accepit, quem hactenus inuiolabili cultu seruauit. Græci uero postquam tunicā Domini inconfutilem diuiserunt, ut perpetuæ diuisionis scandalum interponerent, sacrificij ritum temere mutauere, quos Leo nonus per epistolam ad Imperatorem Constantinopolitanū directam super uarijs cōfutauit hæresibus. Qui latinos inter cætera azymitas uocabant, cū ipsi uerius Fermentarij nuncupentur.

¶ Quod Apostoli suppleuerunt quæ Euangelistæ prætermiserunt.

Caput. v.

Eleuatis oculis in cælum. Tria quidē hic commemorantur in canone, quæ nullus Euangelistarum describit, uidelicet eleuatis oculis in cælum, æterni testamenti, mysterium fidei. Quis ergo tantæ presumptionis extitit & audacia, ut hoc de corde suo tentauerit interponere? Sane formam istam uerborum ab ipso Christo acceperunt Apostoli, & ab ipsis Apostolis accepit Ecclesia. Multa quippe tã de uerbis, quàm de factis dominicis prætermiserunt euangelistæ, quæ tamen Apostoli suppleuerunt, ut est illud quod Apostolus dicit in epistola ad Corinthios: Visus est plusquam quingentis fratribus simul, deinde uisus est & Iacobo, nouissime omnium tanquam abortiuo uisus est & mihi. Nam inter ipsos, quædam obmittuntur ab uno, quæ suppleuntur ab alio. Vnde cum

ide c. Cū
Marthe, ex
le celebra
tione Mis
sarum
1. Cor. 15

cum tres Euangelistæ commemorant: Hoc est corpus meum, solus Lucas adiecit, quod pro uobis tradetur. Et cum Matthæus & Marcus dicant pro multis, Lucas dicit pro uobis: sed Matthæus addit in remissionem peccatorum. Et tamen ea quæ addūtur in canone, possunt ex alijs locis Euangelij comprobari. Ioannes enim Lazari suscitationem describens, testatur quod Iesus eleuatis sursum oculis, dixit: Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me. Idem alibi dicit: Hæc loquutus est Iesus, & subleuatis oculis in cælum, dixit, Pater clarifica filium tuū. Si enim tunc in cælum oculos leuauit ad patrem, cū animam Lazari reuocabat ad corpus, quanto magis credendum est, quod tunc oculos in cælum leuauit ad patrem, cum panem & uinum, in corpus & sanguinem proprium cōuertebat. Vtrobique tamen hoc ad nostram instructionem agebat. Vnde & nos, oculos cordis ad terram non deprimamus, sed eleuemus in cælum, si quod oramus, uolumus impetrare. Gratias agens. Hinc quoque colligitur, unde sacrificium laudis dicatur. Quia Christus gratias agens, illud instituit. Gratias autem non pro se, sed pro nobis id est, pro reparatione hominum sic futura.

Quædā i
Canone
per addit
sunt
Ioan. 11
Ibid. 16

¶ Quando Christus confecit, & sub qua forma. Caput. vi.

Benedixit. Cum ad prolationē uerborū istorum. Hoc est corpus meū, Hic est sanguis meus, sacerdos conficiat, credibile iudicatur, quod & Christus eadem uerba dicendo, confecit. Porro quidam dixerunt, q̄ Christus con-

Triplex
pinio

Prima

INNOCENTII PP.

stus confecit, cum benedixit, literam construens hoc ordine. Accepit panem, benedixit, subaudiendum est dicens: Hoc est corpus meum, & tunc fregit, & dedit, & ait: Accipite & comedite, & iteravit, hoc est corpus meum. Prius ergo protulit illa uerba, ut eis uim conficiendi tribueret, deinde protulit eadem, ut Apostolos formam conficiendi doceret. Alij uero dixerunt, quod & sacramentum confecit & formam instituit post benedictionem, cum dixit: Hoc est corpus meum, intelligentes illam benedictionem fuisse, uel aliquod signum, quod super panem impressit, uel aliquod uerbum, quod super panem expressit. Quibus illud uidetur obsistere, quod prius fregit quam dixerit: Hoc est corpus meum. Nec etiam est credibile, quod prius dederit quam confecerit. Sane dici potest, quod Christus uirtute diuina confecit, & postea formam expressit, sub qua posteri benedicerent. Ipse namque per se uirtute propria benedixit. Nos autem ex illa uirtute quam indidit uerbis.

De ueritate corporis & sanguinis sub specie panis & uini. Cap. vii.

Quarta uirtus est uerborum.

Cum enim sacerdos illa Christi uerba pronunciat, Hoc est corpus meum, Et hic est sanguis meus. Panis & uinum in carnem, & sanguinem conuertuntur, illa uerbi uirtute, qua uerbum caro factum est, & habitauit in nobis, qua dixit, & facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt. Qua feminam mutauit in statuum, & uirgam conuertit in colubrum. Qua fontes mutauit in sanguinem, & aquam conuertit in uinum. Nam si uerbum Elia potuit ignem de celo de-

LIBER III.

24

lo deponere, uerbum Christi non potuit panem in carne mutare? Quis hoc audeat opinari de illo, cui nullum uerbum est impossibile, per quod omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil? Certe maius est creare quod non est, quam mutare quod est. Ac longe maius, quod non est, de nihilo procreare, quam quod est in aliud transmutare. Illud autem nemo quidem dubitet, & de hoc aliquis dubitabit? absit omnino. Imcomparabiliter maius est, quod Deus ita factus est homo, quam non desit esse Deus, quam quod panis ita fit caro quod definit esse panis. Illud per incarnationem semel est factum, istud per consecrationem iugiter fit. Sed dixerit aliquis: Certus sum omnino quod ualeat, sed non sum certus aliquomodo quod ualeat. Aduertat ergo, quod Christus cum accepisset panem, benedixit, & dixit: Hoc est corpus meum, Veritas hoc dixit, & ideo uerum est omnino quod dixit, Quod ergo panis fuerat cum accepit, corpus suum erat cum dedit. Panis itaque mutatus erat in corpus ipsius, & similiter uinum in sanguinem. Non enim ut Hæreticus sapit, sed desipit, ita debet intelligi, quod Dominus ait, Hoc est corpus meum, id est, hoc signat corpus meum, sicut quod dicit Apostolus, Petra autem erat Christus, id est, petra significabat Christum. Hoc enim potius dixisset de agno Paschali, quam de azymo pane. Nam Paschalis agnus absque dubio figurabat corpus dominicum, sed azymus panis, opus sincerum. Sicut enim Ioannes Baptista, qui dixerat, ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi. Sic & Christus qui dixerat, Hoc est corpus meum, per

afas + ualebit. Ego potius lego, quod uoluit sensus hæreticus. Et id est, significat.

1. Cor. 10.

107 n. 1

Luc. 22.

L 4 adiun-

adiunctum determinauit, quod pro uobis tra-
deretur. Sicut ergo corpus ueraciter tradebatur,
ita uere demonstrabatur, non in figura, quæ iam
cessauerat, sed in ueritate quæ iam aduenerat.
Sane cum litigarent Iudæi ad inuicem dicentes,
Quomodo hic poterit carnem suam dare nobis
ad manducandum. Dixit illi Iesus, Amen amen
dico uobis, nisi manducaueritis carnem filij ho-
minis, & biberitis eius sanguinem, non habebi-
tis uitam in uobis. Qui manducat carnem meam,
& bibit sanguinem meum, habet uitam eternam.
Ideo dicit, Amen amen, id est, in ueritate in uer-
itate, ut non figuratiue, sed uere intelligatur
quod dixit, Nisi manducaueritis carnem &c. &
ad maiorem ueritatis expressionem adiungit, Ca-
ro mea uere est cibus, & sanguis meus uere est
potus. Ego uero quod uitam eternam habere de-
sydero, carnem Christi ueraciter comedo, & san-
guinem eius ueraciter bibo. Illam utique carnem
quam traxit de uirgine, & illum sanguinem quem
fudit in cruce. Ego credo corde, & ore confi-
teor, quod ipsum dominum nostrum Iesum Chri-
stum, in hoc sacramento manduco, fructus aucto-
ritate qua dicitur, Qui manducat carnem meam,
uiuet propter me. Non enim cum manducatur,
per partes diuiditur, nec laceratur sub sacramen-
to, sicut caro quæ uenditur in macello, sed & il-
le Iesus sumitur & integer manducatur. Viuit man-
ducatus, quia surrexit occisus. Manducatus non
moritur, quia resurrexit non moriturus. Chri-
stus enim resurgens a mortuis, iam non moritur,
mors illi ultra non dominabitur, quod enim mor-
uus est, pro peccato mortuus est semel, quod autem
uiuit,

ere ē cor-
pus Christi
sub specie
panis

Ioan. 6

Confessio
catholica

Rom. 6

uiuīt, uiuit Deo. Sicut enim uidua Sareptana
quotidie comedebat, & nunquam diminuebat fari-
nam de hydria, & oleum de lechyro. Sic uniuersa
salis. Ecclesia quotidie sumit & nunquam consumit
carnem & sanguinem Iesu Christi, sub diuersa spe-
cie sacramenti. Sicut ergo corpus Christi quoti-
die manducatur, & non deficit nec decrescit, ita
panis quotidie transit in corpus Christi, sed ip-
sum corpus nec in aliquo proficit nec accrescit.
Non enim de pane uel de uino materialiter ca-
ro est uel sanguis, sed materia panis uel ui-
ni muratur in substantiam carnis & sanguinis,
nec adijcitur aliquid corpori, sed transubstan-
tiatur in corpus.

¶ Quod sub tota forma totum cor-
pus existit. Cap. viij.

Verum an partes in partes, an totum in
totum, an totale transeat in totale, nouit
ille qui facit. Ego quod residuum est igni
combuo. Nam credere iubemur, discutere pro-
hibemur. Si tamen quærentis instet improbitas,
ego salua fide cōcesserim, quod totalis panis in
totale corpus conuertitur, ita quod nulla pars
panis transit in aliquam partem corporis. Reor
autem salua fidei maiestate, quod ubi panis est
consecratus, sub tota specie, totum corpus exi-
stit. Sicut enim miraculose tam magnum cor-
pus, sub tam parua forma concluditur, ita mira-
culose totum corpus in singulis partibus conti-
netur quod inde cognitio, quoniam in quocun-
que partes species diuidantur, sub singulis parti-
bus totus est Christus, totus in magno, totus in
paruo, totus in integro, totus in fracto. Scio ta-
men

1. Reg. 17

al. for
matur

forte cō
scio

INNOCENTII PP.

men quod dicitur à quibusdam, quod q̄ diu species panis integra perseverat, sub totali specie, totale corpus existit. Vbi uero diuiditur in singulis diuisionibus incipit esse totū. Sicut in speculo dū est integrū una tantū apparet inspicientis imago: sed eo fracto, tot apparēt imagines q̄t sunt in eo fracturæ. Porro cum deus illā uirtutem uerbis tulerit, ut ad prolationem eorum corpus dominicū incipiat esse sub specie sacramenti, nec illa uerba proferantur in fractione, non in singulis partibus erat totum, sed sub totali specie totaliter existerat, post fractionem in singulas partes quodammodo secedit & incipit esse singulatim in singulis partib⁹ quod integraliter erat in integro. Licet autem corpus dominicū sit in loco locale, quæritur tamen, utrum in sacramentum sit locatum localiter, id est, utrum faciat localem distantiam, & an habeat localem situm, ut dici debeat quia iacet, sedet aut stat? Sed & alia multa circa præsentē articulum possunt inquiri, quæ melius est intacta relinquere, q̄ temere diffinire. Nam bestia quæ tetigerit montem, lapidabitur, tutius est in talibus circa rationem subsistere, quam ultra rationē excedere, ne forte, quod absit, ossa regis Idumææ redigantur in cinerem.

¶ De fractione, ubi dicitur, quare fractio fiat & attritio. Caput ix.

H Regit. Solet à multis inquiri, sed à paucis intelligi quid Christus tunc in mensa frangit, & quid sacerdos in altari nunc frangit. Fuerunt qui dicerent, quod sicut post consecrationē uera panis remanent accidentia, sic & uera

LIBER IIII.

86

uera panis substantia, quod sicut subiectum non potest sine accidentibus existere, sic accidentia non possunt existere sine subiecto. Accidentis esse non est aliud quam inesse. Sed panis & uini substantiis permanentibus, ad prolationem illorum uerborum corpus & sanguis Christi ueraciter incipiunt esse sub illis, ita quod sub eisdem accidentibus utrunq; uere sumitur panis & caro, uinum & sanguis, quorum alterū probat sensus, reliquū credit fides. Hi dicunt quod substantia panis fragitur & attritur, inducens ad hoc illud quod dicit Apostolus: Panis quem frangimus. & Lucas: Vna sabbati cum conuenissemus ad frangendum panem &c. Hi facile soluunt quæstionem illam, qua quæritur, quid à mure comeditur, cum sacramentum corroditur, comeditur secundū illos illa panis substantia, sub qua corpus Christi esse mox definit. Porro qualem significandi modū habet nomen accidentis in physica facultate, talem existendi modū habet accidens nominis in theologica ueritate. Nam sicut hoc nomen album significat accidens in substantia, id est, in adiacentia, sic hoc nomen albedo significat accidens sine subiecto, id est, in existentia: sic ante consecrationem accidens est in subiecto, quoniam existit in alio. Sed post consecrationē accidens est sine subiecto, quoniam existit per se. Transit enim substantia, sed remanent accidentia: nec dicitur accidens in ui participij, sed accipiendam est in ui nominis. Sicut enim ibi substantia corporis est, ubi forma corporis nō uidetur, sic ibi forma panis uidetur, ubi substantia panis nō est, nec est alius

substantia
tionem.
Reprobata
est hæc opinio
sub
hoc ponti
fice in Cō
cilio Late
ranensi, u
patet ex
de summa
trini. & fi
cath. Et lo
ge ante re
probata fuit
à S. Ambr
sio.

Accidentia
in sacram
to sine su
iecto.

Intius est
credere q̄
discutere.

Exod. 11
forte ci
tra.
Amos 2

falsa opi
nio, quæ ne
gat trans

INNOCENTII PP.

alius ibi panis nisi caro Christi, quæ nomine panis aliquando designatur. Iuxta quod dominus ait: Panis quæ ego dabo, caro mea est pro mundi uita. Et Apostolus: Quotiescumque manducabitis panem hunc & calicem biberitis &c. Non enim debemus querere naturam in gratia, neque consuetudinem in miraculo. Non solum accidentales, uerum etiam naturales proprietates remanere uidentur, ut paneitas quæ saturando famem expellit, & uinitas quæ satiando sitim extinguit. Dicamus ergo quod forma panis frangitur & atteritur, sed corpus Christi sumitur & comeditur. Ea uero quæ notant corruptionem referentes ad formam panis, ea uero quæ notant acceptionem ad corpus Christi.

De confessione Berengarij. Cap. x.

Berengarius quippe suspectus habebatur de hæresi, & ne remaneret anguis in herba, ad maiorem expressionem coram Nicolao Papa multis præsulibus est confessus, panem & uinum, quæ in altari ponuntur post consecrationem, non solum sacramentum, sed etiam uerum corpus & sanguinem Christi esse, & sensualiter non solum sacramentum, sed etiam in ueritate in manibus sacerdotum tractari & frangi, etiam fidelium dentibus atteri. Non autem corpus Christi uel in partes diuiditur, uel dentibus laceratur, cum sit immortale & impassibile. Sed in qua re fiat fractio uel attritio B. Augustinus ostendit, dicens: Quando Christus manducatur, reficit & non deficit. Nec quando manducamus de illo partem fecimus, & quod in sacramento sic fit. Nam & Christus carnalem sensum

Ioan. 6
1. Cor. 11

Conclusio

forte uide
delicet

ide c. E-
o Beren-
arius de
consecra-
tione

e consec.
st. 2. c.
os autē,
hoc est

LIBER IIII.

27

sensum discipulorum redarguit, qui putabant carnem eius sicut aliam carnem diuidendam in partes, & moribus lacerandam. Dicitur autem forma panis, non quod sit, sed quod fuit, sicut dicebatur Simon leprosus, non quod talis existeret, sed quod talis extiterat.

Mat. 26

Quid etiam a mure comeditur, cum sacramentum corroditur. Caput xj.

Si uero queratur quid a mure comeditur, cum sacramentum corroditur, uel quid incineratur cum sacramentum crematur. Respondetur, quod sicut miraculose substantia panis convertitur, cum corpus domini incipit esse sub sacramento, sic quodammodo miraculose reuertitur, cum ipsum ibi definit esse, non quod illa panis substantia reuertatur quæ transiit in carnem, sed quod eius loco alius miraculose creatus, quæ huius accidentia sine subiecto possunt sic corrodi, sicut edi. Hic obstante miraculo falso, trahitur argumentum a coniugatis uel coniectis, sicut alibi trahitur falso a contrariis. Est enim hic color & sapor, quantitas & qualitas, cum nihil alterutro sit coloratum aut sapidum, quantum aut quale. Miraculum quippe uincit naturam, & legi detrahit dispensatio. Sane in natura dei est trinitas personarum, uidelicet pater & filius & spiritus sanctus. In hypostasi filij est substantiarum trinitas, uidelicet deitas, corpus & anima. In sacramento corporis est trinitas specierum, uidelicet panis, uinum & aqua. In natura dei nec est accidens in substantia, nec substantia in accidente. In hypostasi filij est accidens in substantia, & substantia, in accidente. In sacramen-

Triplex
trinitas

eramento corporis accidens non est in substantia, sed substantia consistit sub accidente.

¶ Quale corpus Christus dedit in cœna.

Caput xij.

Dedit. Quæri solet quale corpus suum Christus dedit in cœna, mortale an immortale, passibile an impassibile, ac cœtera quæ ad hanc pertinent quæstionem. Ego diuina sacramenta magis ueneranda quàm discutenda profiteor, simplicitati fidei ratus sufficere. Si dicatur quod tale dedit quale uoluit, & rursus, quale dederit ipse nouit. Fuerunt tamẽ qui dicerẽt, quod sicut idem ueraciter ipse erat qui dabat & qui dabatur, ita in eo quod dabat erat passibilis & mortalis, & in eo quod dabatur erat immortalis & impassibilis. sicut uisibilis gestabat, & inuisibilis gestabatur: inuisibiliter in quantum ad formam corporis, nõ quantum ad speciem sacramenti. Nam in eo quod gestabat, quod erat apparebat: in eo uero quod gestabatur, quod erat ipse nõ uidebatur, quia forma panis & uini uelabat formam carnis & sanguinis. Hic est ille uerus Dauid, qui coram Achis rege Geth suis manibus ferebatur. Quoniã immortalis dabatur, incorruptibiliter edebatur. Hi scilicet per factum cõcedunt, posito quod pars aliqua sacramenti per triduum mortis Christi reseruata fuisset, idem corpus simul & iacebat mortuum in sepulchro, & manebat uiuum sub sacramento. In ara crucis patiebatur, & sub forma panis non lædebatur. Sed quoniam incredibile iudicatur, ut secundum eandem naturam simul esset mortalis & immortalis, quod tũ cõgruebat

Vitanda
sunt quæ-
stiones curio-
sæ.

1. Reg. 21

gruebat ei secundum eandem personam. Fuerunt alij qui dixerunt, quod Christus mortalis utiq; fuit, sed uoluntate non necessitate. In eo quippe quod immunis erat ab omni culpa, liber erat ab omni pena, ut nihil morti deberetur, pro eo quod peccati nihil haberet, sustinuit tamen sponte mortalitatem, quia mortem sustinere uolebat. Quia si mortalitatem nõ suscepisset, omnino mori non potuisset. Vt ergo probaret quod mortalis erat, non necessitate sed uoluntate, quando uoluit mortalitatem deposuit, & immortalitatem recepit. Legitur enim in euangelio, quod cum Iudæi duxissent Iesum usque ad supercilium montis, ut eum præcipitarent, ipse transiens per medium illorum ibat. Cum esset ducendus, teneri se sicut palpabilem tole-
rabat, sed cum esset præcipitandus sicut impassibilis per medium illorum transibat. Quatuor enim sunt glorificati corporis propriæ qualitates, uidelicet claritas, subtilitas, agilitas, & impassibilitas. De quibus legitur: Fuigebunt iusti & tanquàm scintillæ in arundinetis discurrent, & absterget deus omnem lachrymã ab oculis sanctorum, & iam non erit amplius neque luctus neque clamor &c. Hinc etiam dñs inquit in euangelio: Mensurã bonã & confertã & coagitã & supereffluentẽ reddet in sinũ uestrum. Singula sibi Christus singulatim accepit anteq̃ resurgens à mortuis naturã glorificati corporis induisset. Subtilitatẽ cum nasceretur ex uirgine. Claritatem, cum transfiguraretur in monte. Agilitatem, cum incederet super mare. Impassibilitatẽ cum mäducaretur in cœna. Sicut enim signum

Christus
mortalis
fuit nõ ne-
cessitate,
sed uolun-
tate.

Luc. 4

1. Cor. 15

Quatuor
dotes glo-
rificati co-
poris.
Sap. 3
Apoc. 7
& 21

Luc. 6

passibilitatis exhibuit in corpore immortalis, cum post resurrectionem ostendit manus & latus, sic in corpore mortali signum immortalitatis, cum carnem & sanguinem ante passionem exhibuit. Potest tamen salua fide concedi, quod tale dedit, quale tunc habuit, mortale, uidelicet passibile. Non quod posset pati in sacramento sed quod sub sacramento poterat pati. Nunc autem sumitur à nobis immortale & impassibile. Nec tamen maiorem habet nunc efficaciam, sicut nec maiorem potentiam. Quod ergo passibilis edebatur, & tamen non ladebatur, non erat humana naturæ, sed diuinæ potentie, qua ualebat quidquid omnino uolebat.

¶ Vtrum Iudas accepit Eucharistiam.

Caput. xiiij.

Dedit discipulis suis. Dubitari solet, utrum Iudas cum alijs acceperit Eucharistiam.

Lucas enim ostendit Iudam interfuisse cum alijs, quem statim post calicem traditoris commemorat, dicens, Hic est calix noui Testamenti in sanguine meo, qui pro uobis effunditur. Veruntamen ecce manus tradentis me, mecum est in mensa. Quotquot autem interfuerunt eucharistiam acceperunt, Marco attestante, qui ait, Et biberunt ex illo omnes. Iuxta quod Christus ipse præceperat, teste Matthæo, Bibite ex hoc omnes. Econtra Iudam non interfuisse probatur. Nam secundum Matthæum statim dixit, Iesus bibentibus calicem, Non bibam ammodo de hoc genere uitæ, usque in diem illum, cum illud bibam uobiscum nouum in regno patris mei. Iudas ergo non aderat, qui cum eo non erat bi-

erat bibiturus in regno. Bibentium quoque nullum excipiens ait, pro uobis effundetur, sed aliorum multos excepit, cum inquit, pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Vnde cum secundum Ioannem Christus dixisset apostolis, Beati eritis si feceritis, ea statim excepit, non de omnibus dico, ego scio quos elegerim. Et iterum, Verè mandati estis, sed non omnes. Quid ergo est nobis in hoc casu tenendum? Illud forte sine præiudicio aliorum, quod Ioannes insinuat, quia cum Iudas accepisset buccellam panis, exiuit continuo, erat enim nox. Christus autem post alios cibos tradidit eucharistiam. Quod autem Lucas post calicem commemorat traditorem, per recapitulationem potest intelligi. Quia sepe fit in sacra scriptura, ut quod prius factum fuerat, posterius enarretur, sicut Matthæus commemorat, biduo ante Pascha alabastrum ungenti, quod secundum Ioannem ante sex dies Paschæ mulier effudit in domo Simonis leprosi. Cōcesso autem quod Iudas accepit eucharistiam, quod expositorum plerique concedunt, querendum est, qua ratione medicus salutaris medicinam dabat aegroto, quam ei sciebat esse mortiferam? Sciebat enim, quod qui manducaret indigne, iudicium sibi manducat. An ut suodoceret exemplo, quod sacerdos non debet illi communionem negare, cuius crimen etsi sibi sit notum, non tamen ecclesiæ manifestum, ne forte non sit corrector sed proditor. Vnde cautum reperitur in canone, Non prohibeat dispensator domini pingues terre mensam domini manducare. Sed moneat exactorem timere. Sit ita, M si mihi

Determinatio quod Iudas non accepit corpus domini.

Matth. 26

Ioan. 13

Exemplum sacerdoti a Christo datum.

lego nihil

si mihi quod est melius ualeat responderi. Porro cum minus malū sit reddi suspectū de crimine, q̄ cōmittere crimen. Et de duobus malis, si alterum urget, minus sit eligendū, cur discretus sacerdos nō neget eucharistiā criminoso, quatenus minus malū incurrat, ut maius euitet. i. ut reddatur suspectus, ne māducat indigne. Sane cum nemo debet uitium mortale cōmittere, ne proximus aliud mortale cōmittat, eligendum est potius sacerdoti non prodere peccatorem, q̄ ut ille nō peccet, sed ille potius debet eligere, ut abstinendo reddatur suspectus, q̄ communicando manducet indigne. Si uero quærat, utrum Christus ad bonum an ad malum eucharistiam Iudæ tradiderit. Et quidem non uidetur ad bonum dedisse, ne sua fraudatus sit intentione. Qui teste Propheta fecit uniuersa quæ uoluit. Iudas enim non ad bonum, sed ad malum accepit, sed nec ad malū dedisse uidetur. Quia Christus non est autor malorum, sed ultor. Responderi uerissime potest, quod si propositio intentionem denotet uel affectū, cū dicitur, dedit ad malū, falsa est propositio. Si autē consecutionem insinuat uel effectum, uera est. Quia uero Christus buccellam intinctā Iudæ porrexit. Unde cōstitutum est ab ecclesia, ut eucharistia non detur intincta. Constitutum est nihilominus & pro hæresi extirpanda, quæ dogmatizauit Christum sub neutra specie totum existere, sed sub utraq; simul existere totum. Nec debet intelligi, quod sub buccella panis intincta Christus eucharistiam dederit traditori, sed per buccellam intinctam atq; porrectam, suum denique tradito-

Quæstio.

Psal. 113

Responsio

Ne detur
eucharistia intincta.

traditorem expressit, fortassis per panis intinctionem illius significans fictionem.

¶ De duobus modis eucharistiam comedendi. Caput xiii.

Accipite & manducate. Non est intelligendum, quod sumptum corpus de manu dñi sibi discipuli ministrarent, sed q̄ cōsecrauit & ministravit ac si diceret: Comedite, iterumq; comedite, utraq; huius sacramenti comestione insinuans. Dupliciter enim corpus Christi comeditur, quia dupliciter intelligitur. Verum, quod de uirgine traxit & in cruce pepēdit, & mysticū quod est ecclesia Christi spiritu uegetata. De uero corpore dñs ait: Hoc est corpus meum quod pro uobis tradetur. De mystico dicit Apostolus: Vnus panis & unum corpus multi sumus. Verum corpus Christi comeditur sacramentaliter, id est, sub specie. Mysticum autem comeditur spiritualiter, id est, in fide, sub specie panis, in fide cordis. De comestione sacramentali dominus ait: Accipite & comedite, hoc est corpus meū quod pro uobis tradetur, hoc facite in meam commemorationem. hoc modo tam boni q̄ mali corpus Christi manducant. Sed soli boni comedunt ad salutem, mali uero comedūt ad iudiciū. Nisi enim mali corpus Christi comederēt, nō dixisset Apłs: Qui māducat indigne, iudiciū sibi māducat & bibit, nō dijudicans corpus domini. Nam & Iudas traditur cum alijs eucharistiam accepisse. De spirituali comestione dominus ait: Nisi manducaueritis carnē filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis uitā in uobis. Hoc mo-

Duplex
corpus
Christi, ue-
rum & my-
sticum.
Luc. 22
1. Cor. 10

1. Cor. 11
Spiritualis
manduca-
tio.

M 2 do corpus

do corpus Christi boni comedunt. Vnde, Qui manducat carnem meā & bibit sanguinem meum, in me manet & ego in eo. Nam qui manet in charitate, in deo manet, & deus in eo. Vnde, quid paras dentem & uentrem? crede & manducaſti. Qui credit in deū, comedit ipsum, qui incorporatur Christo p̄ fidem, id est, membrū eius efficitur, uel in unitate corporis eius firmitus solidatur. Alibi quod manducatur, incorporatur: & qui manducat, incorporat. Hic autē quod manducatur incorporat, & qui manducat incorporatur. Vtrumque modum Christus edendi insinuat, ubi dicit: Spiritus est qui uiuificat, caro non prodest quicquam. Quia caro Christi nisi spiritualiter comedatur, non ad salutem, sed ad iudicium manducatur.

¶ Quid fiat de corpore Christi, postq̄ fuerit sumptum & comestum. Caput xv.

Fortassis cogitatio adhuc pulsat animum, quærens qd fiat de corpore Christi, postq̄ sumptum fuerit & comestum? Tales sunt cogitationes mortalium, ut uix quiescere uelint in his maxime quæ quærenda non sunt. Audi Eccl̄. 3 consilium sapientis, Altiora te ne quæſeris, & fortiora te ne scruteris, sed quæ præcepit deus, illa tu semper cogita, & in pluribus operibus eius ne fueris curiosus. Si uero præsentia quæritur corporalis, in cælo quærat, ubi Christus est in dextera dei sedens. Ad tēpus tamen præsentiam exhibuit corporalem, ut ad spiritua-lem præsentiam inuitaret. Cum sacramentum tenetur, comeditur & gustatur, Christus corporaliter adest in uisu, in tactu, & in sapore, q̄ diu corpora-

corporalis sensus afficitur, corporalis præsentia non aufertur, postquam in percipiendo sensus deficit corporalis. Deinceps non est quærenda corporalis præsentia, sed spiritualis est retinenda dispensatione cōpleta. Christus de ore trāſit ad cor. Melius est enim ut procedat in mētem, q̄ ut descendat in uentrem. Cibus est nō carnis, sed animæ. Venit ut comedatur, nō ut consumatur aut gustetur, nō ut incorporetur. Ore comeditur, sed stomacho non digeritur. Resicit animum, sed non effluit in secessum. Illud ergo sane debet intelligi, qd dominus ait, Omne quod in os intrat, in uentrem uadit, & in secessum emittitur. Cum constet illud fuisse dictum non de spiritali cibo, sed de carnali.

¶ Quod si secessus aut uomitus post solam eucharistiæ perceptionem eueniat. Cap. xvj.

Quod si forte secessus uel fluxus aut uomitus post solam eucharistiæ perceptionem euenierit, ex accidentibus & humoribus generatur. Cum inter humores absq̄ cuiuslibet cibi materia uel effluant in secessum, uel emittantur ad nomitū. Cum ergo post dispensationis officium aliquid iterato sentitur. In hoc ergo species ad proprietatem famulatur, ut ueritas similitudinis ubique seruetur. Nam in quo similitudo deficeret, in eo sacramentum non esset, sed ibi se proderet, & fidei locum auferret, neque iam crederetur quod ita fieri non oportet. Itaque quantum ad nos seruat per omnia corruptibilis cibi similitudinem, sed quantum ad se, non amittit inuolabilis corporis ueritatem. Species quandoque

M 3 corrodi-

Christi sp̄
ritualis est
euchari-
stia.

Matth. 15

*Hic deesse
uidet par-
ticula quæ-
dam forſi-
tan ita sup-
plenda, Nō
ad corpo-
ris aut san-
guinis ue-
ritatē, sed
ad specie-
rum corru-
ptibilitatē
reſertur.

Quæstiones
curiosæ de
uitandæ
sunt.

Rom. 12

corroditur uel maculatur, sed ueritas nunq̃ cor-
rumpitur aut coinquinatur. Si quãdo tale quid
uideris, noli timere sibi, sed esto sollicitus tibi ne
tu male lædaris si male credideris. Si uero quæ-
ratur utrum Christus localiter descēdat de cœ-
lo, uel ascendat in cœlum, cum exhibet aut sub-
trahit præsentia corporalem, an aliter incipiat
uel desinat esse sub specie sacramenti. Respon-
deo nō oportere nos in talibus curiosos existe-
re, ne plus q̃ possumus præsumamus, & non cō-
prehendamus. Salubre consilium dedit Aposto-
lus, Non plus sapere q̃ oportet sapere, sed sape-
re ad sobrietatem. Ego nescio quomodo Chri-
stus accedit, sed & quomodo recedit ignoro,
nouit ille qui nihil ignorat.

¶ Quando fiat transsubstantiatio. Cap. xvij

Hoc est corpus meum. Si ad prolotionem
istorum uerborum, hoc est corpus meū,
panis mutatur in corpus. Et ad prolatio-
nem istorum uerborum, hic est sanguis meus, ui-
num mutatur in sanguinem. Cum prius profe-
rantur ista uerba q̃ illa, prius ergo mutatur pa-
nis in corpus, q̃ uinum in sanguinem. Nūquid
enim corpus est sine sanguine, uel sanguis sine
corpore? Propterea dicitur à quibusdam, quod
cum totum est dictum, totū est factum, nolē-
tes uel non ualentes ipsius conuersionis derer-
minare momentum. Alij dicunt & bene, quod
licet ad prolotionem præcedentium panis à na-
tura mutetur in corpus, & ad prolotionem se-
quentium uinum præterea mutetur in sangui-
nem, nunq̃ tamen corpus est sine sanguine, uel
sanguis est sine corpore, sicut neutrum est sine
anima,

Naturalis
concomi-
tantia.

anima, sed sub forma panis sanguis existit in
corpore, per mutationē panis in corpus. Et ecō-
uerso. Non q̃ panis in sanguinē, uel unum mu-
tetur in corpus, sed quia neutrum potest existere
sine reliquo. Est ergo sanguis sub speciebus pa-
nis, nō ex ui sacramenti, sed ex naturali cōco-
mitantia, secundum fratrem Egidium. Sed quæri-
tur, quid demonstratur Christus cū dixit, Hoc
est corpus meū? non panem, quia de pane non
erat uerū, quod corpus eius existeret, nec cor-
pus, quia nondū illa uerba protulerat, ad quo-
rum prolotionem panem mutauit in corpus,
quid ergo? Similis obiectio fit à logicis, cū di-
citur. Hoc uinum est mortuū, posito q̃ in prola-
tione subiecti sit uinum, & in prolotione prædi-
cati sit mortuū. Sed quantū distat ortus ab occa-
su, tantū refert inter miraculum & naturā. Ab
huius ergo quæstionis laqueo facile se absoluit,
qui dicit, quod Christus tunc confecit, cum be-
nedixit. Nam si opponatur de sacerdote qui
tunc consecrat, cū illa uerba pronunciat. Res-
pondetur, quod sacerdos nihil demonstrat, cum
illis uerbis non utatur enunciativē, sed recitati-
uē. Quemadmodum & Christus ait: Ego sum
uitis uera. Ego sum lux mundi, & innumera ta-
lia. Sed rursus quæritur, quid demonstrauit cū
dixit, Manducate ex hoc omnes? Licet in nullo
quatuor Euangelistarum hoc legatur de corpo-
re, sed tantum de sanguine, bibite ex hoc om-
nes. Cum enim iam panem fregisset, si de-
monstrabat aliquid fragmentorum, illud non
debant omnes comedere, cum singulis sin-
gula distribueret. Si demonstrabat corpus non

Quid de-
monstrat
Hoc.

Manduca-
te ex hoc
omnes.

M 4. poterat

poterat ex isto, sed illud comedere, quia corpus Christi non manducatur per partes, sed integrum. Sane secundum regulam Tyconij debet intelligi, quia frequenter in sacra scriptura uide tur agi de uno, sed agitur de diuersis, ut est illud. Benedixit, fregit & dedit: benedixit panē, formam fregit, & dedit corpus. Eodem modo cum dixit, Māducate ex hoc omnes, pronomen ostendit integrum corpus, & præpositio innuit formā diuisam, ut iste sit sensus, Comedi te hoc corpus integrum sub forma diuisa. Nam sola forma per partes diuiditur, & totū corpus integrum manducatur. Simili modo potest intelligi, quod subiunxit, hoc est corpus meum, id est, illud quod præbeo sub hac forma.

De forma uerborum. Cap. xviij

arie quæ-
siones de
forma uer-
borum

Quæritur etiam, utrum additio uel subtrahitio, transpositio uel mutatio, si forte fit in illa forma uerborum quam Christus expressit, effectum cōsecrationis impediat ut si dicatur addendo, hoc est corpus meū, quod assumpsi de uirgine, uel subtrahendo, hoc est corpus, uel transponendo corpus meum hoc est, uel interponendo, hoc est uti corpus meum siue mutando, hoc est corpus Iesu. Sane fecit Deus hominem rectum, sed ipse se infinitis miscuit quaestionibus. His itaq; prætermisissis, quæ quandoque subuertunt animum, magis quam ædificēt. Illud pro certo sciatur, quod grauiter peccat, qui quodlibet horum quomodolibet attemptauerit, maxime si formam intendat mutare, uel heresim introducere, quia forma uerborum quā Christus expressit per omnia illibata debet seruari.

ō est mu-
nda uer-
borum for-
ma

uari, quāuis secundum philosophum nomina & uerba transposita idem significant. Nec utile per inutile uicietur.

¶ Vtrum panis transsubstantietur in Christum. Cap. xix.

Porro cum panis transsubstantietur in corpus itaq; rationale animatū, uidetur quod panis transsubstantietur in hominē, & pari ratione in Christum transsubstantietur, & ita in creatorē. Sic ergo creatura quotidie fit creator. Quidā uoluerūt astruere q; panis transsubstantiatur in Christū, non tamen in creatorem, quia Christus dicitur secundum naturam humanam, secundum quam panis transsubstantiatur in ipsum. Nam sicut dicitur Christus manducari, quia corpus eius comeditur, ita panis credendus est in ipsum mutari, quoniā in corpus eius conuertitur. Ego sum (inquit) panis uerus, qui de celo descendi, & panis quem ego dabo caro mea est pro mundi uita. Christus igitur seipsum & carnē suam nomine panis appellat, ut ostēdat ex hoc, q; panis sicut uere mutatur in carnē ipsius, ita uere mutatur in ipsum. Ego tamē sicut in alijs, ita pariter in hoc diuina sacramenta magis ueneranda q̄ discutienda profiteor. Scriptū est enim, Nō comedetis ex eo erudum quid, nec coctū aqua, sed assum igni. Et si secundum uim inferentiæ nō sequatur. Quod si panis transsubstantiatur in corpus humanū, ideo panis transsubstantiatur in hominē, quia non homo sed hominis pars est corpus.

Ioan. 6

Exo. 12

¶ De modo transsubstantiationis.

Caput xx.

M s Quæ

Quæritur autem, Vtrum ante consecrationem sit concedendum, panis erit corpus Christi, uel post consecrationem, id quod panis fuit, est corpus Christi. Quod inuideatur, quoniam qui sacerdos fit, erit sacerdos, & qui sacerdos est factus, sacerdos est. Similiter quod corpus fit, erit corpus, & quod corpus est factum, est corpus. Quis enim dixerit, quod hoc sit illud, si nunquam hoc erit illud. Tradit etiam Augustinus, ante consecrationem panem esse & uinum quod natura formauit, post consecrationem uero carnem, & sanguinem, quod benedictio consecrauit. Et Ambrosius in hæc uerba, quod erat panis ante consecrationem, iam est corpus Christi post consecrationem. Nam etsi panis nec erit corpus Christi, nec aliud, panis ibi nihil erit, & ita panis annihilatur, ergo nec fit corpus Christi, nec aliud. Si uero dicatur, quod panis erit corpus Christi, statim inferitur, aliud fore corpus Christi, quod nec fuit natum, nec passum, nec mortuum, nec sepultum, demonstratis quoque diuersis panibus, oportebit concedi, quod hoc etiam illud erit idem, & non est idem, hoc igitur fiet illud, rursus si hoc erit panis, & non est corpus Iesu, quod est penitus impossibile. Preterea si id quod fuit panis, est corpus Christi, profecto corpus Christi est illud quod fuit, panis ergo corpus Christi uel fuit, uel est panis. Diuersa & innumerabilia talia possent inferri, quæ penitus à ueritate discordant. Propter hæc & alia quæ circa præsentem articulum subtiliter magis quod utiliter possent inquiri, non desunt qui dicunt, quod ea ratione dicitur panis mutari, uel conuer-
ti seu

De Cōse-
crat. i. c.
Nos autē
& c. Pa-
nis est.

Argutia
imū sub-
tilis.

Simplex
sponsio.

ti seu transsubstantiari, siue transire in corpus Christi, quod corpus Christi sub eisdem accidentibus loco panis incipit esse, sicut dicitur à Grammaticis, quod a mutatur in e cum à præsentis formatur præteritum, ago egi, quia loco huius literæ a ponitur hæc litera e. Quidam autem expresse dixerunt, quod ipsa panis essentia uere mutatur in corporis substantiam, nec redigitur panis in nihilum, quia desinit esse quod fuit, sed mutatur in aliud, quoniam incipit esse quod non fuit. Erit autem ipsa conuersio non secundum unionem, sed secundum transiitionem, quia nequaquam essentia essentia accedat in augmentum, ut per id quod accedit id ad quod accedit, maius aliquid fiat, sed id quod accedit, sit unum cum eo ad quod accedit nec corpus accipit esse panis. Sed panis accipit esse corpus, quia panis transit in corpus, non corpus in panem. Cum ergo concluditur, quoniam aliud erit corpus Christi, quod nec fuit natum, nec passum. Si relatio fiat ad prædicatum est falsum. Si uero ad subiectum, est uerum, sed inde non prouenit. Ergo corpus Christi nec fuit natum, nec passum, sicut non sequitur, aliquid est pater, quod nec genuit, nec spirauit, ergo nec pater genuit, nec spirauit. quod autem inferitur, hoc & illud erit idem, & non sunt idem, hoc igitur fiet illud, non prouenit, sed ita rectius inferretur, hoc ergo fiet aliquid quod illud erit. Sicut pater & filius sunt idem, non tamen pater est filius, sed id quod est filius. Licet autem hoc erit illud, nunquam tamen erit uerum hoc esse illud, quoniam hoc desinit esse hoc, & incipiet esse illud. Sicut sanum erit agrum,

Subtilis
disceptat
alibi, pces

agrum, nunquā tamen erit uerum, sanum. esse agrum: quia sanum definit esse sanū, & incipit esse agrum. Quamuis etiam id quod fuit panis sit corpus Christi, non tamen corpus Christi est aliquid quod fuit panis, quoniā id quod fuit panis, est aliud omnino q̄ fuit. Sed corpus Christi omnino idem quod fuit. Sicut iniquum quod fuit Saulus est Paulus, non tamen Paulus est iniquum, quod fuit Saulus. Quod enim secundum naturam contingit in accidentibus, hoc secundum miraculum accidit in naturis. Est autē duplex conuersio, substantialis uidelicet & formalis. Nam sicut aliquando forma conuertitur sine substantia, sic interdum substantia conuertitur sine forma, nonnunquam utraq; cum altera. Substantia uero quandoq; conuertitur in id, quod fit, & non erat, ut uirga in colubrum, & tunc forma conuertitur cum substantia. Quandoq; conuertitur in id quod erat, & non fit, ut panis in Eucharistiam, & tunc substantia conuertitur sine forma. Sed definamus scrutari scrutinium, quoniam perscrutator maiestatis opprimetur à gloria. Nam accedit homo ad cor altū & exaltabitur Deus. Sicut ineffabilis est illa unio qua Deus factus est homo, Sic ineffabilis est illa cōuersio qua panis fit caro. Non tamen ita panis dicendus est incarnari, quia panis fit caro. Nam uerbum manens, quod ita erat factum est caro, quod carnem assumpsit, non transfuit in carnē, sed panis definens quod erat, ita fit caro, quod transit in carnem, non assumit carnem.

¶ Cur Eucharistia sub duplici specie consecratur. Cap. xxj.

Simili

Simili modo licet sub alterutra specie sumatur utrunq; id est, corpus & sanguis, utraq; tamen species consecratur, & neutra superfluit, ut ostendatur quod Christus humanā naturam totam assumpsit, ut totam redimeret. Panis enim refertur ad carnem, & uinum ad animam, quia uinum sanguinem operatur, in quo sedes est animæ. Moyses quippe testatur, quod caro pro corpore, sanguis autem offertur pro anima. Vnde legitur in Leuitico, Anima carnis in sanguine est, quocirca panis & uinum in sacrificio offeruntur, quod ualeat ad tuitionem carnis & animæ, ne si sub alterutra specie tantum sumeretur, ad alterius tantum putaretur pertinere salutem. Et quamuis sub specie panis sanguis sumatur cū corpore. Et sub specie uini corpus sumatur cū sanguine, tamē nec sanguis sub specie panis, nec corpus sub specie uini bibitur, & comeditur, quia sicut nec sanguis comeditur nec corpus bibitur, ita neutrum sub specie panis bibitur, aut sub specie uini comeditur. Et si concessibile uideatur q̄ corpus bibēdo, aut sanguis comedēdo sumatur. Est ergo mod⁹ sumēdi carnē & sanguinē, q̄ neutrum māducatur & bibitur.

¶ Vtrum panis sine uino, uel uinum sine pane ualeat consecrari. Cap. xxij.

Sed queritur, utrum panis sine uino, uel uinum sine pane, non dico debeat, sed ualeat consecrari, cum enim ad prolationem istorum uerborum. Hoc est corpus meū, panis mutetur in carnem: & ad prolationem istorū uerborum: Hic est sanguis meus, uinum mutetur in sanguinem, Si post prolationem istorum, & ante

Leui. xj

duplex cō
uersio, sub
stantialis &
formalis

Exo. 4.7

Psal. 63
Pro. 23

in incar
nat pa-

ante prolationem illorum, impedimentum ac-
dat sacerdoti quo minus procedere ualeat, uide-
tur ergo quod panis sit mutatus in carnē, uino
in sanguinem nō mutato. Quid ergo iudicabi-
tis in hoc articulo faciendum? an alius sacerdos
totum repeteret à principio, & sic super panē ite-
rabitur consecratio? an ab eo tantum loco inci-
piet, in quo sacerdos ille dimisit, & sic diuideretur
mysterium unitatis? De hoc ita statutum le-
gitur in concilio Toletano. Censuimus conue-
nire, ut cum à sacerdotibus missarum tempore
mysteria consecrantur, si ægritudinis cuiuslibet
accidat euentus, quo cœptum nequeat consecra-
tionis explere mysterium, sit liberum Episco-
po uel presbytero alteri, consecrationem exe-
qui cœpti officij, ut præcedentibus, libenter alijs
pro complemento succedant. Porro cum inter
Theologos de tempore consecrationis sit diuer-
sa sententia, quibusdam dicentibus, quod panis
ante mutatur in corpus, & postea uinum muta-
tur in sanguinem. Plurimique tutius procedentes as-
firmant, quod alius sacerdos consecrationem re-
petere debet atque perficere. Quoniam (ut tra-
dit auctoritas) non dicitur iteratum quod nesci-
tur ante esse factū. Verum ne ulla fiat iteratio,
uel diuisio sacramenti, nec aliquis scrupulus er-
roris uel dubitationis remaneat, consultius &
tutius iudicatur, ut illa talis oblatio studiosissi-
me recondatur, & super aliam totum officium
celebretur.

¶ Queritur, utrum necessitate cogente,
uel casu intercedente, sola panis materia
possit in Eucharistia cōsecrari, Ca. xxiiij.

Et si

Etsi uinum inueniri non possit, uel aliquo
casu defuerit, queritur, utrum necessitate
uel casu intercedente, sola panis materia
possit in Eucharistiam consecrari, sicut sub so-
la panis specie debet Eucharistia referuari? Sūt
sane qui dicunt, quod cum uerbum & elemen-
tum efficiant sacramentum, nec forma uerbo-
rum nec materia rerum, quam Christus expres-
sit, mutari potest siue dimidiari. Quia sicut ui-
num sine pane, sic panis sine uino minime conse-
cratur, cum utrunque sit de substantia sacramenti
unde siue aqua pro uino mittatur in calicem, si-
ue ordeū pro fundamento formetur in panem.
Sicut neutrum per se, sic neutrum cum alio trans-
substantiatur in carnem, aut mutatur in sangui-
nem. Nam si panis sine uino, uel uinum sine pa-
ne, mutari posset in carnem aut in sanguinem.
In his regionibus, in quibus alterutrum inueni-
ri non potest, licite posset alterū sine altero con-
secrari. Minus enim ignorantia quam necessi-
tas, uel negligentia quam difficultas excusatur.
Alij uero dicunt, quod cum Christus prius con-
uertit panem in carnem, & postea uinum muta-
uit in sanguinem, sicut Euangelicæ lectionis te-
xtus ostendit, & sine uino panem, & sine pane
uinum consecrari contingit. Grauius tamen of-
fendit, qui negligenter aut ignoranter alteru-
tram speciem prætermittit, grauius qui scien-
ter aut sponte, maxime si formam intendit mu-
tare, uel hæresim introducere.

¶ Cautela quando sacerdos post con-
secrationē inuenit prætermisum
uinum. Cap. xxiiij.

Quid

Ide Cōci.
ole, septi-
um c.

e Concil.
ist. 4. c. Cū
aque

Quid ergo faciendum est sacerdoti, qui post consecrationem uinum comperiat praetermissum? Dicunt aliqui, quod uinum apponere debet, & super illud solummodo consecrationem repetere. Alij, quod apposito uino panem consecratum, sicut in die pasceue debet immittere, sicut sumere sacrificium. Ego uero semper in dubijs quod tutius est, iudico preferendum.

De diuersis sacerdotibus super eandem hostiam celebrantibus. Cap. xxv.

Cum autem interdum multi sacerdotes celebrant, si forte non omnes simul consecretoria uerba pronuncient. Queritur, an ille solus conficiat, qui primus pronunciat? Quid ergo ceteri faciunt, an iterant sacramentum? Poterit ergo contingere, quod ille non conficit qui celebrat principaliter, & ille conficiat, qui secundo celebrabit, & sic pia celebrantis intentio defraudabitur? Sane dici potest, & probabiliter responderi, quod siue prius, siue posterius proferant sacerdotes, referri debet eorum intentio, ad instans prolationis Episcopi, cui principaliter celebranti concelebrant, & tunc omnes simul consecrant, & conficiunt. Quamquam nonnulli consentiant, quod qui prius pronunciat, ille consecrat: nec aliorum defraudatur intentio, quia factum est quod intenditur. Consecraverunt autem presbyteri Cardinales Romanum circumstare pontificem, & cum eo pariter celebrare. Cumque consummatum est sacrificium de manu eius comunione recipere, significantes Apostolos, qui cum domino pariter discumbentes sacram

Missa Palis

sacram de manu eius eucharistiam acceperunt, & in eo quod ipsi concelebrant, ostendunt apostolos tunc a domino ritum huius sacrificij didicisse.

De hora institutionis. Caput xxvj.

Postquam cernatum est. Quartadecima luna primi mensis ad uesperam Christus secundum legis typum pascha cum apostolis celebravit, de quo cum dixisset, desiderio desideravi hoc pascha manducare uobiscum ante quam patiar. cur hoc dixerit statim ostendit, ait scilicet ueteri Pasche imponens finem, nouum Pasche substituerat sacramentum. Accipiens enim panem, benedixit ac fregit, deditque discipulis suis dicens: Accipite & comedite, hoc est enim corpus meum quod pro uobis tradetur. Similiter & calicem, postquam cernauit, dicens: Bibite ex hoc omnes, hic est sanguis meus noui testamenti qui pro uobis & pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Hoc facite in meam commemorationem. Hac ergo constitutione formati celebremus iugiter per mysterium, quod semel offerebatur in precium. Nam ubi ueritas uenit, figura cessauit, & signum est sublatum de medio, cum iam non erat res aliqua quae futura significaretur, sed quae praesens percipere tur, mansit tamen figura, donec fuit in ueritate completum, quod in similitudinem prius erat exhibitum. Ob id etiam Christus corpus & sanguinem suum post cenam dedit apostolis, ut hoc sacramentum uelut ultimum testatoris mandatum archius memoriae commendarent. Unde notissimum condens haeredibus testamentum, Vos, inquit, estis qui mecum permansistis in tertio

Exod. 12
Luc. 22

Cur post
cenam Christi
instituit.
Luc. 22

N nibus

nibus meis, & ego dispono vobis regnum, sicut pater mihi disposuit, ut edatis & bibatis super mēsam meā in regno meo. Patet ergo cum primam acceperunt apostoli eucharistiam, nō eos accepisse ieiunos. Non ideo tamen est calūniam dum ecclesiæ. quod à ieiunis semper accipitur. Placuit enim spiritui sancto, ut in honorē tanti sacramenti prius in os Christiani dñicum corpus intraret, sicut ubiq; mos iste seruatur. Non enim quia post cibos dñs dedit, ideo pransi uel cœnati debent illud accipere. Quemadmodum illi faciebant, q̄s arguit Apostolus, dicens: Conuenientibus vobis in unum, iam non est dominicam cœnam manducare, unusquisq; suam cœnam præsumit ad manducandum, & alius quidem esurit, alius ebrius est. Saluator ergo præscriptis ex causis post cœnam tradidit eucharistiam, quo autem deinde ordine sumeretur, disponere apostolis reseruauit.

¶ Quod corpus Christi totum est in pluribus locis simul. Caput xxvij.

Accipiens hunc præclarum calicē. Contingens metonymice, ponitur pro cōtento. Nam & unus & idem & tūc & nunc & hic & alibi sacrificatur ab omnibus, totus in cœlo, & totus in altari, simul & sedet ad dextrā patris, & manet sub specie sacramenti. Miraris q̄ uerbum dei iuxta sacramēti uirtutem totum simul in diuersis locis existit. Et non miraris q̄ uerbum hoīs iuxta uocis naturā totū est simul in auribus diuersorum. Quid quæris naturam in Christi corpore, cum præter naturam sit ipse natus de uirgine? Sic ergo Christus in diuersis locis

Nunc à ieiunis accipiendū est.

Vide Aug. in epistola ad Ianuarium.

1. Cor. 11.

vide Ambrosiū de mysterijs in 1. c.

locis est unus, sicut in diuersis partibus totus. Quod autē unū in calice consecrauerit, patet ex eo quod ipse subiūxit: Non bibam ammodo de hoc genimine uitis. ¶ Quare sanguis Christi dicatur nouum testamentum. Cap. xxvij.

Hic est sanguis noui testamenti & eterni. Vetus testamētum quod hircorū fuit & uitulorū sanguine dedicatū, promittebat homini tēporalia, nouū autē quod fuit Christi sanguine consecratum, promittit æterna. Et ideo testamētum illud fuit uetus & transitorium, hoc autē nouum est & æternum. uel inde probatur æternum, id est, perpetuum, unde nouum asseritur, id est, ultimum. Nouissimum enim hominis testamētum immobile perseuerat, quia testatoris firmatur morte, iuxta quod docet Apostolus. Testamētum, inquit, in mortuis confirmatum est, alioquin nondum ualeat, dum uiuit qui testatus est. Porro testamētum dicitur non solū scriptura, sed & promissio quæ admodum dicit Apostolus. Ideo noui testamēti mediator est, ut repromissionē accipiant, qui uocati sunt, æternæ hereditatis. Et secundum hunc modum dicitur: Hic est sanguis meus noui & eterni testamēti, id est, confirmator nouæ & æternæ promissionis. Sicut dominus ipse promittit: Qui manducat carnem meam, & bibit meum sanguinem, habet uitam æternam. Unde nec primum testamētum (ut inquit Apostolus) sine sanguine dedicatum est. Le-cto enim uniuerso legis mandato, Moyses accipiens sanguinem hircorū & uitulorum, ipsum quoq; librum & omnem populum aspersit di-

Nouum & æternū testamētum.

Heb. 9.

Testamētum & scriptura & promissio dicitur.

Ioan. 6.

Heb. 9.
Exod. 24.

modicam uini stillam in confessionis specie mutaretur, nec panis ille posset in Eucharistia consecrari, qui factus est de frumēto, cui forte mixtum fuerat unū granū ordeī uel auenę. Quid autē si plus apponatur aquę q̄ uini, erit irritū sacramentum? Oportet quidē q̄ tantum uini ibi ponatur, quod aqua cōmixtum saporem uini retineat. Licet autē diligenti studio uinum optimum sit querēdum, ut sacrificium offeratur, uictum tamen uini non maculat mundiciā sacramenti. Quo circa siue uinum nouum, quod dicitur mustum, siue uinum acidum, quod appellatur acetum, in sacrificiū offeratur, sacramentū conficitur & diuinitus consecratur.

De uino post consecrationem admixto. Cap. xxxij.

Si uero post calicis consecrationem aliud uinum mittatur in calicem, illud quidem nō trāsit in sanguinē, nec sanguini cōmiscetur sed accidentibus prioris uini cōmixtum corpori, quod sub eis latet, undiq; circumfunditur, nō madidans circumfusum. Ipsa tamen accidentia unum appositum uidentur afficere, quod inde conijcitur. Quia si aqua pura fuerit apposta, uini sapore asimit. Contingit accidentia permutare subiectum, sicut subiectum contingit accidentia permutare. Cedit quippe natura miraculo, & uirtus supra consuetudinē operatur. Quidā autem uoluerunt asseruere, q̄ sicut aqua pura per aquę benedictę contactum efficitur benedicta. Sic uinum per sacramenti contactū efficitur consecratum, & transit in sanguinem, quorum assertioni ratio minime suffragatur.

Quæri-

Quæritur autem, an irritum sit quod geritur, si forte permittitur aqua. Cautum est enim in Canone, q̄ non potest calix domini aqua sola esse, neq; uinum solum, nisi utrunq; misceatur. Et Cyprianus, Calix domini non est aqua sola, neque uinum solum, sicut neque corpus dñi potest esse farina sola, nisi fuerit utrunque adunatum, & panis unius compage solidatū. Hoc qdā cōstanter affirmāt, dicētes, q̄ sicut aqua sine uino consecrari non potest, sic uinum sine aqua transsubstantiari non potest, quia de latere Christi simul utrunque manauit. Alij uero concedunt, quod si quisquam nō intēdens haresim introducere, obliuione uel ignorantia præter miserit aquam, ille quidem uehementer est corripiendus, & grauius, non tamē sit irritum sacramentum. Quod ergo prædictum est, hoc est, uerum uinum solum offerri non posse, determinari debet, quia recipit exceptionem, hoc modo, non potest nisi fiat simpliciter uel ignoranter, uel non potest, id est, non debet, quia nō dicitur posse fieri, quod de iure nō sit. Nā & Græcorum ecclesia dicitur aquam non apponere sacramento. At enim Cyprianus, si quis de antecessoribus uel ignoranter uel simpliciter nō obseruauerit, quod nos dominus exemplo facere uel magisterio docuit, potest simplicitati eius indulgentia domini uenia concedi, nobis uero non potest ignosci, qui nūc a domino instituti sumus, ut calicem domini cum uino mixtum, secundū quod dominus obtulit, offeramus. Hinc ergo colligitur, quod uinū aqua mixtum Christus in cōna discipulis tradidit.

N 4 Vtrum

Cyp. in ep.
lib. 2. epi. 3

als. in infir.
cii.

INNOCENTII PP.

¶ Vtrum fermentatum transsubstan-
tietur. Caput xxxiiij.

Quæritur autē, utrum qui fermentatum
sacrificat, sacrificium cōficiat, præfertim
si negligenter uel ignorāter hoc faciat.
Superius enim sufficienter ostensum est, quod
Christus azymum consecrauit, cum sacramen-
tum instituit. Sed adhuc multi sacrificant de fer-
mentato, quibus tanquam uere catholicis eccle-
sia Romana communicat. Verum hæc quæstio
melius soluenda differtur, ut aliās competen-
tius soluantur.

¶ Quare sub alia specie sumitur Eu-
charistia. Caput xxxiiij.

res cause
nstitution-
nis.

Tribus autem ex causis sacramentum cor-
poris & sanguinis sui Christus sub alia spe-
cie sumendum instituit, ad augendum me-
ritum, ad fouendum sensum, ad uitandum ridicu-
lum. Ad augendum meritum, quoniam aliud
ibi cernitur, & aliud esse creditur, ut fides ha-
beat meritum, cui humana ratio nō præbet ex-
perimentum. Ad fouendum sensum, ne abhor-
reret animus, quod cerneret oculus, Quia non
cōsueuimus carnem crudam comedere, uel san-
guinem humanum potare. Ad uitandum ridicu-
lum, ne insultaret paganus, cum id ageret Chri-
stianus, ut ita ueritas adsit & ridiculū desit. Ad
hoc ergo Christus sub specie principalis edulij
sumendam proposuit Eucharistiam, ut sensus
foueretur in uno, & fides edificaretur in altero.
Fouetur enim sensus in uno, dum solita perci-
pit, edificatur fides in altero, dū in eo quod ui-
det quale sit illud quod nō uidet agnoscit. Pro-
ponitur

LIBER IIII.

202

ponitur autē species panis & uini, quatenus in
sumptione corporis & sanguinis Christi doceat-
ur esse perfecta refectio, plena quippe refectio
cibus & potus est, Cibi autem & potus, panis &
uini est principalis substantia.

alst. princi-
paliter.

¶ Quod sacramentum altaris simul
est ueritas & figura. Cap. xxxv.

Mysterium fidei. Ex his alijsq; scriptu-
ræ uerbis, quidam munimentum erro-
ris ducere putauerunt dicentes, in sa-
cramento altaris ueritatem corporis & sangui-
nis Christi non esse, sed imaginē tantum & spe-
ciem & figuram, pro eo quod scriptura memo-
ret aliquoties id quod in altari suscipitur, esse
sacramentum & mysterium & exemplum. Qui
profecto laqueum erroris incurrunt, quia nec
sacramenta dei reuerenter suscipiunt, nec aucto-
ritates scripturæ conuenienter intelligunt, ne-
scientes scripturas neq; uirtutem Dei. Quid e-
nim, Nunquid ideo sacramentum altaris ueri-
tas nō est, quia figura est? ergo nec mors Christi
ueritas est, quia figura est. Et resurrectio Chri-
sti ueritas non est, quia figura est. Nam & mor-
tem & resurrectionem Christi figuram & ima-
ginem & similitudinē manifeste declarat Apo-
stolus dicens, Christus mortuus est pro delictis
nostris, & resurrexit propter iustificationē no-
stram. Et Petrus Apostolus, Christus passus est
pro nobis, uobis relinquens exemplū, ut sequa-
mini uestigia eius. Ergo mors Christi exemplū
fuit, ut peccato moriamur, & resurrectio eius
exemplum fuit, ut iustitiā uiuamus. Nunquid ideo
ueritas nō fuit? ergo Christus uere mortuus nō
fuit,

Reproba-
tio.

Rom. 4.

1. Pet. 1.

N 5 fuit,

Al. 55. fuit, & uere non resurrexit. Si mors eius uel resurrectionis eius uera non fuit, absit. Nam propheta de ipso prædixit. Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Altaris ergo sacramentum est & ueritas & figura.

Al. 56. discreta. De sacramento & re sacramenti, quorum tria notantur distincta. Cap. xxxvij.

Tria quippe in hoc sacramento sunt discretæ uidelicet forma uisibilis, ueritas corporis, & uirtus spiritualis. Forma panis & uini, ueritas carnis & sanguinis, uirtus unitatis & charitatis. Primum oculo cernitur, secundum animo creditur, tertium corde percipitur. Primum est sacramentum, & non res, secundum est sacramentum & res, tertium est res & non sacramentum. Sed primum est sacramentum gemini rei, tertium uero res gemini sacramenti, secundum autem est sacramentum unius, & res alterius. Nam forma panis utranque carnem Christi significat, id est, ueram & mysticam. Sed ueram carnem & continet & significat. Mysticam uero significat, sed non continet. Sicut unus panis ex multis granis conficitur, & unum uinum ex diuersis acinis confluit, Sic corpus Christi ex multis membris componitur. Et unitas ecclesiastica ex diuersis consistit. In prædestinatis, uocatis, iustificatis & glorificatis. Nam quos prædestinauit hos & uocauit, & quos uocauit hos & iustificauit &c. Propter quod dicit Apostolus, Unus panis & unum corpus multi sumus. In cuius rei typo facta est Arca domini de lignis Cedrim que sunt imputribilia, & albe spinæ similitudo. Unum autem in quantum liquet & rubet, similitudinem

Rom. 8
1. Cor. 10
Exo. 25

dinem sanguinis significat. In quantum calet, & redolet, proprietatem charitatis significat & ostendit. Nam uinum & sanguinem operatur, & excitat charitatem, quia cor bibentis exhilarat & dilatat. Patet ergo quod substantia corporis & sanguinis Christi est sacramentum & res, sed alterius sacramenti res, & alterius rei sacramentum. Est enim res primi, quia significatur & continetur a primo, uidelicet a forma uisibili. Et est sacramentum tertij, quia significat & efficit tertium, uidelicet unitatem ecclesiasticam. Illud ergo sane debet intelligi quod Dominus ait, pauperes semper habetis uobiscum, me autem non semper habebitis. Ne uideretur esse contrarium illi, quod alibi dicit: Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi. Christum enim habemus nobiscum, sub diuini specie sacramenti, & non semper habemus nobiscum in propria forma personæ. Dicitur ergo mysterium fidei quoniam aliud ibi cernitur, & aliud creditur. Cernitur species panis & uini, & creditur ueritas carnis & sanguinis Domini. Quod autem hic dicitur mysterium fidei, alibi dicitur spiritus & uita. Spiritus enim est mysterium, secundum illud: Litera occidit, spiritus autem uiuificat. Fides est uita, secundum illud. Iustus ex fide uiuit. Hinc ergo Dominus ait: Verba quæ locutus sum uobis, spiritus & uita sunt.

¶ Quod species panis & uini duabus ex causis intelligitur sacramentum. Cap. xxxvij.

Verum cum consecratio perficiat sacramentum, & post consecrationem non sit panis in altari aut uinum, qui panis est corporis, aut

Quo Christus
nobiscum
habemus.
Mat. 26. 28
addo: semper.
Mysterium
fidei.

1. Cor. 3
Abac. 3
Ioan. 6

aut quod uinum est sanguinis sacramentum? Si dicatur quod panis qui fuit, uel uinum quod extitit, profecto nec illud est corporis, nec illud est sanguinis sacramentum, quia panis transiit in corpus, & uinum transiit in sanguinem. Si uero dicatur, quod species quæ remansit, illa quidem nec consistit ex granis, nec confluit ex acinis, quoniam ex his non provenit accedens, sed substantia. Quam ergo similitudinem assignabimus inter sacramentum rei, & rem sacramenti? Nam si sacramenta non haberent similitudinem rerum quarum sunt sacramenta, non dicerentur proprie sacramenta, sicut sacramentum baptismi, quod est ablutio carnis exterior, similitudinem habet significati, quod est ablutio mentis interior. Sane sacramentum istud in hoc gerit similitudinem corporis, in quo panis similitudinem repræsentat. Species ergo panis sacramentum est corporis, non solum ratione rei significatæ, uerumetiam ratione contentæ.

¶ Vtrum forma panis & uini, uel species accidentis & ueritas corporis diuisa sint sacramenta. Caput. xxxviii.

Sed queritur, Vtrum species panis & ueritas corporis unum sunt sacramentum, an diuersa sunt sacramenta? Scriptum est enim, Perficiant in nobis tua quæsumus sacramenta quæ continet, sed & alibi legitur. Presta ut hoc tui corporis & sanguinis sacramentum non sit nobis reatus ad poenam, præterea cum eandem rem sanctam significet, uidetur quod sit idem sacramentum. Sed cum diuersa sint signa, uidetur quod diuersa sunt

sa sunt sacramenta. Sunt sane qui dicunt, quod forma panis & uini sunt unum sacramentum, non propter unum significatum, sed propter unum contentum. Species autem panis & ueritas corporis sunt unum sacramentum, non propter unum contentum, sed propter unum significatum, hi debent concedere, quod sicut diuersæ res propter idem significatum, idem sunt sacramentum, sic eadē res propter diuersa significata diuersa sunt sacramenta. Quibus obijcitur, quod si species panis, & ueritas corporis idem sunt sacramentum, cum species panis sacramentum sit corporis, ergo ueritas corporis idem est sacramentum, & ita sacramentum est sui. Non provenit, quia species panis est quoddam sacramentum, quod est ueritas corporis, & est quoddam quod non est illa, quoniam est duo sacramenta diuersa. Alij uero dicunt, quod siue sint diuersa significata, siue diuersa sint significantia, semper diuersa sunt sacramenta. Quos oportet concedere, quod in altari ad minus sunt quatuor sacramenta, uidelicet species panis, & species uini, ueritas carnis & ueritas sanguinis. Præterea cum panis & uini diuersa sint accidentia, ut sapor, odor, pondus & color, ueritas & figura, uidetur quod singula per se sint uaria sacramenta. Nam qua ratione potius unum, quam aliud dicendum est sacramentum? Sed cuius rei sacramentum est odor aut sapor? Potest non incongrue responderi, quia omnia simul accepta, sunt unum Eucharistiæ sacramentum, eo quod nullum sacramentum solum significet per se, sed omnia simul panis speciem repræsentant, quæ corpus Christi continet, & significat.

¶ De di-

Obiectio

Dilatio

forte significata.

Vera determinatio forte tota

¶ De distinctione signorū, ubi ostenditur, quod Sacramentum actiue & passiue dicitur. Cap. xxxix.

Signori
alia sunt
naturalia
alia positi
ua.

Num. 21

Signa noui
testamen
ti meliora
sunt q̄ si
gna ueter.
testamēti.

sacramen
tum & acti
ue & passi
ue dicitur.

Signorum autem alia sunt naturalia, & alia positiua. Naturalia sunt, quæ secundum naturam significant. Quorum quædam sunt quæ per antecedens significant consequens, ut rubore uespertino significatur serenitas matutina. Alia sunt quæ per cōsequens significant antecedens, ut fumo uel cinere significatur ignis. Positiua sunt illa quæ secundum impositionem significant, quorum alia sunt signum rei sacræ, ut serpens æneus erectus in heremo, Alia sunt signa rei non sacræ, ut arcus triūphalis erectus in biuio. Signorum rei sacræ, alia sunt sacra, ut Baptismus, alia nō sacra, ut agnus paschalis. Sacra sunt signa noui testamenti, nō sacra ueteris. Quæuis enim utraq; sint signa rei sacræ, id est rē sacræ significātia, non tñ utraq; sunt sacra signa id est, iustificātia. Licet nōnulli dixerunt, legalia iustificasse. Hæc est enim differentia inter legalia & inter euangelica sacramenta, quod illa significabant tantum & non iustificabant, hæc autem significant & iustificant. Verū quandoq; large quandoq; strictē sacramentum accipitur. Large secundum quod omne signum rei sacræ, siue sit sacrū, siue non sacrum dicitur sacramentum. Vnde signa legalia sacramenta dicuntur. Strictē secundum quod sacrum solummodo signum dicitur sacramentum. Sacramentum autem & actiue & passiue dicitur, quasi sacrum significans, uel sacrum signatum. Nam nomine sacramenti quandoq; signum rei, quandoq; res signi

gni uarie nuncupatur, secundum quod sacramentum accipitur pro re signi, sacramentū dicitur à sacro & secreto, quasi sacrum secretum. Species ergo panis dicitur sacramentum actiue, id est, sacrum significans, Vnitas autem Ecclesiæ dicitur sacramentum passiue, id est, sacrū signatum. Corpus domini cum utroque modo dicitur sacramentum, id est, sacrum significans, & sacrum signatum.

¶ Quod Sacramentum consistit in tribus in rebus, factis & uerbis. Cap. xl.

Sacramentum uero cōsistit in tribus, rebus, factis & uerbis, secundum proprietatē, similitudinē & interpretationem. Leo nāq; secundum proprietatem designat diabolum. Vnde: Aduersarius uester diabolus tāquam leo rugiens circuit, quærens quē deuoret. Seminare secundum similitudinem significat prædicare. Vnde: Exijt qui seminat seminare semē suū, & aliud cecidit in terram bonam, aliud supra petram, aliud inter spinas. Emanuel secundum interpretationē significat Christum, Vnde: Vocabitur nomen eius Emanuel, quod interpretatur nobiscum Deus. Res ut aqua baptismi, uel aqua. Factum ut signaculum crucis. Verbum ut inuocatio trinitatis. Singula reperiuntur in hoc excellentissimo sacramento. Res, id est, corpus & sanguis. Factum, id est, efus & potus. Verbum, Hoc est corpus meum, hic est sanguis meus.

¶ Quod sanguis Christi dupliciter intelligitur in remissionem peccatorum effusus. Caput. xlj.

Qui

Qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Pro solis predestinationis effusus est, quantum ad efficientiam. Sed pro cunctis hominibus est effusus quantum ad sufficientiam. Effusio quippe sanguinis iusti pro iniustis tam fuit diues ad precium, ut si uniuersitas cederet in redemptionem, nullum omnino diaboli uincula retinerent. Peccatum autem duobus modis remittitur, quo ad meritum culpe, & quo ad debitum poenae. Meritum culpe remittitur per sanguinis fidem, quia iustificamur a culpa. Debitum poenae remittitur per sanguinis precium, quo redempti sumus a poena. Omnes enim quasi oues errauimus, unusquisque in uiam suam declinauit. Et Dominus posuit in eo iniquitates omnium nostrum. Vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra, disciplina pacis nostrae super eum, & liuore eius sanati sumus. Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Quia ergo iustus iniuste punitus, iniusti iuste sunt liberati. Assumpsit enim poenam in se pro omnibus, ut daret per se gratiam uniuersis.

¶ Quod sumptio Eucharistiae non est nimium differenda. Cap. xliij.

Haec quotienscunque feceritis. In perceptione corporis & sanguinis Christi, magna est nobis adhibenda discretio. Cauendum est enim, ne si nimium differatur, mortis periculum incurratur, Domino protegente. Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis uitam in uobis, Si uero quis indigne suscipiat, iudicium

iudicium damnationis incurrat. Apostolo testante: Qui manducat & bibit indigne, iudicium sibi manducat & bibit. Ideoque iuxta uocem eiusdem Apostoli, Probet seipsum homo, & sic de pane illo edat & de calice bibat. Ingens itaque nobis uidetur uel indicitur bene uiuendi necessitas, ne corpus domini uel indigne sumendo sumamus iudicium, uel sumere cessando nihilominus incurramus periculum. Necessario quippe sumendus est agnus, ut a uastante angelo protegatur, nec exire possumus de Aegypto nisi celebrando pascha paschalem agnum edamus. Dixerit ergo quispiam communicandum esse quotidie, dixerit alius quotidie communicandum non esse, faciat unusquisque quod pie crediderit faciendum. Non enim litigauerunt aduincem, nec alter alteri se praeposuit Zacharius & ille centurio cum alter eorum gaudes in domo sua Christum recepit, & alter eorum dixit: Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum. Audi quid super hoc sentiat Augustinus, Quotidie, inquit, eucharistiam recipere, nec laudo nec uitupero, omnibus diebus tamen dominicis hortor. Si tamen mens in affectu peccandi est, grauari magis dico eucharistiae preceptionem, quam purificari. Et licet quis peccato mordeatur, si tamen peccandi decetero non habeat uoluntatem, & satisfaciat lacrymis & orationibus securus accedat. Sed hic de illo loquor, quem mortalia peccata non grauant. Cautum est enim in canone, quod si non frequenter saltem ter in anno omnes communice, qui nolunt ecclesiasticis carere luminibus: in Pascha, Pentecoste, & Natali.

Quod

1. Cor. 11

Ingens nobis uidetur uel indicitur bene uiuendi necessitas, ne corpus domini uel indigne sumendo sumamus iudicium, uel sumere cessando nihilominus incurramus periculum.

Exod. 12

De Con. dist. 2. c. Quotidie

Luc. 19

Matth. 8

De Con. dist. 2. c. Seculares

Quod sacramentum altaris est commemoratio mortis Christi. Caput xliij.

In mei memoriā faciatis. In hoc sacramento nobis quotidie mortis Christi memoria renouatur, sicut Apostolus determinat, dicens: Quotiescūq; manducaueritis panem hunc, et biberitis calicem, mortem domini annuntiabitis donec ueniat. Propter quod ipse dicebat apostolis: Hoc facite in meam cōmemorationē. Hanc ultimam sui memoriā dominus nobis dereliquit, quemadmodum si quis peregre proficiscens aliquod pignus ei quem diligit derelinquat, ut quotiens tunc illud aspexerit, ipsius debeat amicitias memorari, quoniam si se perfecte dilexerit, absque magno fletu uel desiderio nequit illud aspicere. Ideoque hoc saluator instituit sacramentum, ut quia uenerat eius hora qua de mundo transiret ad patrem, quia uerum erat quod dicebat Apostolis: Quo ego uado, uos non potestis uenire. Nam & Petro dicenti: Domine, quo uadis? Respondit: Quo ego uado, me sequi nō potes. Competentem illis hereditatem proscribēs, uisibilem sui memoriā commendarat. Hoc, inquit, facite in meā cōmemorationem. Nō enim solum scripturatum cōmemorationem ad hæc sufficere iudicabat, qui letargicū uenerat agrotū sanare. *Quarta namq; pars nostri capit illud quod in euangelio optimis ungentis fragrat, antidodotū, uerbum, quod erat in principio apud deum, per quē oīa facta sunt, quodq; caro factum est, & habitauit in nobis. Nam illud quidem ruminare, medela salubris est, super mel & fauū, dulcis faucibus

1. Cor. 11

Luc. 22

Cur ultimo loco instituit Christus hoc sacramentum.

Ioan. 13

Iego * quā-

Cibus solidus.

animæ diligentis. Sed tantus cibus ualde paucorum, & solius mentis pabulum, quo tunc anima plenissime satiabitur, cū uerbū ipsum in eterna felicitate gustabit. At ille qui corpus assumpsit & animam, ut sanaret & animam & corpus, pigmenta sua prouida charitatis arte composuit, quibus letargicā mentem agroti renouata quotidie suæ salutis cōmemoratione percelleret, & edentulam .i. sine dentibus plebem (quæ uerbum antiquum & æternum principiū, quasi solidum cibum ruminare non poterat) hic dulcissimo cōfecto liquamine in panis & uini sacramēto consuefacere sorbillare.

Psal. 16

Cibus edentulæ plebi aptus.

De diuersis causis institutionis. Cap. xliiij.

Sapientia dei, q̄ per uisibilia manifestat, uolēs se uidēter ostēdere q̄ ipsa cibus est animarū carnē assumptā, pposuit in eduliū, ut per cibum humanitatis inuiteret ad gustū diuinitatis, de quo dicit Psalmista: Gustate & uidete quoniam suauis est dominus. Totum ergo Christus se exhibet nobis in cibum, ut sicut diuinitate nos reficit, quā spiritualiter gustamus corde, ita nos humanitate reficiat, quam corporaliter ore cōmedimus, ut ita de uisibilibus ad inuisibilia, de temporalibus ad æterna, de terrenis ad celestia, de humanis ad diuina nos transferat. Ego sum, inquit, panis uiuus qui de cælo descendī. Ecce cibus diuinitatis. Et panis quem ego dabo, caro mea est. Ecce cibus humanitatis. Panis igitur angelorum factus est cibus hominum, secundum illud propheticum, Panem angelorum manducauit homo. Quatenus qui secundum animam cibum diuinitatis accipimus,

Psal. 33

Dupliciter nos cibatur dominus.

1or. n. 6

Sap. 16

Psal. 77

etiam secundum carnem cibum humanitatis sumamus, quoniam sicut anima rationalis & caro unus est homo, ita deus & homo unus est Christus. Et quia homo per gustum mortem incurrit, per gustum quoque uitam acquirit, quatenus unde mors oriebatur inde uita resurgeret. Dictum est quippe de illo, Quacumque die comederis, morte morieris. Dicitur autem de isto, Si quis manducauerit ex hoc pane, uiuet in eternum. Cibus ille mortalis pependit in ligno scientiae boni & mali. Cibus iste uitalis pependit in ligno uitae, quod est in medio paradisi. Illud fuit lignum inobedientiae, ad quod homo manus extendit, ut fieret sicut deus, iuxta quod illi serpens promiserat: Eritis sicut dei, scientes bonum & malum. Istud autem lignum est obedientiae, in quo deus manus extendit, & factus est homo, iuxta quod dicit Apostolus: Exinaniuit semetipsum, formam serui accipiens in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus ut homo, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Ut ergo sua erga nos charitatem ostenderet, & nostram erga se charitatem accenderet, qui dedit se pro nobis in precium, ipse tribuit se nobis in cibum, ac per precium se dedit pro nobis in mortem, per & cibum se tribuit nobis ad uitam, ut mortem nostram sua morte perimeret, & uitam nostram sua uita nutrirer. Panis iste si digne manducatur, impinguat: & calix iste si digne bibitur, inebriat, non corpus sed cor, non uentrem sed mentem. Vnde, Poculum tuum inebrians quam praeclarum est. Per huius ergo sacramenti uirtutem, uniuersae uirtutes

Duplex lignum scientiae & uitae.

Genes. 3
Ioan. 6

Philip. 2

Christus dedit se & in precium & in cibum.

Psal. 22

tutes augentur, & omnium gratiarum fructus exuberant. Is enim in hoc sacramento sumitur totus & integer, qui est fons & origo totius uirtutis & gratiae. Per crucis mysterium eripuit nos a potestate peccati. Per eucharistiae sacramentum liberat nos a uoluntate peccandi. Nam eucharistia si digne sumatur, a malo liberat, & confirmat in bono, uenialia delet & cauet mortalitatem. Vnde cum praemittimus in oratione dominica, Panem nostrum epilson. i. supersubstantialem, da nobis hodie, statim adiungimus, Et dimitte nobis debita nostra, & ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos a malo. Amen. Quia per panem istum ecclesiam liberamus a malis praeteritis, praesentibus, & futuris. Dedit ergo nobis hoc sacramentum salutis, ut quia nos quotidie peccamus, & ipse iam mori non potest. Per hoc sacramentum, quod in memoria mortis eius accipimus, remissionem peccatorum quotidie consequamur. Non enim solum lauit nos a peccatis nostris in sanguine suo, quando sanguinem suum fudit pro nobis in crucis patibulo, uerum etiam quotidie nos lauit a peccatis nostris in sanguine suo, quando eius sanguinem nos accipimus in calicis poculo. Ascendens ergo Christus ad patrem, quia promissit apostolis eorumque sequacibus, Vobiscum ero cunctis diebus usque ad consummationem saeculi. Voluit remanere cum illis non solum per inhabitantem gratiam, nec per diuinam tantum essentiam, uerum etiam per corporalem praesentiam. Et ideo istud sacramentum instituit, in quo praesens est nobiscum, sub alia quidem forma, sed in propria

Virtus & effectus huius sacramenti.

Matth. 6

Christus semper nobiscum. Matth. ult.

Trinitas

substantia

in una

persona

Christi

Ioan. 3

er hoc sa-

ramentum

unimur

Christo, si-

ut membra

capiti.

* cœlum

Ephes.

uere substantia. Congruum erat enim, ut deus
q̄ hoīem quem plasmauit, fecit ad imaginem et
similitudinē suam, expressius insigniret. Dispo-
suit ergo cœlestis altitudo cōsiliū, sicut tres sunt
personæ in unitate substantiæ, pater, uerbū &
spiritus, ita tres essent substantiæ in unitate per-
sonæ, diuinitas, corpus & anima. Cū ergo Chri-
stus secundū naturā diuinam tribus modis in re-
bus existeret, localiter in cœlo, personaliter in
uerbo, sacramentaliter in altari. Sicut enim se-
cundū diuinitatē totus essentialiter est in oībus
rebus, ita secundū humanitatē totus sacramēta-
liter est in plurib⁹ locis. Huius sacramēti uirtute
possibile sit, ut q̄ de terra sunt, in cœlū ascēdant.
Ait ipse inuisibilis: Nemo ascendit in cœlū,
nisi q̄ de cœlo descendit filius hoīs, qui est in cœ-
lo. Vnus & idem est filius dei, qui de cœlo descē-
dit, filius hoīs qui ascendit in cœlū Christus se-
sus, cui tanq̄ suo capiti cūcta membra corporis
annectuntur, oēs qui per fidē huius sacramēti
seruant unitatem spūs in uinculo pacis. Et sicut
unum corpus, una persona, unus Christus cum
suis mēbris in cœlis ascēdit, dicēty gratulabū-
dus gloriosam deo representans ecclesiā: Hoc
nūc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. &
ostendens se cū illa in unā cōuenisse personam.
Erunt, inquit, duo in carne una. Hoc autē, ut in-
quit Apostolus, magnū sacramētum est in Chri-
sto & in ecclesia, quod eucharistia simul efficit &
figurat, secundum quod dominus ait: Qui man-
ducat meam carnem & bibit meum sanguinem,
in me manet & ego in eo. Per id ergo quod sus-
cipit ipse de nostro, accipimus ipsi de suo, tā in-
solubili

solubili nexu cōiungimur, ut qui est unum cum
patre per ineffabilem unitatē fiat unum nobis-
cum per admirabilem unionem, ac ipso per hoc
communiter mediante cum patre unum effici-
mur. Pater, inquit, sancte, serua eos in nomine
tuo, quos dedisti mihi, ut sint unū sicut nos. Nō
pro eis autem rogo tantum, sed & pro illis qui
creditori sunt per uerbū eorum in me, ut & ipsi
in nobis unum sint, & mūdus credat quia tu me
misisti. Rogat unitas pro unione, uerbum cum
patre unū est in natura, homo cum uerbo unum
est in persona, membra sunt unum cum capite.
Primum est in iustitia, postmodum autē in glo-
ria, quoniam qui adhæret deo, unus spiritus est
cum eo. Vt ergo iustitia unū sint, cognoscat mū-
dus quia tu me misisti, ut autem & gloria unum
sint, uolo ut ubi ego sum, & illi sint mecū, ut ui-
deant claritatem quam dedisti mihi, quia dile-
xisti me ante constitutionem mundi.

Ioan. 17

Rogat

Christus

unione n

stri,

1. Cor. 6

Explicit liber quartus.

Capitula libri quinti
incipiunt.

- 1 De signis quæ tertio loco sunt super oblatā
& calicem, ubi agitur de quinq; plagis. Ostendi-
tur etiam q̄ nunq̄ in crucis signaculo panis se-
paratur à calice, nisi cum separatim nominatur
in canone.
- 2 Quare post consecrationem signa super eu-
charistiam fiant, ubi distinguitur inter uerbum
& signum,

lego* no
ratur

3 De figuris noui testamenti, quæ præcesserunt in ueteri testamento, ubi tam in offerentibus quam in oblationibus similitudo uocatur.

4 De signis quæ quarto loco fiunt super oblatam & calicem, ubi agitur de Christi oratione, deinde proditiōe, de uinculis & flagellis, de spinis & alapis, de profunda aliorum uerborum intelligentia.

5 Iube hæc perferri per manus angeli tui, ubi agitur de ministerio angelorum, qui semper in sacrificio præsentibus existunt. Vbi traditur, quare mors in sacra scriptura somno comparetur.

6 De secunda commemoratione sanctorum, Vbi docetur, quare Ioannes repetitur, & quare Stephanus sociatus Ioanni præmittitur Mathias ac Barnabæ.

7 De signis, quæ quinto loco fiunt super corpus & sanguinem, & in latere calicis. Vbi agitur de crucifixione, quæ facta est hora tertia linguis Iudeorum, & crucifixione quæ facta est hora sexta manibus gentilium.

8 De extensione manuum Saluatoris in cruce.

9 De tribus cruciatibus quos Christus sustinuit.

10 De aqua & sanguine quæ de latere Christi fluxerunt.

11 De scissione ueli.

12 De sepultura Christi, & quare parumper sacrificium exaltatur.

13 De saxo aduoluto ad ostiū monumenti.

14 Ostenditur etiam, quare diaconus mensam altaris & armum pontificis osculatur.

15 Epilogus de numero & ratione signorum, quæ

quæ fiunt super oblatam & calicem.

16 De uocis expressione & pectoris tuncione.

17 De oratione dominica, ubi agitur de dignitate orationis, ad quid ualeat uocalis oratio. Etiam pro quibus orandum sit.

18 De numero petitionum & ordine.

19 De adaptatione septem petitionum, & septem donorum, & septem uirtutum, & septem beatitudinum.

20 De captatione beniuolentiæ.

21 De triplici malo à quo petimus liberari.

22 De diuersis tentationibus in quas petimus non induci.

23 De tribus debitis quæ petimus nobis dimitti.

24 De quinq; panibus quos petimus nobis dari.

25 De uoluntate Dei quæ in terra sicut in celo fieri postulamus.

26 De regno Dei quod petimus aduenire.

27 De sanctificatione nominis patris, quod quatuor modis sanctificatur in filiis, duobus in uia, duobus in patria.

28 Quod duplex ordo notandus est in oratione dominica, unus in descendendo qui concordat cum donis, & alter in ascendendo qui conuenit cum uirtutibus. Ostenditur etiam quis dominicam orationem post canonem super hostiam censuit recitari.

29 De silentio post orationem dominicam. Vbi agitur de quiete dominicæ sepulturæ, & de descensu saluatoris ad inferos.

Finis capitulorum. Sequitur

O 5 Liber

INNOCENTII PP.

LIBER QUINTVS.

De signis quæ tertio loco fiunt super
oblatam & calicem.

Caput Primum.

Tria de
Christo
ommemo-
randa.

Rom.:

Phil.:

1. Cor.:

Psal. 67
Eph. 4
Ioan. 12

Nde & memores. Quia dominus ipse præceperat, ut in sui memoriam hoc faceremus. Idcirco tria ibi cōmemoranda proponit Ecclesia scilicet, Eius beatam passionem, nec non ab inferis resurrectionē, sed & in celos gloriosam ascensionem. Quorum primum, id est, passio excitat charitatem. Secundū id est, resurrectio corroborat fidem. Tertium, id est, ascensio lætificat spem. Quid enim magis in nobis charitatem accendit, quā quod proprio filio suo non pepercit Deus, sed pro nobis omnibus tradidit illum? Christus autem pro nobis factus est obediens usq; ad mortem, mortem autem crucis. Quid in nobis magis fidem confirmat, quā quod Christus resurrexit a mortuis primitiæ dormientium? Quoniam quidem per hominem mors, & per hominē resurrectio mortuorum. Sicut & in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificabūtur. Quid magis in nobis amplificat spem, quā quod Christus ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus, ut ubi est ipse illic sit & minister ipsius? Quia uero dicit ecclesia, memorem se dominicæ passionis, statim acerbiorē speciem illius passionis commemorat, recolens in quinq; crucibus quinq; plagas. Deinde per partes dñice passionis prosequitur sicut subsequens expositio declarabit. Abhinc igitur

LIBER V.

110

igitur usq; dum corporale desuper calicē remouetur, domini passio memoratur. Nam ubi dicit sacerdos, hostiam puram, hostiā sanctam, hostiam immaculatam, panem sanctum uitæ æternæ, & calicem perpetuæ salutis. Quinarium crucis signaculum imprimit super oblatā & calicem, significans illa uiuentis petreæ foramina, in quibus residet immaculata columba fructuosē se nidificans. Cum inter prædicta crucis quinq; signacula, quinq; dilecti sui plagas, uidelicet duas manuum, totidem pedum, & unam lateris, si da tenet & contemplatur memoria. Tres autē sacerdos cōmuniter facit super oblatam & calicem, quoniam in tribus uerbis utrunq; pariter intelligitur. Nunquam enim in crucis signaculo panis separatur a calice, nisi cum separatim nominatur in canone. Verum erecta pars crucis solummodo super panem, transuersa uero usq; super calicem debet protēdi, quoniam erecta pars crucis corpus Christi sustinuit, & brachia transuersa distendit.

Quinque
crucis si-
gnacula

Quare post consecrationem signa super
eucharistiam fiunt. Caput ij.

Hinc oritur quæstio non prætereunda si-
lētio, cum enim plene & perfecte sit con-
secratio celebrata. (Nam materia panis
& uini iam transiuit in substantiam carnis & san-
guinis) quare super eucharistiam benedictā &
plenissime consecratam adhuc benedictionis si-
gnum imprimitur, aut aliud uerbum consecra-
tionis pfertur. Imo talia qdā subiunguntur in
canone, q̄ uidetur innuere, q̄ nōdū sit transub-
stantiatio cōsummata, Ego super hac quæstione
uellem

Quæstio

uellem potius doceri q̄ docere, magisq; referre
quàm proferre sententiam. Verum quia neq; à
maioribus aliquid dictū super hac re potui repe-
rire, dicā salua fide quod sentio sine præiudi-
cio sententiæ melioris. In canone siquidē aliud
uerba significāt, & aliud signa prætendunt. Ver-
ba namq; principaliter spectant ad Eucharistiā
consecrandam, signa uero principaliter ad hi-
storiā recolendam. Nam uerbis utimur ad cō-
secrandum panē & uinum in corpus & sangui-
nem Iesu Christi. Signis utimur ad recolēdum
ea quæ per hebdomadā ante pascha gesta sunt
circa Christum. Patet ergo quantum ad ordinē
Eucharistiæ consecrandæ, q̄ capitulum istud,
Qui pridie q̄ pateretur, in fine canonis subiici
debuisset, quoniam in eo consecratio consum-
matur. Sed quoniā impedisset ordinē historiæ
recolendæ, quia quod fuit gestum in medio, po-
neretur in fine. Prouidus canonis ordinator, ut
ordinem seruaret historiæ, quasi quadam ne-
cessitate compulsus, capitulum istud, Qui pri-
die q̄ pateretur quasi cor canonis, in medio col-
locauit, ut quæ sequuntur intelligantur præce-
dere, secundum illam figuram, qua sepe fit, ut
quæ narratione succedunt, intellectu præcedūt.
Vel potius, ut tam literæ quàm historiæ suus
ordo seruetur. Dicatur itaq; quod signa perti-
nent ad historiā recolendam. Sed uerba non
pertinent ad eucharistiā consecrandam, im-
mo pertinent ad eucharistiā consecratam hoc
modo. Nos tui serui, uidelicet sacerdotes, &
plebs tua sancta, scilicet populus Christianus.
(Nam quod populus agit uoto, sacerdotes per
agunt

Responsio
In Canone
alia est ra-
tio uerbo-
rum q̄ signo-
rum.

Alia re-
sponsio.

Expositio
extus Ca-
nonis.

agunt mysterio) offerimus præclare maiestati
tuæ, id est, præ ceteris clare. Nam si iusti fulge-
bunt sicut sol in regno patris eorū, quanto cla-
rius diuina præfulget maiestas. De tuis donis,
id est, de frugibus segetū, quātum ad panē qui
consecratus est in carnē. Ac datis, id est, de frui-
gibus arborum, quantum ad uinum quod est
cōsecratum in sanguinem. De his inquam & il-
lis offerimus hostiam purā, hostiam sanctam,
hostiam immaculatam, id est, eucharistiā, im-
munē ab omni culpa uel peccato originali, ue-
niali, & criminali: uel purā quantum ad cogita-
tionē, & sanctam, quantum ad locutionem, im-
maculatam quantum ad operationem, quia pec-
catum nō fecit, nec est inuentus dolus in ore e-
ius. Hoc est, panē sanctum, id est, sanctificantē,
datorem uitæ æternæ, quantum ad stolam car-
nis, & calicem salutis perpetuæ, quātum ad sto-
lam animæ. Secundum illud: Ego sum panis ui-
uus qui de celo descendi. Si quis manducauerit
ex hoc pane uiuet in æternum. Supra quæ pro-
pitio domine nobis tuo sereno uultu, id est, pla-
cibili respectu digneris respicere. Non quod
uultus eius mutetur aliquando: Sed tunc Deus
illuminat suum uultum super nos, & serenat
cum misericordiam suam super nos exhibet &
declarat. Secundum illud Psalmistæ. Illuminet
uultum suum super nos & misereatur nostri.

De figuris noui Testamenti quæ præces-
serunt in ueteri Testamento. Cap. iij.

Sicuti accepta habere dignatus est munera
Abel &c. Aduerbium istud sicuti similitu-
dinē innuit, nō exprimit quātitatē. Multo
quippe

Mat. 17.

De tuis do-
nis ac da-
tis.

Esa. 53

Ioan. 6

Propitio
ac sereno
uultu.

Psal. 66.

Sicuti, si-
nilitudinē
dicit, non
quantitatē

quippe acceptius est hoc sacrificiū, quā quod obtulit Abel, quod obtulit Abraham, quod obtulit Melchisedech. Videtur enim amplius res quā umbra, ueritas quā figura. Ip̄iam ergo similitudinem magis quā quantitatem debemus attendere. Similes ergo offerendo sumus

Oblatio Abel.
Gen. 4. Abel, si recte quid offerētes, recte nihilominus diuidamus, quod quia Cain non egit, peccauit. Sua namq; recte, cui debebat, obtulit deo, sed retinuit sibi seipsum, & cor suum auferens Deo, male diuisit. Abel autem acceptum Deo iustus in corde, obtulit holocaustum, quia non se sibi retinuit, sed deo se totum subdidit & impedit. Er ideo respexit Deus ad Abel & ad munera eius. Ad Cain autem & ad eius munera nō respexit. Prius respexit ad Abel, & postea respexit ad munera, quia non offerens placuit à muneribus, sed munera placuerunt ab offerente. Semper Abraham egregia fide totum se prius offerebat altissimo, & postea cum sua duceret offerenda, placidas hostias offerebat, quod ut nos sciētes imitarenur, patrios ab illo Deus exegit affectus. Tolle (inquit) filium tuum unigenitum quem diligis Isaac, & offer illum in holocaustū super unum montiū quem dixerō tibi, statimq; promptum & obedientem inuenit, imo nobis ostendit. Melchisedech quoq; nisi se prius acceptum Deo sacrificium obtulisset, futurorū causas minime prauidisset, quarum intuitu mysticum panis & uini primus obtulit sacrificiū. Erat enim Dei sacerdos altissimi. Nos ergo assistentes ad offerendum, si recte diuidimus prius, nos ipsos in sacrificium offeramus, arietinā prote-

Oblatio Abrahę
rebat altissimo, & postea cum sua duceret offerenda, placidas hostias offerebat, quod ut nos sciētes imitarenur, patrios ab illo Deus exegit affectus. Tolle (inquit) filium tuum unigenitum quem diligis Isaac, & offer illum in holocaustū super unum montiū quem dixerō tibi, statimq; promptum & obedientem inuenit, imo nobis ostendit. Melchisedech quoq; nisi se prius acceptum Deo sacrificium obtulisset, futurorū causas minime prauidisset, quarum intuitu mysticum panis & uini primus obtulit sacrificiū. Erat enim Dei sacerdos altissimi. Nos ergo assistentes ad offerendum, si recte diuidimus prius, nos ipsos in sacrificium offeramus, arietinā prote-

Gen. 22. Tolle (inquit) filium tuum unigenitum quem diligis Isaac, & offer illum in holocaustū super unum montiū quem dixerō tibi, statimq; promptum & obedientem inuenit, imo nobis ostendit. Melchisedech quoq; nisi se prius acceptum Deo sacrificium obtulisset, futurorū causas minime prauidisset, quarum intuitu mysticum panis & uini primus obtulit sacrificiū. Erat enim Dei sacerdos altissimi. Nos ergo assistentes ad offerendum, si recte diuidimus prius, nos ipsos in sacrificium offeramus, arietinā prote-

Oblatio Melchisedech
rebat altissimo, & postea cum sua duceret offerenda, placidas hostias offerebat, quod ut nos sciētes imitarenur, patrios ab illo Deus exegit affectus. Tolle (inquit) filium tuum unigenitum quem diligis Isaac, & offer illum in holocaustū super unum montiū quem dixerō tibi, statimq; promptum & obedientem inuenit, imo nobis ostendit. Melchisedech quoq; nisi se prius acceptum Deo sacrificium obtulisset, futurorū causas minime prauidisset, quarum intuitu mysticum panis & uini primus obtulit sacrificiū. Erat enim Dei sacerdos altissimi. Nos ergo assistentes ad offerendum, si recte diuidimus prius, nos ipsos in sacrificium offeramus, arietinā prote-

niam, feritatem taurinam, hircinamq; luxuriam iugulantes. Iuxta quod in Psalmo cantauimus holocausta medullata offeram tibi cum incenso arietū, offerā tibi boues cum hircis. Ac deinde sicut munus Abel, sicut sacrificium Abraham, sicut hostiā Melchisedech, uota nostra Dominus acceptabit. Verum non solum in offerentibus, sed etiam in ipsis oblationibus debemus similitudinem intueri. Nam illa uetera sacrificia, hoc nouū sacrificium figurabāt. Quid enim per munus Abel offerentis de primogenitis gregis nisi Christus exprimitur primogenitus in multis fratribus. Quia sicut Abel inuidiose fuit interfectus à fratre, sic ipse malitiose fuit occisus à populo Iudæorū. Nā secundū Apocalypsim Io-

annis, Ipse est agnus qui occisus est ab origine mundi. Quid per sacrificiū Abraham dilectū & unicum filium offerentis, nisi passio domini designatur? De quo dicit Apostolus: Dilecto filio suo non pepercit Deus, sed pro nobis omnibus tradidit illū. Hic est (inquit) filius meus dilectus in quo mihi cōplacuit. Oblatio uero Melchisedech tā proprie nouū sacrificiū pręsignauit, ut inde prędictū sit, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinē Melchisedech. Qui per omnia secundum Apostolum, assimilatus filio Dei, manet sacerdos in perpetuum. Abel dicitur puer, nō tam à pueritia, q̄ à puritate, secundum illud. Ecce puer meus electus quē elegi, posui super ipsum spiritum meum. Abraham dicitur patriarcha, non tam Israeliticę plebis q̄ populi Christiani: Illius per carnem, huiusq; per fidem, secundum illud: Nō ultra uocabitur nomen tuum

Abraham, niam, feritatem taurinam, hircinamq; luxuriam iugulantes. Iuxta quod in Psalmo cantauimus holocausta medullata offeram tibi cum incenso arietū, offerā tibi boues cum hircis. Ac deinde sicut munus Abel, sicut sacrificium Abraham, sicut hostiā Melchisedech, uota nostra Dominus acceptabit. Verum non solum in offerentibus, sed etiam in ipsis oblationibus debemus similitudinem intueri. Nam illa uetera sacrificia, hoc nouū sacrificium figurabāt. Quid enim per munus Abel offerentis de primogenitis gregis nisi Christus exprimitur primogenitus in multis fratribus. Quia sicut Abel inuidiose fuit interfectus à fratre, sic ipse malitiose fuit occisus à populo Iudæorū. Nā secundū Apocalypsim Io-

Psalm.

Per munus Abel.
Rom. 8

Apo. 13
Per sacrificium Abraham
Rom. 8

Mat. 1. & n

Per oblationem Melchisedech.
Psalm. 110
Heb. 7
Abel puer
Ecc. 41
Abraham patriarcha
Gen. 11

Melchisedech rex.

Psal. 71

Luc. 22.

Osculum altaris.

Tres cruc-

Abram, sed appellaberis Abraham, quia patrem multarum gentium constitui te. Melchisedech interpretatus est rex iustitiae, deinde rex salis, id est pacis propter illud quod legitur: Orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis, donec auferatur luna. Sanctum sacrificium, immaculatam hostiam, hoc addidit in canone Leo Papa.

De signis quae quarto loco sunt super oblatam & calicem. Cap. iij.

Supplices te rogamus & c. Dicto hymno post cenam exiit Iesus in montem oliueti trans torrentem Cedron & progressus pusillum procidit in faciem suam orans & dicebat: Pater si fieri potest, transe hunc calicem a me. Sed & secundo & tertio abiit, & orauit eundem sermonem, dicens: Et factus in agonia prolixius orabat, & factus est sudor eius sicut guttae sanguinis decurrentis in terram, tunc uenit ad discipulos suos, dicens: Surgite, eamus, ecce appropinquat qui me tradet. Traditor autem dedit eis signum, dicens, Quem osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Et confestim accedens, osculatus est eum. Iesus igitur quia procidit orans & dicens, Pater si fieri potest & c. Sacerdos inclinans orat dicens, Supplices te rogamus & c. Per osculum altaris representans osculum proditoris. Quia uero factus in agonia prolixius orabat tertio dicens sermonem eundem, sacerdos facit tres cruces, primam & secundam distincte super oblatam & calicem dicendo. Sacrosanctum filii tui corpus & sanguinem, tertio signando seipsum in faciem, cum dicit: Omni benedictione caelesti & gratia repleamur. Forte propter sudorem corporis crucem impri-

Marc. 15

Ioan. 19

Luc. 22

imprimens super corpus, & propter guttas sanguinis crucem imprimens super sanguinem, & quia procidit in faciem suam orans, imprimit sibi crucem in faciem. Vel potius per duas cruces, quas facit sacerdos super corpus & sanguinem, designatur uincula & flagella. Vincula, quibus ligatus est corpus: flagella, quibus illisus est sanguis eius. Nam de uinculis legitur: Ministri suorum comprehenderunt Iesum, & ligauerunt, & uincientes duxerunt & tradiderunt Pilato. De flagellis legitur: Apprehedit Pilatus Iesum, & flagellauit. Cuius liuore sanati sumus. Per tertiam uero crucem quam sacerdos sibi in faciem facit, recolitur illud, quod expuebant in faciem eius, & alapas in faciem ei dabant, & uelantes faciem eius, dicebant: Prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit.

De ministerio angelorum qui semper in sacrificio praesentes existunt. Cap. v.

Iube haec perferri per manus & c. Tanta sunt profunditatis haec uerba, ut intellectus humanus uix ea sufficiat penetrare. Nam & B. Gregorius tanti sacramenti dignus interpres quodam in loco de illis tanquam de re ineffabili penitus ineffabiliter loquens. Quis, inquit, fidelium habere dubium possit in ipsa immolationis hora ad sacerdotis uocem caelos aperiri, & in Iesu Christi mysterio angelorum choros adesse, summis ima sociari. id est terrena caelestibus iungi, unum quid ex inuisibilibus & uisibilibus fieri. Idem alibi dicit: Vno eodemque tempore ac momento & in caelo rapitur ministerio angelorum consociandum corpori Christi, & ante oculos sacerdotis

Verba Gregorii Papae lib. 4. dial. c. 35

P tis

etis in altari uidetur. Saluo tamen occulto celestis oraculi sacramento, possunt hæc uerba licet simplicius tamen securius sic intelligi. Iube hæc, uota fidelium uidelicet & preces, perferri per manus sancti angeli, hoc est, per ministerium angelorum, secundum illud quod ait Angelus ad Tobiam: Quando orabas cum lachrymis, ego obtuli orationem tuam domino. In sublimi altare tuum, hoc est, in conspectum diuine maiestatis tuæ. Porro sicut beatus Augustinus determinat, non dicitur angelus orationes nostras offerre deo, quasi tunc primo deus nouerit quid uellemus, quia deus omnia nouit antequam fiant, sed quia necesse habet rationalis creatura temporales causas ad aternitatem referre, siue petendo quid erga se fiat, siue consulendo quid faciat, ut quod deo iubente implendum esse cognouerit, hoc nobis uel euidenter uel latenter reportet. Hinc etiam euidenter apparet, quod angeli semper in sacrificio præsentés existunt uel assistunt. Multiplex autem altare legitur in scripturis, superius & inferius, interius & exterius. Quodlibet autem est duplex. Nam altare superius est dei trinitas, de quo legitur: Non ascendas ad altare meum per gradus. Est & altare superius triumphans ecclesia, de qua dicitur: Tunc imponent super altare tuum uitulos. Altare inferius est ecclesia militans, de quo dicitur: Si altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de sectis lapidibus. Est & altare inferius mensa templi, de qua dicitur: Constituite diem solennem in condensis, usque ad cornu altaris. Altare interius est cor mundum,

dum, de quo præcipitur: Ignis in altari meo semper ardebit. Est & altare interius fides incarnationis, de qua iubetur: Altare de terra facietis mihi. Altare exterius, ara crucis, hoc est, altare holocausti, super quod cremabatur sacrificium uespertinum. Est & altare exterius ecclesiastica sacramenta, de quibus scriptum est: Altaria tua domine uirtutum &c. Quæ uero sint illa quæ petit in sublimi altare perferri, determinat subdens: ut quotquot &c. Memento domine. Orat pia mater ecclesia, non solum pro uiuis, sed etiam pro defunctis, & eos sacræ oblationis intercessione commendat, certissime credens, quod sanguis ille preciosus, qui pro multis effusus est in remissionem peccatorum, non solum ad salutem uiuentium, uerumetiam ad absolutiōem ualeat defunctorum. Qui cum signo fidei procedunt ad dominum. Non quod ibi sit fides aut spes, ubi spes est & res. Nam fides euacuatur, charitas autem nunquam excidit, sed signum fidei pro charactere Christiani tatis accipitur, quo fideles ab infidelibus discernuntur, secundum illud: Audiui numerum signatorum, centum quadraginta quatuor millia signati ex omni tribu filiorum Israel. Et dormiunt in somno pacis. Secundum illud: In pace in idipsum dormi & requiesce. Frequenter enim sacra scriptura defunctos dormientes appellat, pro eo quod sicut dormientes euigilat, ita defuncti resurgent. Propter quod dicit Apostolus: Nolo uos ignorare de dormientibus, ut non contristemini sicut et ceteri quod spem non habent. Et dominus inquit in Euangelio, Lazarus amicus noster dormit. Ipsis domine et

Leuit. 6

Exod. 10
Nume. 28

Psal. 83

Memoria
pro defunctis.Signum fidei
lego species.

1. Cor. 13

Apo. 7

Psal. 4
Dormiunt multi.

1. Thess. 4

Ioan. 11

P 2 omnibus

omnibus in Christo quiescentibus, In hoc loco sacerdos, quorum maluerit, defunctorum debet agere memoriam specialem. Locum refrigerij, In quo non est ardor poenarum. Lucis, in quo non est obscuritas tenebrarum. Et pacis, in quo non est conflictus poenarum. Nam absterget deus omnem lachrymam ab oculis sanctorum &c. Sed delectabitur in multitudine pacis, complacebit cor domino in lumine uiuentium. Nobis quoque peccatoribus, Nam si dixerimus quia peccatum non habemus, nosipsum seducimus, & ueritas in nobis non est. Licet enim omni tempore nos debemus ex corde recognoscere peccatores, precipue cum promissione peccatorum sacrosanctum mysterium celebratur. De multitudine miserationum tuarum sperantibus, Iuxta quod inquit Psalmista: Secundum multitudinem miserationum tuarum domine &c. Vna tantum est dei misericordia, non aliud quidem quam ipse misericors, Sed multi sunt eius effectus qui miserationes dicuntur. Vnde, Reminiscere miserationum tuarum domine, & misericordiarum tuarum quarum a seculo sunt. Porro cum ipse deus sit omnia in omnibus, salus & premium & gloria singulorum. Salus, inquit, populi ego sum. Quid est quod dicitur, Partem aliquam & societatem donare digneris, Tanquam non omnes sint unum eundem denarium accepturi? Sane licet unum & idem sit premium singulorum, uel licet ipse deus, in cuius cognitione salus eterna consistit, secundum illud quod ipse dicit in euangelio, Hec est uita eterna, quod cognoscant te uerum deum & quem misisti Iesum Christum. Tamen secundum distinctionem meritum

Apo. 21

Psal. 36

1. Ioan. 1

Aulta miserationes dei.

Psal. 30

als & affectus

Psal. 44

Psal. 34

Matth. 20

Ioan. 17

als & differentiam

ritorum, alij plus, alij minus diuina uisione fruantur. Nam stella differt a stella in claritate, propter quod ipse dominus ait, In domo patris mei mansiones multe sunt. Sicut unus est sol, cuius lumine participant uniuersi, alij plus, alij minus, secundum differentiam intuentium.

1. Cor. 15
Ioan. 14

De secunda commemoratione sanctorum. Caput vj.

Cum Ioanne, Stephano, Mathia, Barnaba &c. In hac secunda commemoratione sanctorum ex magna parte supplentur, qui de primitiis sanctis deesse uidebantur in prima. Sed qualiter Ioannes repetitur, & Stephanus sociatus Iohanni pramittitur Mathia ac Barnaba? Sane Ioannes in prima commemoratione disponitur, & cum alijs numeratur propter dignitatem apostolatus. In hac autem commemoratione repetitur & cum Stephano sociatur, propter priuilegium celibatus. Virgines enim sunt, & sequuntur agnum quocumque ierit. & propterea ceteris pramittuntur. Virginitas enim Ioannis inde maxime commendatur, quia Christus in cruce matrem discipulo uirginem uirgini commendauit. Ex illa hora accepit eam discipulus in suam. Stephani uero uirginitas ex eo maxime commendatur, quia ipse est qui ab apostolis deputatus est ad ministerium uiduarum, & in hoc quod formis est prappositus testimonium meruerit sincerissimae castitatis. Posset autem non Euangelista, sed Baptista Ioannes intelligi, nisi pramitteretur, cum tuis sanctis apostolis ac martyribus. Vnde coniicitur, quod apostoli tantum ac martyres subnotentur, quamuis

Virginitas
Ioannis &
Stephani.
Apo. 14

Ioan. 19

Act. 6

Ioannes
Baptista.

Ioannes Baptista merito inter martyres possit numerari. Non æstimator meriti, quia nõ secũdum exigentiã meritorum retribuis, sed minus puniendo, uel magis remunerãdo, q̃ qui s̃q̃ meruerit. Vnde, Non secundum peccata nostra facias nobis. Et alibi, Mensuram bonam, conferam & coagitatam & supereffluentem dabunt in sinum uestrum.

¶ De signis quæ quinto loco sunt super corpus & sanguinem, & in latere calicis. Caput. vii.

P Er quem hæc omnia domine semper bona creas. Nam per eũ omnia facta sunt, & sine ipso factũ est nihil. Et uidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant ualde bona. Creas ergo cõdendo naturam, & sanctificas consecrando materiam, uiuificas transsubstantiãdo creaturã, & benedicis accumulando gratiam. Est autẽ simplex pronominis demonstratio, sicut tẽpus uerbi confusum. Nam præsens confusum præsens non tenet usum. Hęc enim omnia, id est, panẽ & uinũ & aquã semper bona creas, secundũ causas primordiales, & sanctificas secundũ causas sacramentales, uiuificas ut trãseant in carnẽ & sanguinẽ, & benedicis ut cõseruent charitatẽ & unitatem. Per ipsum tanquã per mediatorẽ, cum ipso, tanquam cum æquali, in ipso tanquam in cõsubstantiali. In patre quippe notatur auctoritas in filio æqualitas, in spiritu sancto cõmunitas. Auctoritas in patre propter principũ, Æqualitas in filio propter medium. Communitas in spiritu sancto propter consortium. Sexta hora crucifixus est dominus, hora tertia linguis Iudæorum,

Psal. 102
Luc. 6.

Ioan. 1
Gen. 1

Ps. cūferat

ddo. Ter-
tia &

dæorum, quod narrat Marcus: hora sexta manibus gentilium, quod narrat Ioannes. Et circa horam nonam inclinato capite tradidit spiritũ. Ad recolendam uero crucifixionẽ, quæ hora tertia facta est linguis Iudæorum ter clamantium crucifige, crucifige eum, & rursus tolle tolle crucifige eũ. Sacerdos facit tres cruces super oblatam & calicẽ, cum dicit: Sanctificas, uiuificas, & benedicis. Ad recolendam uero crucifixionem, quæ post interuallum trium horarum facta est manibus gentilium. Milites enim crucifixerunt Iesum, sacerdos iterũ facit tres cruces cum hostia super calicem dicendo, per ipsum, & cum ipso, & in ipso. Postmodum autem ad designandam diuisionem carnis & animæ Domini morientis facit duas cruces in ore calicis cum dicit: Tibi Deo patri omnipotẽti, in unitate spiritus sancti. Cum enim in Christo tres sunt unitẽs substantiæ, uidelicet diuinitas, corpus & anima: duæ tantum, id est, corpus & anima fuerunt in morte diuise. Nam diuinitas à neutra est diuisa, & mini deseparata, propterea non tribus crucibus, sed gnant, diabus mors domini designatur.

¶ De extensione manuum Saluatoris in cruce. Caput. viii.

Sacerdos igitur super mensam altaris magnus extendit, quia Christus super aram crucis manus expandit, secundum illud propheticum. Expandi manus meas ad populum non credentem mihi, subtilius tamen atq; profundius hoc possumus figurare.

¶ De tribus cruciatibus quos Christus sustinuit. Caput. ix.

P 4 Tres

Mar. 15

Ioan. 19

Luc. 23

Tres cruces

Iterum tres

cruces.

Duæ cruce,

mortem do

mini desi-

gnant,

Esai. 65.

Tres quippe cruces significant tres cruciatus, quos Christus in cruce sustinuit, uidelicet passionem, propassionem & compassionem. Passio nem in corpore, propassionem in mente, cōpassionem in corde. De passione corporis ait dñs per prophetam, O uos omnes, qui transitis per uiam, attendite & uidete, si est dolor sicut dolor meus. Foderunt manus meas & pedes mēes, & dinumerauerunt omnia ossa mea. De propassio ne mentis dominus inquit apostolis: Tristis est anima usq; ad mortem. Ccepit Iesus pauere & tædere, ccepit cōtristari & mortuus esse. Ex com passione cordis pro crucifixoribus orauit ad patrem: Pater (inquit) ignosce illis quia nesciunt quid faciunt. Si enim cognouissent, nunq; domini gloriæ crucifixissent. Ideo uero sacerdos facit has tres cruces cū hostia super calicē, quia Christus sustinuit huiusmodi cruciatus in corpore super patibulum, per calicem enim passio ce signatur, secūdum illud quod ipse dominus ait Domine pater, si fieri potest, transeat à me calix iste.

De aqua & sanguine quæ de latere Christi fluxerunt. Cap. x.

DVæ uero cruces, quas facit sacerdos in atere calicis, designant duo sacramenta quæ de latere domini profluxerunt, uidelicet aqua regenerationis, & sanguis redemptionis, iuxta testimonium Ioannis dicentis: Vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuo exiuit sanguis & aqua.

De scissione ueli, Cap. xi.

Corporæ

Corporale desuper calicē remouetur, quia Mat. 27 uelum templi scissum est à summo usque deorsum. Imò quod de illo scriptum fuerat, hæcenus clausum erat, sicut dicitur de quibusdam. Et illud uerbum erat absconditum ab Luc. 8 eis, ubi consummatum etiam reuelatum est. Nam lignum missum in Marath, aquas dulcorauit amaras. Exo. 15

De sepultura Christi & sacrificij exaltatione. Caput xij.

Tunc accedit Diaconus & exaltat aliquantulum sacrificium de altari, * tam ipse q; sacerdos deponit. Quia uenit Ioseph de Arimathia, uenit & Nicodemus, & impetratum à Pilato corpus Iesu deponentes sepelierunt.

De saxo aduoluto ad ostium monumenti. Caput xij.

Et quia ille aduoluit saxum magnum ad ostium monumenti, Diaconus super os calicis corporale reponit.

Ostenditur quare Diaconus mensam altaris & armū Pontificis osculatur. Cap. xij.

Quia uero in pace factus est locus eius, Diaconus osculatur mensam altaris. Et quia factus est principatus super humerum eius Diaconus armum Pontificis osculatur, ut in utraque significet Christum, & quicūq; post mortem, & uicisse post mortem, iuxta quod ipse prædixit in Psalmo: In pace in idipsum dormiam & requiescā. Et alibi: O mors ero mors tua, morsus tuus ero inferne. Christus enim per mortē triumphauit de morte. Nam quia factus est obediens usque ad mortem, mortem autem

P 5 crucis.

Ioan. 19 crucis. Idcirco deus exaltauit illum &c. Hoc ipsum figurauit quod Christus sibi crucem super humerum baiulauit.

¶ Epilogus de numero & ratione signorum quæ sunt super oblatam & calicem. Caput. xv.

I Septē uicibus signatur in Canone. Prima uice ter, ubi dicit: Hæc dona, hæc munera, hæc sancta sacrificia illibata. Propter ternā Christi traditionē, quæ facta est à Deo, à Iuda, à Iudæo. Secūda uice quinquies, ubi dicitur: Quam oblatiōem tu deus digneris facere benedictā, ascriptā, ratā, ut fiat corpus & sanguis propter quinq; personas, uēditoris, uēditi & emptorum, uidelicet sacerdotum & scribarum, & pharisæorum. Tertia uice bis, ubi dicitur: Accipiens Iesus panē, benedixit ac fregit, deditq; discipulis. Similiter & hunc præclarum calicem. Item tibi gratias agens benedixit: propter benedictionem panis qui transubstantiatur in carnem, & uinum quod transubstantiatur in sanguinē. Quarta uice quinquies, ubi dicitur: Hostiā purā, hostiam sanctā, hostiā immaculatā, panem sanctū uitæ æternæ, & calicē salutis perpetuæ. Quinta uice bis, ubi dicitur: Sacrosanctū filij tui corpus & sanguinē, propter uincula quibus ligatū est corpus, & flagella quibus allisus est sanguis. Sexta uice, ubi dicitur: Sanctificas, uiuificas & benedixis, propter crucifixionem quæ facta est hora tertia linguis Iudæorum, ter clamantium crucifige eum. Septima uice quinquies, ubi dicitur: Per ipsum, & cum ipso, & in ipso est tibi deo patri omnipotent

tenti, in unitate spiritus sancti. Ter super calicem, propter tres cruciatus quos Christus sustinuit, passionis, propassionis & compassionis. Et bis in latere calicis, propter aquā & sanguinem, quæ de latere Christi fluxerunt. Inter has septem uices sacrificium signatur uicibus duabus bis, & duabus uicibus ter, & duabus uicibus quinquies, septima bis & ter, simul oibus quinquies quinq; quæ sunt simul uiginti quinq; qui numerus per se ductus semper in seipsum redit in infinitū. Quantumlibet enim multiplicetur eucharistiæ sacramētum, semper est idem sacrificium. In hoc etiam sacramento quinque sensus corporis exercentur, uisus, auditus, odoratus, gustus & tactus. Circa colorem, saporem, odorem, fractionem & sumptionem. Si tamen caro procedat in spiritum, quia spiritus est qui uiuificat, caro non prodest quicquam. Vnde quinque sensus animæ spirituales exuberent, uisus intelligentiæ, auditus obedientiæ, odoratus discretionis, gustus delectationis & tactus operis. De quibus reperitur in euangelio: Dñe, quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinq; superlucratus sum. Sed & binarius & ternarius bene congruunt sacramento. Binarius, propter carnem & sanguinem. Ternarius, propter panem & uinum & aquam. Binarius, propter duplicem modum edendi, sacramentalem sub specie panis, & spūalem in fide cordis. Ternarius propter tria quæ sunt in hoc sacramento discreta, uidelicet forma uisibilis, ueritas corporis, & uirtus spūalis. Forma panis & uini, ueritas carnis & sanguinis, & uirtus unitatis & charitatis, ut ita

Mysteriū
numeri 25

Ioan. 6
Quinq;
sensus

Mat. 25

Binarius
ternarius

ut ita ternarius per binariū, id est, fides trinitatis per dilectionem dei & proximi operetur.

¶ De uocis expressione & pectoris tuncione. Caput. xvj.

Non solum aut crucis impressio, uerum etiam uocis expressio, quæ sunt iuxta crucem, insinuat. Cum enim ad id uentū est. Nobis quoque peccatoribus famulis tuis, sacerdos paululum expressa uoce percusso pectore silentium interruptit, representans contritionem & confessionem latronis, in illo passionis dominice articulo increpantis alterum & dicentis: Nos digna factis recipimus, hic uero nihil mali gessit, & dicebat ad Iesum: Domine memento meidum ueneris in regnum tuū, propter quod dixit illi Iesus: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Vel per exaltationem uocis & percussione pectoris exprimitur illud quod Centurio & qui cum eo erant, uisis his quæ fiebant, timuerunt ualde, dicentes: Verè filius Dei erat iste. Et omnis turba quæ simul aderant ad spectaculum istud percutientes pectora sua reuertebantur. Quia Iesus uero clamans uoce magna, tradidit spiritū, leuat sacerdos uocem dicendo: Per omnia secula seculorū. Et quia mulieres lamentabatur flentes dominum. Chorus quasi lamentando respondit: Amen. Representans fideles qui dominum toto corde lamentabantur ac lugebant, uel quōdam Abel inuidi fratris furorē parentes eius lamentabatur occisum. Iesus ergo uoce magna clamauit. Pater in manus tuas cōmendo spiritum meū, & sacerdos eleuata uoce pronunciat: Pater noster qui es in cœlis.

¶ De ora-

¶ De oratione dominica, ubi agitur de dignitate orationis, & ad quid ualeat. Ca. xvij.

Hæc oratio multis ex causis, ceteris orationibus antecellit, Auctoritate doctoris, breuitate sermonis, sufficientia petitionum & fecunditate mysteriorū. Auctoritate doctoris, quæ fuit ipsius ore prolata. Os enim domini locutum est. Breuitate sermonis, quia facile dicitur & profertur. Cum (inquit) oratis nolite multum loqui, sicut ethnici faciunt. Sufficientia petitionum, quoniam utriusque uitæ continet necessaria. Pietas enim promissionem habet uitæ quæ nunc est & futuræ. Fecunditate mysteriorum, quoniam immensa continet sacramenta, pertransibunt enim plurimi, & multiplex erit scientia. Scit autem dominus, quid uelimus, sed uult nos orare uocaliter pro excitanda deuotione. Quia quod facit status carboni, hoc facit pronuntiatio deuotioni. Vnde, Ad ipsum ore clamaui, & exaltaui sub lingua mea. Pro aliorum instructione, ut cortina cortinā trahat, & qui audit, dicat ueni. Vnde, Lux uestra luceat corā hominibus. Pro linguæ obsequio, ut quod lingua peccamus, satisficiamus lingua. Vnde, Sicut exhibuistis mēbra uestra seruire iniquitati ad iniquitatē, ita exhibeatis ea seruire iustitiæ in sanctificationē. Pro rei petendæ obtentione, quia facilius obtinetur quod instātius postulatur. Vnde, Petite & accipietis, pulsate & aperietur uobis. Pro impetratæ rei custodia, quia quod sapius requiritur, diligentius custoditur. Vnde, Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam. Oratur autem & pro bonis adipiscendis, & pro malis

Hæc oratio in quatuor excellit ceteras oēs.

Mat. 6

1. Tim. 4

Dan. 12

Quare uult deus nos orare uocaliter.

Psal. 65

Mat. 5

Rom. 6

Mat. 7

Apoc. 3

ro quibus
onisoran
am est,

malis uitandis. Pro bonis temporalibus, spiri-
tualibus & æternis. Pro malis præteritis, præ-
sentibus & futuris. De bonis æternis. Adueniat
regnum tuum. De spiritualibus, Fiat uoluntas
tua, sicut in celo & in terra. De temporalibus,
Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.
Æterna petuntur in premiū, spiritualia petun-
tur in meritum. Tēporalia petuntur in susten-
taculum. De malis præteritis, Dimitte nobis de
bita nostra. De presentibus, Libera nos a malo.
De futuris, Ne nos inducas in tentationē. Præ-
terita sunt dolenda, præsentia sunt uincenda, fu-
tura sunt præcauenda.

¶ De numero petitionum & ordine
Caput xviii.

duplex or
o, scilicet
ēporis &
lignitatis

Septem sunt petitiones orationis dominicę
præter captationem beniuolentię, quarum
tres primę spectant ad patriam, tres ulti-
mę ad uitam. Media uero pertinet ad utranque.
Porro tres primę succedunt ordine temporis,
sed præcedunt ordine dignitatis. Tres ultimę
succedunt ordine dignitatis, sed præcedunt ordi-
ne temporis. Dominus autem in oratione secu-
tus est ordinem dignitatis qui est artificialis, ut
de maioribus ad minora descendat. Doctores
in expositione sequuntur ordinem tēporis, qui
est naturalis, ut de minoribus ad maiora conde-
scendant, uel de temporalibus ad æterna.

¶ De adaptatione septē petitionum
& septē donorum. Cap. xix.

It autem hic adaptatio septē petitionum
& septem donorum, septem uirtutum, &
septem beatitudinum, contra septem ui-
tia

ria capitalia. Nam dona petitionibus, uirtutis do-
nis, & beatitudines uirtutibus obtinentur. Se-
ptem dona sunt ista, Sapientia, intellectus, con-
siliū, fortitudo, scientia, pietas & timor, de qui-
bus inquit propheta, Requiescet super eum spi-
ritus domini, spiritus sapientię & intellectus,
spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientię
& pietatis, & replebit eum spiritus timoris do-
mini. Septem autem uirtutes sunt hæc, pauper-
tas spiritus, mansuetudo, luctus, esuries iustitię,
misericordia, mundicia cordis & pax. Septē au-
tem beatitudines istę sunt, Regnum celorum,
possessio terrę, consolatio, saturitas, misericor-
dię consecutio, uisio dei, & filiatio dei. De qui-
bus cōiunctim ait dominus. Beati pauperes spi-
ritu, quoniam ipsorum est regnum celorū. Bea-
ti mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Bea-
ti qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Bea-
ti qui esuriunt & sitiunt iustitiā, quoniam ipsi
saturabuntur. Beati misericordes, quoniam mi-
sericordiam consequentur. Beati mundo corde
quoniam deum uidebunt. Beati pacifici, quoniā
filij dei uocabuntur. Hęc autem sunt septem ui-
tia principalia, inanis gloria, ira, inuidia, acci-
dia, auaritia, gula, luxuria. Quę significata fue-
runt in septem populis qui terram Israel pro-
missam tenebant, uidelicet Ethius, Gergesius,
Amorreus, Cananeus, Pherezeus, Eueus, & Ie-
buseus. Homo igitur est agrotus, & deus medi-
cus, uitia sunt lāguores, & petitiones sunt plan-
ctus, dona sunt antidota, & uirtutes sunt sanita-
tes, beatitudines uero sunt felicitates & gaudia.

VII. dona

Esa. 11

VII. uirtu-
tes
VII. beati-
tudines

Mat. 5

VII. uitia

Deut. 7

¶ De captatione beneuolentię. Cap. xx

Pater

Pater noster qui es in cœlis &c. Deus, generaliter & specialiter & singulariter. Deus est pater generaliter omnium per creationem, specialiter iustorum per adoptionem, singulariter Christi per generationem. Per creationem ut ibi, Flecto genua mea ad Dominum patrem omnipotentem, à quo omnis paternitas in cœlo & in terra nominatur. Per adoptionem ut ibi, Si uos, cum sitis mali, noſtis bona data dare filiis ueſtris, quanto magis pater ueſter de cœlo dabit ſpiritum bonum petentibus ſe. Per generationem, ut ibi, Nemo nouit filium niſi pater, neq; patrem niſi filius, & cui uoluerit filius reuelare. Per hoc quod dicit, Pater noster qui es in cœlis, dehortatur nos à duobus, à ſuperbia ne dicamus, Pater mi, repræſentantes propriū quod eſt commune. Ab indignitate, ne reddamur indigni tanto patri qui conſiſtit in cœlis. **Deus igitur ſolius Chriſti pater eſt per naturā,** cui ſoli licet competenter dicere, Pater mi. Fidelium autem pater per gratiam, quibus cōpetit dicere, Pater noster. Ille dicit, Pater mi, ſi poſſibile eſt, transfer hūc calicē à me. Iſti dicūt, Pater noster qui es in cœlis, ſanctificetur nōmē tuum. Hinc ipſemet dicit, Vado ad patrem meū & patrem ueſtrum. Meum per naturā, ueſtrum per gratiam. Hortatur etiam nos ad duo, ad ſeruandam gratiam adoptionis, cum dicit, Pater, & unionem fraternitatis, cum ait, noster. Beneuolentia uero captatur à tribus, à perſona cognitoris, petitoris & aſſeſſoris. Cognitor enim eſt Deus, petitor homo, aſſeſſor eſt angelus. A perſona cognitoris cum ait, Pater, petitoris, cum ait, noster

addo* eſt
pater.
Deus tri-
pliciter
eſt pater
Eph.

Luc. 11

Mat. 11

Chriſtus ait
pater mi,
Joſ. ait, pa-
ter noster.
Mat. 26
Ibid. 20

Beneuo-
lentiæ ca-
ptatio.

ait noster, aſſeſſoris cum ait qui es in cœlis, id eſt, in angelis uel in ſanctis, de quibus habetur: Cœli enarrant gloriam dei. Vnde nobis ſpes tribuitur, ut ſanctos nos faciat uel in cœlis, id eſt, in ſecreto maiestatis diuinæ, per quod datur fiducia obrinendi donum occultum, quod nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit. Dat ergo fiduciam impetrandi bonum. Non dicit: Domine, cui ſeruitur in timore, ſed pater cui ſeruitur amore, quaſi diceret: Pater es, uis quia in cœlis es, potes ergo nos liberare à malo. ¶ De triplici malo à quo petimus liberari. Caput xxj.

Triplex eſt malum à quo petimus liberari, innatum, additum & inſiſtunt. Primum contrahimus, ſecundum committimus, tertium ſuſtinemus. Primum eſt originale, ſecundum actuale, tertium pœnale. Malum autem uitamus per ſpiritum timoris. Nam, ut inquit ſcriptura, timor domini peccatum expellit. Porro triplex eſt timor quo ceſſamus à malo, ſeruilis, initialis & filialis. Timore ſeruili ceſſamus à malo formidine pœnæ. Filiali timore ceſſamus à malo amore iuſtitiae. Initiali timore ceſſamus à malo, partim formidine pœnæ, partim amore iuſtitiae. Seruilis timor eſt incipientiū, initialis eſt proſitientium, filialis eſt perſcientium. Quaſi dicitur: Da nobis ſpiritum timoris & paupertatē ſpiritus, ut per ſpiritum timoris uitemus mala, per paupertatem ſpiritus abdicemus bona, quatenus excluſis uitij & contēptis terrenis habeamus æterna ſcilicet regnum cœlorū, quod Lucifer & primi parentes

In cœlis,
Pſal. 80

Eſaiæ 46

Eccl. 1
Triplex timor.

Spiritus timoris & paupertas ſpiritus.

Q

rentes per inanem gloriam amiserunt, a qua nos retrahunt timor, spiritus, paupertas & ueritas. Duo uero sunt bona quae paupertate spiritus abdicamus, interiora uidelicet & exteriora. Interiora de illis corde non presumendo, exteriora cor illis non apponendo, secundum illud: Diuitiae si affluant, nolite cor apponere. Illis ergo compressis, ne praesumamus, uel istis despectis ne deficiamus, regnum caelorum consequimur, secundum illud: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum. Quod daemones & homines per inanem gloriam amiserunt. Illi dei similitudinem, isti dei scientiam inaniter apponendo, Lucifer enim dixit: Ascendam in caelum, & ponam sedem meam ad aquilonem, & ero similis altissimo. Primis autem parentibus dictum est: Eritis sicut dii scientes bonum & malum.

De diuersis temptationibus, in quas petimus non induci. Caput xxij.

Triplex tentator. **N**e nos inducas in temptationem. Tentat deus, tentat homo, tentat diabolus. Deus tentat ut probet, homo tentat ut sciat, diabolus tentat ut fallat. De primo legitur: Tentauit deus Abraham. De secundo dicitur: Tenta nos obsecro diebus decem. De tertio legitur: Cur tentauit sathanas cor tuum? Porro duobus modis tentamur, interior & exterior. Interior per delectationem, exterior per suggestionem. Verum interior tentatio parum efficit, & exterior multum proficit, si non consentiatur, sed resistatur. Scriptum est enim: Tentatio uos non apprehendat, nisi humana. Rursus: Beatus uir qui suffert temptationem, quoniam

am cum probatus fuerit, accipiet coronam uitae. Cum ergo citra consensum tentamur, ducimur in temptationem: cum consentimus, in temptationem inducimur, sicut piscis ante capturam in rete. Cum autem inducitur, capitur & tenetur, tunc impletur quod Iacobus apostolus ait: Unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus & illectus, deinde quam concupiscentia conceperit, parit peccatum: peccatum uero quum consummatum fuerit, generat mortem. Porro cum idem apostolus dicat, quia deus est intentator malorum, quid est quod petimus, ne deus nos in temptationem inducat? Sed deus quodammodo tentat, & deus quodammodo non tentat. Tentat ut probet, secundum illud: Proba me deus, & tenta cor meum. Non tentat ut fallat, secundum illud: Deus neminem tentat. Petimus ergo ne deus nos in temptationem inducat, id est, ne permittat induci, sicut dicitur: Quod non est malum in ciuitate quod dominus non faciat, id est, fieri non permittat. Scriptum est enim: Fidelis est deus, qui non patietur uos tentari supra id quod potestis. Quasi, Da nobis spiritum pietatis, & mansuetudinis spiritus, ut per spiritum pietatis uiuamus temptationem, exerceo nos ad pietatem. Et per mansuetudinem spiritus uiuamus iram, non reddendo malum pro malo, ut ita possideamus terram uiuentium, quam per spiritum pietatis & mansuetudinis obtinebimus. Nam pietas promissionem habet uitae quae nunc est, & futura. Et beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Unde Psalmista: Mansueti possidebunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis.

addo & dicitur. Iacob, 1

Quomodo deus est intentator malorum

Psalm. 25

Iacob, 1

Amos 9

1. Cor. 10

addo & dicamus.

Spiritus pietatis & mansuetudinis. 1. Timotheo. 4. Matth. 5

Psalm. 26

De tribus debitis, quæ petimus nobis
dimitti. Caput xxij.

Debita of-
fensarum.

Debita dicuntur peccata, quæ nos debito-
res pænæ constituunt. Non enim hic agi-
tur de debitis pecuniarum, sed de debi-
tis offensarum. Tria uero sunt debita quæ peti-
mus nobis dimitti, uidelicet peccatum in deum,
peccatum in proximum, & peccatum in nos ipsos.
Vnde, Peccauimus cum patribus nostris, in de-
um: iniuste egimus, in proximum: iniquitatem
fecimus, in nos ipsos. Sed quia peccamus in de-
um, idcirco petimus ut ipse dimittat nobis debi-
ta nostra. Quia peccamus in proximos, ideo pe-
timus, ut dimittat nobis sicut & nos dimitti-
mus debitoribus nostris. Hoc pacto & ea cau-
tione nobis debita dimittuntur, si nos debitori-
bus dimittimus, alioquin etiam dimissa reuo-
cantur in debitum, secundum illud: Serue ne-
quam, omne debitum dimisi tibi, quoniam roga-
sti me: nonne ergo oportuit & te misereri con-
seruo tuo, sicut & ego tui misertus sum? Et ira-
tus dominus eius, tradidit eum tortoribus, quo-
adusque redderet uniuersum debitum. Sic &
pater meus cælestis faciet uobis, si non dimise-
ritis unusquisque fratri suo de cordibus suis.
Vt ergo dominus euidenter ostenderet quod nullus
totius orationis fructus est, nisi debitoribus di-
mittamus, in fine subiunxit ad omnia: Si dimi-
seritis hominibus peccata eorum, dimittet uo-
bis pater uester cælestis delicta uestra. His qui
debitoribus non dimittunt, hæc oratio non ui-
detur prodesse, quinimo uidetur obesse. Nam
qui sic petit sibi dimitti, sicut debitoribus suis
ipse

Psalm. 105

si non di-
mittimus,
reuoçatur
lig. peccata di-
missa.
Matth. 18

Matth. 6

ipse dimittit, profecto si non dimittit ipse debi-
toribus suis, uidetur sibi petere, ut sibi non di-
mittatur. Quid ergo debet illi dimittere, qui
nec satisfacere uult, nec ueniam postulare? Sane
distinguendum est inter perfectum & imperfe-
ctum. Is qui uiam perfectionis arripuit, debet
etiam non petenti ueniam omnibus modis in-
dulgere. Qui uero nondum perfectionis uotum
assumpsit, tenetur quidem rancorem cordis de-
ponere, sed non tenetur satisfactionem debi-
tam condonare. Quamquam omnes teneamus
uniuersaliter diligere inimicos nostros, & be-
nefacere his qui oderunt nos, & orare pro per-
sequentibus & calumniantibus nos. Quia uero
sunt culpæ, in quibus culpa est, relaxare uindi-
ctam. Et si peccatum in nos teneamur dimitte-
re, peccatum tamen in deum & peccatum in pro-
ximum debemus punire. Quisquis ergo laborat
odio, uel inuidia, grauatur magis hac oratio-
ne, quam adiungetur, nisi forte iam propositum
habeat dimittendi. Veruntamen non in sua quis-
que, sed in totius ecclesiæ persona uidetur ora-
re. Vnde non dicit: Dimitte mihi debita mea, si-
cut ego dimitto debitoribus meis, sed dicit: Di-
mitte nobis debita nostra, sicut & nos dimitti-
mus debitoribus nostris. Quidam tamen etiam
uolunt intelligi, dimitte nobis & cetera. id est,
sic dimitte nobis debita nostra, ut & nos di-
mittamus debitoribus nostris, quasi da nobis
donum & scientiam, & luctum, & uirtutem,
quatenus tam nostra quam aliena peccata co-
gnoscamus & desileamus, ut nobis debita nostra
dimittas, & ita consolationem habebimus aduersus
Q 3 inuidiam

Quomodo
dimittendi
est ei qui u-
eniam non
petit.

Luc. 6

Oramus
singuli in
persona
ecclesiæ.

inuidiā, q̄ facit hoīem de alieno bono tabesce-
re. Per scientiam enim & luctum in presenti re-
missionē accipimus, & in futuro consolationem
habebimus, iuxta quod legitur: A delicto meo
munda me, quoniā iniquitatē meā ego cogno-
sco. Et beati qui lugent, quoniā ipsi consolabun-
tur. Luctus autē distinguitur in irriguū superius
& inferius, q̄ Caleph Axæ filiæ suæ dedit in do-
tem. Inferius pro peccatistam nostris q̄ alienis.
Vnde, Quis infirmatur, & ego nō infirmor: q̄
scandalizatur, & ego nō uoror. Superius pro in-
colatu uitæ presentis & desiderio uitæ cœlestis.
Vnde, Cupio dissolui, & esse cum Christo. Sed
heu mihi quia incolatus meus prolongatus est.

¶ De quinque panibus quos petimus nobis
dari. Caput xxiii.

Panem nostrum &c. Quinque panes sunt no-
bis necessarij, quatuor in uia, & quintus in
patria. Corporalis, spiritalis, doctrinalis,
sacramentalis & æternalis. Corporalis uero ad
sustentationem, spiritalis ad informationem,
doctrinalis ad eruditionem, sacramentalis ad ex-
piationem, æternalis ad fruitionem. De primo,
Non in solo pane uiuit homo. De secundo, Ami-
ce, cōmoda mihi tres panes. De tertio, Venite,
comedite panē meum. De quarto, Qui panem
domini māducat indigne, reus erit corporis do-
mini. De quinto, Ego sum panis uiuus q̄ de cœ-
lo descendi. Cum enim homo fuerit liberatus
à malo, cum uicerit tentationes, cum fuerint di-
missa peccata, necessarius est ei spiritus fortitu-
nis, ne premium expectādo deficiat. Et ideo di-
cit: Panem nostrum quotidianum da nobis, id

Panem no-
strum. i. no-
bis necessa-
rium

est, nobis quotidie necessarium. Alioquin quod
nostrū esset, nobis dari non posset, nisi prius de-
sineret esse nostrū. Da nobis hodie, quasi dicat,
da nobis spiritum fortitudinis, qui multiplici
pane roboret animā ne deficiamus in præfenti,
esuriendo iustitiam, per quā expellentes accidiā
plena iustitia saturabimur in futuro, secundum
illud: Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiā, quo-
niam ipsi saturabuntur: Matthæus dicit, panem
nostrum supersubstantialē, quod duobus mo-
dis potest intelligi. Vel ut una sit dictio, uel ut
duæ sint dictiones, quasi. Panem da nobis su-
persubstantialē. i. Christū, q̄ est supersubstantia-
lis, id est, super omnes substantias, qui panis est
in altari. Vel ita, Da nobis panem nostrum, id
est, Christum, qui proprius cibus est fidelium
& hoc super panem, id est, præter panē substan-
tialē. i. necessarium ad sustentationem. q. d.
Da nobis nostrum panem, mentis & corporis.
Lucas dicit: Panem nostrum quotidianū, quod
tam de corporali q̄ de sacramentali pane potest
intelligi, uidelicet de uiatico. Græcus habet epiu-
sion, quod interpretatur supersubstantialē. He-
bræus uero sogolla, quod interpretatur egre-
gium, uel peculiarem, ob hoc forte Lucas uidēs
Matthæum sogolla dixisse, quod sonat peculia-
rem, dixit quotidianum. Græcus autē interpres
Matthæi, quia uidit eum dixisse sogolla, quod
sonat egregiū, dicit epiusion, id est, supersubsta-
tialē. ¶ De uoluntate Dei, quā in terra si-
cut in cœlo fieri postulamus. Ca. xxv

Fiat uoluntas tua. Voluntas Dei mul-
tipliciter intelligitur, & beneplacitum

Mat. s
Panis sup-
substantia-
lis
addo dī
camus

Rom. 9. dei eternum, & signum beneplaciti temporale.
Psalm. 113. Beneplacitum dei semper impletur. Vnde: Vo-
luntati eius quis resistit? & omnia quaecumque vo-

luntati eius quis resistit? & omnia quaecumque vo-
luit dominus fecit in caelo & in terra. Signa be-
neplaciti quinq; sunt, Preceptio, prohibitio, pro-
missio, consilium & operatio. Vnde: Magna ope-
ra domini, exquisita in omnes uoluntates eius.
Psalm. 110. Hæc non semper implentur, sed ut impleantur
oratur, Fiat uoluntas tua, id est, opere complea-
tur, quod præcipis, quod consulis, quod suades.
Quia non sufficit uoluntas ubi adest facultas. Si

sicut in caelo & in terra. i. sicut in angelis, ita in
hominibus. Vel sicut in perfectis, ita & in cõuer-
fis. Vel sicut in Christo, ita & in Ecclesia. Vel si-
cut in mente, ita pariter & in carne, ut caro nõ
concupiscat aduersus spiritum, secundum illud:
Cor meũ & caro mea exultauit in deum uiuũ.
Psalm. 83. Q. d. Da nobis spiritum consilij, ut faciamus uo-
luntatẽ tuam, maxime misericordiam quẽ peri-
mit auaritiã, quatenus misericordiam conse-

quamus, secundum illud: Beati misericordes,
quoniam ipsi misericordiam cõsequuntur. Sicut
enim auaritia cõsistit in acquirendo & retinen-
do, ita misericordia cõsistit in dando & dimit-
tendo. Huius petitionis & aliarum duarum im-
pletio inchoatur in uia, & consummatur in pa-
tria. Ibi nihil uelle poterimus, nisi quod deũ uel
le sciemus, tunc diligemus deum ex toto corde,
& ex tota mente, & ex tota anima. Ex corde,
id est, intellectu, diligemus filium, ex toto, id est,
sine errore. Ex mente, id est, memoria, dilige-
mus patrem, tota, id est, sine obliuione. Ex ani-
ma, id est, uoluntate, diligemus spiritũ sanctum,
tota,

tota, id est, sine cõtrarierate, patrem potẽtiam,
filium sapiẽtiam, spiritum sanctũ benignitatẽ.
¶ De regno dei, quod petimus aduenire.

Caput xxvj.

Adueniat regnum tuum. Regnum dei di-
citur militans ecclesia, quia regitur, & tri-
umphans ecclesia, quia regnat. Item re-
gnũ dei dicitur & gratia fidei & gloria speciei.
Rursus regnum dei dicitur intellectus scriptu-
ræ & locus patriæ. De regno militantis ecclesie
scriptũ est: Exhibunt angeli messiores, & colligẽt
de regno eius omnia scandala. De regno trium-
phantis ecclesie reperitur. Venient & recum-
bent cum Abraham, Isaac & Iacob in regno cor-
lorum. De regno fidei dicit scriptura: Regnum
dei intra uos est. De regno speciei dominus ait:
Percipite regnum quod uobis paratũ est ab ori-
gine mudi. De regno scripture legitur: Auferẽ-
tur a uobis regnum dei, & dabitur genti facienti
fructus eius. De regno patriæ reperitur: Fulge-
bunt iusti sicut sol in regno patris eorũ. Sed &
ipse Christus dicitur regnum dei secundũ illud:
Si ego in digito dei eicio dẽmonia, pfecto per-
uenit in uos regnũ dei. Adueniat igitur regnum
tuum, id est, ueniat regnum ad regnum, militans
ad triumphans, regnum tuum adueniat, id est,
ad uidendum te ueniat, ut regnũ fidei ad regnũ
transcat speciei, quoniam hæc est uita æterna,
ut cognoscant te solum uerum deum, & quẽ mi-
sisti Iesum Christũ, quasi diceret: Da nobis spi-
ritum intellectus, quo mundati corde, intelli-
gamus te in presenti regnare per fidem, ut in fu-
turo te uideamus regnantem in nobis per spe-
ciem,

Regnũ d
uarie ac
pitur.

Mat. 13

Ibid. 8

Luc. 17

Mat. 13

Ibid. 11

Ibid. 13

Ibid. 14

Adueniat

regnũ tu

Ioan. 12

Q s ciem,

Osca 4. **2. Cor. 13** ciem, Quod est contra gulam, de qua dicit propheta, Quia vinum & ebrietas auferit cor. Tunc cognoscemus sicut & cogniti sumus, videntes non per speculū in ænigmate. Sed tunc facie ad faciem uidebimus deum deorum in Syon.

De sanctificatione nominis. Cap. xxvii

Sanctificetur nomen tuum. Nomen patris quatuor sanctificatur modis in filiis, duobus in uia, & duobus in patria. In uia per efficientiam & perseverantiam. In patria per consummationem & ostensionem. In uia namque nomen patris sanctificatur in filiis, quando sanctificationis effectum operatur in eis, uel quando sanctificatio quā acceperunt in nomine patris perseverat in illis. In patria uero nomen patris sanctificatur in filiis, quia sanctitur & confirmatur in eis, ut nunquam possint à filiatiōis gratia separari. Hic est enim quasi mobile nomen patris in filiis. Nā & Iudas quādoque fuit filius, quādoque non fuit. Pro qua possibilitate manendi dixit Apostolus, Castigo corpus meum & in seruitutem redigo, ne forte cum alijs prædicauero, ipse reprobus efficiar. Ibiq; nomen patris sanctificatur in filiis, quia tales ibi sunt filij, in quibus spiritus sanctus apparet, tunc erunt manifesti qui nunc sunt occultati, secundum illud: Nos insensati uitam illorum æstimabamus insaniam, & fuisse sine honore. Ecce quomodo computati sunt inter filios dei, & inter sanctos fors illorum est. Quasi dicat: Da nobis spiritum sapientiæ pro ut dicatur à sapore, id est, iocunditatem æternam, ut gustemus quā suauis est Dominus, generantem in nobis pacē, id est, motuum interiorū quietē, ut caro

caro non concupiscat aduersus spiritū, quia non est pax ossibus à facie peccatorū, ut ita sanctificetur nomen tuum. i. pater in filiis, quatenus in presenti difficile, in futuro nequaquam à filiationis gratia separentur. Quod est manifeste contra luxuriam, quia qui laborat non iocundatur in deo. i. pacē dei non habet, filius dei non est, sed iumento assimilatur, quia quasi iumentū in stercore suo concipit.

De duplici ordine. Ca. xxviii

Verum duplex est ordo notandus in oratione dominica, unus in descendendo, qui concordat cum donis. Et alter in ascendendo, qui concordat uel consensit cum uirtutibus. Dona namque de summis ad ima descendunt. Unde, Requiescet super eum spiritus sapientiæ & intellectus & c. Homo quidem multis malis circumdatus, primo petit ut liberetur à malo, quia uero tentatio est uita hominis super terram. Liberatus à malo, petit ut in reformationem non inducatur. Et quia dum in hac uita consistit semper est in quocunque peccato. Nam si dixerimus quod peccatū non habemus, nos ipsos seducimus, & ueritas in nobis non est. Ideo petit ut debita dimittantur. Cum autem fuerit liberatus à malo, cum uicerit reformationes, cum debita fuerint dimissa, quia per se stare non potest, ne diu expectando deficiat, petit ut sibi panis quotidianus donetur. Deinde cum fuerit liberatus à malis & roboratus in bonis, petit ut fiat uoluntas Dei, sicut in celo & in terra. Quæ quoniam in hac uita perfecte fieri non potest, mox petit ut regnum adueniat, in quo nomen patris sanctificetur in filiis, ut nunquam de cetero possint

Duplex e
do petiti
nū in ora
tione ista
Esa. 18

Iob 7.

forte ali
quo
Joan. 8

imen. Sela
Salem.

possint à sanctificatione separari. AMEN.
Hebræus unum ex his tribus ponit in fine, Amē
Salem, quæ sonant, uere, semper, pacem. Bea-
tus Gregorius orationem dominicam post ca-
nonem super hostiam censuit recitari.

¶ De silentio post orationem dominicam.
Caput. xxix.

QUOD hic sequitur secrete, silentium in-
nuit dominicæ sepulturæ, mediante sab-
bato, quo dominus in sepulchro quieuit.

Luc. 23 Vnde Luca testante: Mulieres quæ parauerant
ungenta, sabbato quidem siluerunt secundum
mandatum, sed in sepulchro secundum carnem
quieuit. Secundum animam descendit ad infe-
ros, ut fortior superueniens fortem spoliaret ar-

Mat. 22
zach. 9 matum. Tunc ergo momordit infernum, ut e-
duceret suos uinctos de lacu, in quo nō erat a-
qua, liberans eos à malis præteritis, præ senti-
bus & futuris. Et dans eis pacem perpetuam, in
qua sunt semper & à peccato liberi, & à pertur-
batione securi. Hæc oratio, Libera nos, & c.
Dicitur Embolismus, & est expositio nouissimæ
petitionis orationis dominicæ.

Explicit Liber Quintus.

¶ Sequun-

SEQUVNTVR CAPI-
la Libri Sexti.

1 De resumptione patenæ, quam sacerdos ac-
cipiens osculatur, & cum ea signum crucis sibi
facit in facie. Vbi agitur de mulieribus Domi-
num in sepulchro quærentibus.

2 De fractione hostiæ, cuius particulam sa-
cerdos mittit in calicem. Vbi agitur de reuolu-
tione lapidis ab ostio monumenti, & de Christi
resurrectione, & de apparitione quæ facta est
duobus discipulis euntibus in Emaus.

3 Quid significant partes illæ quæ fiunt de sa-
crificio, quarum duplex ratio assignatur.

4 De agnus Dei. Vbi traditur cur tertio de
cantetur. Agitur de apparitione quæ facta est
ianuis clausis, quando uenit Iesus, & stans in
medio, salutauit Apostolos.

5 De osculo pacis, quod ab ore sacerdotis ac-
cipitur, & pectore figitur, & per fideles diffun-
ditur. Vbi agitur de inflatione per spiritum san-
ctum, quem dedit Apostolis.

6 De diuersis osculis quæ dantur in Missa.

7 Quod Episcopus Diacono & Subdiacono
communicat Eucharistiam. Vbi agitur de eo
quod Christus post resurrectionem coram A-
postolis manducauit, sumensque reliquias de-
dit illis.

8 De ablutione manuum post Eucharistiæ
sumptionem. Vbi agitur de ablutione baptis-
mi, cuius formam post resurrectionem Christus
instituit. Exprimitur etiam trina sacerdotis ab-
lutio quam facit in missa,

9 Quod

CAPITVLA LIB. VI.

9 Quod Romanus pontifex alium in communicando morem obseruat. Vbi traditur quare non communicat ubi frangit, Nam ad altare frangit, & ad sedem communicat.

10 De post communione, ubi gaudium Apostolorum de Christi resurrectione describitur.

11 De oratione nouissima, ubi agitur de benedictione, quam Christus ascensurus dedit Apostolis. Et de ascensione, ubi exponitur, Ite missa est, atq; Benedicamus domino.

12 Vnde dicitur Missa, ubi ponitur Missæ distinctio.

13 Quare sacerdos Pontificis humerum osculatur. Vbi ponitur tripartita distinctio.

14 De benedictione nouissima. Vbi agitur de Christi missione.

FINIS CAPITV-
lorum. Sequitur

LIBER

LIBER SEXTVS.

De resurrectione patenæ, quā sacerdos accipiens osculatur.
Caput primum.

Post passionis tristitiam, ad resurrectionis gaudium peruenitur, secundum illud quod legitur. Ad uesperum demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia. Subdiaconus quidē & Diaconus repræsentant

patenam, quam sacerdos accipiens osculatur, & cum ea signum crucis sibi facit in facie. Hi tam numero quā obsequio sanctas illas mulieres significant, de quibus narrat Euangelista Matthæus, Quod uespere sabbati quæ lucebat in prima sabbati uenit Maria Magdalena & altera Maria uidere sepulchrum. Præsentantes patenam, id est, cor patens latitudine charitatis in obsequiū sepulturæ. Iuxta quod legitur: Quia

mulieres emerunt aromata, ut uenientes ungerent Iesum, & ualde mane uno sabbatorum ueniunt ad monumentum, orto iam sole. Et dicebant ad inuicē, Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? Hanc ergo patenā, id est, cor

amplum latitudine charitatis sacerdos accipit, id est, Christus acceptat, quia uero crucifixus ardenti desiderio quærebatur. Iuxta quod Angelus inquit mulieribus: Scio quod Iesum quæritis crucifixum. Iccirco crux eius cum patena signatur in facie sacerdotis, statimque sacerdos osculatur patenam, ostendens

quod

Psal. 120

Mat. 28

Mat. 28

Patenæ latitudine charitatis designat.
Mat. 28

quod Christus confestim impleuerit desiderium mulierum, mox enim occurrit illis, dicens: Aucte, quæ procidentes tenuerunt pedes eius, & adorauerunt, haud dubium quin pedes fuerint osculati.

¶ De fractione hostiæ, cuius particulam sacerdos mittit in calicem. Cap. ij.

Tunc sacerdos frangit hostiam in tres partes, & duabus extra calicem reservatis, cum alia signum crucis ter efficit, supra calicem, de cuius ore Diaconus remouerat corporale, & alta uoce dicendo: Pax Domini sit semper uobiscum, particulam hostiæ dimittit in calice.

Fractio
Luc. 24. Frangit igitur sacerdos hostiam, ut in fractione panis Dominum cognoscamus, sicut illi duo discipuli Dominum cognouerunt, quibus ipso die resurrectionis Iesus apparuit in Emaus trans-

Comixtio seuntibus. Commixtio panis & uini designat unionem carnis & animæ, quæ in resurrectione Christi denuo sunt unitæ. Nam ut prædictum est panis ad carnem, & uinum refertur ad animam. Et ideo ter signum crucis producit cum hostia super calicem, quia uirtus trinitatis animam crucifixi reducit ad carnem, ne dereliqueret animam eius in inferno, nec daret carnem eius uide-

Sal. 13. & 3
Tres cru-
ces super
os calicis:
Luc. 24. re corruptionem. Iuxta quod ipse dicit in Psalmo Ego dormiui & somnum corpori & exurrexi, quoniam dominus suscepit me. Ideo tres cruces fiunt cum hostia super os calicis, quia tres mulieres querebant crucifixum ad ostium monumenti. Vnde, Quid queritis uiuentem cum mortuis? Os ergo calicis in hoc loco significat ostium monumenti, de quo Diaconus remouet corporale, designans quod angelus domini reuoluit lapidem ab ostio

monu

monumenti. Illud sane debet intelligi, quod dicit sacerdos, cum hostiam mittit in calicem. Fiat, inquit, commixtio corporis & sanguinis domini. Quod utique referendum est ad species panis & uini, quibus continetur corpus & sanguis.

¶ Quid significant partes illæ quæ fiunt de sacrificio. Caput iij.

Quid autem illæ partes significant, Sergius Papa determinat, dicens triforme esse corpus Christi, pars oblata in calicem mis-

sa, corpus Christi quod iam resurrexit, monstrat. Pars comesta, ambulans adhuc super terram. Pars in altari usque ad finem remanens, corpus iacens in sepulchro, quia usque ad finem seculi sanctorum corpora in sepulchro erunt. Potest & aliter hoc mysterium explanari. Est enim corpus Christi uniuersalis ecclesia, scilicet caput cum membris, iuxta quod dicit Apostolus: Unus panis & unum corpus multi sumus. Et inueniuntur in isto corpore quasi tres panes, ex quibus totum corpus consistit. Vna pars est ipsum caput uidelicet Christus, qui & caput est & pars corporis. Altera pars sunt illi, quorum corpora requiescunt in tumulis, & animæ regnant cum Christo. Et sunt

quasi simul hæc duæ partes uidelicet, & hæc pars addoxen
corporis altera, sicut scriptum est: Vbi cumque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ. Propterea in altari duæ partes seorsum extra calicem reservantur, quasi extra passionem, quæ per calicem designatur. Christus enim resurgens à mortuis, iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur. Et qui cum ipso sunt sancti, non esuriunt amplius, neque sitiunt, neque cadent super illos

R. sol,

Tres partes catholice ecclesie
1. Cor. 10

addoxen
put
Mat. 24

Rom. 6

Apo. 7 & 21

sol, neque ullus æstus, quoniam priora transse-
runt. Tertia pars in calicem ponitur, significat
eos qui adhuc in passione consistunt, donec de
hac uita migrantes, ad caput suum transeant,
nec moriantur amplius, neque ullatenus pati-
antur.

¶ De agnus dei. Caput iiii.

Non solum autem per signa, sed etiã per
uerba resurrectionis gaudiū intimatur.
Sacerdos enim alta uoce pronūciat: Pax
domini sit semper uobiscum, cū insinuat quod
die illo una sabbatorum uenit Iesus & stetit in
medio discipulorum suorum, & dixit eis: Pax
uobis. Quia uero Iesus statim ut salutauit apo-
stolos, dedit eis potestatem remittendi peccata.
Quorum, inquit, remiseritis peccata, remittun-
tur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt.

Ioan. 20

Idcirco chorus clamat ad ipsum & postulat, A-
gnus dei qui tollis peccata mundi, miserere no-
bis. Lauit enim nos à peccatis nostris in sangui-
ne suo. Agnus græce dicitur ab agnon quod est
pium, latine ab agnoscedo. Quoniã in magno
grege solo balatu matrem agnoscit. Christus
autem in ara crucis, & patrem agnouit & ma-
trem. Patrem obedientia, matrem cura. Ibiq;
pius obtulit se p nobis. Et ob hoc in altaris im-
molatione ter dicitur agnus dei, quasi agne qui
agnouisti patrē miserere nobis, pie qui redemi-
sti mundum da nobis pacem. Porro secundum
consuetudinem antiquam scholæ cantorum,
quam adhuc ipsi conseruant, & in pluribus ser-
uatur ecclesijs, ut in Lateranēsi nullatenus uari-
atur, sed tribus uicibus uniformiter dicitur mi-
serere

Apo. 1
Ab agno-
scendo di-
citur agn^o

Antiquit
dicebatur
ter misere
re nobis:

serere nobis, propter tria genera peccatorum,
quæ petimus nobis remitti, cogitationis, locu-
tionis & actionis. Cogitationis in corde, locu-
tionis in ore, actionis in opere. Vel propter
tres ordines fidelium in ecclesia, qui sunt Noe, Da-
niel & Iob, quos Ezechiel uidit in uisione sal-
uandos. Et secundum parabolam euangelicam
duo sunt in lecto, duo sunt in agro, & duo in
mola, quorum unus assumetur, & alter relinque-
tur. Postmodum autem multis & uarijs aduer-
sitatibus & terroribus ecclesię ingruentibus, ecc-
pit ad dominum clamare de tribulatione, dona
nobis pacem. Et ut clamor eius facilius audire-
tur, in ipsa dixit immolationis hora claman-
dum. Hæc tamen uarietas non discrepat à con-
suetudine ueteris testamenti, ubi cum secundo
reperitur, parce domine, parce populo tuo, ter-
tio uariatur: & ne des hæreditatem tuam in op-
probrium. Dicamus ergo miserere nobis, quan-
tum ad animam. Item miserere nobis quantum
ad carnem. dona nobis pacem, propter utraq;
ut habeamus pacem pectoris spiritualem, &
pacem corporis temporalem. Sergius autē Pa-
pa statuit, ut inter communicandum Agnus dei
à clero cantetur.

Ezech. 14
Matth. 24

Dona no-
bis pacem,

forte du-
xit

Ioel. 2

¶ De osculo pacis. Caput v.

Postquam dominus salutauit apostolos, ite-
rum dixit: Pax uobis, ostendens quod non
solum debemus habere pacem in ore, ue-
rum etiam pacē debemus habere in pectore, ne-
simus de illis qui loquuntur pacem cum proxi-
mo suo, mala autē in cordibus eorū. Ideo cū hoc
dixisset apostolis, insuspirauit & ait: Accipite spi-
ritum

Ioan. 20

Psal. 27

R 2 ritum

ritum sanctum. Ad quod utique designandum sacerdos præbet osculum oris ministro, qui reuerenter inclinans, pectus osculatur ipsius, & planetam extendit, ut per pacis osculum attendatur charitas, quam planetā supra diximus de signare. Quia ergo charitas dei diffunditur in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Ideo pacis osculum per uniuersos fideles diffunditur in ecclesia. Nam & Apostolus admonet, salutare nos inuicem in osculo sancto. In primitiua quidē ecclesia singulis diebus qui celebrationi missarum intererant, communicare solebant, sed crescente multitudine fidelium, traditur institutum, ut tantum diebus communicarent dominicis. Postmodum autem quia nec hoc potuit obseruari, tertia secuta est institutio, ut ter saltem in anno quilibet Christianus debeat accipere eucharistiam, hoc inuenio remedio, ut singulis diebus osculū pacis daretur pro mysterio unitatis. Quia uero per immolationē hostiæ salutaris dimissis peccatis reconciliamur altissimo, recte pacis osculum deereuit ecclesia, cum pro peccatis immolatur hostia salutaris. Innocentius autem Papa primus aliam causam assignat. Pacē, inquit, asseris ante consecrata mysteria quosdam populis imperare, uel sibi sacerdotes inter se tradere, cū post omnia quæ aperire non debeo, pax necessario sit indicēda, per quam constet populum ad omnia quæ mysterijs agitur atque in ecclesia celebrantur præbuisse consensum, ac finita esse pacis concludentis signaculo demonstrantur.

De diuersis osculis quæ dantur in missa.

Ca-

Caput vj.

Osculum in sacra scriptura significat unionem, charitatem, pacem & reuerentiam.

De osculo unionis sponsa dicit in Canticis: Osculetur me osculo oris sui. De osculo charitatis Isaac inquit ad filiū suū: Accede ad me & da mihi osculū fili mi. De osculo pacis dicit Apostolus in epistolis: Salutate uos inuicē in osculo sancto. De osculo reuerentię inquit dominus ad Simonē: Osculum mihi non dedisti. Hęc autem ex quo intraui, nō cessauit osculari pedes meos. Ad designandum ergo tres uniones in Christo, sacerdos ter osculatur altare, uidelicet unionem diuinitatis ad animam, diuinitatis ad carnem, & carnis ad animam, uel unionem qua unita est Christo humana natura, sancta ecclesia, & fidelis anima. Ad significandum triplicem pacem, temporalem, spirituale & æternalem, episcopus solenniter celebrans ter osculatur ministrum, uel ministros semel, & secundo diaconum, & tertio sacerdotem. Ad norandum quoque duorum testamentorum cōcordiam, episcopus duabus uicibus codicē osculatur, quia rota continetur in medio rotæ, & duo Cherubin sese respiciunt uersis uultibus in propiciatoriū. Ad notandum charitatem, sacerdos osculatur patenā, quæ designat cor patens ad altitudinem charitatis. Unde, Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in uia? In signū reuerentię diaconus & subdiaconus pedes & manus summi pontificis osculantur, pedes subdiaconus osculatur, post lectam epistolā. Et diaconus ante legendum euangelium manū osculatur, offerens

R. 3 reus

Osculū per
omnes fide-
les sub mis-
sa

Rom. 5
Ibid. 16

Innocentius
I. ad Decen-
tium c. 1

Cant. 1
Gen. 27

Rom. 16
Luc. 7

Ter oscu-
landum al-
tare

Ezech. 8
Esa. 6

lego- lati-
tudinem
Luc. 24

Septies a
ministro
pontifex
osculū ac
cipit.

rens ampullam cū aqua, calicem cū uino. Et sub
diaconus offerens patenā cū hostia, thuribulum
cū incenso, uterq; uero de manu Pontificis acci
piēs eucharistiā. Illud quoq; uacare nō creditur
q̄ summus Pontifex a ministro septē modis ac
cipit osculum ad os, ad pectus, ad humerum, ad
manus, ad brachia, ad pedes, ad genua, expres
sum mysterium, sed aliās exprimendum.

¶ Quare Episcopus Subdiaconum & Dia
conum cōmunicat. Cap. vii.

Luc. 14

Tunc Episcopus cōmunicat cum ministris
insinuans quod Christus post resurrectio
nem manducauit cum discipulis. Nam cō
uescens praecepit eis ab Hierosolymis ne disce
derent. Quod autē unam partem accipiens, re
liquas ministris impendit, illud insinuat, quod
Lucas Euangelista cōmemorat, quia Iesus acci
piens panem manducauit coram suis discipulis,
sumensq; reliquias dedit illis. Et quoniam eodē
Euāgelista testante, Iesus accepit panem, ac fre
git & porrigebat illis, quorum cor ardens erat
in eis. Idcirco Pontifex integram eucharistiā
medietatem accipiens super patenā, frangit in
partes, & eas porrigit ministris comedendas.

¶ De ablutione manū post Eucharistiā
sumptionem. Cap. viii.

lego in
caute.

Post sumptum eucharistiā sacrificium sa
cerdos abluit & perfundit manus, ne quid
intante remaneat ex contactu diuini
mi sacramenti, non quod quicq; immundum ex
cōtactu sacramēti cōtraxerit, sed ut suā potius
indignitatem cōmemoret, qui se iudicauit tan
tis sacramentis celebrādis indignū, Secundum
quod

[Luc. 17]

quod dñs ait. Cū oīa bona feceritis, dicite, Serui
inutiles sumus. Indignum quidem existeret, ut
manus, quę corpus incorruptibile tractauerūt,
corpus corruptibile cōtingāt, donec studiose lauē
tur. Ablutionis autē aqua debet in locum mun
dum diffundi honeste, ut altitudo sacramēti re
uerētius honoretur. Trina uero sacerdotis ab
lutio, quę sit in principio, in medio, in fine, de
signat mundationem cogitationis, locutionis,
& actionis. Vel purgationem originalis pecca
ti criminalis & uenialis. Siue quod agitur per
ignorantiam, negligentia & indutritia, ad quo
rum emundationem offertur sacrificium saluta
re. Hęc tamen ablutio potest referri ad ablu
tionem baptismi, cuius formā Christus post re
surrectionem instituit. Euntes (inquit) docete Mat. 28
omnes gentes, baptizātes eos in nomine patris
& filij & spiritus sancti. Qui crediderit & ba
ptizatus fuerit, saluus erit. Mar. 16.

¶ Quod Romanus Pontifex alium in cō
municando morē obseruat. Cap. ix.

al's subo
riri.

Vt autem in perceptione corporis & san
guinis Christi nulla possit fallacia sub
ornari, sed in utroq; perceptionis ueri
tas euidenter appareat, summus Pontifex non
statim particulam hostiæ dimittit in calicē, sed
eam post trinum crucis signaculum in patenam
reponit, & post osculum pacis ad sedē ascēdens
ibi consistens, uniuersis cōmentibus partem ma
iorem suscipit oblata de patena, quā ei Dia
conus representat, ipsamq; uidentibus diuidens,
unamq; particulam sumens, aliam mittit in ca
licē.

R 4 licē,

licem, quem tenet coram ipso Subdiaconus, de quo sanguinem haurit cum calamo, deinde particulam unā cum osculo tradit Diacono, aliāq; Subdiacono sine osculo, quē ad altare ministrantem ei calicē Diaconus osculatur. Et tunc Subdiaconus particulam dimissam in calice sumit cū sanguine. Huius rei causam, non allegoricam, sed historicam a nonnullis audiui, quā quia nunquam in autentico scripto potui reperire, melius reticendam censui quam temere asserendā. Et licet non omnium, quae a maioribus introducta sunt, ratio reddi possit. Reor tamen quod in his profunda lateant sacramenta: Romanus Pontifex ideo non communicat ubi frangit, sed ad altare frangit & ad sedem cōmunicat. Quia Christus in Emaus coram duobus discipulis fregit. In Hierusalem coram undecim Apostolis manducauit. In Emaus fregisse legitur, sed māducasse non legitur. In Hierusalem non legitur fregisse, sed legitur comedisse. Ministri repraesentant Pontifici oblatam & calicē, quia discipuli obtulerunt Christo partem piscis assi, & fauū mellis. Pars piscis assi corpus domini crucifixi, qui fuit in ara crucis affatus, fauū mellis sanguis Christi, super mel & fauū dulcis fauci huius animae diligentis. Ad notandum uero distinctionē inter sacros ordines, & non sacros, Diaconus & qui superioris sunt ordinis, cū percipiunt eucharistiam, osculum suscipiunt ab episcopo. Acolytus & qui sunt inferiorū ordinum non suscipiunt. Subdiaconus uero, quia character huiusmodi quondam inter non sacros, nūc autem inter sacros ordines reputatur, in perceptione

Luc. 24

Ordinum
distinctio

ptione corporis non suscipit osculum a Pontifice, sed in perceptione sanguinis suscipit osculū a Diacono, ut qui non sacri sunt minus, & qui sacri sunt amplius honorentur. Quamuis in hoc & mystica possit assignari ratio.

De post communionem. Cap. x.

Antiphona quae post communionem cōcinitur, Apostolorum gaudiū de Christi resurrectione significat. Secundum illud quod legitur, Quod gauisi sunt discipuli uiso Domino, & prae gaudio mirabantur. Quod autem reciprocando cantatur, insinuat, quod discipuli resurrectionis gaudium sibi mutuo nunciabāt. Vnde duo discipuli cum inuenissent undecim congregatos, & eos qui cum ipsis erant, dicentes: Quia resurrexit dominus uere, & apparuit Simoni, & ipsi narrabant quae gesta erāt in uia, & quomodo cognouerunt eum in fractione panis. Haec est ergo dies quam fecit Dominus, exultemus & laetemur in ea.

Ioan. 20

Luc. 24

Psalm.

De oratione nouissima. Caput. xi.

Peracto orationis mysterio, Pontifex cum ministris ad altare procedit, & altare deosculans eleuatis manibus ultimam orationem exequitur. Benedictionē illam significans quam Christus ascensus in cælum legitur dixisse discipulis suis. Nam ut Lucas commemorat, eduxit eos foras in Bethaniam, & eleuatis manibus, benedixit eos. Et factum est cum benedixisset illis, recessit ab eis, & ferebatur in cælum. Vnde post salutationem nouissimam, quā sacerdos facit ad populum, Diaconus alta uoce pronunciat, Ite missa est, repraesentās illud quod

Luc. ult.

Ite missa
est

R 5 dictum

AA. dictum est ad Apostolos: Hic Iesus qui assumptus est a uobis in celum & c. Chorus autē qui deo gratias gratulando respondet, imitatur apostolos qui adorantes, regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno, & erant semper in templo laudantes, & benedicentes Deum. Et ad hoc respicit quod in diebus profestis dicitur, Benedicamus domino, Deo gratias, statimq; hymnus & psalmi illi dicuntur Benedicite, & Laudate. Notandum uero quod Christus post resurrectionem bis legitur salutasse discipulos dicens: Pax uobis, in signum duplicis pacis, uidelicet pectoris & eternitatis, quæ secundum Prophetam est pax super pacem, de qua dominus inquit Apostolis: Pacem relinquo uobis, pacem meam do uobis. Hanc duplicem pacem, per duplex osculum sacerdos insinuat, cum prius osculatur ministrum, & postea altare.

Bis ait
Iesus pax
uobis.

Esa. 66.
Ioan. 14.

Missa cathecumino-
rum.

M Vnde dicitur Missa. Cap. xij.
Missa dicitur & ministerium & mysteriū id est, officium quod profertur & sacrificium quod offertur. Officium uero dicitur in missam cathecuminum & fidelium missam. Missa cathecuminum est ab introitu usq; post offertorium. Et dicitur missa ab emitendo, quia tēpore quo sacerdos incipit eucharistiā cōsecrare, cathecumini foras de ecclesia emittuntur. Perlecto siquidē euāgelio, Diaconus clamare solebat: Si quis cathecumini adest, exeat foras. Cathecumini sacris mysteriis interesse non debent, quæ non nisi baptizatis fidelibus committuntur. Sicut de quibusdam, qui cathecuminum, & nondum renatorum typum ge-

pum gerebant. Scriptū est enim: Ipse autē Iesus nō credebatur se illis. Missa fidelium est ab offertorio usque post communionem. Et dicitur missa a dimittendo, quia tūc ad propria fidelis quisq; dimittitur. Constitutum est enim in Aureliensi Concilio ut cum ad celebrandas missas in dei nomine conuenitur, populus non antē discedat, q̄ missæ solennitas compleatur. Totum autem officium dicitur missa, quasi transmissio, eo quod populus fidelis per ministerium sacerdotis (qui fungitur ministerio mediatoris inter deum & homines) preces & supplicationes & uota transmittat altissimo. Ipsum uero sacrificium, id est, hostia missa uocatur, quasi transmissa. Primum nobis a patre ut esset nobiscum, postea patri a nobis, ut intercedat pro nobis ad ipsam. Primum nobis a patre per incarnationem, postea patri a nobis per passionē. Et in sacramento primum nobis a patre per sanctificationem, postea patri a nobis per oblationem. Hæc est sola sufficiens & idonea missio seu legatio ad soluendas inter deum & homines inimicitias & offensas. Cum ergo diaconus ait: Ite missa est, idem est ac si diceret, redite ad propria, quia oblata est hostia salutaris.

¶ Quare sacerdos pontificis humerum osculatur. Caput. xij.

O Ratione signata sacerdos qui Episcopo mensam altaris & armum pontificis dextrum osculatur, ostendens hunc esse illum Pontificem, qui secundum legem figuratē dextrum armum separare debet de hostiis salutaribus uel pacificis. Sane per humerum exprimi

Ioan. 2
Missa fide-
lium.
Conc. Au-
rel. c. 22
De consti-
dist. 1. c. O-
mnes fide-
les.

Missa dici-
fungitur
ministerio
mediatoris
inter deum &
homines)
preces & sup-
plicationes &
uota trans-
mittat altis-
simo.
Ipsum uero
sacrificium,
id est,
hostia missa
uocatur, quasi
transmissa.

Principat
super hu-
merū Chi-
sti.
Leu. 7. &

Esa. exprimitur principatus, secundū illud propheti-
cum: Et factus est principatus super humerū
eius. Principatū uero saluatoris expressit uox
angelica, pphetica & legalis. Angelus enim in-
Luc. quit ad uirginem: Dabit ei dominus sedem Da-
uid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æ-
ternum, & regni eius non erit finis. Propheta di-
Psal. 44 cit in psalmis: Sedes tua in seculum seculi, uirga
recta & uirga regni tui, ppter ea unxit te deus
oleo lætitiæ præ cōsortibus tuis, Moyses inquit
Deut. 32 in lege: Lætamini simul cœli cum eo, & adorent
eum omnes angeli dei. Ad quod designandum,
tres humerum pontificis in signum reuerentiæ
osculantur. Primicerius in principio, diaconus
in medio, sacerdos in fine.

¶ De benedictione nouissima.

Caput xliii.

VLtima benedictio quam facit episcopus
super populum, missionem spiritus san-
cti significat, quem de cœlo misit domi-
nus in apostolos, iuxta qd eis ipse promisit: Ac-
Act. 1. cipiatis, inquit, uirtutem superuenientis spūs
sancti in uos. Hæc benedictio per uerbum oris
& signum crucis exprimitur. Quoniam illa mis-
sio per sonum aëris & linguam ignis innotuit,
Ibidem: iuxta quod legitur: Factus est repente de cœlo
sonus tanquam aduenientis spiritus uehementis.
Et apparuerūt illis dispersitæ linguæ tanquam
ignis &c. Licet autem spiritus sanctus speciali-
ter missus fuerit in apostolos, quia tamen indi-
uisa sunt opera trinitatis, missionem illam tota
fuit trinitas operata. Ideoque benedictionem
istam facit episcopus in nomine trinitatis, au-

ctori-

ctioritate Psalmistę dicētis. Benedicat nos deus
deus noster, & benedicat nos deus. Benedictio-
nis formā legis expressit auctoritas, dño dicere
per Moysen: Inuocabis nomē meū super filios
Israel, & ego dominus benedicam.

Libelli Conclusio.

Nemo cum expositionem istam audierit,
hoc sacrificium sufficiēter estimet expo-
situm. Ne forte cū opus humanum ex-
tulerit, diuinum extenuet sacramētum. In hoc
enim officio tot & tāta sunt inuoluta mysteria,
ut nemo, nisi per unctiōē edoctus, ea sufficiat
explicare. Quis enim nouit ordinem cœli, & po-
ter rationes eius in terra? Nam perferuator
maiestatis opprimetur à gloria. Ego quippe nō
præualens lippientibus oculis solem in rota cō-
spicere, tanti mysterij maiestatem, quasi per spe-
culum in ænigmate, mihi uisus sum intueri, nec
penetrans ad interiora cœnaculi, sed præ fori-
bus absidens in uestibulo, feci diligenter ut po-
tui, non sufficiēter ut uolui. Præsertim cū ex
officio, tot causarum sim impeditus incurfibus,
tot negotiorum nexibus irretitus, ut infra bre-
ue temporis spacium, nec ad meditandum oeciū
nec ad dictandum quiuerim nancisci quietem.
Et quidem minor in singulis, diuisus ad singula
nix potui meditata dictare, necdum meditata
concipere. Quocirca non solum benignum im-
ploro lectorem, uerumetiam desidero liberum
correctorem. Hanc solam apud homines huius
opusculi mercedem expectans, ut apud miseri-
cordem iudicem pro meis peccatis deuotas ora-
tiones effundant. Qui perfectē cognoscit qua-

cordis

Psal. 66

Nu. 6. in 2.

Autoris
modestia

Iob 38
Pro. 25

1. Cor. 13

Papa occu-
patiss.

Intentio-
nis & cor-
dis inspe-
ctor Deus

cordis intentione tractatum istum exegerim.
Et si non multis, saltem aliquibus, aut etiam mi-
hi soli uel in modico profuturum. Quia uero ca-
nonem Missæ particularim exposui, ne quid ad-
ditum uel subtractum seu transpositum uideat-
ur, ut legentibus ipsius expositionis ple-
nior pateat intellectus, totum
continue censui subscriben-
dum. Explicet.

Finito libro sit laus &
gloria Christo,

LIBER DE CONTEMPTU MUNDI,

siue de miseria conditionis huma-
næ, à Domino Innocentio
Papa Terrio cōpositus.

REVERENDISSIMO IN
Christo Patri ac Domino, Domino Cut-
berto Tonstallo, Episcopo Du-
nelmensi in Anglia, Ioan-
nes Cochleus. S. P. D.

Reuerendissime in Christo pa-
ter, ac domine, posteaquam è
Londino in patriam tuam fe-
liciter concessisti, honore au-
ctus & potestate, rerūq; pro-
uentu, nō licuit mihi tam fre-
quenter q̃ antea, qualiacunq;
meæ & gratitudinis, & obseruantie officia er-
ga reuerendissimā dominationem tuam per li-
teras prestare, maxime propter locorū amplio-
rem utrinq; factam distantia. Scripsi tamen ali-
quoties uti ad D. Ridleiu, ita & ad R. D. T. ue-
rum cum ignorem quidnam literarum mearum
ad R. D. T. peruenerit intra quinquennium (ut
de suspicor aliquot epistolas interceptas perijs-
se) decreui tandem publicum querere internun-
cium, cumq; neq; leuem, neq; contemptibile bla-
tationem, sed pium eruditumq; pontificē Inno-
centium

centium tertium, a cunctis tum Historicis, tum Chronographis eximie laudatū, atq; etiam publica in Decretalibus Epistolis iuris canonici auctoritate probatum. Vt is meæ erga R. D. T. & dilectionis, & reuerentię testis in publicum editus existat. Spero ita hunc longe & gratiorem tibi & ab interceptorum insidijs tutiorem fore, quā fuerint aut esse queant literę priuatę. Ad multa quoq; utilē multis, quos modo in reprobū sensum non dederit Deus, aut quos non excæcauerit nec indurauerit propria iniquitas. Cunctis enim, quos uel Natalium splendor extollit, uel scientia inflat, aut rerum successus in elationem surrigit, humilitatis præcepta ex sacris literis salubriter ob oculos ponit, & humanę conditionis miseriam declarans, omnes a superbia deterret. Quæ sane admonitio, per quæ necessaria uidetur, hoc maxime tēpore, in quo sic inflat uel umbra scientiæ plerisque sciolos, ut de fide & religione nostra, non solum inter pocula infideliter ac irreligiose disputare, uerum etiam noua præcepta decernere, & in lucem addere non uereantur, uel indocti cerdones & Alphabeti sutores & pelliparij. Innocentius uero ait: Vix esse quicquam tam uile aut facile, quod ad plenū intelligat homo, nisi forsitan illud perfectē sciatur, quod nihil scitur perfectē. Quāquā ex hoc protinus insolubilis redargutio consequitur. Quale fuit, & antiquum Socratis dictum. Hoc unum scio, quod nescio. Et longe antiquius ac religiosius dictum est a magno & sancto uiro Iob. Vere scio, quod ita sit, & quod non iustificetur homo, cōparatus Deo, si uoluerit

Lib. 1.
cap. 2.

Iob 19

rit contendere cum eo, non poterit respondere ei unum pro Mille. Sic & sapientissimus Solomon ait: Solummodo hoc inueni, quod fecerit deus hominē rectum & ipse se infinitis miscuerit quæstionibus: irreligiosa est igitur hæc sciorum temeritas, quæ sic transgrediuntur terminos antiquos, quos posuerunt patres nostri. Quorum sane præcipuus, & omnium nouitatum impiarum siue autor siue instaurator, ita intrinsecit superbia, ut putet plus reuelatum esse sibi soli quā cunctis retrosanctis Patribus & Concilijs. Vere miser homo, cui Dominus in Apocalypsi ait: Qui dicis, quod diues sum, & locupletatus & nullius egeo, & nescis, quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus. Quem & Plinius, homo Ethnicus, arguit tam uane & arroganter de scientia superbientē, Heu dementia, inquit, ab ijs initijs, existimantium ad superbiam se genitos. Cætera animalia sentire naturam suam, alia pernicitatem usurpare, alia præpetes uolatus, alia uires, alia nare, hominē scire nihil sine doctrina, non fari, non ingredi, nō nesci, breuiter nō aliud natura sponte quā flere &c. Hanc hominis miseriam luculenter declarat Innocentius noster, superaddēs plurima, quæ Plinio & omnibus Ethnicis ignota fuerūt. Rogo igitur & obsecro te Ornatissime præsul, ut æquo feras animo, tam pij Pontificis monita sub nominis tui auspicijs, hoc tēpore, in quo usquadeo & frigescit timor dei, & inualescit munda superbia, atq; irreligiosa cōuersatio in omni luxu, fastu & pompa seculari, in lucem repro duci. Scio quidem, quanti te faciant uere docti,

Iob. 19.

Eccle. 7

Apoc. 9.

Plin. li. 7
in ptine.

& summi scientiarum ac eloquentię Antistites,
clarissima nostri seculi lumina, Ioannes Fische-
rus, Episcopus Rossensis in Anglia, Guilielmus
Budæus in Francia, Erasmus Roterodamus in
Germania, ut iure ac merito contremiscat mihi
manus ad te scribenti. Tua tamen fretus & cle-
mentia & humanitate, hoc erudito ad te uxor in-
ternuncio, in ædificationem multorū, qui nunc
animo elati & extra se positi, uane superbiunt,
ut his lectis in sese reuersi, redeant ad cor, & co-
gnoscant semetipsos. Bene uale Eximium & sin-
gulare Præfulum decus, & Ecclesiæ præsidium,
& patriæ ornamentum sempiternum. Ex Dres-
da Misniæ ad Albim. III. Nonas Februarias.
Anno dominicæ incarnationis.

M. D. XXXIIII.

INCIPIT TABVLA CA-
pitulorum in librum de Contemptu mun-
di, siue de miseria conditio-
nis humane

TITVLI CAPITVLORVM
Primi Libri.

De miseria hominis.	1
De uilitate materiæ.	2
De uitio conceptionis.	3
Quali cibo conceptus nutriatur in utero.	4
De imbecillitate infantis.	5
De dolore partus & eiulatu nascentis.	6
De nuditate hominis.	7
Quem fructum homo producit.	8
De	

De incommodis senectutis & breuitate uitæ.	9
De labore mortalium.	10
De studio sapientum.	11
De uarijs studijs hominum.	12
De diuersis anxietatibus.	13
De miseria pauperis & diuitis.	14
De miseria dominorum & seruorum.	15
De miseria continentis & coniugati.	16
De miseria bonorum & malorum.	17
De hostibus hominis.	18
De carcere animæ.	19
De breui lætitia.	20
De inopinato dolore.	21
De uicinitate mortis.	22
De terrore somniorum.	23
De compassione.	24
De innumerabilibus speciebus ægritudinis.	25
De subitis infortunijs.	26
De diuersis generibus tormentorum.	27
De quodam horrendo facinore.	28
De pœna innocentis.	29

Tituli capitulorum secundi libri.

De culpabili humanæ conuersationis congesti- su.	1
De cupiditate.	2
De iniquis muneribus.	3
De acceptione personarum.	4
De uenditione iustitiæ.	5
De insatiabili desiderio cupidorum.	6
Quare cupidus satiari non potest.	7
De falso nomine diuitiarum.	8
Exempla contra cupiditatem.	9
De superflua sollicitudine cupidorum.	10

De auaritia.	11
Cur auaritia sit seruitus idolorum.	12
De proprietatibus auari.	13
De iniqua possessione diuitiarum.	14
De licitis opibus.	15
De incertitudine diuitiarum.	16
De gula.	17
Exempla contra gulam.	18
De ebrietate.	19
Exempla contra ebrietatem.	20
De luxuria.	21
De generalitate luxuriæ.	22
De diuersis speciebus luxuriæ, & pœnis earum	23
De coitu contra naturam.	24
De pœna huius sceleris.	25
De ambitioso.	26
De nimia concupiscentia ambitiosorum.	27
De ambitioso exemplum	28
De breui & misera uita magnatum.	29
De diuersis proprietatibus superbiorum.	30
De superbia & casu luciferi.	31
De arrogantia hominum.	32
De abominatione superbiæ.	33
De arrogantia superbiorum.	34
Contra fraudem ambitiosorum.	35
De proprietatibus arrogantum.	36
De superfluo cultu.	37
Contra superfluum ornatum	38
Quod plus defertur uestibus q̃ uirtutibus.	39
De fucatione colorum	40
De immunditia cordis.	41
De doloribus quos mali patiuntur in morte.	42
De ad-	

De aduentu Christi ad mortem cuiuslibet hominis.

139

43

TITVLI CAPITVLO-
rum libri tertij.

De putredine caduerum.	1
De tristi memoria damnatorum	2
De inuiti pœnitentia damnatorum.	3
De pœnis inferni.	4
De ineffabili angustia damnatorum	5
De igne gehennali.	6
De tenebris inferni.	7
De confusione pœnarum.	8
De insufficientia tormentorum	9
Quod reprobi nunquam liberabuntur à pœnis	10
Testimonia de supplicijs æternalibus.	11
De die iudicij.	12
De precedenti tribulatione.	13
De signis præcedentibus.	14
De potentia sapien. & iustitia iudicis.	15
De diuino iudicio.	16
Quod nihil proderit damnandis.	17

FINIS.

S 3

INCIPIT LIBER DE CON-
temptu mundi, siue de miseria humanæ condi-
tionis, A Lothario Diacono Cardinali sancto-
rum Sergij & Bacchi editus, qui postea Inno-
centius Papa tertius appellatus est. Et diuiditur in
tres parciales libros.

PROLOGVS.

Omino patri charissimo P. Por-
tuenfi Episcopo, Lotharius in-
dignus diaconus, gratiā in pre-
senti, gloriā in futuro. Modicu-
m ocij, quod inter multas angu-
stias nuper ea, quā nosti, occa-
sione captauī, non ex toto mihi præterijt ocio-
sum. Sed ad deprimendam superbiā (quæ caput
est omnium uitiorū) uilitatem humanæ condi-
tionis utcunq; descripsi. Titulum aut præsentis
opusculi uestro nomini dedicaui, rogans & po-
stulans ut si quid in eo uestra discretio dignum
inuenierit, diuinæ gratiæ totū adscribatis. Si ue-
ro paternitas uestra suggesserit, dignitatē hu-
manæ nature Christo fauente describam. Qua-
tinus ita per hoc humilietur elatus, ut per illud
humilis exaltetur.

De miseria hominis.
Caput Primum.

Hier. 20

Quare de uulua matris egressus sum, ut ui-
derem laborem & dolorē, & consume-
rentur in cōfusione dies mei? Si talia de
se loquutus est ille, quē dominus sanctificauit in
utero qualia loquar ego de me, quē mater mea
genuit in peccatis? Heu me dixerim, mater mea
quid me genuisti, filiū amaritudinis & doloris?
Quare

Quare nō in uulua matris mortuus sum? Quare
egressus ex utero nō statim perij? Cur exceptus
genibus, lactatus uberibus natus in combusti-
onem & cibū ignis? Utinā interfectus fuisset in
utero, & mater mea sepulchrū, & uulua eius con-
ceptus eternus. Fuissem enim quasi nō essem, de
utero translatus ad tumulū. Quis ergo det o-
culis meis fontē lachrymarū, ut desceā miserabilē
conditionis humanæ ingressum, & culpabilem
humanæ cōuersationis progressum, dānabilem
humanæ dissolutionis egressum? Cōsiderauerim
ergo cū lachrymis de q̄ factus sit homo: quid fa-
ciat homo, quid facturū sit homo. Sane forma

Hier. 20
Iob 10
Hier. 9

rus de terra, cōceptus de culpa, natus ad pernam
agit praua quæ nō licent, turpia quæ nō decent,
uana quæ nō expediūt, fiet cibus ignis, esca uer-
mibus, massa putredinis. Exponam id planius,
edisserā plenius, formatus est homo de puluere,
de luto, de cinere, quodq; uilius est, de spurcissi-
mo spermate, conceptus in pruritu carnis, in fer-
uore libidinis, in fœtore luxuriæ, quodq; dete-
rius est, in labe peccati, natus ad laborē, dolorē
timorē, quodq; miserius est ad mortē. Agit pra-
ua quibus offendit deū, offendit proximū, offen-
dit seipsum. Agit turpia, quibus polluit famā,
polluit conscientiā, polluit personā. Agit uana
quibus negligit seria, negligit utilia, negligit ne-
cessaria. Fiet cibus ignis, qui semper ardet, &
urit inextinguibilis, esca uermis, qui semper ro-
dit, & comedit: immortalis massa putredinis,
quæ semper fœtet, & sordet horribilis.

* Forte fa-
cturus. Vt
de factus ē
homo

Quid facit

Quid fiet

De uilitate materiæ.

Caput. ij.

Homo formatus de terra. **S**tellas facit ex igne, Flatus & uentos fecit ex aëre, Pisces & uolucres fecit ex aqua, Homines & iumenta fecit de terra, Considerans igitur aquatica, se uilem inueniet. Considerans aëra, se uiliore agnoscer. Considerans ignea, se uilissimum reputabit, nec se parificabit celestibus, nec audebit se præferre terrenis, quia parem se iumentis inueniet, & similem recognoscer. Vnus est enim hominum & iumentorum interitus, & æqua utriusque conditio, & nihil potest homo iumento amplius. De terra orta sunt, & in terram pariter reuertuntur. Verba sunt ista non cuiuslibet hominis, sed sapientissimi Salomonis. Quid est igitur homo, nisi lutum & cinis? Hinc enim homo dicit ad Deum. Memento quæso, quod sicut lutum feceris me, & in puluerem deduces. Hinc & Deus inquit ad hominem: Pulvis es, & in puluerem reuerteris. Comparatus sum (ait Iob) luto, & assimilatus sum fauillæ & cineri. Lutum efficitur ex aqua & puluere, utroque manente, Cinis autem fit ex ligno & igne, utroque deficiente. Expressum mysterium sed alias exprimendum, quid ergo lutum superbis de quo pulvis extolleris, unde cinis gloriaris?

De uitio conceptionis. Caput. iij.

N illud forsitan respondebis quod Adam ipse fuit de limo terre formatus, tu autem ex humano semine procreatus. At ille fuit formatus de terra uirgine, tu uero procreatus de semine sed immundo, Quis enim potest facere

cere mundum de immundo conceptum semine? quid est homo, quod immaculatus sit, & iustus appareat natus de muliere? Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Non in una tantum iniquitate, non in uno delicto, sed in multis iniquitatibus, & in multis delictis. In delictis uidelicet & iniquitatibus alienis. Est enim duplex conceptio, una femininum, & altera naturalium. Prima fit in commissis. Secunda fit in contractis. Parentes enim committunt in prima, proles contrahunt in secunda. Quis enim ne sciat concubitus etiam coniugalem nunquam omnino committi sine pruritu carnis, sine seruire luxurie, sine fœtore libidinis? Unde semina concepta fœdantur maculantur, & uitiantur ex quibus anima tandem infusa contrahit labem peccati, maculam culpe, sordem iniquitatis, sicut ex uase corrupto liquor infusus corrumpitur, & pollutum contingens, ex ipso contactu polluitur. Habet enim anima tres naturales potestates, siue tres naturales uires. Rationalem, ut discernat inter bonum & malum: Irascibilem, ut respuat malum: Concupiscibilem, ut appetat bonum. Istæ tres uires tribus oppositis uitiis originaliter corrumpuntur. Vis rationalis per ignorantiam, ut non discernat inter bonum & malum. Vis irascibilis per iracundiam, ut respuat bonum. Vis concupiscibilis per concupiscentiam, ut appetat malum. Prima gignit delictum, ultima parit peccatum, media delictum generat & peccatum. Est enim delictum non facere faciendum. Peccatum, agere non agendum. Hæc tria uitia contrahuntur ex carne corrupta, per tres naturales illecebras, in carnali quippe commiscio

Psalm. 50.

Duplex conceptio.

Tres potestates seu uires anime.

Delictum & peccatum.

mercio, rationis sopitur intuitus, ut ignorantia seminetur: libidinis irritatur pruritus, ut iracundia propagetur: uoluptatis satiatur affectus, ut concupiscentia contrahatur. Hic est tyrannus carnis, lex membrorum, fomes peccati, languor naturæ, pabulum mortis, sine quo nemo nascitur, sine quo nullus moritur, qui si quando transit reatu, semper tamen remanet actu. Si enim dixerimus quia peccatum non habemus, nosipsum seducimus, & ueritas in nobis non est. O grauis necessitas & infelix conditio. Antequam peccemus, peccato constringimur: & antequam delinquamus, delicto tenemur. Per hominem unum peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum in omnes homines mors pertransit. An non patres uiam comederint acerbam, & dentes filiorum obstupefunt? ¶ Quali cibo cōceptus nutriatur in utero. Caput iij.

Fomes peccati,

1. Ioan. 1

Peccatum originale.

Rom. 5

*Hier. 31
Ezech. 18*

Sanguis menstruus

*Luc. 10
Ibid. 12*

Sed attende quo cibo cōceptus nutriatur in utero. Profecto sanguine menstruo, qui cessat ex femina post cōceptum, ut ex eo cōceptus nutriatur in femina. Qui fertur esse tā detestabilis & immundus, ut ad eius contactum fruges non germinant, arescāt arbusta, moriantur herbæ, amittant arbores fructus: & si canes inde comederint, in rabie efferantur. Concepti fœtus uirium seminis contrahunt, ita ut leprosi & elephantici ex hac correptione nascantur. Vnde secundū legem Moisaicam, mulier quæ menstruum patitur, reputatur immunda. Et si quis ad menstruatam accesserit, iubetur interfici. Ac propter immundiciam menstruorum præcipitur, ut mulier si masculum pareret quadragesima, si

ra, si uero feminam, octoginta diebus à templi cessaret ingressu.

¶ De imbecillitate infantis.

Caput v.

Quare ergo data est misero lux, & uita ijs qui sunt in amaritudine animæ? Felices illi qui moriuntur antequam oriantur. Prius mortem sentiētes, quā uitam scientes. Quidam enim tam deformes & prodigiosi nascuntur, ut non homines, sed abhominaciones frosi, potius uideantur, quibus forte melius fuisset prouisum si nunquam prodidissent ad uisum, quoniam ut monstra monstrantur, & ostenduntur ostentui, plerique uero diminuti membris, & sensibus corrupti nascuntur, amicorum tristitia, parentum infamia, uerecundia propinquorum. Quid hoc particulariter dixerim de quibusdā, cum generaliter omnes sine scientia, sine uerbo, sine uirtute nascamur? Flebiles, debiles, imbecilles, parum à brutis distantes, imò minus in multis habentes? Nam ut illa orta sunt, statim gradiuntur, nos autem non solum erecti pedibus non incedimus, uerumetiam curuati manibus non reptamus.

Infantium omni imbecillitas.

¶ De dolore partus & eiulatu infantis.

Caput vj.

Omnes nascimur eiulantes, ut nostram miseriam exprimamus. Masculus enim recenter natus dicit A, femina E. Dicentes E uel A, quotquot nascuntur ab Eua. Quid est igitur Eua nisi heu ha? Vtrunque dolentis est interiectio, doloris exprimens magnitudinem. Hinc enim ante peccatum uirago, post

Eua quasi heu ha.

INNOCENTII PP.

Gene. 3 post peccatum Eva meruit appellari, ex quo sibi dictum audiuit: In dolore paries. Non est enim dolor sicut parturientis. Vnde Rachel pre nimio dolore partus interiit, & moriens uocauit nomen filij sui Benoni, id est, filius doloris. **2. Reg. 4** Vxor Phinees subitis doloribus irruentibus perit simul ac periit, & in ipso mortis articulo uocauit filium Isabod. Mulier autem, ut naufragus, cum parit tristitiam habet, cum uero peperit puerum, iam non meminit pressuræ propter gaudium, quia natus est homo in mundum. **Ioan. 16** Conceptit ergo cum immundicia & fœtore, parit cum tristitia & dolore, nutrit cum angustia & labore, custodit cum instantia & timore.

De nuditate hominis Caput ij.
Iob 1 **N**udus egreditur, & nudus regreditur. Pauper accedit, & pauper recedit. Nudus, inquit Iob, egressus sum de utero matris meæ, & nudus reuertat illuc. Nihil intulimus in hunc mundum, haud dubium quia nec auferre quid possumus. Si quis autem indutus egreditur, attendat quale proferat indumentum. Turpe dictu, turpius auditu, turpissimum uisui. Fœdam pelliculam sanguine cruentatam. Hæc est illa maceria, de qua Thamar inquit in partu: Quare diuisa est propter te maceria? Et ob hanc causam uocauit nomen eius Phares.

Quem fructum homo producit,
Caput viij.

Fructus herbarum & arborum.

O Vilis conditionis humanæ indignitas, & indigna uilitatis humanæ conditio. Herbas & arbores inuestiga. Illæ de se producant flores & frondes, & fructus, & tu de te lendes

DE CONTEM. MVN. LIB I. 149

lendes & pediculos & lumbricos. Illæ de se fundunt oleum, uinum & balsamum, & tu de te spatium, urinam & stercus. Illæ de se spirant suauitatem odoris, & tu de te reddis abominationem factoris. Qualis est arbor, talis est fructus. Non enim potest arbor mala fructus bonos facere. Quid est enim homo secundum formam, nisi quædam arbor inuersa? cuius radices sunt crines, stipites est pectus cum aluo, rami sunt ulnæ cum tibijs, frondes sunt digiti cum articulis. Hoc est folium quod a uento rapitur, & stipula quæ a sole siccatur.

Mat. 7. & 12
Hô arbor inuertia

Iob 12

De incommodis senectutis & breuitate uitæ. Caput ix.

In primordio conditionis humanæ non ingentis annis & amplius homines uixisse leguntur, sed paulatim uita hominis declinante dixit dominus ad Noe: Non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est. Eruntque dies illius centum uiginti annorum. Quod intelligi potest tam de termino uitæ quam de spacio penitendi. Extunc enim rarissime leguntur homines plus uixisse, sed cum magis ac magis uita recidetur humana, dictum est a Psalmista: Dies annorum in ipsis septuaginta annis. Si autem in potentatibus octoginta anni, & amplius eorum labor & dolor. Nonne autem paucitas dierum meorum finietur breui tempore? Dies nostri uelocius transeunt quæ a rexente tela succiditur. Homo natus de muliere breui uiuens tempore repletur multis miserijs, qui quasi flos egreditur & cõteritur, & fugit uelut umbra, & nunquam in eodem statu permanet. Pauci nunc ad qua-

Gene. 5
Breuitas uitæ.
Gene. 6

Psal. 20

Iob 10

libid. 7
libid. 4

Incommoda senectutis

ad quadraginta, paucissimi ad sexaginta annos perueniunt. Si quis autē ad senectutem processerit, statim cor eius affligitur, & caput cōcutitur, languet spiritus, & fœtet anhelitus, facies rugatur, & statura curuatur, caligat oculi, & uacillat articuli, nares effluunt, & crines defluunt, tremittactus, & deprimittactus, dētes putrescunt, & aures surdescunt. Senex facile prouocatur, difficile reuocatur, cito credit, & tarde discreditt, tenax & cupidus, tristis, & querulus, uelox ad loquendum, & tardus ad audiendum, laudat antiquos, spernit modernos, uituperat præsens, cōmendat prætēritū, suspirat & anxiat, torpet & infirmatur. Audi Horatiū Poetā, Multa senem circūueniunt incommoda. Porro nec senes contra iuuenem gloriantur, nec inolescāt iuuenes contra senē, quia quod sumus iste fuit, erimus quandoq; quod hic est.

Horatius

De labore mortalium. Caput. x.

Iob,

Avis ergo nascitur ad uolandum & homo nascitur ad laborē. Cuncti dies eius laboribus & ærumnis pleni sunt, nec per noctem requiescit mens eius. Et quid hoc est nisi uanitas? Non est quisquā sine labore sub sole, nō est sine defectu sub luna, nō est sine uanitate sub tēpore. Tēpus est mora rerū mutabilū. Vanitas uanitatū, inquit Ecclesiastes, & omnia uanitas. O q̄ uaria sunt studia hominū, q̄ diuersa sunt exercitia. Vnus est tamē omniū finis, & idē effectus, labor & afflictio spiritus. Occupatio magna creata est oībus hōībus, & iugū graue super filios Adā, a die exitus de uētre matris eorum, usq; in diem sepulture in matrē omnium.

Eccle. 1

Eccle. 40

De stu-

De studio sapientum. Caput. xj.

Perscrutētur sapiētes, inuestigēt alta cœli, lata terre, profunda maris de singulis disputent, de cunctis pertractent, discāt semper aut doceāt. Et quid ex hac occupatione nisi laborē & dolorem & afflictionē spūs inueniēt? Nouerat hoc experimento qui dixerat: Dedit cor meum ut scirē prudentiā atq; doctrinā, errores & stultitiā, & agnouī q̄ esset labor & afflictio spūs, eo q̄ in multa sapientia multa sit indignatio, & qui adit scientiam, adit dolorē. Licet enim oporteat indagantē & multis insudare uigilijs & inuigilare laboribus & sudoribus, uix tamen est quicq; tam uile, uix est tā facile qd ad plenū intelligat homo, cōprehendatq; ad liquidum, nisi forsan illud perfecte sciatur quod nihil scitur perfecte, quanq; ex hoc insolubilis redargutio consequatur. Quinimo corpus qd cor rumpitur aggrauat aīam, & deprimitt terrena in habitatio sensum multa cogitātē. Audi quid sit per hoc sentiat Salomon: Cunctæ res difficiles non potest eas homo explicare sermone. Est homo qui diebus ac noctibus somnū nō capit oculis, & nullā operū dei potest inuenire rationem. Et quāto plus laborauerit ad quærendū, tanto minus inueniet. Deficiunt ergo scrutantes scrutinio, quoniam accedet homo ad cor altū, & exaltabitur deus. Perscrutator enim maiestatis operimetur a gloria. Qui enim magis intelligit, magis dubitat. & ille uidetur sibi plus sapere, q̄ plus decipit. Ergo pars scientiæ est scire quod nesciat. Fecit autem deus hominem rectum & ipse se infinitis immiscuit quæstionibus.

Eccle. 1

Nihil perfecte scitus

Sap. 9

Eccle. 1

Ibid. 8

Psal. 63

Prou. 13

Eccle. 7

De ua-

¶ De uarijs studijs hominum. Cap. xij.
C Vrrunt & discurrunt mortales per sepes
 & semitas, ascendunt montes, transcen-
 dunt colles, transuolant rupes, peruo-
 lant alpes, transgrediuntur foueas, ingrediu-
 ntur cauernas, rimantur uiscera terræ, profun-
 da maris, incerta fluminis, opaca nemoris in uia
 solitudinis exponunt se uentis & ruinis & præ-
 cipitijs, imbris, tonitruis, fulminibus, flucti-
 bus, fluminibus & pcellis. Metalla cudiunt & con-
 flant, lapides sculpunt & poliunt, ligna succidunt
 & dolant, telas ordiuntur & texunt, uestes inci-
 dunt & consuunt, ædificant domos, plantant hor-
 tos, excolunt agros, pastinant uineas, succidunt
 clibanos, extruunt molendina, piscantur, uenan-
 tur & aucupantur. Meditantur & cogitant, con-
 siliantur & ordinant, querelantur & litigant, di-
 ripiunt & furantur, decipiunt & mercantur, cõten-
 dunt & preliantur: & innumera talia ut opes cõ-
 gerant, ut questus multiplicent, ut lucra sectentur,
 ut honores acquiritant, ut dignitates extollant,
 ut potestates extendant, & hæc quoque labor &
 mentis afflictio. Si mihi non creditur, Salomo-
 ni credatur. Magnificauit, inquit, opera mea: æ-
 dificaui mihi domos & plantaui mihi uineas, fe-
 ci hortos & pomaria, conserui ea cuncti generis
 arboribus, extruxi mihi piscinas aquarum ut ir-
 rigarem syluam lignorum germinantium, posse
 di seruos & ancillas multamq; familiam habui,
 armenta; & magnos ouium greges, ultra oēs
 qui fuerant ante me in Hierusalem. Coaceruaui
 mihi aurum & argentum, & substantias re-
 gum & prouinciariū. Feci mihi cantores & can-
 trices,

Ecclesi.

trices, & delicias filiorum hominum, sciphos
 & urceolos in ministerio ad uina fundenda, &
 supergressus sum opibus oēs qui ante me fue-
 runt in Hierusalem. Cumq; me cõuertissem ad
 uniuersa quæ fecerant manus meæ, & ad labo-
 res in quibus frustra sudaueram, uidi in omni-
 bus uanitatem & afflictionem animi, & nihil
 permanere sub sole.

¶ De diuersis anxietatibus.

Caput xij.

Quanta mortales angit anxietas, affli-
 git cura, sollicitudo molestat, metus ex-
 terret, tremor concutit, horror abducit,
 dolor affligit, conturbat tristitia, contristat tur-
 batio. Pauper & diues, seruus & dominus, cõiu-
 gatus & continens, deniq; bonus & malus, om-
 nes mundanis cruciatibus affliguntur, & mun-
 danis afflictionibus cruciantur. Experto crede *Iob. 10*
 magistro. Si impius (inquit) fuero, uæ mihi est.
 Et si iustus, nõ leuabo caput saturatus afflictio-
 ne & miseria.

¶ De miseria pauperis & diuitis.

Caput xiiij.

Pauperes enim premuntur inedia, cruci-
 antur ærumna, fame, siti, frigore, nudi-
 date, uilescunt, tabescunt, spernuntur, &
 confunduntur. O miserabilis mendicantis con-
 ditio, & si petit, pudore confunditur, & si nõ pe-
 tit egestate consumitur, sed ut mendicet, neces-
 sitate compellitur. Deum causatur iniquum, qd
 non recte diuidat. Proximum criminatur mali-
 gnum, quod non plene subueniat. Indignatur,
 murmurat, imprecatur. Aduerte super hoc
 T sen

Miseria
pauperis.

sententiam Sapientis. Melius est (inquit) mori quam indigere. Etiam proximo suo pauper odiosus erit. Omnes dies pauperis mali, fratres pauperis oderunt eum. Insuper & amici procul recesserunt ab eo, quia cum fueris felix, multos numerabis amicos. Tempora si fuerint nubila, solus eris. Prohi pudor secundum fortunam existimatur persona, cum potius secundum personam æstimanda sit fortuna. Tam bonus reputatur quam diues, tam malus quam pauper, cum potius tam diues sit reputandus quam bonus, tam pauper quam malus. Diues autem a superfluitate resoluitur, & iactantia effrenatur, currit ad libitum, & corruit ad illicitum. Etiam fiunt instrumenta peccatorum quæ fuerant oblectamenta culparum. Labor in acquirendo, timor in possidendo, dolor in amittendo, mentem eius semper fatigat & affligit. Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. Sed de hoc in sequentibus plenius dicemus.

¶ De miseria seruorum, & dominorum.

Caput xv.

Miseria serui. **S**eruus ministrat, angarijs fatigatur, plagis affligitur, opibus spoliatur: quod si non habet habere compellitur, et si habet, cogitur non habere. Culpa domini, serui poena: culpa serui, domini præda. Quicquid delirant reges plectuntur Achui. Venatio leonis onager in heremo, sic & pascua diuitum pauperes. O extrema conditio seruitutis. Natura liberos genuit, sed fortuna seruos constituit. Seruus cogitur pati & nemo sinitur compati: dolere compellitur, & nemo

mo condolere permittitur. Sic ipse non suus est, ut nemo sit tibi. Miseri qui castra sequuntur, quia miserum est uiuere aliena præda. Dominum autem si crudelis est oportet uereri propter nequitiæ subiectorum. Si mitis est, contingit illum contemni propter insolentiam subiectorum. Seuerum ergo metus affligit, mansuetum uilitas parit pendit. Nam crudelitas parit odium, & familiaritas parit contemptum. Familiaris enim cura fatigat, & domestica sollicitudo molestat. Oportet enim hominem semper esse paratum, ubique munitum, ut possit insidias malignantium præcauere, oppugnantium iniurias propulsare, hostes conterere, ciues tueri. Nec sufficit diei malitia sua, sed dies diei laborem eructat, & nox non est solitudinem indicat. Dies ergo laboriosi ducuntur, & noctes expendantur insomnes.

Miseria domini.

¶ De miseria continentis & coniugati.

Caput xvj.

Si potest ignis non urere, potest caro non concupiscere, quia quantumcumque punietur, nunquam tamen Iesuseus ille potest expelli. Naturam expellas furca tamen usque recurret. Non omnes (inquit) capiunt uerbum istud, sed qui potest capere capiat. Vnde cum deus ipse de cæteris pontificalibus indumentis iussisset, ut Moyses & Aaron filios suos uestirent, de solis scæminalibus non præcepit, sed ait, ut ipsi scæminalibus uterentur, cum ingrederentur tabernaculum testimonij. Sed & Apostolus dicit, Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut uacetis orationi, & iterum reuertimini in id ipsum: non tenet uos

Concupiscentie carnis. Horatius. Matth. 11.

Exod. 28.

1. Cor. 2.

ret uos satanas propter incōtinentiā uestrā. Melius enim est nubere q̄ uri. Pugnat ergo cōtra continentiā Angelus iathang qui carnaliter stimulat & colaphizat, ignē naturę flatu suggestio nis succēdit, materiā apponit, facultatē tribuit, & opportunitatem ministrat. Pugnat etiam & specie, quę subito uisa facile cōcupiscitur. Vnde cum Dauid post meridiē ambularet in palatio domus regiar, uidens aduerso Bersabee se lauau tem, misit & tulit eam & dormiuit cum ea, erat enim mulier pulchra nimis. Porro qui cū uxore est, sollicitus est quę sunt mundi & diuini est. Distrahitur enim per multas angustias & in solitudines uarias dissecatur, ut filijs & uxori, famulis & ancillis necessaria quęrat & subministret. Tribulationes ergo carnis habēt huiusmodi. Vxor contendit habere pretiosum ornamentum & uariam supellectilem, ut plurimū sape sit cultus quā census mariti, alioquin per noctes & dies plāgit & suspirat, garrit & murmurat. Tria sunt enim quę non sinunt hominem in domo permanere, Fumus, & stillicidium, & mala uxor. Illa (inquit) ornatio procedit, & ab omnibus honoratur, ego autē miserrima in conuentu mulierum sola despicior, a cunctis contemnō. Sola uult diligi & laudari, alterius amorem suum asserit odium, alterius laudem suam suspicatur dedecus. Amandum est omne quod diligit, odiendum est omne, quod odit. Vincere uult, sed uinci non ualet. Famulari non patitur, sed dominari molitur. Cuncta uult posse, nulla non nosse. Si pulchra fuerit, facile adamatur: si fœda, nō facile cōcupiscitur. Sed difficile custo ditur

Suggestio
diabol.

Reg. 12

Miseria cō
iugati.
1. Cor. 7
Molestias
uxore.

Pro. 28

Hierony.
aduersus
iovinianū

ditur quod a multis diligitur, & molestū est posidere quod nemo dignatur habere. Alius forma, alius ingenio, alius facietis, alius liberalitate sollicitat: & ex aliqua parte capitur, quod undiq; incēditur. Equus, asinus, uestis & lectulus, calix etiam & urceolus prius probantur, postea comparantur. Sponsa uero uix tandem ostenditur, ne prius displiceat q̄ ducatur, qualicūq; tamē casu obuenerit, * semper est habenda. Si fœda, si fœtida, si agra, si fatua, si superba, si iracunda, si quolibet modo uitiosa, nisi propter solam fornicationē, non potest uxor a uiro dimitti. Sed nec dimittēs potest aliam ducere, nec dimissa alij potest copulari. Nam quicūq; dimiserit uxorem suā, nisi ob fornicationis causam facit eam meretricem, & qui dimissā duxerit, meretur. Quod si uxor a uiro discesserit, manere debet innupta aut uiro suo reconciliari. Similiter & uir, si discesserit ab uxore. Graue nimis est pondus cōiugij. Nam (ut inquit Salomon) Stultus est & impius, qui tenet adulteram, & patronus est turpitudinis, qui celat crimē uxoris. Si uero dimittit adulteram, absq; sui culpa punitur, quoniam illa uiuente cogitur cōtinere, propter quod & discipuli Christi dixerunt, Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere: quis unquam æquanimiter potuit sustinere riualem? Sola suspitio zelotipum uehementē affligit. Nam licet scriptum sit, Erunt duo in carne una, Zelus tamen uiri duos in una carne non patitur.

al's * lae
cit.

al's * necel
sario.

Vxor di
mitti no
potest ni
propter a
dulterius
Matth. 5
1. Cor. 7

Prouer. 12

Matth. 7

Gene. 2

De miseria bonorum & malorum.
Caput xviii.

Non est impijs gaudere, dicit dominus,
quia per quæ peccat homo, per hæc tor-
quetur: uermis enim conscientie nunq̃
moriatur, & ignis rationis nunq̃ extinguitur.
Vidi eos qui operantur iniquitatē, & seminant
dolores, & metunt eos flante deo perisse, & spi-
ritu iræ eius esse consumptos. Superbia inflat,
inuidia rodit, auaritia stimulat, ira succēdit, an-
git gula, dissoluit luxuria, ligat mendacium, ma-
culat homicidium. Sic & cætera portenta uitio-
rum, & quæ sunt homini oblectamēta peccādi.
deo sunt instrumēta puniendi. Inuidus alterius
rebus marcessit opimis. Inuidia Siculi non in-
uenere tyrāni tormentū maius. Vitiū. n. corū-
pit naturam, Apostolo testante qui ait: Quia e-
uanuerunt in cogitationibus suis, obscuratum
est insipiens cor eorum. Propter quod deus tra-
didit illos in desideria cordis eorū, in immun-
diciam, ut contumelijs afficiant corpora sua, &
sicut reprobauerunt deū habere in notitia, ita
tradit eos deus in reprobū sensum, ut faciant
ea quæ non conueniunt. Sed & qui pie uiuere
uolunt in Christo, persecutionem patiuntur.
Sancti nāq; ludibria & uerba experti, insuper
& uincula & carceres, lapidati sunt, secti sunt,
tentati sunt, in occisione gladij mortui sunt pro
domino. Circuierunt in meloris, in pellibus ca-
prinis, egētes, angustijati, afflicti, quibus dignus
non erat mundus, in solitudinibus errātes, & in
montibus, in spelūcis & in cauernis terre. Peri-
culis fluminum, periculis latronum, periculis ex
genere, periculis ex gentibus, periculis ex falsis
fratribus. In labore & ærumna, in uigilijs mul-
tis,

tis, in fame & siti, in angustijs multis, in frigore
& nuditate. Iustus enim abnegat semetipsum,
crucifigens membra sua cum uitijs & concupis-
centijs, ut sibi mūdus crucifixus sit, & ipse mun-
do. Non habet hic manentem ciuitatem, sed fu-
turam inquirat. Sustinet seculum tanquam exi-
lium, clausus in corpore tanquam in carcere. In-
cola, inquit, ego sum in terra, & peregrinus si-
cut omnes patres mei. Remitte mihi ut refrige-
rer, priusquam abeam, & amplius nō ero. Heu
mihi quia incolatus meus prolongatus est, habi-
taui cum habitantibus Cedar, multum incola
fuit anima mea. Quis infirmatur, & ego non in-
firmor? Quis scandalizatur, & ego non uoror?
Nam peccata proximorum, refrigeria sunt ius-
torum. Hoc est irriguum, quod Caleph Axæ fi-
liæ suæ dedit in dotem.

De hostibus hominum. Caput xviij.

Militia ergo est uita hominis super ter-
ram. An non uera militia est cum mul-
tiplices hostes semper undiq; insidien-
tur ut capiant, persequantur ut perimāt, demon
& homo, mundus & caro? Demon cum uitijs et
concupiscentijs, homo cum bestijs, mūdus cum
elementis, caro cum sensibus. Caro enim concu-
piscit aduersus spiritum, spiritus autē aduersus
carnē. Verū non est nobis colluctatio aduersus
carnem & sanguinē, sed aduersus spiritalia ne-
quitie in cœlestibus, aduersus rectores tenebra-
rum harum. Aduersarius enim uester diabolus,
tanquam leo rugiens circuit, querēs quem de-
uoret. Accenduntur ignea tela nequissimi. Mors
ingreditur per fenestras, oculus animā depræda-

T 4 tur,

Gene. 3.

tur, pugnat orbis terrarum contra insensatos, id est, gens contra gentem, & regnum aduersus regnum, terræ motus magni per loca, & pestilentie & fames, terroresq; de cælo, tēpestates. Terra producit spinas & tribulos, aqua pcellas & fluctus. Aër tempestates & tonitrua, ignis coruscationes & fulgura. Maledicta, inquit, terra in opere tuo, spinas & tribulos germinabit tibi, in sudore uultus tui uesceris pane tuo, donec reuertaris in terram, quia terra es, & in terram ibis: insidiatur aper de sylua, & singularis ferus depascitur, lupus & ursus, pardus & leo, tigris & onager, crocodilus & gryphus, serpens & coluber, basiliscus & aspis, cerastes & draco, scorpiones & uipere, sed & lendes & pediculi, formicæ & pulices, cyniphe & muscæ, crabrones & uespæ, pisces & uolucres. Nam qui creati sumus, ut dominaremur piscibus maris & uolatilibus cæli, & uniuersis animantibus quæ mouentur in terra, nunc illis damur in prædā, & in escam eis tribuimur. Scriptum est enim: Dētes bestiarum mittam in eos, cum furore trahentium super terram atque serpentium.

¶ De carcere animæ. Caput xix.

Rom. 7.

Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Certe uult educi de carcere, qui uult exire de corpore. Nam carcer animæ corpus est. De q̄ Psalmista: Educ de carcere animam meam. Nusq̄ quies & tranquillitas, nusquam pax nec securitas, ubique timor & tremor, ubiq; labor & dolor. Caro dum uiuere dolebit, anima super semetipsam lugebit.

¶ De breui latitia. Caput xx.

Quis

Quis unquam diem totum duxit in sua delectatione iucundum, quē in aliqua parte diei reatus conscientie, uel impetus iræ, uel motus concupiscentie non turbauerit? quē liuor inuidie uel ardor auaritie, uel tumor superbie non uexauerit? quem aliqua iactura, uel offensa, uel passio non commouerit? quē deniq; uisus, uel auditus, uel actus aliquis non offenderit? Rara auis in terris, nigroq; simillima cygno. Audi super hoc sententiam sapientis: A mane usque ad uesperam immutabitur tempus. Cogitationes tuas sibi succedunt, & mēs rapitur in diuersa. Tenent tympanum & cytharam, & gaudent ad sonitum organi, ducunt in bonis dies suos, & in pūcto ad inferna descendunt. ¶ De inopinato dolore. Caput xxj.

Semper enim mundanæ latitie tristitia repentina succedit. Et quod incipit à gaudio, desinit in mœrore. Mundana quippe felicitas multis amaritudinib; respersa, nouerat hoc qui dixerat: Rīsus dolore miscebitur, & extrema gaudij luctus occupat. Experti sunt hoc liberi Iob, qui cum comederent & biberent uinum in domo fratris sui primogeniti, repente uehemēs uentus irruit à regione deserti, & concussit quatuor angulos domus, q̄ corruens uniuersos oppressit. Merito ergo pater aiebat: Verba est in luctum cythara mea, & organū meum in uocem flentium. Melius est ire ad domum luctus, quā ad domum conuiuij. Attende salubre consilium. In die bonorum non immemoris malorum. Memorare nouissima tua, & internum non peccabis.

Nullus dī
es ē in ple
na latitia

Iuuenalia

Eccle. 13
fortē tua
ritā
Iob 21

23* humi
12.
Comes la
titie do
lor.
Prouer. 14

Iob 1

Ibid. 10

Eccle. 7
Eccle. 13

Ibid. 7

Semper
morimur.

¶ De uicinitate mortis. Caput xxij.
Semper ultimus dies primus, & nunquam
primus dies ultimus reputatur. Cum tamen
ita semper uiuere deceat, tãq̃ mori semper
oporteat. Scriptum est enim: Memor esto, quia
mors non tardat. Tempus præterit, & mors
appropinquat. Mille anni ante oculos morien-
tis, tanquam dies hesternæ, quæ præterijt. Sem-
per enim futura nascuntur, semper præsentia mo-
riuntur, & quicquid est præteritū, est mortuum
totum. Morimur ergo dum uiuimus semper, &
tunc tantum desinimus mori cum desinimus ui-
uere. Melius est ergo mori uitæ, quàm uiuere
morti. Quia nihil est uita mortalis, nisi mors ui-
uens. Vnde Salomon: Laudauit magis mortuos
quàm uiuentes, & utroque feliciorum iudicauit
qui necdum natus est. Vita uelociter fugit, &
retineri non potest: mors autem instanter oc-
currit, & impediri non ualeat. hoc est ergo illud
mirabile, quia quanto plus crescit, tanto ma-
gis decrescit: quia quanto plus uita procedit,
tanto magis ad finem accedit.

Vetus ter-
ror ex fal-
sis somnijs

¶ De terrore somniorum. Caput xxiiij.
Tempus quod quieti concessum est, non
conceditur esse quietum: nam terrent
somnia, uisiones conturbant. Et licet non
sint in ueritate tristitia, uel terribilia, seu labo-
riosa quæ somniant somniantes, tamen in ueri-
tate tristantur, terrentur & fatigantur, in tantū
ut aliquando dormientes lachrymantur, &
euigilantes sapissime conturbentur. Aduerte
quid super hoc dicat Eliphaz Themanites: In
horrore uisionis nocturnæ, cum solet sopor oc-
cupare

cupare hoīes, pavor tenuit me & tremor, & oīa
ossa mea perterrita sunt, & cū spiritus me præ-
sente transiret, inhorruerunt pili carnis meæ.
Considera Iob dicentem: Si dixerō, consolabitur
me lectus meus, & releuabor loquēs mecum in
stratu meo, terrebis me per somnia, & per uisio-
nes horrore concuties. Nabuchodonosor somni-
um uidit quod eum ualde perterritum, & uisiones
capitis conturbauerunt eū. Multæ curæ sequun-
tur somnia, & ubi multa somnia, uanitates plu-
rimæ. Multos errare fecerūt somnia, & excide-
runt sperantes in illis. Apparent enim frequen-
ter turpes in somnijs imagines, ex quibus per il-
lusiones nocturnas non solum caro polluitur,
sed anima quoque maculatur. Vnde dominus
in Leuitico: Si sit, inquit, inter uos homo q̃ pol-
lutus sit in nocturno somno, extra castra egre-
diatur, & nō reuertatur priusquàm ad uesperum
lauetur aqua, & post solis occasum regrediatur
in castra.

Ibid. 7

Daniel. 2

Illusiones
nocturnæ

Leuit. 15

¶ De compassione. Caput xxiiij.

O Quanto dolore turbamur, quanto tre-
more cōcutimur, cum amicorum damna
sentimus, & parentum pericula formida-
mus? Plus interdum sanus in formidine, q̃ infir-
mus ægitudine perturbatur. Plus hic uolunta-
rius affectu doloris, q̃ inuitus effectū languoris
affligitur. Verè est illud poeticū, Res est solliciti
plena timoris amor. Cuius pectus tam ferreum,
cuius cor tam lapideum, ut gemitus non expri-
mar, lachrymas non effundat, cum proximi uel
amici morbum uel interitum intuetur, ut
patientī non compatiatur, & dolenti non con-
doleat.

Cōdolere
amicis.

Quidius.

doleat ipse Iesus quum uidisset Mariam & Iudas, qui cum ea uenerant ad monumentum, plorantes, infremuit spiritu, & turbauit semetipsum, & lachrymatus est, forsitan nō quia mortuus est, sed eo potius, quia mortuum ad uitæ miserias reuocauit. Sciat autem se culpabiliter durum & dure culpabilem, qui corporalem amici sui mortem deplorat, & spiritualem animæ suæ mortem non deslet.

¶ De subitis infortunijs. Caput xxv.

Subito cum non suspicatur, infortunium accidit, calamitas irruit, morbus inuadit, mors intercipit, quā nullus euadit. Ergo ne gloriaris in crastinum, ignorans quid superuentura pariat dies. Nescit homo finem suum, sed sicut pisces capiuntur hamo, & sicut aues cōprehenduntur laqueo, sic capiuntur homines in tempore malo cum eis exemplo superuenerint.

¶ De innumerabilibus speciebus ægritudinis. Caput xxvj.

Nondum à seculis tot ægritudinum genera, tot passionum species, physicalis industria potuit indagare, quā humana fragilitas potuit tolerare. Tolerabile dixerim intolerantiam morborum, aut intolerabilem dixerim tolerantiam. Melius est ut utrunque coniunxerim. Nam intolerabile est propter passionis acerbitem, & tolerabile propter patiendi necessitatem: de die in diem magis ac magis humana natura corrumpitur. Ita quod plurima fuerunt olim experimēta salubria, quæ propter defectum ipsius hodie sunt mortifera. Senuit iam mundus uterque scilicet macrocosmus, & micro-

Magis animæ
ma q̄ cor-
poris mors
desenda.

al's quia

Prover. 27
Eccle. 3

Intolerabi-
lis toleran-
tia.

Seneſtus
utriusque
mundi.

crocosmus, id est, maior mundus & minor mundus. Et quanto prolixius utriusque senectus producit, tãto deterius utriusque natura perturbatur. ¶ De diuersis generibus tormentorum. Caput xxvij.

Quid dicam de miseris, qui per innumera bilia tormentorum genera puniuntur? Cēduntur fustibus, & gladijs iugulātur, cremantur flammis, & lapidibus obruantur, discerpuntur ungulis, & patibulis suspenduntur, torquētur, & tigris, & scorpionibus flagellantur, artantur uinculis, & laqueis sugillantur, detruduntur carceribus, & ieiunijs macerantur, precipitantur & submerguntur, excoriantur & discitrahuntur, secantur & suffodiuntur. Qui ad mortem, ad mortem: qui ad gladium, ad gladium, qui ad famem: ad famem: & qui ad captiuitatē, ad captiuitatem. Crudele iudicium immane supplicium, triste spectaculum, dantur in escam uolatilibus cœli, bestijs terræ, & piscibus maris. Heu heu heu misere matres quæ tam infelices genuistis filios.

¶ De quodā horrendo facinore, scilicet quod quædam mulier comedit infantē suū. Ca. xxviij.

Illud igitur horribile facinus libet reminisci quod Iosephus de Iudaica obsidione describit: Mulier quædam facultatibus & genere nobilis cū cætera multitudine quæ cōfluxerat Hierosolymā cōmunem cū oibus obsidiōis casum ferebat. Huius reliquas facultates quas de domo in urbem conuexerat, tyranni penitus inuaserunt. Si quid uero relictum ex magnis opibus fuerat, quo uictum quotidianū pertenuem duce

al's ungu-
bus.
Equuleos
dicit q̄les
boues en-
sunt.
Hæc.

Ioseph⁹ de
bello Iudaico
col ib. 7. c. 12.

duceret, irruentes per momenta satellites prædonum rapiebant, pro quo ingens labor mulierem ex indignatione quadam uelut infania fatigabat, ita ut interdum prædones in necem sui maledictis & conuiitijs instigaret, uerum quum nec irritatus quisquā nec miseratus illam perimeret, & si quid forte fuisset cibi quaesitum ab illa, id ab alijs quaeretur, nec iam fieret usq; copia requirendi, fames autem dum uisceribus insisteret ac medullis, & ad furorē iam famis inedia pungeretur, pessimis usa est cōsilijs, & contra ipsa naturæ iura iam armatur. Erat enim ei sub uberibus paruulus filius, quem ante oculos ferens, infelicis, inquit, matris es. O infelicio filii, nam in bello fame ac direptione prædonum cui te reseruabo? Nam etsi posset uita sperari, iugo tamen Romanæ seruitutis urgeberis. Veni ergo o mi nate, esto matri cibis, prædonibus furor, seculis fabula, quæ sola deerat cladibus Iudæorum. Et cum hoc dixisset, protinus filiū iugulauit, tunc denique igni appposito torret, medium quidem consumit, medium seruat obretum. Et ecce statim prædones irruerunt ambustæ carnis odore suscepto, mortē minantur nisi cibos sine mora q̄s paratos, senserant demonstraret. Tunc illa inquit: Partē uobis optimam reseruauī, & continuo quæ superfuerant membra rexit infantis. At illos repēte ingens horror inuasit, membra eorum diriguere, & quasi animi duricie uox eorū est faucibus interclusa. Illa uero truci uultu & ipsis prædonibus truculentior, meus, inquit, est partus, meus est filius, meum est facinus, edite, nam ego prior edi quæ genui.

als* urge-
or,

genui. Nolite uos effici aut matre religiosiores, aut formina molliores, q̄ si uos pietas uincit, & meos execramini cibos, quæ iam talibus pasta sum, ego iterum his pascar. Post hæc illi territi contremētesq; discedunt, qui hūc solū ex omnibus facultatibus cibū miseræ matri reliquerūt.

¶ Quod quandoque punitur innocens, & nocens absoluitur. Caput xix.

Nemo se confidat expertem à pœna, qui se nouit immunem à culpa. Qui stat, ui- Rom. ii
deat ne cadat. Nam sæpe innocens damnatur, & nocens absoluitur: pius punitur, & honoratur impius. Iesus crucifigitur, & Barabab liberatur. Hodie uir quietus inutilis, uir religiosus hypocrita, uir simplex fatuus reputatur. Derideretur enim iusti simplicitas. Lampas contempta apud cogitationes diuinitum. Ioan. ix

LIBER SECVNDVS.

¶ De culpabili humanæ conuersationis ingressu. Caput i.

Ria maxime solent homines affectare, opes, uoluptates, honores. De opibus praua, de uoluptatibus turpia, de honoribus uana procedūt. Hinc enim Tria desiderantur precipue, opes, uoluptates, honores.
Ioannes apostolus ait: Nolite diligere mūdum, neq; ea q̄ in mūdo sunt, q̄a quicquid est in mūdo, est concupiscentia carnis & concupiscentia oculorum, & superbia uitæ. Concupiscentia carnis ad uoluptates, concupiscentia oculorum ad opes, superbia uitæ pertinet ad honores. Opes i. Ioan. 2
generant

generant cupiditatem, concupiscentiam & auaritiam, Voluptates pariunt gulam, & luxuriam, Honores nutriunt superbiam.

¶ De cupiditate.

Caput ij.

Eccle. 10
Quantum
malum a-
uaritia.
3. Ti. 26

Nihil est igitur auaro scelestius, & nihil iniquius, quam amare pecuniā. Verbum est sapientis, quod confirmat Apostolus dicens: Qui uolunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & in desideria multa, & inutilia & nociua, quæ immergunt homines in infernum uel in interitum & perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas, hæc sacrilegia committet furta, rapinas exercet & prædas, bella gerit & homicidia. Simoniace uedit & emit. Inique petit & recipit. In iuste negociatur & fecundatur. Instar dolis & imminet fraudibus. Dissoluit pactum, & uiolat iuramentum. Corruptit testimoniū & peruertit iudicium.

¶ De iniquis muneribus.

Caput iij.

Esaia 1
Mali principes se-
quuntur re-
tributiones.

Consule Prophetam Euāgelicum Isaia, Omnes (inquit) diligunt munera, sequuntur retributiones pupillo non iudicant, causa uiduæ non ingreditur ad eos. Non ipsi præcedunt retributiones, quia non iudicant amore iustitiæ, sed retributiones præcedunt ipsos, quia iudicant amore pecuniæ. Semper enim sequuntur largitionem, uel promissionem, uel spem, & ideo pupillo non iudicant, a quo nihil largitur aut promittitur, aut speratur. O principes infideles, socij furum, quicumque diligitis munera, sequimini retributiones, nunquam excutietis malum

num a munere, nisi prius excludatis cupiditatem a pectore. De uobis inquit Propheta: Principes eius quasi lupi rapientes prædam, & auarè sectando lucra. Principes eius in muneribus iudicabant, & sacerdotes eius in mercede docebant, & prophetæ eius in pecunia diuinabant. Ecce dominus per Moysen præcepit in lege: Iudices & magistros constitues in omnibus portis tuis, ut iudicent populum iusto iudicio, nec in alteram partem declinent. Non accipies personam nec munera, quia munera excæcant oculos sapientum, & mutant uerba iustorum. Sed iuste quod iustum est prosequeris, & uiues. Duo dicit, iustum & iuste, quidam enim iuste quod iustum est, alij quod iniustum est iniuste: rursum quidam iniuste quod iustum est, alij iuste quod iniustum est persequuntur.

¶ De acceptione personarum. Caput iij.

VAE uobis qui corrupti prece uel precio, qui fracti amore uel odio dicitis bonum malum, & malum bonum: ponentes lucem tenebras, & tenebras lucem: mortificantes animas quæ non moriuntur, & uiuificant animas quæ non uiuunt. Vos enim non attenditis merita causarum, sed merita personarum: non uitam, sed munera: non iustitiam, sed pecuniam: non quod ratio dicet, sed quod uoluntas affectet: non quid lex sanciat, sed quid mens cupiat. Non inclinatis animum ad iustitiam, sed iustitiam inclinatis ad animum: non ut quod licet hoc libeat, sed ut liceat hoc quod liber. Nunquam in uobis ita simplex est oculus, ut totum corpus sit lucidum, sed aliquid semper admisceris fermēti, quod totam

Ezech. 22

Deut. 16

Non accipies personam nec munera.
Exod. 23

Esaia 15

Quid attendunt iniqui iudices.

Marth. 6

V totam

Acceptio
personarū

Eccl. 13

Iacob. 2

1us con-
specu

Hier. 5

Deut. 1

Act. 10

toram massam corrumpitis. Pauperum causam negligitis, diuitū causam cū instantia promouetis. In illis rigorem ostenditis, cum istis ex māsuetudine dispensatis. Illos cum difficultate respicitis, istos fauore tractatis. Illos negligenter auditis, istos subtiliter auscultatis. Clamat pauper & nullus exaudit, loquitur diues & omnes applaudunt. Diues locutus est & omnes tacuerunt, & uerbum illius usq; ad nubes perducunt: pauper locutus est, & dicūt, quis est hic? & si offenderit, subuerteret illū. Clamat uim patiens & nullus exaudit, uociferatur & non est qui iudicet. Sed si forte pauperum causam suscipitis, illos remisse fouetis, cū autē diuitū causam assumitis, illos pertinaciter adiuuatis: pauperes despiciatis, diuites honoratis: istis reuerenter assurgitis, illos despicabiliter conculcatis. Si introierit in conuentum uestrum uir anulum habēs aut in ueste cādida, & pauper fordido habitu, & intēdatis in eū qui indutus est ueste prāclara, & dixeritis ei, tu sede hic bene, pauperi uero dicatis, tu sta illic aut sede sub scabello pedū meorum, nonne iudicatis apud uosmetipsos, & facti estis iudices cogitationum iniquarū? De uobis enim & contra uos dicit Propheta: Magnificati sunt & ditati sunt, & incrassati & impinguati, causam pupilli nō dixerunt, & iudicium pauperum non iudicauerunt. Sed in lege prācipitur: Nulla erit distantia personarum, ita parū audietis ut magnū. Non accipietis cuiuscūq; personam, qā dei iudicium est. Nō enim est personarum acceptio apud deum.

De uenditione iustitiar. Caput v.

Vos

VOs autem non gratiam gratis datis, nec iustitiā iuste redditis, quia nisi uenit non prouenit, nec datur nisi uendatur. Sape iustitiam tantū differtis, quod litigātibz plusq; torum aufertis, quia maior est sumptus expensae q̄ fructus sententig. Quid autem poteritis illi in districto iudicio respondere, qui prācipit: Gratis accepistis, gratis date! lucrū in arca, dānum in conscientia, pecuniam captatis, sed animam captiuatis. Verum quid proficit homini, si mundum lucretur inuērsum, animē uero suę detrimentum patiat? Aut quam dabit homo commutationem pro anima suā? Frater non redimit, redimet homo, non dabit deo placationē suā, nec precium redemptionis animę suę, laborauit in æternum, & uiuet in finem. Audite diuites quid contra uos Iacobus apostolus ait, Agite nūc diuites, plorate & ululate in miseris uestris quæ aduenient uobis, diuitiæ uestre putrefactæ sunt, uestimēta uestra a tineis comesta sunt, aurum & argētum uestrum eruginauit, & erugo eorum erit uobis in testimoniū, & manducabit carnes uestras sicut ignis. Thesaurizatis uobis iram in nouissimis diebus. Ecce merces operariorū qui messuerunt regiones uestras quæ fraudata est a uobis clamar, & clamor ipsorum in aures domini sabaoth introiuit. Propterea ueritas prācepit: Nolite thesaurizare uobis thesauros in terra, ubi ærugo & tinea demolitur, ubi fures effodiunt, & furantur.

Vēditores
iustitiar.

Matth. 10

Matth. 16

Psal. 48

Sententia
in diuites.
Iacob. 5

Matth. 5

De infatiabili desiderio cupidorum.

Caput vj.

V 2 O ignis

INNOCENTII PP.

O Ignis inextinguibilis, cupiditas insatiabilis. Quis unquam cupidus primo fuit uoto contentus? Cum adipiscitur qd optauerat, desiderat ampliora, semper in habendis non habitis finem constituit. Insatiabilis est oculus cupidi, & in partem iniquitatis non satia bitur. Auarus non implebitur pecunia, & qui amat diuitias, fructum non capiet ex eis. Infernus & perditio nunq̃ replētur, similiter & oculi hoīm insatiabiles. Sanguisugæ duæ filiæ sunt q̃ dicunt, affer. Nā crescit amor nummi, quātum ipsa pecunia crescit.

Quare cupidus satiari non potest. Ca. vii.
Vis o cupide scire quare semper es uacu⁹, cur nunq̃ impleris? Aduerte: Nō est plena mensura tua, quæ quantūcūq̃ contineat, adhuc capax est amplioris. Sed humanus animus capax est dei, quoniā qui adhæret deo, unus spūs est cū deo. Quantumlibet ergo contineat, nunq̃ est plenus, nisi deum dum habeat, cuius semper est capax. Si uis ergo satiari, definas esse cupidus, q̃a dum cupidus fueris, satiari non poteris. Non est enim conuentio lucis ad te nebras, neq; Christi ad Belial, quia nemo potest deo seruire & mammonæ.

De falso nomine diuitiarum. Caput viij.
Falsa diuitiarū felicitas, q̃ diuitē ueraciter efficit filium infelicē. Quid est infelicius q̃ opes mundi, quæ diuitiæ nūcupantur? Opposita sunt esse diuitē & egenū, at opes mundi nō auferunt, sed afferunt egestatem. Magis enim, inquit Salomon, sufficit modicū pauperi, q̃ plurimum diuiti, quia ubi multæ diuitiæ, ibi

DE CONTEM. MVN. LIB. II. 135

ibi multi qui comedunt illas. Quot & quāti magnates indigeant, ipsemet frequēter experior. opes itaq; nō faciūt hoīem diuitē, sed egenum.

Exempla contra cupiditatem. Ca. ix.
Quam multos seduxit cupiditas? q̃ plures perdidit auaritiā? Balaam asella redarguit, quia captus cupiditate promissorum disposuerit maledicere Israeli. Acham populus lapidauit, quia tulit aurum & argentum de anathemate. Naboth interēptus est, ut Achā eius uineā possideret. Giezi lepra percussus est, quia petijt & recepit aurum & argentum, & ues res sub nomine Helisei. Iudas laqueo se suspēdit, quia uendit & tradidit Christum. Ananiā & Saphyram subitanea morse extinxit, quia de precio agri defraudauerunt apostolos. Aedificauit Tyrus munitionem suam, & coaceruauit argentum quasi humum, & aurum quasi lutum platearum, sed ecce dominus possidebit eam, & percutiet in mari fortitudinem eius, & hæc igni deuorabitur. **De superflua solitudine cupidorum. Caput x.**

Cur ad congregandum quis instet, quum stare non possit ille qui congregat? Nam quasi flos egreditur & conteritur, & fugit uelut umbra, & nunq̃ in eodem statu permanet. Cur multa desideret, cū pauca sufficiant? Habentes, inquit, uictum & uestitum, his contēti simus. Cur necessaria cum multa solitudine quærat, cum ipsa sine magna difficultate se offerant? Audi quid super hoc ueritas dicit: Nō litē solliciti esse, dicentes: Quid manducabimus, aut qd bibemus, aut quo operiemur? Scit enim

Num. 22 d;

Iosue 7

3. Reg. 21

4. Reg. 5

Matth. 27

Act. 5

Zac. 9

Fauca ho-

mini suffi-

ciunt.

Iob 14

1. Tim. 6

Matth. 9

Luc. 12

V 3 pater

INNOC. PP.

Psal. 36 pater uester cœlestis, quia his omnibus indigentis. Quærite ergo primum regnum dei, & hæc omnia adicientur uobis. Nunq̃ enim uidi iustū derelictum, nec semen eius querens panem.

¶ De auaritia. Caput xj.

Ioratus.

Prouer. 13

uar⁹ peccat in deū, n̄ proximum & in seipsum.

Eccle. 14

1. Ioan. 3

Tantalus sitit in undis, & auarus eget in opibus, cui tantum est quod habet, quantum est quod non habet quia nunq̃ utitur a:quisitis, sed semper inhiat acquirendis. Salomon: Est quasi diues cū nihil habeat, & est quasi pauper cum in multis diuitijs sit. Auarus & infernus uterque comedit & non digerit, recipit & nō reddit. Auarus nec patientibus compatitur, nec miseris subuenit uel miseretur, sed offendit deum, offendit seipsum, offendit proximum. Nam deo retinet debita, proximo denegat necessaria, sibi subtrahit opportuna. Deo ingratus, proximo impius, sibi crudelis. Viro cupido & tenacissimo sine ratione est substantia, & homini liuido ad quid aurum? Qui sibi nequam est, quomodo bonus alijs erit? Et non iucundabitur in bonis suis. Qui habet substantiam huius mundi, & uidet fratrem suum necessitatem habere, & claudit uiscera sua ab eo, q̃modo charitas dei manet in eo? Non enim proximum suum diligit sicut seipsum, quem inedia perimit & egestate consumit, neque deum diligit super omnia, qui præfert aurū & præponit argētum.

¶ Cur auaritia sit seruitus idolorum.

Caput xij.

Ephe. 5
Auarus similis idolatræ.

Recte diffinit Apostolus: Auaritia est seruitus idolorū. Sicut. n. idololatra seruit simulachro, sic & auarus thesauro. Nā ille cultum

DE CONTEM. MVN. LI. II.

156

cultū idololatriæ diligēter amplificat, & iste cum mulum pecuniæ libenter augmentat. Ille cum omni diligentia colit simulachrum, & iste cum omni cura custodit thesaurum. Ille spem ponit in idololatria, & iste spem constituit in pecunia. Ille timet mutilare simulachrum, & iste timet minuere thesaurum.

¶ De proprietatibus auari. Caput xij.

Avarus ad petendum promptus, ad dandum tardus, ad negandum frontosus. Si quid expendit, totū amittit, tristis, querulus & morosus, sollicitus suspirat & anxietur, dubius habet, inuitus expendit. Magnificat datum, sed uilificat dādum, dat ut lucratur, sed nō lucratur ut det, largus in alieno, sed parcus in proprio. Gulam euacuat, ut arcam impleat, corpus extenuat, ut lucrum extendat. Manum habet ad dandum collectam, sed ad recipiendum porrectam. Porro substantiæ iniustorum sicut fluius siccabuntur, quia qui male congregat, cito dispergit. Iustum iudicium, ut quæ de malo proueniunt, ad malum perueniant, nec accedat ad bonum, quod non procedit ex bono. Auarus ergo dānationē habet uitæ, q̃ nunc est & futuræ.

Præuitas & miseria auari.

Eccle. 40

¶ De iniqua possessione diuitiarum. Ca. xiiij.

Verum est ergo qd sapiēs p̃testatur, multo sperdidit aurum & argētum. Qui autem ibid. xiiij. rum diligit, non iustificabitur. Væ illis qui sectantur illud. Ecce ipsi peccatores & abundantes in hoc seculo obtinuerunt diuitias. Hinc ueritas ipsa p̃cipiebat ap̃lis: Nolite possidere aurū neq; argētū, neq; pecuniā in zonis uestris, quia sicut camelus nō potest introire per foramen acus,

Eccle. 8
Qui au ibid. 11
Psalm. 73

Opes impe-
diunt à re-
gno dei.
Matth. 19
Ibidem 19
Ibidem 7
Act. 3
Esaia 5
Ibidem 2
Ibidem 57

ita difficile est diuitem intrare in regnum cœ-
lorum. Arta est enim uia & angusta porta quæ
ducit ad uitã. Apostolus ergo secutus regulam
ueritatis, aiebat: Argētum & aurum non est mi-
hi. Væ ergo uobis qui coniungitis domum ad
domum, & agrū agro copulatis usq; ad termi-
num loci. Repleta est terra argento & auro, &
non est finis thesaurorum eius. Propter iniqui-
tatem auaritię eius iratus sum, & percussi eum.

De licitis opibus. Caput xv.

CÆterum Abraham diues fuit, & Iob lo-
cuples, David opulentus, & tamen de A-
braham inquit scriptura, q̃a credidit deo
& reputatū est illi ad iustitiam. Et de Iob, quia
nō erat ei similis in terra, uir simplex & rectus
ac timens deum, recedens à malo. De David au-
tem, quia dominus inuenit uirum secūdum cor
suum. At illi fuerunt quasi nihil habentes, & oīa
possidentes. Iuxta illud Prophete, Diuitiæ si af-
fluant, nolite cor apponere. Non autem sumus
omnia possidentes, quasi nihil habentes, secun-
dum illud Psalmistæ, Diuites eguerūt & esurie-
rūt. Facilius enim inuenies qui diligit diuitias,
& non habeat, quā qui habeat & non diligit.
Quia difficile est esse in igne & non ardere, dif-
ficilius est possidere diuitias, & nō diligere. Au-
di prophetam Hieremiã: A minore usq; ad ma-
iorem omnes auaritiæ student, & à propheta
usq; ad sacerdotem cuncti faciunt dolum.

De incertitudine diuitiarum. Cap. xvj.

Omnis cupidus cōtra naturam nititur &
molitur. Natura enim pauperē adducit
in mundum, natura pauperem reducit à
mundo.

mundo. Nudū namq; cum terra suscepit, nudum
etiam suscipiet. Cupidus autē cupit & curat sic
ri diues in mundo. Destruā (inquit) horrea mea,
& maiora faciā, & illic congregabo oīa quæ na-
ta sunt mihi, & oīa bona mea, sed dictum est ei.
Ostulte hac nocte repetetur anima tua à te, quæ
autem parasti cuius erunt? Thesaurizas & igno-
ras cui congreges. Dormierunt enim somnum
suum, & nihil inuenerunt omnes uiri diuitiarū
in manibus suis. Diues cum dormierit, nihil se-
cum affert aperiet oculos suos, & nihil inueniet
ne timueris ergo cum diues factus fuerit homo,
& cū multiplicata fuerit gloria domus eius, quo-
niam cum morietur, non accipiet hæc omnia, ne-
que simul cum eo descendet gloria domus eius,
sed relinquent alienis diuitias suas, & sepulchra
eorum domus eorum in æternum. Hinc etiã sa-
piens attestatur, Qui acruat ex * non suo inui-
ste, & alijs congregabit, & in bonis suis alius lu-
xuriabitur. Proh dolor, quem habebat hostem
dimittit hæredem.

De gula. Caput xvij.

Initium uitæ hominis aqua & panis & uesti-
mentum & domus protegēs turpitudinem.
Nunc aut gulosis non sufficiunt fructus arbo-
rum, non genera leguminū, non radices herba-
rum, non pisces maris, nō bestię terre, nō aues
cœli, sed quæruntur pigmenta, cōparantur aro-
mata, & nutriuntur altilia. Capiūtur ob escam
quæ studiose coquantur arte coquorum, quæ lau-
te parantur officio ministrorum. Alius contun-
dit & colat, alius confundit & cōficcit, & substan-
tiam cōuertit in accidens, naturam mutat in ar-
tem,

Luc. 12

Psal. 38

Psal. 75

Iob 27

Psal. 48

Opes hie re-
linquentur
aliquando
inimicis

Ecc. 14

* alias ani-
mo

Ecc. 2

Gulosi nō
hil sufficiunt

INNOCENTII PP.

tem, ut saturitas transeat in esuriē, ut fastidium reuocet appetitum, ad irritādam gulam, nō ad sustentandam naturam, non ad necessitatē, sup-
plendam, sed ad auiditatem explendam. Cæ-
terum tam brevis est gulæ uoluptas, ut spacio
loci uix sit quatuor digitorum, spacio temporis
uix sit totidem momentorum. Cōtemnitur me-
diocritas & superfluitas affectatur, in diuersita-
te saporum, in uarietate ciborum. Auiditas ne-
scit modum, & uarietas excedit mensuram, sed
& mens grauat, & stomachus turbatur, sen-
sus opprimitur in illis. Inde non salus & sani-
tas, sed morbus & mors. Audi super hoc senten-
tiam Sapientis: Noli auidus esse in omni epu-
latione, & non te offendas super omnem escam:
in multis enim escis erit infirmitas, & propter
crapulam uini multi perierunt. Escā uentri, &
uenter escis, deus autē & hunc & hanc destruet.

¶ Exempla contra gulam. Ca. xviii.

**Breuis gu-
la uolu-
ptas.**
**Multi ex
gula pere-
unt.**
Eccl. 37
2. Cor. 6
**Mali fru-
ctus gulæ.**
Gene. 3. 23
Mar. 6
4. Reg. 8
Danic. 5
Exod. 32
Gula earum tributū exigit, sed uilissimum
reddit, quia quanto sunt delicatiora ciba-
ria, tāto fortidiora sunt stercorea. Turpius
egerit qui turpiter ingerit, superius & inferius
horribilem flatum exprimēs, & abominabilem
sonum emittēs. Gula paradysum clausit, primo-
genita Esau uendit, suspendit pistorem, decol-
lauit baptistam. Nabuzardam princeps coquo-
rum templum incendit, & Hierusalem euertit.
Balthasar in conuiuio manum contra parietem
scribentem aspexit, Mane Theret phares, & ea-
dem nocte interfectus est à Chaldæis. Sedit
populus manducare & bibere, & surrexerūt lu-
dere, sed adhuc erant eseq̃ eorum in ore ipsorū,
& ira

DE CONTEM. MVN. LIB. II. 153

& ira Dei ascendit super eos. Qui uescebantur
uoluptuose, interierūt in uijs. Diues ille qui epu-
labatur q̃tidie splendide, sepultus est in inferno.
¶ De ebrietate. Caput xix.

Quid turpius ebrioso? cui factor in ore, tre-
mor in corpore, qui promittit stulta, pro-
dit occulta, cuius mens alienatur, facies
transformatur? Nullum enim secretum, ubi re-
gnat ebrietas. Horatius, Fœcundi calices, quem
non fecere desertum? Porro non sufficit uinum,
non sicera, non ceruisia, sed studiose conficitur
mulsum, syropus, claretū, labore multo, solici-
tudine magna, sumptu nō modico, sed inde con-
tentiones & rixæ, lites & iurgia. Vinum enim
multum potatum (ut ait sapiens) irritationem
& iram, & ruinam multā facit. Fornicationes
ex eo sunt. Fornicatio & uinum & ebrietas au-
ferunt cor, propterea dicit Apostolus. Nolite
inebriari uino in quo est luxuria. Et Salomon,
Luxuriosa res uinū & tumultuosa ebrietas. Fi-
lij Rachab & filius Zachariæ uinum & sicera, &
omne quod inebriare poterat, non biberunt.

¶ Exempla contra ebrietatem. Cap. xx.

Ebrietas enim uerenda nudaui, incestum
commisit, filium regis occidit, principem
exercitus iugulauit. Verū est ergo quod
Salomon ait Prouer. xxii. Vacantes potibus
& dantes symbola consumentur. Et Esaias in
v. capite, Vae qui consurgitis mane ad ebie-
ritatem faciendam & potandum usque ad ue-
esperam ut uino æstuetis. Cithara & lyra &
tympanum, & tibia, & uinum in conuiujs ue-
stris, Vae qui potentes estis ad bibendum uinum
in

Esa. 22 in conuiujs & uiri fortes ad miscendam ebrietatem. Ecce gaudium & letitia occidere uitulos & iugulare arietes, comedere carnes, & bibere uinum. Comedamus & bibamus, cras enim moriemur. Et reuelata est in auribus meis uox Domini exercituum. Si dimittetur hæc iniquitas uobis moriamini. Væ coronæ superbiæ ebrijs **Esa. 28** fraim. Sacerdos & propheta nescierunt, præ ebrietate absorpti sunt à uino, nescierunt uidere, & ignorauerunt iudiciũ. Proh pudor, cum ad annunciandam Euangelicam lectionẽ, à quodam presbytero benedictio peteretur, hesternã crapulam, & nocturnam ebrietatem eructans, fertur alta uoce dixisse, Potum seruorum benedicat rex angelorum.

Presbyter
ebrius

Apo. 22 De luxuria. Caput xxj.

Osee 7 Porro turpis mater filiam generat turpiorum. Iustus est enim, ut qui in sordibus est, sordescat & adhuc. Omnes enim adulterantes quasi clibanus succensus à coquente. Cœperunt principes furere à uino. Venter enim opipare fatur, libenter Venerem amplexatur. O extrema libidinis turpitudine, quæ nõ solum mentem effœminat, sed etiam corpus enervat, nõ solum maculat animã, sed fœdat personã. Omne enim peccatũ quod facit homo, extra suũ corpus est, qui autẽ fornicatur, in corpus suum peccat. Semper illã præcedunt ardor & petulantia, semper comitatur fœtor & immũditia, sequuntur semper dolor & pœnitentia. Fauus enim (inquit Salomon) distillã labia meretricis, & nitidius oleoguttur eius. Nouissima autẽ illius amara sicut absinthiũ, & lingua eius acuta quasi gladius biceps

De

De generalitate luxuriæ. Cap. xxij.

Familiaris est inimicus, habitans non procul, sed prope: non exterius, sed interius. Nam uirtus eius in lumbis eius, & fortitudo eius in umbilico uentris eius. Nunquã fugatur nisi cum fugitur, nunquam maceratur, nisi cum maceratur. Ad causam exigit libertatẽ & abundantiam, sed requirit ad effectum facultatẽ & adiacentiam. Hæc omnẽ etatem corrumpit, omnem sexum confundit, omnẽ ordinẽ soluit, omnem gradũ peruertit. Inuadit enim senes & iuuenes, mares & fœminas, prudẽtes & simplices, superiores & inferiores, ad extremam generationem etiam sacerdotes. Qui nocte Venerem amplexatur, mane uero uirginem uenerantur. Turpe dictũ, sed turpissimum actu, dici liceat quod agi non libeat. Noctẽ filium Veneris agitant in cubilibus, mane uero filium uirginis offerunt in altari.

Quam late
patet luxu-
ria
Iob 40

Sacerdotũ
incontinentia

De diuersis speciebus luxuriæ & peccatis earum. Caput xxij.

Quis multiplices species huius sufficienter qualet explicare? Hæc enim Pentapolim cum adiacente regione subuertit. Si Sodomitæ, si Sychen cum populo interemit, Si raptores Dinæ, Her, & Onan filios Iudæ percutit, si immundos, Iudæum & Madianitidem pugione transfodit, si fornicatores tribus Benjamin pro uxore leuitæ deleuit, si adulteros, filios Heli sacerdotis in bello prostrauit, Amõ in conuiuio interfecit, si stupratores, quæras sacrilegos & incestuosos. Hæc denique Vriam occidit, presbyteros lapidauit, Rubem maledixit, Samsonem

Gen. 19

Ibi. 34

Ibidem 38

Num. 25

Iudi. 19

& 20

1. Regũ 2

& 4

2. Regũ 13

Ibidem 11

Dan. 11

Gen. 35. 49 sonem seduxit, Salomonem peruertit. Verum
Iud. 16 est ergo quod legitur, propter speciem multi pe-
3. Reg. 11 rierunt. Nam unum & mulieres apostatare faci-
Eccl. 9. 19 unt sapientes, & arguunt sensatos. Hæc mul-
 tos uulneratos deiecit, & fortissimi quique inter-
 feci sunt ab ea, uig inferi domus eius, penetrā-
Prouerb. 7 tes in interiora mortis. Hæc uires enervat, sen-
 sus diminit, dies consumit, opes effundit.

¶ De coitu contra naturam. Cap. xxiiij.

Rom. 1 **H**Æc ignominiosam morphosim opera-
 tur, quam tamen Apostolus confundit
 tur nominare. Propterea, inquit, tradi-
 dit eos deus in passionem ignominie. Nam for-
 minæ eorum commutauerunt naturalem usum
 in eum qui est contra naturam. Similiter & ma-
 sculi, relicto naturali usu feminæ, exarserunt
 in concupiscentijs suis inuicem, masculi in mascu-
 los turpitudinem operantes. Quid autem hæc
 turpitudinem operantibus turpius? Quid hoc
 crimine criminosius? In lege enim quasi paria
 coniunguntur concubitus maris cum masculo,
 & coitus hominis cum iumento. Sic enim legi-
 tur in Leuitico: Cum masculo non commisce-
 beris coitu formineo, quia abominatio est, cum
 omni pecore nō coibis nec maculaberis cum eo.
Ibidem 20 Vtrique par pœna subscibitur. Qui dormierit,
 inquit, cum masculo coitu formineo, utrique ope-
 rati sunt neplias, morte moriatur, pecus quoque
 occidite. Qui habet aures audiat, imò qui desi-
 pit, respiscat

¶ De pœna huius sceleris. Cap. xxv.

Gene. 18 **P**œna docuit quid hæc culpa promeruit.
 Pluit enim dominus super Sodomā & Go-
 morrah

morrah sulphur & ignem à domino de cælo.
 Noluit enim dominus cuiquam angelorum uel
 hominum executionē huius pœnæ committere,
 sed sibi ipsi uindictam huius sceleris seruauit,
 secundum illud: Mea est ultio, & ego retribuam.
 Et ideo pluit dominus à domino uidelicet à se-
 ipso, nō imbrē uel rorem, sed sulphur & ignem.
 Sulphur super factorem luxuriæ, ignem super
 ardorem libidinis, quatenus pœna similis esset
 culpe. Nec misisse dicitur, sed pluuisse, quatenus
 ipso uerbo magnitudinem & abundantiam pœ-
 næ notaret. Nemini pepercit oculus eius, sed
 omnes simul extinxit. Vxorē quoque Loth quia
 retro respexit in statuam salis mutauit, nec so-
 lum urbes sed & omnes circa regiones in mare
 mortuum & uallem salinariam conuertit. Hor-
 rendum est enim incidere in manus dei uiuen-
 tis, qui quanto maiorem suæ longanimitatis ex-
 hibet patientiam, tanto duriorem suæ seuerita-
 tis infert uindictam.

Deut. 32

Pluit domi
 n⁹ sulphur
 & ignem.

Heb. 10

¶ De ambitioso. Caput xxvj.

OPes utique cupidus congregat, & avarus
 conseruat. Voluptates gulosus degustat,
 & luxuriosus exercet. Honores ambitio-
 sus affectat, & superbus extollit. Ambitiosus au-
 tē semper est pavidus, semper attentus, ne quid
 dicat uel faciat qd in oculis hoīm ualeat dispi-
 cere, humilitatem simulat, honestatē mentitur,
 affabilitatem exhibet, benignitatē ostendit, sub-
 sequitur & obsequitur, cunctos honorat, uniuersis
 inclinat, frequētat curias, uisitat optimates, as-
 surgit & amplexatur applaudit & adulatur be-
 ne no-

Ouidius ne nouit illud poeticum: Etsi nullus erit pulvis,
tñ excutit nullū. Prōptus & feruidus ubi place-
re cognouit, remissus & tepidus ubi putauerit
displicere. Improbatur mala, detestatur iniqua, sed
alia cū alijs pbat & improbat, ut iudicetur ido-
neus, ut reputetur acceptus, & laudetur ab ho-
minibus, ut à singulis approbetur. Et ecce gra-
uē intra se sustineri pugnam difficilemq; con-
flictum, dum iniquitas pulsatur animum, & ambi-
tio cōtinet manum, & quod illa suggerit facien-
dum, hæc fieri non permittit. Colludunt tamen
adinuicem mater & filia, iniquitas & ambitio,
nam mater in aperto subsistit, & filia in occulto
non resistit. Hæc enim uendicat sibi publicum,
illa secretum. Ambitiosus ei go libenter agit de
principatu quem ambit & dicit: O quando prin-
cipabitur ille qui seuerus sit in iustitia, pius in
misericordia, qui non declinet amore uel odio,
qui nō corrumpatur prece precio, qui credat si
delibus & acquiescat supplicibus, qui sit humilis
& benignus, largus & mansuetus, constans, sa-
piens, patiens & astutus.

De nimia concupiscentia ambitiosorum.

Caput xxvij.

Simonias SI forsan hac arte nō proficit, recurrit ad ali-
am, aduocat Simonem, & accedit ad Giezi,
per hunc ab illo niritur emere quod per se
non p̄guallet obtinere: supplicat & promittit,
offert & tribuit, pro pudor gratiā quam gra-
tis adipisci non potuit, per fas & nephas niri-
tur adipisci. Nec desistit adhuc, sed instat & in-
uadit uiolenter honorem, & impudenter arri-
pit dignitatem, amicorū suffragio, p̄sidio pro-
pinquorum,

pinquorum, tantoq; damnationis inflammatur
ardore, tanta libidine p̄sidendi, ut nec schi-
sma abhorreat, sc̄dalum nō formidet. Sed Gie-
zi lepra percussit, & Simon periit cum pecunia.
Chore autem cum complicibus ignis assumpsit,
& Dathan & Abirō terra uiuos absorbuit. Nul-
lus itaque sibi honorem assumat, nisi qui uoca-
tur à deo tanquā Aaron.

De ambizioso exēplum. Cap. xxviii.

Liquidum ambitionis exēplum reperitur
in Absalone, qui cū aspiraret ad regnum,
fecit sibi currus & equites, & L. uiros qui
p̄cederent eum, & mane cōsurgens Absalon,
stabat iuxta introitum portę, & omnem uirum,
qui habebat negotium ut ueniret ad regis iudi-
cium, uocabat ad se, & dicebat, De qua ciuitate
es tu? Qui respondit, Ex una tribu Israel, e-
go sum seruus tuus. Respondebat ei Absalon.
Videntur mihi sermones tui iusti & boni, sed
non est qui te audiat, cōstitutus à rege. Dicebat
& Absalon, Quis me constituat iudicem super
terram, ut ad me ueniant omnes qui habent ne-
gocium, ut ad iustum iudicem? Sed cum accede-
ret ad eum homo quidam & salutaret eum, ex-
tendebat manum suam, & apprehendens eum
osculabatur, faciebatq; hæc omni Israel, qui ue-
niebant ad iudicium, ut audirentur à Rege, &
solicitabat corda uirorum Israel. Cumq; abisset
Absalon in Ebron, misit exploratores in uini-
sas tribus Israel dicentes. Statim ut audieritis
clangores buccinę, dicite. Regnauit Absalon in
Ebron, & facta est coniuratio ualida, & popu-
lus concurrere angebatur cum Absalone.

X

De

4. Reg. 5
Act. 3
Num. 16
Heb. 5

2. Reg. 15
Absalō am-
biēs regnō

Labores
magnatiBrevis ui-
ta in potē-
tatu.

Psal. 36

Ecc. 10

Fastu & su-
perbia sub-
limati

¶ De breui & misera uita magnatum. Ca. xxix.
Ed esto quod sublimetur, in altum prouehatur ad summum, statim curæ succrescunt, solitudines cumulantur, extunduntur ieiunia, uigiliæ producuntur, ex quibus natura corrumpitur, spiritus infirmatur. Corruptitur somnus, amittitur appetitus, debilitatur uirtus attenuatur corpus, & sic in seipso deficiens non dimidiat dies suos, sed miserabilē uitam miserabiliore fine concludit: uerum est illud poeticū, In se magna ruunt, summisq; negatum est stare diu, tolluntur in altum, ut lapsu grauiore ruant: Verius autem istud propheticum: Vidi impium superexaltatum & elcuiatum sicut cedros Libani: transiui enim, & ecce non erat qui eum cognosceret, quæsiui eū, & non est inuentus locus eius, antequam dies eius impleantur peribit, lædetur quasi uinea in primo flore botrus eius, & sicut oliua ducēs florem. Audi super hoc sententiam Sapientis: Omnis potentatus brevis uita.

¶ De diuersis proprietatibus superbiorum. Caput xxx.

Statim autem ut ambitiosus est promotus ad honorem, in superbiam extollitur, & in iactantiā effrenatur, nec curat prodesse, sed gloriatur præesse, præsumit se meliorem quia creuit in superiorem. At bonum facit non gradus, sed uirtus, non dignitas sed honestas. Priores dedignatur amicos, notos ignorat hesternos, comites contemnit antiquos, uultū auertit, uisum extollit, ceruicem erigit, fastum ostendit, grandia loquitur, sublimia meditat. Subesse non patitur, præesse molitur, prælati infestus, sub-

ditis

ditis onerosus. Molesta non suffert, cōcepta non differt, præcept & audax, gloriosus & arrogans grauis & importunus.

¶ De superbia & casu Luciferi. Cap. xxxj.

Superbia cunctis importabilis, & odio Inuectiua
sa, inter omnia uitia tu semper es prima contra su-
tu semper es ultima. Nam omne peccatum perbiā
tum te accedente committitur, & te recedente
dimittitur. Scriptum est enim initium omnis pec-
cati est superbia. Primogenita mors. Hæc enim Eccl. 10
inter ipsa rerum primordia creaturam contra Casus lu-
creatorem erexit. Angelum contra deum, sed ciferi
eum absq; mora deiecit, quoniā in ueritate non
stetit, ab innocentia in peccatum, a delictis in
miseras, a cælo empyreo in aërē caliginosum.
Audi prophetam: Quomodo cecidisti de cælo Esa. 14
Lucifer, qui mane oriebaris? Corruisti in terrā,
qui uulnerabas gētes, qui dicebas in corde tuo,
In cælum ascendā & super astra Dei exaltabo
solum meum, sedebo in monte testamenti in la-
teribus aquilonis & ascendam super altitudinē
nubium similis ero altissimo. Tu signaculum si Ezech. 28
militudinis plenus sapientia & perfectus deco-
re in delitijs paradisi dei fuisti. Omnis lapis pre-
ciosus uestimētum tuum. Sardius Topazius &
Iaspis, Chrysolitus, Onix & Berillus, Carbu-
culus, Sapphyrus, Smaragdus, Aurum, opus de-
coris tui & foramina tua in die qua conditus es
preparata sunt. Tu Cherub extensus & prote-
gens & posui te in monte sancto Dei. In medio
lapidū ignitorū ambulasti perfectus in uijs tuis
a die cōditionis tuę donec inuēta est iniquitas in
te, Peccasti & eieci te de monte dei. Eleuatum

X 2

est

Ezech. 28 est cor tuum in decore tuo, & in terram proieci te. Cedri non fuerunt altiores illo in paradiso dei. Abietes non æquauerunt ad summitatem eius, & platani non fuerunt æquales frondibus eius. Omne lignum paradisi non est assimilatum ei & pulchritudini eius quoniam speciosum feci eum & multis cõdensisq; frondibus. Ipse est rex super omnes filios superbiæ. Ipse est draco magnus, rufus, habens capita septem, cuius cauda trahebat tertiam partem stellarum cœli, & misit illas in terram, & proiectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui uocatur diabolus & satanas, qui seduxit uniuersum orbem, & proiectus est in terram, & angeli eius cum eo missi sunt, de quo ueritas ait: Vidi Satanam quasi fulgur de cœlo cadentem. Nam omnis qui se exaltat humiliabitur, & qui se humiliat, exaltabitur.

Luc. 10

Ibid. 14

De arrogantia hominum. Ca. xxxij.

Contra superbiam principis Tyri.

Ezech. 28

Superbia Nabuchodonosor. 1. Reg. 10

O Superba præsumptio & præsumptuosa superbia, quæ non tantum angelos deo uoluisti adæquare, sed etiam homines præsumpsisti deificare. Porro quos erexit depressit & quos exaltauit humiliavit. Hinc ait dominus ad prophetam: Fili hominis dic principi Tyri, hæc dicit dñs Deus, eo quod eleuatum est cor tuum quasi cor dei, & dixisti, Deus, ego sum, cum sis homo, & non deus, idcirco ego adducam super te robustissimos gentium, & interficiam te, & morieris in interitu occisorum.

Nabuchodonosor, quia potentiam suam iactauit superbe, & ait, Nonne hæc est Babylon quam ædificaui in * domo regni in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? Cui adhuc sermo

mo

mo esset in ore Regis, uox de cœlo ruit. Tibi dicitur Nabuchodonosor rex, regnum tuum transiuit a te, & ab hominibus eiiciam te, & cum feris & bestiis erit habitatio tua, fenum quasi bos comedes; & septem tempora mutabuntur super te, donec scias quod excelsus dominetur in regno hominum, & cuiusq; uoluerit det illud. Eadem hora sermo cõpletus est super Nabuchodonosor. Verum est ergo quod dicitur in Psalmo: Homo cum in honore esset non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. Superbia turrem euertit, & linguam confudit, prostrauit Goliath, & suspendit Aman, interfecit Nicanorem, & peremit Antiochum, Pharaonem submersit, & Sennacherib interfecit. Holofernis caput amputauit. Sedes ducum superbiorum destruxit Deus, & radices gentium superbiorum arefecit.

De abominatione superbiæ. Cap. xxxij.

Quam detestabilis sit superbia dominus ipse per Prophetam testatur dicens. Detestor ergo superbiam Iacob. Et iurauit dominus in superbiam Iacob, Si oblitus fuero usq; in finem omnia opera eorum. Vnde inter illa septem, quæ dominus odit, & seprimum detestatur anima eius, Salomon primum ponit, ocu- los sublimes. Et Esaias, Dies domini exercituum super omnem superbum & excelsum, & super omnem arrogantem, & humiliabitur, & super omnes cedros Libani & sublimes & erectas, & super omnes quercus Basan, & super omnes montes excelsos, & super omnes colles eleuatos, & super omnem turrem excelsam, & super omnem

X 3

murum

Dan. 4

Psal. 4

Gen. 11

1. Reg. 17

Hester 7

2. M. 15

Iudi. 6

2. Mac. 9

Exo. 14

4. Reg. 19

Iudi. 13

Eccl. 19

Amos 6

Ibid. 8

Detestabilis deo superbia

Pro. 6

Esa. 2

Esa. 52 murum munitum, & curabitur sublimitas homi-
nū, & humiliabitur altitudo uirorū. Propterea
Ibid. 31 dilatauit infernus animam suam, & aperuit os
suum absq; ullo termino & descendent sublimi
gloriosiq; eius ad eum. Dominus exercituum co-
gitauit hoc, ut detraheret superbiam omnis glo-
Iob 20 ria: eius. Iob quoque dicit: Si ascenderit usq; ad
cælum superbia, & caput eius nubes tetigerit,
quasi sterquilinium in fine perdetur.

¶ Contra arrogantiam superbiorū. Ca. xxxiiij.

Omnis fere uiriosus diligit sibi similem, Su-
perbus autem odit eleuatū. Vnde Salo-
Pro. 13 mon, Inter superbos semper sunt iurgia,
Ibid. 11 & ubi fuerit superbia, ibi & contumelia. Super-
bus insolita gestit, consueta fastidit, magnū re-
putat si loqui dignetur, maximum si surgat &
Proprietas amplexetur. Aestimatur plus dignitatem ab ipso,
superbi
Luc. 22 quā ipsum effectum ex dignitate. Nunquam
uult uti paternitatis affectu, semper uult uti do-
minationis imperio. Superbia eius & arrogan-
tia eius & indignatio eius, plusquā fortitudo
eius, Reuoluit in anima quod legitur in Euāge-
lio. Facta est contentio inter discipulos domini
Iesu, quis eorum uideretur esse maior, & ait Ie-
sus, Principes gentium dominantur eorū, & qui
potestatem habent, inter illos benefici uocātur,
nos autem non sic, sed qui maior est inter uos,
erit sicut iunior, & qui praeceptor, sicut ministra-
tor. Et ut Petrus apostolorū princeps ait, Non
1. Pet. 3 quasi dominantes in clero, sed forma facti gre-
gis ex animo. Domini est terra, & plenitudo e-
Psal. 113 us orbis terrarum & uniuersi qui habitāt in eo.
Vnus est ergo Deus, & unus est dominus. Cate-

ri

ri uero nō sunt domini, sed ministri, quibus in-
terdicitur dominium, & inducitur ministerium.
Audi super hoc sapientē. Rectorem te posuerūt
noli extolli, esto in illis, quasi unus ex illis.

¶ Contra fraudem ambiciosorum

exemplum. Cap. xxxv.

Filij Zebedei qui per interuentum matris
honorem postularunt à Christo, Dic (in-
quit) ut sedeāt hi duo filij mei, unus ad de-
exteram, & alius ad sinistram tuam in regno tuo,
meruerunt audire. Nescitis quid petatis. Non
enim honore sed onere peruenitur ad regnum.
Vnde dominus subdit, Non est meum dare uo-
bis: quasi diceret, meum quidē est dare, sed non
uobis, id est, ambiciosis, quales uos estis, Licet
autem potestas à deo sit, superbus tamen nō re-
gnat ex Deo, secundum illud propheticum, Ipsi Deo,
regnauerunt, & non ex me, principes extite-
runt, & non cognoui eos.

¶ De proprietatibus arrogantū. Ca. xxxvj.

Superbus autem amat primas cathedras in
synagogis, & primos recubitus in cœnis, sa-
lutationes in foro & uocari ab hominibus
Rabi: non noīe personæ, sed noīe fortunæ uult
appellari, nō ut homo, sed ut dñs uult honorari.
Sedet sublimis, incedit excelsus, uult sibi omnes
assurgere, singulis inclinare. Porro quidam phi-
losophus uolens arrogantiam cuiusdam regis il-
ludere cum uidisset eum in throno regali sedere
sublimem, prostratus in terram suppliciter ado-
rauit, & cōfestim, nō inuitatus, ascendens iuxta
regē cōsedit. Quod rex uehementer admirans
eo quod nosset eum esse Philosophum, quare

X 4 hoc

Vn^o est do-
minus, ho-
mines mi-
nistri sunt
Eccle. 12

Mat. 20

Superbi nō
regnant ex

Mat. 23

Exemplū
contra re-
gum super-
biam.

hoc egerit exquisiuit. Philosophus ergo respondit, Aut deus es, aut homo, si deus, debui te adorare, si homo, bene potui iuxta te sedere. Rex autem orationem conuertens contra philosophum intulit: Imo si homo sum, nõ debuiisti me adorare, si deus sum nõ debuiisti iuxta me sedere. Sapiēter iste respōdit, sed ille prudenter elusit.

¶ De superfluo cultu. Cap. xxxvij.

Primis parentibus fecit deus tunicas pelliceas post peccatū, & a Christo dicitur Christianis. Nō duas tunicas habebitis, Sed iuxta Ioannis consiliū, qui habet duas tunicas det non habenti unam. Superbus autem ut magnificus uideatur, satagit uestiri duplicibus, indui mollibus, preciosis ornari. Sed quid est homo preciosis ornatus, nisi sepulchrum foris dealbatum, intus autem plenum spurcitiā? Hiacynthus & purpura, crocus & byssus, in limo putrescunt aurum & argentum, lapides & gemmæ in luto fordescunt. Dignitas & potestas male iacent in puluere, honor & gloria male sedent in cinere. Quid ergo superbiæ philateria dilatas, & magnificas fimbrias? Diues ille qui induebatur purpura & bysso, sepultus est in inferno. Dina filia Patriarchæ Iacob, antequam egrederetur, (ut ait Iosephus) ut emeret ornamentum prouincialium mulierum, uirgo permansit. Cum autē exiuit, Sychem filius regis Amoreorum, eam uolenter oppressit. Holofernes qui sedebat in Canopeo, quod erat ex purpura & bysso & auro & smaragdo & lapidibus confectum, iugulatus est a Iudith. Quæ quum prius uteretur cilicio, tunc assumpsit ornatum iucunditatis.

Audi

Audi super hoc consilium Sapientis, In uestitu ne glorieris unquam. Et Apostolus: Non in ueste preciosa, nec sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut uestimentorum cultus.

¶ Contra superfluum ornatum.

Caput xxxviii.

Atende quid contra superfluum ornatum comminetur dominus per prophetam Esaiam: Pro eo quod eleuatae sunt filia Sion, & ambulauerunt extēto collo, & nutibus eorum ibāt, decaluaabit dominus ceruicem filiarum Sion, & crinem earum nudabit. In die illa auferet dominus ornamentum calciamentorum, & lunulas & torques, & monilia, & armillas, & mitras, & discriminalia, & perichelides, & murenulas, & olfactoriola, & inares, & anulos, & gemmas in fronte pendentes, & muratoria, & palliola, & linreamina, & acus, & specula, & sindones, & uitras, & theristra. Et erit pro suauī odore fœtor, & pro zona funiculus, & pro crispante crine caluitium. Ecce ista poena redditur pro culpa, ut in eo puniātur in quo peccauerunt. Adhuc super his audi prophetam Ezechielem: O tyre, byssus uaria de Aegypto texta est tibi in uelum, hyacinthus & purpura de insulis elisa, & facta est indumentū tuū. Dentes eburneos & hebeninos commutauerunt in precio tuo. Propter multitudinem operum tuorum guttā, & purpurā, & scutulata, & byssum, & sericum, & chachod proposuerunt in mercatu tuo, dederunt institores tui in tapetibus ad sedendum, & repleta es & glorificata nimis. Sed nunc contrita es in mari, & in profundis

X s aquarum

Eccl. 11
1. Tim. 2
1. Pet. 3

Esaiæ 3
Superfluo
mulierum
ornatus.

Ezech. 17

al's sunt
operimentum.

Chachod
uox hebraica cuiusdam lapidis preciosi.

aquarum opes tuæ, ad nihilū redacta es, & non eris usq; in sempiternum. ¶ Quod plus defertur uestibus q̄ uirtutibus. Caput xxxix.

Exēplum
cuiusdam
philoso-
phi.

Cum quidam philosophus in habitu contemptibili principis aulam adisset, & diu pulsans non fuisset admissus, sed quoties tērasset ingredi, toties cōtigisset eū repelli, mutauit habitū, & assumpsit ornatū. Tūcad primā uocē aditus patuit uenienti. Qui procedens ad principē, palliū qd gestabat, cēpit uenerabiliter osculari. Super quo princeps admirans, quid hoc ageret exquisiuit. Philosophus respondit: Honorātem honoro, q̄a quod uirtus nō potuit, uestis obtinuit. O uanitas uanitatū, plus honoris defertur uestibus q̄ uirtutibus, plus uenustatē honestati. ¶ De fucatione oculorū. Cap. xl.

Fucare fa-
ciem.

Artificialis species superinducitur, & facies obducitur naturalis, tāq̄ artificium hoīs artē superet creatoris. Nō sic non sic. Considerate, inquit dominus, lilia agri, quo modo crescunt, non laborant neq; nent, dico autem uobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis. Absit autem quod adulterinus color comparabilis sit natiuo. Quoniam cum facies adulterino colore fucatur, os abominabili fēctore corrumpitur. Vniuersa uanitas omnis homo uiuens. Quid enim uanius q̄ pēctere crines, planare cæsariem, tingere genas, ungere faciem, producere supercilia? Quandoquidem fallax sit gloria & uana sit pulchritudo. Omnis caro fēnū, omnis gloria eius quasi flos agri. Quoniā tanq̄ fēnū uelociter arefcet, & sicut holera herbarum cito cadent.

Matth. 6

Psal. 38

Proverb. 30

Esaia 40

Psal. 36

dent. Vt autē personæ ornatum præteream, ne malignius q̄ uerius uidear aliquos succensere, quid uanius q̄ ornare mensam matilibus picturatis, cur illis ebore & manicatis, uasis aureis & argenteis uasculis, & scyphis & nappis, bucalibus & gradalibus, scutellis & coclearibus, & furcinulis & sotularibus, bacilibus & urceolis, capfulis & stabellis? Quid prodest pingere cameras, ditare pticas, palliare uestibulū, substinere pauimentū, cōponere lectū inflatū plumis, opertū sericis, obductū cortinis aut etiā canapeo? Scriptum est enim: Cum morietur, non accipiet hæc omnia, neq; simul cum eo descēdet gloria eius. ¶ De immundicia cordis. Cap. xli.

Ornare
mensam.
manubri
aris
cuppis
nauis
fucina-
lis
foculibus
battillis
Ornare cu-
bile.
substernere

Non est qui de cordis mūdicia ualeat gloriari, quoniam in multis offendimus omnes. Et si dixerimus quia peccatū nō habemus, nos ipsos seducimus, & ueritas in nobis non est. Quis est qui illud dicere ualeat cum Apostolo: Nihil mihi conscius sum, non tamen in hoc iustificatus sum. Quis est hic & laudabimus eū? Ecce inter sanctos nemo est immutabilis, cœli nō sunt mūdi in cōspectu eius, & in angelis eius reperit prauitatem. Quāto magis abominabilis est & inutilis homo, q̄ bibit quasi aquam iniquitatem? Pœnituit ergo deū fecisse hoīem in terra. eo q̄ multa esset hoīm malitia sup̄ terrā, & cūcta cogitatio hoīs omni tēpore ad malū intrēra, & ideo tactus dolore cordis in trīnsecus deleuit hoīem quem creauerat. Porro superabundauit iniquitas, & refrixit charitas multorū. Oēs declinauerūt simul inutiles facti sunt, nō est q̄ faciat bonū, nō est usq; ad unum.

Psal. 48
Iacob. 3
I. Ioan. 1
I. Cor. 4
Ecd. 31
Iob. 4
& 15, & 25
Gene. 6
Matth. 24
Psal. 11, 31

Tota

Quanta ma-
litia hoim
in terra.
Prouer-
Ro. i. &
Ti. 5

Pessimi
homines

Psal. 67

Quantus
dolor cor-
poralis in
morte.

Tota penè uita mortalium mortalibus est ple-
na peccatis, ut uix ualeat inueniri qui non decli-
nat ad sinistram, qui non reuertatur ad uom-
tum, qui nō putrescat in stercore. Quin potius
gloriantur cum malefecerint, & exultant in re-
bus pessimis, repleti omni iniquitate, malitia,
fornicatione, auaritia, nequitia, pleni inuidia,
homicidijs, contentione, dolo, malignitate, su-
surriones, detractores, deo odibiles, contumelio-
si, superbi, elati, inuectores malorum, parenti-
bus inobedientes, insipientes, incompressi, sine
affectione, sine fœdere, absque misericordia.

Talibus & peioribus mundus iste repletus est
hæreticis & schismaticis, perfidis & tyrannis,
simoniacis & hypocritis, ambitiosis & cupidis,
raptoribus & prædonibus, uolentis et exacto-
ribus, usurarijs & falsarijs, impijs et sacrilegis,
proditoribus et mēdacibus, adulatoribus et fal-
lacibus, garrulis et uersutis, gulosis et ebriosis,
adulteris et incestuosis, mollibus et immundis,
pigris et negligentibus, uanis et prodigis, impe-
tuosis et iracundis, impatientibus et inconstan-
tibus, ueneficis et auguribus, periuris et execra-
tis, præsumptuosis et arrogantibus, incredulis
et desperatis, demum uniuersis uitijs irretitis.
Porro sicut defecit fumus deficiet, et sicut fluit
cera à facie ignis, ita peccatores peribunt à fa-
cie dei.

De doloribus quos mali patiuntur
in morte. Caput xliij.

MAli siquidem quatuor dolores patiun-
tur in morte. Primus dolor est angus-
tia corporea, tāta & tam grauis, quan-
ta & qualis nec fuit, nec est in præsentī uita an-
te

te dissolutionem illā. Quoniam quibusdam et
sine mortibus apparet præ nimio dolore, quod
seipsos dissipent. Fortis enim et incomparabi-
lis est uolentia, quoniam nexus illi et physica
les nodi inter corpus et animam dirumpuntur.
Vnde Propheta lamentando ait in psalmo: Cir-
cundederunt me dolores mortis. Non est mem-
brum, non est articulus in corpore, quod peni-
tus non inuoluatur illo inexpugnabili dolore.
Secundus dolor est, quando iam plene dissipata
to corpore et suis exhausto uiribus, anima, mul-
to liberius uidet tunc in momēto occurrere o-
mnia opera bona sua uel mala quæ fecit, quæ o-
mnia reducuntur ante oculos interiores. Dolor
iste tantus, et retractio ista tam grauis est, quo-
niam anima plurimum turbata cogitur contra
seipsam edisserere. Vnde dicitur in Psalmo:
Torrentes iniquitatis conturbauerunt me. Si-
cut enim torrentes cum multo impetu ueniunt,
& uidentur diruere omnia, ita in morte uidebit
malus omnia subito quæ fecit opera bona uel
mala. Tertius dolor est, quando anima incipit
iam iuste iudicare, et sibi pro suis iniquitatibus
singulis omnia et debita gehennæ tormen-
ta uidet imminere. Vnde dicitur in Psalmo:
Circundederunt me dolores inferni. Quartus
dolor est, quando anima adhuc in corpore po-
sita uidet spiritus malignos ad recipiendum se
paratos, ubi tantus dolor est timor, quod mise-
ra anima licet extincta, quandiu potest refugi-
at, ut tēpus sue captiuitatis redimat, antequam
de corpore exeat.

De aduētu Christi ad diem mortis cuiuslibet
hominis

Psal. 114

Triplex
dolor ani-
mæ in mor-
te.

alis recog-
natio.
Psal. 17

Psal. 17

Videt etiā tam bonus q̄ malus antequam egrediatur anima de corpore Christū in cruce posītū. Malus uidet sibi ad cōfussio- nem, ut erubescat se nō esse redemptum sangui- ne Christi sua culpa exigente. Vnde de malis di- citur in euangelio: Videbunt in quem pupuge- runt. quod intelligitur de aduentu Christi ad iu- dicio, & de aduentu eius ad diē mortis cuiusli- bet hominis. Bonus autem uidet ad exultatio- nem, ut habemus ex uerbis Apostoli qui ait, usq; in aduentum domini nostri Iesu Christi, id est, ad diem mortis, quando apparebit tam bo- nis quā malis Christus in cruce posīt, & ipse Christus de Ioanne euangelista ait: Sic uolo ma- nere donec ueniam, id est, in uirginitate perse- uerantem, donec ueniam ad obitum eius. Qua- tuor namq; leguntur aduentus Christi, duo uisi- biles: In humilitate ad redimendum mundum. Secundus in maiestate ad iudicium. Et duo inui- sibles: Primus in mente per gratiam. Vnde in

Ioan. 14

Apoc. 22

7. Ti. 6
aliās quia

Ioan. 21
Quatuor
aduentus
Christi.

Vnde Ioānes in Apoca-
lypsi: Veni domi-
ne Iesu.

Vnde legitur, q̄ in die obitus sui
obuiam uenit ei
Christus.

Explicit liber secundus.

Exibit spiritus eius & reuer-
tur in terrā suam, in illa die peri-
būt omnes cogitationes eorum.
O quor & quanta mortales de
mundanā prouisionis incertitu-
dine cogitāt, sed surrepēte mor-
tis articulo repēte cūcta q̄ cogitauerāt euanes-
cūt. Sicut umbra cū declinat ablati sunt, & ex-
cussi sunt sicut locustę. Exibit ergo spūs eius nō
uolūtarius sed inuitus, cū dolore dimittit q̄ cū
amore possedit, ac uelit nolit cōstitutus est ei ter-
minus q̄ p̄teriri non poterit, in q̄ terra reuerte-
tur in terrā. Scriptū est. n. Terra es, & in terram
ibis. Naturale siquidē est, ut materiātū in mate-
riam resoluatur. Auferet ergo spiritum eorum
& deficient, & in puluerem suum reuertentur.
Cum autem morietur homo, hæreditabit be-
stias, serpentes & uermes. Omnes enim in pul-
uere dormient, & uermes operient eos. Sicut
uestimentum sic comedet eos uermis, & sicut
lanā sic deuorabit eos tinea. Quasi putredo con-
sumendus sum (ait Iob) & quasi uestimentū qd
comeditur a tinea. Putredini dixi, pater meus
es, mater mea, & soror mea uermibus. Homo
putredo & filius hominis. Quā turpis pater,
quā turpis mater, quā abominabilis so-
ror. Conceptus est enim homo de sanguine per
ardorem libidinis putrefacto, cuius tamen cada-
ueri quasi funebres uermes assunt.

Psal. 145
Homo re-
uertetur
in terrā un-
de erat.

Psal. 108

Iob 14.

Gene. 3

Psal. 103

Homo es-
ca uermiū

Eccl. 10

Iob. 21

Esai. 31

Iob 13.

Ibid. 17

Ibid. 25

Viuus

Quam u-
lis mate-
ria homi-
nis,

Viuus generauit pediculos et lumbricos, mor-
tuus generabit uermes et muscas. Viuus produ-
cit sterces et uomitum, mortuus producit putre-
dinem et factorem. Viuus hominem unicum im-
pinguabit, mortuus uermes plurimos impin-
guabit. Quid enim fortidius humano cadauere?
quid horribilius homine mortuo? Cuius gratif-
simus erat amplexus in uita, molestus etiam
erit aspectus in morte. Quid ergo profunt diui-
tiæ? quid epulæ? quid delitiæ? Non liberabunt à
morte, non defendent à uerme, non eripient
à factore. Qui modo sedebat gloriosus in thro-
no, modo iacet despectus in tumulo. Qui mo-
do fulgebat ornatus in aula, modo sordet nu-
dus in tumba. Qui modo uestebatur delicijs in
cœnaculo, modo consumitur à uermibus in se-
pulchro.

¶ De tristi memoria damnatorum.

Caput ij.

VIndicta carnis impij uermis et ignis, u-
terq; duplex. Interior & exterior. Inter-
rior q; rodit et urit cor, exterior q; rodit et urit
corpus. Vermis, inq; eorū nō morietur in æter-
nū, et ignis non exstinguetur. Dabit dñs ignē et
uermes in carnes eorum, ut urantur et sentiant
usq; in sempiternum. Vermis conscientiaē tem-
poraliter lacerabit, affliget memoria, turbabit
pœnitentia, torquebit angustia. Venient enim
in cogitationem peccatorum suorum timidi, et
traducent illos ex aduerso iniquitates eorum,
dicētes: Quid profuit nobis superbia et iactan-
tia diuitiarū? quid contulit nobis? Transferunt
illa omnia tanquam umbra, sicut naui quę per
transit

DE CONTEMPTU MORTIS, LIB. II. CAP. III.

transit fluctuantē aquam, quam cum pertransie-
rit, non poterit eius inueniri uestigium. Sic &
nos nati, continuo desinimus esse. Virtutis qui-
dem nullum signū ualemus ostendere, sed in ma-
lignitate nostra consumpti sumus. Cum ingenti
turbatione recogitabunt quæ cum nimia dele-
statione gesserunt ut stimulus memoriae pun-
gat ad pœnam, quos aculeus nequitiaē stimula-
uit ad culpam.

¶ De inuiti pœnitentia damnato-
rum. Caput iij.

Dicent intra se pœnitentiam agentes. Er-
rauimus à uia ueritatis, & lumen iustitię
non illuxit nobis. Tunc incipient dicere
mōtib; Cadite super nos, & colli bus, Cooperi-
te nos, pœnitebunt ad pœnā, sed nō cōuertentur
ad ueniā, iustū est enim, ut qui noluerūt cū bene
potuerunt, cū uelint, nō possint. Dedit enim do-
minus locū pœnitentię, & ipsi abusi sunt eo. Pro-
pterea diues qui cruciabatur in flamma, dicebat
ad Abraam. Rogo te pater, ut mittas Lazarū in
domū patris mei, habeo enim quinq; fratres, ut
testetur illis, ne & ipsi ueniāt in hunc locum tor-
mentorū. Cui cum Abraham respōdisset, Ha-
bent Moysen & prophetas, audiant illos, subiun-
xit: Nō pater Abraham, sed si quis ex mortuis
ierit ad eos, pœnitentiam agent. Agebat & ille
pœnitentiam in inferno, sed quia cognoscebat
illam inuitilē, rogabat ut annunciaretur hoc fra-
tribus quatinus agerent pœnitentiam in hoc se-
culo fructuosam, quia tunc prodest homini pœ-
nitere, cum potest ipse peccare.

De pœnis inferni diuersis. Cap. iij.

Y

Pœnæ

Poenæ infernales secundum diuersa peccata sunt. Prima poena est ignis. Secunda* frigoris. De his dixit Dominus, Ibi erit fletus & stridor dentium. Fletus, propter ignem fumum. Stridor dentium, propter frigus. Tertia erit factor. De his tribus dicitur in Psalmo, Ignis, sulphur, & spiritus procellarum. Quarta Vermes indeficientes. Vnde Isaias, Vermis eorum non morietur & ignis eorum non extinguetur. Quinta* salebre percutientium. Vnde dicit Salomon, Parata sunt iudicia* blasphematoribus, & percutientes mallei stultorum corporibus. Sexta, tenebre palpabiles exteriores & interiores. Vnde Iob. Terra miseria & tenebrarum, ubi umbra mortis &c. Vadam ad terram tenebrosam, & operta mortis caligine. In Psalmo, Et in æternum non uidebit lumen: & alibi, Impij in tenebris conticescent. Septima, confusio peccatorum. Tunc enim (ut legitur) erunt libri aperti conscientie hominis & omnia erunt manifesta. Octaua, horribilis uisio demonum, qui uidebuntur in excussione scintillarum de igne ascendentium, Nona, ignea catenæ, quibus impij membra constringentur. Prima concupiscentium est, secunda maliciosorum, tertia luxuriosorum, quarta inuidorum & odium habentium. Quinta, eorum qui in hoc seculo per flagella non meruerunt castigari, quia tentauerunt & exacerbauerunt dominum in multitudine iniquitatum suarum. Sexta, eorum qui in tenebris ambulantes, ad lumen uerum uenire contempserunt. Septima, consentientium peccata sua & poenitentiam contemnentium. Octaua, illorum qui in hoc seculo

Novæ poenarum

*als frigus

Mat. 13

Psalm. 10

Isa. ult.

*als flagella

Pro. 19

*als derisoria

Iob 10

Psalm. 43

1. Reg. 2

Danie. 7

Distributio poenarum

Psalm. 9

DE CONTEM. MVN. LIB. III. 170
seculo libenter uident mala & faciunt. Nona, illorum qui per singula uitia sunt defluxi, qui ambulabant in desideriis suis & post concupiscentias suas.

De ineffabili angustia damnatorum. Cap. v.
Videntes turbabuntur timore horribili, gementes præ angustia spiritus & dicentes: Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum & in similitudinem improprij. Nam insensati uitam illorum aestimabamus insaniam & finem eorum sine honore. Ecce quomodo concupiti sunt inter filios dei, & inter sanctos fors illorum est, Supplicium erit malorum, intueri gloriam beatorum, licet forte post finem iudicii beati quidem uisuri sunt reprobos in tormentis secundum illud, Lætabitur iustus cum uiderit uindictam peccatorum. Reprobi uero non sunt uisuri beatos in gloria, secundum illud, Tollatur impius, ne uideat gloriam Dei. Talia dicent in inferno peccatores, quoniam spes impij est tanquam lanugo, quæ a uento tollitur, & tanquam spuma gracilis quæ a procella dispergitur, & tanquam fumus a uento diffusus, & tanquam memoria hospitis unius diei.

Sapient. 9

Iusti uidebunt poenam impiorum

Psalm. 57

*als Misereamur impios

Isa. 26

Sapient. 9

De igne gehennali. Caput vj.

Ignis gehennæ nec lignis nutritur, nec flatu succenditur, sed a Deo creatus est inextinguibilis ab origine mundi. Scriptum est enim: Deuorabit eum ignis qui non succenditur. Creditur autem esse sub terris, secundum illud Isaiæ, Infernus * sub terra conturbatus in occursum aduentus tui. Sed & omnis locus reprobis est poenalis, qui semper cruciatum & ubique contra se tormentum deferunt. Producam (in-

Ezech. 10

Iob 10

Isa. 14

*als sub terre

Y 2 quit) Ezech. 13

gnis tene-
brosus

Mat. 22

Pœna sin-
gularū mē-
brorum

Sap. 11

Luc. 16

Duplices
tenebrę dā-
natorum
* Alias mi-
sereamur
impiorum

Esa. 26

Ibi. 60

Exemplū
cuiusdā di-
scipuli

quit) ignem de medio tui, qui comedet te. Ignis autem gehennę semper ardebit & nunquam siccabit, semper exuret & nunquam cōsumet, semper afficiet & nunquam deficiet. Est enim apud inferos summa tenebrarum obscuritas, immensa pœnarum acerbitas, infinita miseriarū æternitas. Ligatis (inquit) pedibus & manibus mitte eum in tenebras exteriores, ubi erit fletus & stridor dentiū. Singula membra pro suis peccatis propria sustinebunt tormenta, ut in eo puniantur, in quo peccauerunt. Scriptum est enim Per quę peccat homo, per hæc & torquetur. Vnde qui in lingua peccauerat, cruciabatur in lingua. Propter quod ipse clamabat, Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum ut intingat extremum digiti sui in aquam, & refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. Per digitū intelligitur operatio. Digitis enim operamur, quasi dicat, si minimum opus Lazari haberem, minorem pœnam sentirem.

¶ De tenebris inferni. Cap. vii.

REprobi uero non solum exterioribus, sed & interioribus tenebris inuoluuntur, quia spiritali pariter & corporali luce carebunt. Scriptum est enim, * Tollatur impius ne uideat gloriam Dei, qui solus tunc erit in lucem sempiternam. Tantam autem in pœnis reprobi tolerabunt angustiam, ut uix aliquid cogitare ualebunt præter pœnas, sed illuc deiciunt impetum cogitationis, ubi sentient uim doloris. Sane discipulus quidā fertur apparuisse magistro suo post mortem. Quem cum magister esse damnatum intellexisset, quæsiuit ab eo, si aliquæ quæstiones

quæstiones apud inferos uerterentur. Qui dicitur respondisse, quod apud inferos, quidem solummodo nō sit nisi pœna. Sed & Solomon ait, Nec opus nec ratio est apud inferos, nec sciētia nec sapientia, quo tu properas. Erit enim tanta in reprobis obliuio, tanta cæcitas animi, tanta confusio rationis ut raro uel nunquam ad cogitandum quicquam de deo possint assurgere, nec ad confitendum ualeant respirare. Nam a mortuo tanquam ab eo qui non est perijt confessio. Scriptum est enim: Non mortui laudabunt te Psal. 113 Domine, neq; omnes qui descendunt in infernum. Non infernus confitebitur tibi, neq; mors laudabit te.

¶ De confusione pœnarum.

Caput viii.

Dimitte me (dicit Iob) ut plangam paululum dolorem meum, antequam uadā ad terram tenebrosam & opertā mortis caligine, terram miserię & tenebrarum, ubi umbra mortis, & nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat. Ordo quidem erit in quantitate pœnarum, quoniam in qua mensura mensi fueritis, remetietur uobis, ut qui grauius peccauerunt, grauius puniantur. Potentes enim potenter tormenta patientur. Sed ordo nō erit in qualitate rerum, quia de aquis niuium transibunt ad calorem nimum, ut subita cōtrariorum mutatio grauiorē inferat cruciatum. Experimento cognoui, quod adustus, si frigidum statim adhibeat, ardentiorē sentiet cruciatum.

¶ De indeficientia tormentorum.

Caput ix.

Y 3

Sicut

Psal. 48
Sur dānati
sunt sicut
iues

Ouidius

Mors imor
ilis

Apo.

Obiectio
Psal. 102

Psal. 144
Sap. 11
Isa. 24

Solutio

Sicut oues in inferno positi sunt, & mors depascet eos: dictum est hoc à similitudine iumentorum, quæ non radicitus euellunt herbas, sed summitates solummodo carpunt, ut iterum herbarum renascantur ad pastum. Sic & impij quasi de morte pasci, reuiuiscunt ad mortem, ut æternaliter moriantur. Ouidius, Sic inconsumptum Titij semperq; renascens, Sic perit, ut possit sæpe perire iecur.

Tunc erit mors immortalis, tunc uiuent mortui qui uitæ sunt mortui. Quarent mortem & non inuenient, quia uitam habuerunt & perdidērunt. Audi Ioannem in Apocalypsi dicentē, In diebus illis quarent homines mortem, & nō inuenient eam, desyderabunt mori, & fugiet mors ab illis. O mors quā dulcis es es quibus tam amara fuisti, te solā desyderanter optabunt, qui te solā uehementer abhorruerunt.

¶ Quod reprobī nūquam liberabuntur à pœnis. Caput x.

Nillus ergo sibi blandiatur & dicat quia Deus non in finem irascetur, neq; in eternum indignabitur, sed miserationes eius super omnia opera eius. Quia cū iratus est, non obliuiscetur misereri, nec quicquam eorum quæ fecit Deus odiuit. Assumens in argumentum erroris quod ait dominus per prophetam, Congregabuntur in congregatione unius fascis in lacū, & claudentur in carcerem, & post multos dies uisitabuntur. Homo namq; peccauit ad tempus, non ergo Deus puniet in æternum.

O spes inanis, o falsa præsumptio, nō credat, frustra errore deceptus, quod aliquo precio sit redi-

redimendus, quoniā in inferno nulla est redemptio. Congregabuntur ergo peccatores in lacū & claudentur in carcerem. si. in inferno, in quo sine corporibus usq; in diem iudicij torquebuntur, & post multos dies, postq; uidelicet resurrexerint, cū corporib; in nouissimo die, uisitabuntur, nō ad salutē sed ad uindictā, quia post diē iudicij grauius punientur. Sed & alibi dicitur, Visitabo in uirga iniquitates eorum & in uerberibus peccata eorum. Predestinatis ergo deus irascitur temporaliter, quia flagellat omnem deus filium quē diligit, de quibus illud accipitur. Nō in finem irascetur. Reprobis autem Deus irascitur æternaliter, quia iustum est, ut quod impius in suo præuaricatur æterno. Deus ulciscatur in suo æterno. Nam licet peccandi facultas illū dimittat, ipse tamen non dimittit uoluntatem peccandi. Scriptum est enim, Superbia eorum qui te oderunt ascendit semper. Nō humiliabuntur reprobī iam desperati de uenia, sed malignitas odij tantum in illis excresecet, ut uelint illum omnino non esse, per quem sciunt se tam infelicitate esse. Maledicent altissimo, & blasphemabunt excelsū, conquirentes eum esse malignū, quod creauit illos ad pœnam, & nunquam inclinatur ad ueniam. Audi Ioannem in Apocalypsi dicentem, Grando magna descendit de cœlo in homines, & blasphemauerunt homines Deum propter plagam gradinis, quoniam magna facta est uehementer. Voluntas ergo damnati, licet ami serit potestatis affectū, semper tamen habebit malignitatis affectum, & ipsa erit in inferno supplicium, quæ fuerat in

als Sic
Psal. 88
Deus irascitur aliter
stignatis q
reprobis

Heb. 12
Psal. 102
Psal. 73
Damnati
deum bla
sphemant

Apo. 16

als peccandi defectū.
Volūtas in
peccatis ob
stinata

INNOCENTII PP.

mundo peccatum, licet forsan & ibi peccatum sit, sed non meritum pœnæ. Impius ergo quia semper habebit in se reatū ex culpa, sentiet contra se cruciatum ex pœna. Quod enim ipse per pœnitentiam non deleuit, Deus per indulgentiam nō remittit. Ad magnam ergo pertinet iustitiam iudicandis, ut nunquam careant gehennæ supplicio, qui nunq̃ caruerunt in uita peccato. Voluissent utiq; si potuissent sine fine uiuere ut potuissent sine fine peccare. Ostendunt enim quod in peccato semper uiuere cupiunt, qui nunquam desinunt peccare dum uiuunt.

¶ Testimonia de supplicijs æternalibus. Caput xj.

QVis (inquit Isaias) poterit habitare de uobis cum ardoribus sempiternis? Isti fuerunt in furore meo ignis ardens, tota die, & nocte non exstinguetur, sed ascendet fumus eius in perpetuum. Hieremias, Dabo uos in opprobrium sempiternū, & ignominia æternam, quæ nunquam obliuione delebitur. Daniel. Qui dormierunt in puluere terræ euigilabunt, alij in uitam æternam, alij in opprobrium ut uideāt semper. Salomon, Mortuo homine impio nulla spes erit de eo. Huic extemplo ueniet perditio sua, & subito cōteretur, nec habebit ultra medicinam. Ioannes apostolus, Si quis adrauerit bestiam & imaginem eius, hic bibet de uino iræ dei, & cruciabitur igne & sulphure, & fumus tormentorum ascendet in seculū seculorum, nec habebit requiem die ac nocte qui adrauerit bestiam & imaginē eius. Confirmat hæc

Isaias. dam ueritas quæ damnatos in iudicio sententialiter reprobat

DE CONTEM. MVN. LI. III. 17,

reprobabit, dum dicit: Ite maledicti in ignem æternum, qui pręparatus est diabolo & angelis eius. Si secundum diuinum iudicium in ore duorum uel trium testium stat omne uerbum, quanto magis in ore tot & tantorum uirorum de proposita ueritate constabit?

¶ De die iudicij. Caput xij.

Ecce ergo dies domini ueniet crudelis, & indignationis plenus, & iræ & furoris, ad ponendam terram in solitudinem, & peccatores eius conterēdos de ea, quoniā stelle cœli & splendor earū nō expandēt lumen suū, ob tenebratus est sol in ortu suo, & luna nō resplendet in lumine suo. Et uisitabo super orbē mala, & contra impios iniquitatem eorum. Et requiescere faciam superbiam infidelium, & arrogantia fortium humiliabo. Propter hoc omnes manus dissoluentur, & omne cor hominis tabescet & conteretur. Torsiones & dolores tenebunt, quasi parturientes dolebunt, unusquisque ad proximum suum stupebit, facies combustæ uultus eorum. Dies iræ dies illa, dies tribulationis & angustia, dies calamitatis & miseria, dies tenebrarum & caliginis, dies tūbæ & clangoris, quia consummationem cum festinatione faciet dominus cunctis habitantibus terram. Et superueniet repentina dies illa tanq̃ laqueus, in omnes qui sedent super faciem orbis terræ.

Quoniam sicut fulgur exit ab oriente & patet usq; in occidentem, ita erit aduentus filij hominis. Dies enim domini sicut fur ita in nocte ueniet. Cum dixerit pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus, sicut dolor in u-

Y 5 tero

Matth. 18
Deut. 18

Esai. 13
Dies terribilis.

Soph. 1

Dies repentina.

Luc. 11
Matth. 24
1. Thes. 5

tero habentis, & non effugient. ¶ De præcedenti tribulatione. Caput xiiij.

Matth. 24
Luc. 21

PRæcedet autem tribulatio magna qualis nunquam fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet. Et nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro. Surget enim gens contra gentem, & regnum aduersus regnum, & terræ motus erunt magni per loca, & pestilentie, & famines, terroresque de cælo, & signa magna erunt. Et erunt signa in sole, & luna, & stellis, & in terris pressura gentium, præ cõfusione sonitus maris & fluctuum, arefcentibus hominibus præ timore & expectatiõne quæ superueniet uniuerso orbi si surgent pseudochristi & pseudoprophetae, & dabunt signa magna & prodigia, ita ut in errorem deducantur, si fieri potest etiam electi. Apostolus: Tunc reuelabitur homo peccati filius perditionis, qui aduersatur & extollitur super omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo dei sedeat, ostendens se tanquam sit deus, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui. Mitetur autem Helias propheta, priusquam ueniat dies Domini magnus & horribilis, & conuertet corda patrum ad filios, & cor filiorum ad patres. Cum quo ueniet & Enoch, & prophetabunt mille ducentis sexaginta diebus, amicti saccis. Et cum finierint testimonium suum, bestia quæ ascendet de abyssu, faciet aduersus illos bellum, & uincet illos & occidet, & corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ uocatur spiritualiter Sodoma & Aegyptus, ubi Dominus noster crucifixus est. Et post tres dies & dimidium spiritus uitæ intrabit in eos.

Matth. 24
2. Thess. 2
Antichristus.

Helias.
Malach. 4

Enoch,
Apo. 11

De fi

¶ De signis præcedentibus. Caput xliij.

STatim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stelle cadent de cælo, & uirtutes cælorum mouebuntur, & tunc apparebit signum filij hominis in cælo. Et tunc plangetur super se omnes tribus terræ. Ioannes in Apocalypsi: Reges terræ & principes, & tribuni, & diuites, & fortes, & omnis seruus & liber abscondent se in speluncis & in petris montium, & dicent montibus & petris: Cadite super nos, & abscondite nos a facie sedentis super thronum, & ab ira agni, quoniam uenit dies magnus iræ ipsorum. Et quis poterit stare? Et mittet angelos suos cum tuba & uoce magna, & congregabunt electos eius a quatuor uentis, & summis cælorum usque ad terminos eorum. Apostolus ad Thess. Tunc ipse Dominus in iussu & uoce archangeli & in tuba Dei descendet de cælo. Et omnes qui in monumentis sunt audient uocem filij Dei, & procedent boni in resurrectionem uitæ, mali uero in resurrectionem iudicii. Mors & infernus dabunt mortuos suos qui in ipsis erunt. Ecce uenit in nubibus & uidebit omnis oculus, & qui in eum pupugerunt, & plangent omnes tribus terræ, & tunc uidebunt filium hominis uenientem in nube cum potestate magna & maiestate. Veniet autem Dominus minus ad uindictam, non solum cum apostolis, sed & cum senatoribus populi sui. Vnde ait Salomon: Nobilis in portis uir eius, quando sederit cum senatoribus terræ. Sedebunt enim & ipsi super sedes duodecim tribus Israel. Aspicebam, inquit Daniel, donec throni positi

Apo. 4
Terror in die iudicii

Matth. 24
Thess. 4
Ioan. 5

Apo. 10
Ibidem

Luc. 11
Qui uenturi sunt simul cum Christo ad iudicandum

Prouer. 31
Matth. 10
sunt Daniel.

INNOCENTII PP.

sunt, & antiquus dierum sedit, uestimētum eius candidum quasi nix, & capilli capitis eius quasi lana munda. Thronus eius flammæ ignis, rotæ eius ignis accensus, fluuius igneus rapidusq; egrediebatur à facie eius. Millia millium ministrabāt ei, & decies cētena millia assisiebant ei. Psalmista: Deus noster manifeste ueniet, Deus noster & nō silebit. Ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas ualida. Aduocauit cœlum desursum, & terram discernere populum suum. Tunc congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eas ab inuicem, sicut pastor segregat oues ab hædis, & statuet oues quidē à dextris, hædos autē à sinistris.

¶ De potentia, sapientia & iustitia iudicis.

Caput xv.

Iob 16
Isaia 43
Psal. 142
Psal. 119
Iob. 9
Quātus tunc erit tremor & timor, quātenus erit fletus & gemitus? Nam si columen cœli contremiscunt & pauent aduentum eius, & angeli pacis amare fletunt, peccatores autem quid facient? Si iustus uix saluabitur, impius & peccatores ubi parebunt? Propterea clamat Propheta: Ne intres in iudicium cū seruo tuo dñe, qā nō iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuēs. Si iniquitates obseruaueris domine, dñe quis sustinebit? Quis enim non timeat iudicem potentissimum, sapientissimum, iustissimum? Potentissimum, quem nemo potest effugere: sapientissimum, quem nemo potest latere: iustissimum, quem nemo potest corrumpere. Si fortitudo quæritur, robustissimus est, sapiens corde, & fortis robore. Si æquitas iudicij, nemo audebit pro me testimonium reddere.

DE CONTRITIONE

reddere. Si iustificare me uoluerō, os meum cōdemnabit me. Si innocētem ostenderō, prauum me comprobabit, etiam si simplex fuero. Ipse dixit & facta sunt, ipse mādauit & creata sunt. Qui uocat stellas, & dicunt: Adsum. Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flāmam ignis. Cuius uolūtati nihil omnino resistit. Cui nullum uerbum est impossibile, cui flectitur omne genu, cœlestium, terrestrium & infernōrū. Hunc ergo potest fugere nemo, sicut dicit Propheta: Si ascēdero in cœlum, tu illic es, si descendero ad infernum, ades. Ipse scrutatur renes et corda, cuius oculis omnia nuda sunt & aperta. Qui pluiæ guttas & arenam maris dinumerat. Deus scientiarum dominus, præsciens omnium, & cōsciens singulorum, occultus occultorum omnium indagator. Hunc nemo potest latere, sicut dicit Apostolus: Non est ulla creatura inuisibilis in conspectu eius, ipse est iudex iustus, fortis & longanimis, qui nec prece, nec precio, nec amore, nec odio declinat à semita rectitudinis, sed uia regia semper incedens, nullum malum præterit impunitum, nullum bonum irremuneratum relinquit. Hunc ergo nemo potest corrumpere, iuxta quod dicit Psalmus: Reddes singulis secundum opera eorum.

¶ De diuino iudicio. Caput xvj.

Quis autem non timeat illud examen, in quo idem erit & accusator & aduocatus & iudex. Accusabit enim dum dicit: Esuriui, & nō dedistis mihi manducare. Sitiui, & nō dedistis mihi bibere. Aduocabit, cum subdit, Quādiu non fecistis uni de minoribus his.

Psal. 11. 148
Baruch 3
Psal. 103
Rom. 9
Luc. 1
Philip. 2

Psal. 118
Hunc iudicem nihil latet.
Hier. 17
Heb. 4
Ecc. 11

Heb. 4
Psal. 7
Boetius li. 5, de cōsol. philosoph.

Psal. 61

Idem erit accusator, aduocatus & iudex.

Matth. 25

nec

nec mihi fecistis. Iudicabit, cum infert: Disce-
dite à me maledicti in ignem æternum. Non e-
runt testes in illo iudicio necessarij, quia tunc
manifesta erunt abscondita tenebrarum. Nihil
enim occultum, quod non reuelabitur. Tunc e-
runt libri conscientiarum aperti, tunc iudica-
buntur mortui ex his quæ scripta sunt in libro.
Opera enim ipsorum sequuntur illos. Quantus
erit pudor in peccatoribus? quanta confusio e-
rit, cum eorum nefandissima crimina cunctis e-
runt liquida & manifesta? Beati quorum remis-
sæ sunt iniquitates, & quorum testæ sunt pecca-
ta. Ab illa enim sententia nunquam poterit
prouocari. Quia pater omne iudicium dedit fi-
lio. Qui claudit & nemo aperit, aperit & ne-
mo claudit. Os enim Domini locutum est.

¶ Quod nihil proderit damnatis.

Caput xvij.

Iudicium
absq̃ appel-
latione.
Iob 5
Apoc. 3
Ezech. 7
Apo. 8
Gala. 6
Ezech. 18
Districtū
iudicium.
Matth. 12.
Ibidem 13
Luc. 3

Tunc non proderunt opes, non defendent
honores, non suffragabuntur amici. Scri-
ptum est enim: Argentum & aurū eorum
non ualebit eos liberare in die furoris domini.
Flebunt & plangent omnes reges terræ, cum ui-
derint fumum incendij propter timorem tor-
mentorū eorum. Quid ergo facietis in die fu-
roris Domini, in die uisitationis & calamitatis
de longe uenientis? ad cuius fugietis auxilium?
Vnusquisque onus suum portabit. Anima quæ
peccauerit, ipsa morietur. O districtum iudici-
um, in quo non solum de factis, sed de omni uer-
bo quosio quod locuti fuerint homines, redditu-
ri sunt rationem in die iudicij. In quo usque ad
nouissi-

nouissimum quadrantem exigetur debitum
cum usuris. Quis ergo fugere poterit à uentu-
ra ira? Mittet ergo filius hominis angelos suos
& colligent de regno eius omnia scandala, &
eos qui faciunt iniquitatem, & alligabunt fasci-
culos ad comburendum, & mittent eos in cami-
num ignis ardentis. Vbi erit fletus & stridor
dentium, gemitus & ululatus, luctus & crucia-
tus, stridor & clamor, timor & tremor, dolor
& labor, ardor & fœtor, obscuritas & anxie-
tas, acerbitas & asperitas, calamitas & egestas,
angustia & tristitia, obliuio & confusio,
torsiones & punctiões, amaritudines
& terrores, fames & sitis, frigus &
cauma, sulphur & ignis ardens
in secula seculorum.

Amen.

FINIS.

Quanta
mala in in-
ferno.

as-ciuat

Handwritten scribbles and large letters, possibly 'S' and 'N', in the right margin.

